

МАЛА КЛАСИЧНА БИБЛИОТЕКА
књига бр. 44

**МАЛА КЛАСИЧНА
БИБЛИОТЕКА**

Знак библиотеке Владимир Недељковић

Легенда

ГРЕШНИ МИЛОЈЕ СТЕВАНОВИЋ
СКАЗАНО И СПИСАНО СА ЗАВИЧАЈНИХ ИСТОЧНИКА

Издавач:
ЛЕГЕНДА, Ломина 4
Чачак

За издавача:
ДРАГАН БИСЕРЧИЋ

Уредник:
ДРАГАН БИСЕРЧИЋ

Књигу уредио и њредјовор и њојовор најисао:
ВЛАДИМИР ДИМИТРИЈЕВИЋ

Лекјор и корекјор:
СЛОБОДАН НИКОЛИЋ

Ликовно-јрафичка обрада корица:
СВЕТОЗАР ПАЈИЋ ДИЈАК

Комјјујерска обрада:
НАДА МИЛОСАВЉЕВИЋ

Шјамја:
МАЕСТРО 111, Железничка 306
Чачак

За шјамјарију:
ИВАН ПЕРИШИЋ

Тираж
1000 примерака

ISBN 978-86-7784-359-5

Copyright © 2023. Легенда, к.д. за Србију

Сва јрава задржана. Није дозвољено да се део или целина ове књије снине, емиијуу или рејродукују на било који начин, укључујући, али не и ојра-ничавајући се на фойокојирање, фойојрафију, мајнејни зайис или било који друји вид зайиса, без ѡрејходне дозволе издавача.

ГРЕШНИ МИЛОЈЕ СТЕВАНОВИЋ

СКАЗАНО И СПИСАНО СА ЗАВИЧАЈНИХ ИСТОЧНИКА

E-mail: legenda@eunet.rs
Website: legenda.co.rs

ЛЕГЕНДА
ЧАЧАК ♣ 2023.

САДРЖАЈ

Др Владимир ДИМИТРИЈЕВИЋ:
О наслову ове књиге уместо предговора ❀ 7

Слободан НИКОЛИЋ: Напомена лектора ❀ 19

ОД ИЗВОРА ДО УВОРА 7

Не дај душу, роде ❀ 21
На увору да ти кажем, роде ❀ 23

СА ХРИСТОМ ИЛИ СА АНТИХРИСТОМ ❀ 31

Има ли Бога ❀ 33
Севап ❀ 45
Дабоксачувај ❀ 49

ОТАЦ И МАЈКА ❀ 57

Од оца е остануло сину ❀ 59
Сос леб, мали! ❀ 72
Сто трећи у реду смрти ❀ 76
Како е Стаљин сагубио ауторитет
у Стевановића џемату ❀ 79
Рани пашче да т-уједе ❀ 94
Зидњак ❀ 103

АУТОГЕОГРАФСКИ ЗАПИСИ ❀ 115

Куд се ђеде ђедо ❀ 117
Прво путовање у бјели свјет ❀ 125
Батина из раја изишла ❀ 135
Што више знаш, више не знаш ❀ 145

РОДБИНА И СВОЈТА ❀ 153

Чаша Обрадова ❀ 155

Лисо ❀ 185

ПОД КОМУНИЗМОМ ❀ 223

Ни ексер ти не ваља ❀ 225

Име оца ❀ 230

У име народа ❀ 235

ЛЕКОВИТИ СМЕХ ❀ 244

Кад нагна орла зла година ❀ 247

Погазијо адет ❀ 262

Мачак бомбаш ❀ 267

Комишање ❀ 272

Џигарица ❀ 295

Згоде и незгоде по Надомиру ❀ 299

Ван Гог у Драгачеву ❀ 317

ЖИВОТОМ КРОЗ СМРТ ❀ 325

Крстинин потоњи дан ❀ 327

Поглед с Черговишта ❀ 339

Владимир ДИМИТРИЈЕВИЋ:

ПОГОВОР ❀ 349

Др Владимир ДИМИТРИЈЕВИЋ
О НАСЛОВУ ОВЕ КЊИГЕ:
УМЕСТО ПРЕДГОВОРА

Наслов изабраних прича Милоја Стевановића, „Сказано и списано“, повезан је са сказом и списом. Требало би, укратко, објаснити ове речи, око којих се окупљају значења Стевановићевог приповедања, усмереног ка језичком оживљавању Драгачева и његове, сасвим недавне, прошлости.

Речник књижевних термина каже да руска реч „сказ“ има два значења — то је „народна прича о стварном догађају, савременом или скорашњем: првенствено успомена о личном доживљају, по правилу допуњена појединостима из маште.“ Друго значење — то је „приповедна стилизација у руској прози када приповедач у облику монолога посебног причаоца, припадника и представника неке друштвене или етничке групе (сељак, трговац и сл.), стилизује причање као непосредну импровизацију причаоца. Језик причаоца је обично засићен дијалиектизмима. Поступком се послужио Гогољ у „Вечерима на салашу крај Дикањке“, а њим су се служили и Н. С. Љесков, Л. Леонов и други. „Сказ је био коришћен у српској сеоској припо-

веци, о чему исти Речник каже: „Посебан вид приповетке настао у српској књижевности у другој половини 19. века. Угледајући се на руске приповедаче, пре свега на раног Гогоља, српски приповедачи су неговали једну врсту фолклорне приповетке типа сказа, у којој је сељак-причалац, у сељачком идиому, приповедао о свакидашњем животу на селу. Писане живим народним језиком, са обиљем свежих народних израза, често хумористички интониране, ове приповетке су означиле битну промену у стилу српске прозе: уместо дотадашње сентиментално-патетичне приповетке, тематски и садржајно клишетиране и изражајно схематизоване, настаје приповетка која тендира ка реалистичком приказу села и сељака и која представља језичко освежење и изражајно богатство. Писана сочно, са обиљем лексичких новина и синтаксичких обрта, са аутентичним познавањем живота на селу и са великом љубављу за сељака, та приповетка је, мада често и са фолклорном идеализацијом села, верно и сугестивно дочарала радни живот и патријархални морал српског сељака. Отпочета најпре као етнографски запис или фолклорни опис (М. Ђ. Милићевић, М. Поповић Шапчанин), она је код најбољих представника својих прерасла у снажан уметнички приказ српског села и означила највиши реалистички домет српских приповедача из друге половине 19. века (Ј. Грчића Миленка, М. Глишића, Ј. Веселиновића, Л. К. Лазаревића, И. Вукићевића, С. Ранковића и др.).“

А „спис“ је оно што је „списано“, записано

и написано, што остаје – јер усмености испаравају у данима који нестају са хоризнота, али писано остаје, како су говорили и стари Латини.

Милоје Стевановић је човек снажног унутрашњег слуха. Тај слух је сама срж његовог сећања, у које је, као у саће, легао мед народног говора и народног мишљења, памћеног у формулама које су се деценијама, па и стотинама година, преносиле.

Не заборавимо: ред којим су живели стари био је древан. Довољно је само се сетити народног календара. Ритуални календар је био повезан с хришћанским празницима, али је у себи садржао и трагове словенске митологије. Целовитост овог календара одражавала се захваљујући многим чиниоцима: постојању симетричних, парних празника у току године (зимски Свети Никола и пролећни Млади Никола, Ђурђевдан и Ђурђиц, итд), празницима „рођањца“ (по народном веровању, Огњена Марија, Свети Илија и Блага Марија су две сестре и брат), терминолошким зближавањем (Бела Недеља може бити на Покладе, Ускрс, после Тројица), поштовањем појединих дана, какав је петак, итд.

Година је код свих Словена била дељена на лето и зиму, а пролеће и јесен су међупериоди који се у календарској свести јављају касније. Границе зиме и лета су Благовести, кад летње сунце долази, и јесењи Крстовдан, кад летње сунце одлази; код Срба, границе су још и Ђурђевдан и Митровдан. Средињу лета и средињу зиме повезује Ивањдан и Божић. И дан и ноћ су

повезани са годишњим кружењем времена: у поларитету дан-ноћ, дан одговара лету, а ноћ зими, подне Ивањдану, поноћ Божићу, а некрштени дани године имају своју паралелу у тзв. „глувом” добу ноћи, од поноћи до првих петлова.

Обредна структура календара је следећа: постоји седам главних циклуса: божићни, покладни, ранопролећни (Велики пост, Младенци, Благовести); средњопролећни (Васкрс, Ђурђевдан, итд); каснопролећни (од Тројица до Ивањдана); летњи (жетвени обреди, Илиндан, Велика Госпојина, Усековање); јесењи (Мала Госпојина, Крстовдан, Света Петка, Покровица, итд); зимски (Андријевдан, Лучиндан, Никољдан, итд).

Како се космички поредак чувао у календару, тако се друштвени поредак чувао у језику. Знало се како се ко коме обраћа – отац сину и син оцу, жена мужу и муж жени, рођак својти и комшија комшији. Интимност је најдубље скривана: кад муж говори о супрузи, он каже: „Да простиш, моја жена“, а она о свом супружнику „Да простиш, мој муж“. А учтивост се подразумевала - кад неког молиш за услугу, ма и најмању, кажеш: „Не било ти заповеђено“.

У језичкој формулативности чувала се и етика.

Тако Стевановић подсећа: „Знаш како ти је: младос – лудос. Што на ум, то на друм. Онда мислиш да мош све. И да знаш све. Чудиш се старијима кад ти кљуцају у главу: те ово, те оно.

– Те послушај старијег. Није он цабе осеђо.

Прими карање његово. Јер тако ћеш примити мудрос. И постати разуман. А мудрошћу и разумом се кући и утврђује кућа. Паметан се учи на туђијем грешкама. И на искуству старијег. А шашав не слуша савета очевог. Ни науке мајчине. Мисли да све зна. Па плаћа својом главчином. И леђима. Зато е и казано да се луд руга саветима оца својега. А ко прима укор бива паметан. И још је казано да се праведник учи од куће безбожникове гледајући како она пропада.

– Те, бој се Бога. Поштуј Закона Његовог. Да биднеш благословен. И да дуго поживиш. Јербо ће те Бог сачувати од рђавијег путова. И од рђавијег људи. Није цаба казано: *Бој се Боја и оније шћо се не бое Боја*. Зато ће праведници опстати, а безаконици ће се истрјебити. Јер Бог љуби онога што иде за правдом, а гађ му е пут брезбожников. Ништа нема боље него чинити добро за живота својега. Јел ћеш само то одњети у вечнос, ће ће Бог судити и праведнику и брезбожнику. Зато, од свега што радиш, најважније ти је: Бога се бој! И заповести Његове држи!

– Те, помози ближњему свом. И не инати се ни с ким. Јел од ината нема грђег заната. Не бидни зликовац. Чувај се зла. И ружне рјечи. То навлачи проклетство.

– Те, чувај се разврата. Оно што ти се чини да е мед на уснама туђе жене, оно ти је отров најцрњи. Гори од сичана. То те води у бруку. У срамоту. У беду. У ридање. То ти кућу раскопава. Нека ти је мила жена младости твое. Она што ти је ћецу изродила. Јел ће те она разумљети напошљетку, кад се сацга, ишчили и ископни снага твоја. И не иди међу брезбожнике и

пијанице. Међу свађалице и изјелице. Међу безумнике и спаваче. Међу курве. Да не би осиромашило. И до просјачког штапа доспљо.

— Те, име је важније но богатство. Највеће богатство мош, вако, шаком да покријеш. А то ти је образ. Кад њега једном испоганиш и укаљаш, све си просо. Не опра га више. Зато е и казано: *Вода све ойере сем црна образа.*

И још старци сетују млађарију: пази добро шта обећаш. Или заветуеш. Оно и да испуниш. Јер во се веже за рогове, а човек за-рјеч.“

Нас је, сведочи Станислав Винавер, обликовао епски десетерац својом формулативношћу (епика је, дакле, етика): „Српски народ, својом песничком, епском традицијом, тако је однеговао памћење у мозгу, у срцу, својих припадника да су сви Срби неодољиво били начисто, у сваком тренутку и пресеку свога живота, чији су: припадају историји, припадају једном древном племену које има, чим се прилика пружи, да посвршава своје прекинуте, помућене рачуне, на овој земљи. Тако је само епопеја оно што народу даје праву старост, одговорну старост. Тако је српски народ, у тај мах, био старији од свих оних народа који су своју историју заборавили, или је слабо памтили, или прежалили — од народа чије су историјске ране зарасле тврдим и неосетљивим ожиљцима. Наше историјске ране стално су крвавиле. Са прошлошћу били смо у непрекидној вези, као бистра планинска вода из горска врела са тајанственим понорним дубинама испод земље. Није ту требало никада преносити се из једне стварности — модерне и култур-

не – у неку стварност тајанствену и недокучну. Веза је постојала: нераскидна и неисцелна. Ми смо, и кроз гусле, кроз изговорене речи епопеје, добијали и добили о тој недовршеној прошлости неумитни глас (као из неког делфског пророчишта): то и јесте онај чудесни жубор подземних вода свачије праве књижевности.“

Винавер такође истиче да је патријархат у Срба био веома снажно структуриран, као својеврстан систем вредности привредних, друштвених, моралних, па и естетских. Индивидуалност човека у таквом систему била је потиснута, а покојни су управљали живима кроз обичајност. У тмурно доба, када је народ могао опстати само одан заједничким циљевима, патријархална обичајност имала је вредност Мојсијевих плоча. Народне песме, Његош и Марко Миљанов били су врхунци достигнутог у традиционалној култури: „Као што човек, који је доживео потрес у прошлости, не може до краја да се прошлости ослободи, тако има народа који у себи носе нешто, као вечито будну, остварену и остварујућу се потребу, као неку кичму од моралних, од духовних костију, око којих се сви мишићи групишу, из чије мождине сви нерви извиру. Ко је могао схватити Србију без Косовске епопеје, без Косова у монотонме, у дугоме, у непрекидноме десетерцу, који готово никада не подиже нагласак, јер је све подједнако трагично и судбоносно. И сва српска поезија није могла другим путем, осим преко јединога старог места – Косова“.

Тако се, епиком – етиком, завичајно –

заветно, живело у Драгачеву, све док комунизам није задао коначне ударце нашем начину живота и примања света. А Милоје Стевановић се сатим не мири, и пише да би нас вратио исконском у нама.

Оно сказано, што је потекло од старих, излило се у списано, не губећи утемељење у предачком казу. И ето наслова књиге Стевановићевих прича. Чују се гласови док се читају слова. Јер, како рече Иван В. Лалић – „гласови мртвих, то нису мртви гласови“.

Слободан НИКОЛИЋ НАПОМЕНА ЛЕКТОРА

Мала врста и „пословне“ обавезе и људске честитости засејане у сваком од нас Богом Живим обавезују нас да напоменемо пар основних (никако свих) опаски у вези са текстом који је пред читаоцем.

Где год да су изостављена слова (гласови) у појединим речима (*сѣасаво-сѣасаво / ѿем-ѿојем / кои-који / мудрос-мудросѣ / сабјену-сабијену / вру-врху / лекѣрика-елекѣрика...*) или додата у другим (*бијо-био / ѿијо – ѿио / радијо-радио / учијо-учио...*) то је учињено како би се означила особеност драгачевског говора. Исто је учињено и када је извршена замена слова (гласова) (неправилни облик показне заменице *иг* уместо исправне *их*), иако је то по нормативном правопису неправилно, као и тамо где је употребљен безвучни предњонепчани сугласник *ш* уместо безвучног зубног сонанта *с* (*Поїлед ш Черїовишѣа...*) или када је на неким местима уместо једанпут написано *јамѿуѿѣ*, односно *кам* уместо *кажем*, *јел* уместо *јер* или *мош* наместо *можеш*, *мешчини* уместо *мени се чини...*

Дакле, није у питању никаква грешка, јер је целокупан текст писан као некаква врста „стенограма“ говора поменутог драгачевског краја (ово важи за све случајеве, а њих је у изобиљу, када је намерно пренебрегнут стандардизован књижевни, а наместо њега коришћен народни, живи језик).

Глас *с* по својој звуковној варијанти нема графему (слово), а по изговору је близак комбинацији безвучног предњонепчаног сугласника *ш* и звучног предњонепчаног сонанта *ј* која даје неку врсту умекшаног међугласа (двогласа који је сливен у један) коју данас срећемо у македонском говору (гласови *г* и *к*). И он је, више него уочљиво, одлика језичког простора „ружом ограђеног, пола ружом пола босиоком“, па је у тексту предочен у виду поменуте графеме. Такође, потребно је навести и то да у језику који Драгачевци данас баштине постоје гласови за које не постоји видљива ћирилична ознака (рецимо код речи као што су изјелица, изјести, козји, изјутра... – умекшани палатални глас *ж* – није *з*, а није ни *ж* нити *жз*), па њих аутор предочава двословном графемом *зј*.

Тамо где су употребљене угласте заграде (*[у]очи / би[х] / њос[иш]...*) то је учињено како би данашњи читалац имао увид или у значење или, још више, у народски изговор речи која је „неправилно“ написана.

Цртице у оквиру појединих речи (*g-осѿиане / с-уводи / g-извинеш...*) означавају акцентовање одређених изговорних целина које се у драгачевском усменом казивању спајају у једну, иако

је то по нормативној акцентологији неправилно (прелазак нагласка на иначе ненаглашене речи – у овом случају предлога) или, на другом месту, губљење слова/гласа ј (*зауварица-е* уместо *заува-рица је* / *е* уместо *је* / *мислила е* уместо *мислила је...*). Све ово само умножава (никако не усах-њује) раскош некада постојећег, а сада већ поодавно заборављеног живог говора. Само од таквог казивања жив је и сам човек.

Благословено и душекорисно нека буде читање ових редова. Подај, Боже, амин!

П. С.

О начину и лепоти Стевановићевих записа Проф. др Драгољуб Петровић, србски лингвиста, србиста, слависта и универзитетски професор сведочи: „О Драгачеву ће, може бити, неко лепше певати него Милоје ... али о Радосаву и Светолику, као и о Србима којих више нема, од Грешног Милоја неће нико лепше приповедати.” (*Казивања*, четврто издање, Ниш, 2012, стр. 13).

ОД ИЗВОРА ДО УВОРА

НЕ ДАЈ ДУШУ, РОДЕ

Завичај је топли грумен заривен у дубину
срца.

Завичај милуе ђедовом причом.

Завичај мирише бабиним закајмаченим
румено-гаравим колачком.

Завичај пјевуши аријом славуја, зриком
зрикавца, дукатањем мисирке.

Завичај светлуца меком месечином, звезда-
ним небом, трептањем свитаца.

Завичај одзвања кукурикањем пјевчева,
блеком стада, брујањем меденица, галопом
коња.

Завичај шапће пуцкетањем бадњака,
догорјевањем свјеће, ујањем развигора, благо-
родним капима кише.

Завичај те 'рани жуљном очевом руком.

Завичај те буди у разасвит мајчиним пољу-
бом.

Завичај те украшава плавим јоргованом и
мајчином душицом, балученим ћилимом и
неџаном фирангом, везеним чарапама и јеле-
ком.

Завичај ти дарује дуњу и мушмулу, кара-
манку и беросавку.

Завичај те грије ватром испод лампека и
зрном пшеничним у златном класу.

Завичај те враћа песми орачкој и копачкој,
рабациској и косачкој, жетелачкој и сватовској.

Завичај те позивље на мобу, на прело и
по село, на комишање, на игранку, у-коло око
рогоце, на којој жмирка карбитуша, ће јермони-
каш растеже дугметару.

Завичај ти остави у аманет крсну славу. И
прекаду. И молитву.

Завичај те зове гробовима предака кои се
ужељеше светлости воштаница, мириса тамља-
на и Оченаша.

Завичај запомаже да распретеш запретено
прочевље ћедова.

Завичај те призива вери праћедовској.

Озовни се, роде!

Не дај да ти из груди отму завичај!

Без завичаја смо окрњени. Недосањани.
Сетни.

Не дај завичај, роде!

Ако ти из срца ишчупају завичај —
искорјениће ти веру отаца твоијег!

Отеће ти душу!

Не дај душу, роде!

НА УВОРУ ДА ТИ КАЖЕМ, РОДЕ

Радуј се, младићу, за младосѝи свое, и нека ѝе весели срце ѝвове док си млад, и 'оди куд ѝе срце ѝвове води и куд очи ѝвове їледају; али знај да ће ѝе за све ѝо Бої извесѝи на суд... Али, ойомињи се ѝворца своеїа у младосѝи својој їрије неїо дођу дани зли и їрисѝију їодине [...] јер човек иде у кућу своју вјечну [...] Прије неїо се їрекине уже сребрно, чаша се злайїна разбије и расїе се ведро на извору и сломи се ѝочак на сѝуденицу, и враїи се їрах у земљу, како је био, а дух се враїи к Боју, који їа је дао.¹

Елем, беше нараштај један на размеђу епоха.

Нараштај који је стасаво уз жижалицу и огњиште над којим су висиле вериге. Крај тог огњишта се преносило предање. Мудрос. Поуке. Са оца на сина. Са ђеда на унукe. Многе лекције су тујнак, уз пуцкетање ватре, научене, па и она најважнија: Боїа се бој и зайовјесѝи њеїове држи, јер ѝо је све човеку. Јер ће свако дјело Бої изњеїи на суд и сваку ѝаїну, била добра или зла.²

¹ Из Књиїе Проїовједникове

² Исто

Реко би ти коју о том нараштају који се радово свитању, који се будио по[j]ем пјевчева и славуја, који је пијо воду из студенца, расо испод голубарца и водњику од такиша, који је димио посек над прочевљем, који је носио тежинове кошуље и сукнене чакшире, који је у мочилима киселио конопље, трлио тежину, ткао и бјелио платно, прео и препредо рудицу и балучио ћилиме, који је тесо јapiју за винске и ракиске судове, крчио и зиратио комад по комад оранице отимајући је од аврика, који је смочио кад руча, који је о себе носио марду из дућана, који се радово прелима, мобама, комишањима, који је притрчавао да помогне комшији врјећи или вијати, млатити пасуљ или податресати шљиве, газити блато за циглу или испаручити прјсеке [y]очи нове жетве, који је правио кострутне вреће, покровце и бисаге, који је враћо сабјену меру, варово д-остане дужан, који је биљежио на рабош, који је подоштраво прошће и ударо поплет, подизо грађевине граничеве ил' стржеве ил' барем чеклеисо оне што су од ђедова остануле, који је риљо и сподизо винограде, заламо им заперке, и прско иг плавим каменом, који је пазио да пласку не довати роса, да орлушина не насрне на пиљеж, који је ударо клечке и брњушке да свиње не провале у потачкан усев, који је печалбио пођекад надницом а неки-пут ђутурице едаби закопиштио колко било, који је кубурио и сила муке виђо кад потпети и утаћи година, који је манисо џабалучара и лињака, завалита и локару, а бегенисо очкоперна и устаоца, гледна и меродавна, који је кућио, пабирчијо и шламио мимогред, зауварица-е, еда би

ратније живљао, кои је стидовао од туђе бруке и уктања, кои ти је тепо да би исказо љубав говорећи *рђицо једна*, кои ти је с душе дариво најљепши залогичак, кои је шћери учијо да поштују чељад у новом дому ће ће се, ако Бог да, зародити, па су оне то чиниле обраћајући се тамошњој ћеци са *сеица, милоцвеће, ђешо, бралица, делица...*

Испричо би ти неку о том нараштају кои се чудом чудијо кад је лектрика почела да с-уводи, да се калдрме паде, да се праве нужници у кућама, да свира радијо, да с-уносе неки бучуци у собе у кое народ гледа ко поманито, реко би нема паметнија посла... Кои се пречудити није мого што се изгустира ралица и саковац, што многи калаисаше образ, што зарастоше у непрођију стазе преко Кривае и Перета, што се крдисаше црношљиве и рануше, што се не чуе ларма ћечкадије, што не бучу бикови по торовима, што не бле[j]е овце по утринама, што се не држи пос, што гробља почеше утањати у бујад и немар, што се сагуби стид од људи и стра од Бога...

О том нараштају, са коим увиру вјековни обичаи, 'оћу да ти прозборим коју, роде мој. Вође на увору.

Да иг тувиш.

Да им се не сатари траг.

И да о њима причаш онима што ти неће веровати. Или те неће чути. Бог зна.

Можда смо мено узвијонули.

Можда смо заборавили оно што нисмо смели. Ни требали.

Можда смо се поњели ко они у време Ноево.

А може бити да нам је зинула ала ко онима у Вавилону, у време оно.

А почеле су и будалаштиње неке по Њу Орлеансу. Па неки пишљиви егзити. Па ђавоимана Мадона хули сред престонице земље Србаља. Ене ти и у трубачку престоницу почели да увлаче бестије. А неки су почели и гробља наша да скрнавe. Ни праху отаца нашије мира не даду. Неки почеше новотарије измишљати и јеретике у олтарe свете уводити и заглибивши се у јерес екуменизма, наканише се проћердати веру за вечеру. А онамо, у Браничеву, оргија пир вештица...

Вамо, јопет, турили за неке вајне вође содо-муше и д-извинеш неке педерчине.

Будибогснама.

Ето, реко, да ти прозборим коју.

Да не заборавиш.

Ако имаш времена да ме чуеш, роде. Не да ти тај мобилни...

Не да ти тај вражи интернет...

Ђе ћеш ме чути кад возиш двеста на сат...

Оћу да ти довикнем ко она мајка што е викала кад су им отимали и у јањичаре одводили ћецу: „Илија, Илија... не заборави...” Ко да е слутила, веселница, да ће они да зајашу песто година.

Ал и то е прошло.

Проћи ће и ово. Чуеш кад ти кажем! Зато би бијо рад да ти довикнем: Није злато све што сија! Не једе се све што лети!

Чувај се, сине, да те не превари време! Је л' све се мјења.

Сад се не носи одјело од тежине и сукна.
Сад се не откувава веш у цјећу, нит се носи у-
поток на кошуљари да се испира пракљачом.
Сад се не пече љеб у црепуљи ни колач на рин-
глама. Сад се не иде на ацилук пешке, данима.
Сад се не пишу писма која се завршавају речма:
Виџа јела зелен бор, чекам брзи одговор. Па ти
одговор дође вришко. Јок баш ове и оне, но оне
онамо неђеље.

Све се промјенило.

Ал двоје је остало исто:

Он. Сведржитељ. Отац наш небески. Бог
наш. Он је исти.

И пут до Њега.

До Њега се не стиже авијоном. Ни електро-
ником. Тај пут је осто исти.

Њега се држи, роде мој.

Да со не обљутави.

Да не заврљаш.

Да не тумараш по бездану.

Да се не крцумаш по безверју.

Да се не потуцаш по незнању.

Да се не сторњаш у бешчашће.

У чемер.

У јад.

У немилосрђе.

У празнословље.

У среброљубље.

У бестије.

Да се не сломаташ у бездушје.

Да се не стрмоглавиш у ништаклук.

Да се не одљудиш.

Да не обагриш.

Да ти не оскрнаве светиње.

Да те не преведу жедна преко воде.

Тог пута се држи јербо ћеш тако посадити дрво добро. А оно ће родити род добар. По плодовима тијем ће те познати они што ће иза-тебе доћи.

Елем, на размеђу овом побркаше се аршини части и бешчашћа, вере и безверја. Многи пастири окретоше леђа стаду свому, пуштајући да га вуци распуде.

Ал' не остави нас Господ без наде. Помоли се у беспућу овом један богољубив старац кога прогнаше силни говорећи лажи многе. А на његову стазу, милошћу Божјом, натрапараше нишчи кое презреше силници, лажући, ружећи и набеђујући иг свакијем злом.

Ако препознаш ту тесну и стрму стазу у сумраку овом, па кренеш мукотрпно њоме, обрадоваће се оци и праоци твои.

Ако е угледнеш, а не смогнеш снаге да се њоме пењеш, помоли се у осами својој за оне који њоме оде.

Ако е, пак, уопште не видиш, пази, роде, да те не преведу жедна преко воде они што се о прва места отимљу.

Они што једно говоре а друго чине.

Они што цједе комарца, а камилу прождиру.

Они што се чине споља праведним, а изнутра су претворице бедне кое безакоња многа чине.

Они што допуњују меру онијег што побише пророке.

Они што се ковањем злије планова у зликовце уврстише и што се творењем тијег планава међ злотворима нађоше.

И не сметни с ума, роде, наук Господњи:
Блажени ѿроїнани ѿравде ради јербо е њино Царсїво небеско.

**СА ХРИСТОМ ИЛИ
СА АНТИХРИСТОМ**

ИМА ЛИ БОГА

*Половином йрошлої вјека
кад се мешаю у Бога йоче
веровайши у Дарвина*

Пролеће поодмакло. Кише таман како Бог милуе. Не-мож бити љепше. Баба Драгиња окопава башчованлук у Орници. Пуна е среће што е све напредно и згодно. Усеви се модре. Зеленшији од окрјека. Парадајз поњо на-љепоту. Повезан ликом прије пешес дана. Има триестак тачки. Буранија зазелењела кућице, изишла у вр притки, па се сили. И поћерала меуну. Купус почо да главичи. Лук ко планина. Понеки струк намино да се бичи. Краставци опружили врјеже и приметнули ко китина. Паприка уцветала само тако. Милина поглати...

Бабу Драгињу трже из заноса цагор ћеце. Иду ис-школе. Избише оздо од стублине наспрам Савине куће. Овије дана ћеју на распус. Кад су били њојзи упремасе, углас гракнуше:

– Добар дан!

– Добро вам Бог дао, благо баби! Чекнидерте мене да ви баба нешто дадне.

Ћеца, шалакајући се, застадоше. Не прође много, изиђе на путић баба носећи на купусовом листу јагоде. Црвене и једре.

– Узмите, благо баби, кад сте тако златни, вала Богу. Ово е на сефте. Јаком зарућеле. Само поћекоја порујела.

Ђеца стидљиво узеше по јагоду. Задња узео
ђевојчица са плавим кикицама.

— Хвала, бако!

— Богу вала, ћери.

Најочкопернији дечак се попримаче баби,
па ће, нако, ко у поверењу:

— Има ли Бога, бако?

Баба се пренерази. Ко да е гром гађа. Кроз
главу јој пролеће како данашња ђеца ништа не
разумију. Рекоби су се обезнанила, Боже прости.
Рекоби су никли ко печурке. Вала није ни чудо.
Учитељи им обрезажени. Држава брезажна.
И очеви им зинули за партијашима ко да они
носе крушац у задњици. Виђела жаба ће се кују
волови, па дигла ногу, оће и она. Да Бог мили
сачувај.

— Вала, дјете, кадар и нема, кад си то смео да
ме питаш.

И прекрсти се баба. Трипут.

А онај арамбаша, збуњен бабиним одгово-
ром и изразом лица док се крстила, јопет пита:

— Што се крстиш, бако?

— Па ет. Виђела од мое покојне мајке и весе-
ле бабе. А оне, јопет, виђеле од својијег стариг.

Одоше ђеца, а баба се приби уз-обалу пови-
ше путића на којој се начоклешила стара или-
њача и помоли се:

— Мајко Божја, сачувај иг, омудри иг и
спаси. Нису она, јадничад, крива што се родише
у ово зло и брезажно време. Уче, веселничад, те
школетине из коиг е ђавоља управа ишћерала
Бога.

У том бану Анка. Иде оздо из Луке. Њој
башчованлук доље поред потока.

- Помоз Бог, сејице.
- Бог ти помого и свако добро дао.
- Глам те оздо, како сам наминула вамо-навише, ко да си нешто замишљена. Реко-би-ти нису све козе на броју.
- Вала и нису, ако-ш да ти право рекнем.
- Што, јадна не била?
- Ама виђа ли ти ону несну ћечицу што прољегоше горе-навише.
- Виђак да замакоше.
- Замисли шта ме пита једно од њиг.
- Шта?
- Има ли, вели, бако, Бога?
- Ис. Немо ништа да ти бидне зачудно. Причала ми, ономад, Босиљка како е њено праунуче дошло из школе, па се валило како е научило да е човек посто од мајмуна.
- Будибогснама...
- Мож да бидне да ти њини учитељи и нису ђеца Божја, Боже ме прости.
- Дабоксачувај. Па кака им је то школа, кумим те Богом једнијем? Ми кад бијасмо ђеца нисмо ни ишли у-школу. Но смо учили од ђедова и баба. Од оца и мајке. Па неђељом кад одемо цркви, тамо поп држи проповјед. Па смо тако научили, да е Бог створио небо и земљу и све што е видљиво и што е невидљиво. Па да е Исус Кристос, Син Божји, оваплоћен од Светог Ду[х]а и Пресвете Дјеве сишо међ-људе споради њинога спасења... Па све редом: како е распет на крсту, па како је васкрсно, па како се на Спасовдан ужњо на небеса, па како ће јопет доћи у дан Страшнога Суда кад ће сви наши стари, Бог да им душу прости, поустајати из гробова...

— Е, моја сеице. Ласно е било нама кад су сви били побожни и веровали у Бога и споради тога што су веровали настојавали да му угоде. Да згодно мисле, да згодно зборе, да чине оно што е ваљатно и драгоме Богу мило.

— Право каш. Ко нема вере, он мисли да се може спасти без Бога.

— Сумњам и да мисли о спасењу. Ма јок. То само гла да се најде, напије, наужива, од данас до-сутра. Не види то диље од носа. Кадар и да не веруе да постои Бог и Судија свему и свакоме, Боже сачувај, саклони и спаси.

— Јес, јес. Викаше покојни чикунa, лака му земља, како змија ништа не чува еда би спасла главу. Па, вели, тако и ми не треба ништа да жалимо: ни имање, ни тело само да би сачували веру. Ако њу сачуваш, и ако све остало изгубиш, јопет ћеш, вели, све стећи.

— Па ја. Мој весели тата е говоријо, да онај ко не веруе у Бога и у то да е душа бесмртна, није одвоијо од каког марвинчета.

— Знаш кад се оно чита *Ајосѿол* у-цркви, како се тамо вели да е вера без добријег дјела мртва?

— Па јабогме. Је л' онај ко у Бога веруе само на рјечима, ал' не извршава оно што е Он заповиђо, тај се одриче од Њега и убарабаруе се с безбожником. Мора човек и да мисли поште-но и да у срцу осећа то што мисли и да ради по том осећању, па е јаком ондак угодијо Богу.

— Јанпут поп, у цркви, много згодно објаснијо како пут к спасењу личи на ове наше путо-ве што воде у-планину, у-поље и коеђе. Да се,

вели, не сврзеш треба д-имаш вењер који сија, ако те увати мрак. Ондак, каже, треба д-има пут прокрчен, да ти трњак не избије очи, д-оћоравиш. Ондај онај што путуе треба да бидне здрав, а јок сакат, да би могло д-иде. И кад, вели, дође на раскрсницу, треба да пита неког кудије ће диље. Да не заврља.

Тако, вели, и на путу спасења: треба ти нешто да свјетли, да се не спотакнеш. То ти је, каже, вера.

Па ти ондак треба пут. То су ти, вели, заповести Божје.

Па ти треба здравље. То ти је благодат коју добиваш крштењом, па потље вамо постом, молитвом, исповешћу и причешћом.

Па, вели, кад дођеш до неке раскрснице – да не севиш и не заврљаш, питај дуковника.

И тако се, вели, човек спашава и спрема за вечни живот. Ово мено што смо војнак на земљи, то ти је само кодник да уиђеш код Судије. Е потље Суда идеш или у апс – ће су паклене муке, или у рај – ће је вечна радос, ће нема болести, секирације, суза, уздисања...

– Е, моја пуста сејо. Знаш ли ти да сад ови начитани ни не верују да постои загробни живот.

– Будибокснама.

– Вала баш будибокснама.

– Дођу једне прилике нашој кући неки, што каш ти, начитани споради пописа. И кад су они виђели иконе на дувару, па кадјоницу на полици, почну д-убеђују мог човека како е вера опијум за народ, да е то измишљена ствар, да од

загробног живота нема ништа. Јел, веле, да постоји загробни живот неко би дошо одонуд да то исприча. То ти је, вели, обична лаж, да јој мане нема.

— Куку мене идобога. Марширасте ли те ђаволе из куће?

— Јок. Него њима мој човек исприча једну причу, коју е вели чуо од свог ђеда.

— Њима причати и ћоравом намигивати дође ти исто. Знаш да е казано да не треба бисере бацати пред свињче. Јербо шта зна свиња шта е диња.

— Ма да виш ти јада како се они ушућеше и поцрвењеше у образима ко булке.

— Ако су поцрвењели, мож да бидне да им је остало мено образа. Колко било. А шта им је испричо, очију ти твојиг?

— Каже он њима вако. Ви сте, вели, млади људи. Безмало би унуци могли да ми биднете. Свјет не почиње ода-вас и вашијег учитеља. Њега е створио Бог, Сведржитељ, у кога ви не веруете. Ај добро. То е ваша ствар. Него, да те упитам, синко, окрете се он оном високшијем, кад си ти рођен?

Овај му одговори тад и тад.

— Ко те родијо?

— Па мајка, ко ће други.

— Добро, сине, јесте ли ви учили у школи да дјете прије но што се роди бидне заметак?

А тај младић вели: то се правилно каже фетус.

— Добро, вели, заметак ил', ко што ти рече, ветус. Е мене е мој ђедо испричо, кад сам био

мали, једну причицу коју сам добро утувио и о њој почесто думо.

Каже, разговарају два заметка – близанца о томе да ли постоји живот после рођења.

– Један вели: ми смо војнак привремено. И кратко. Једног дана ћемо ми одавле поћи на далек пут у један широк, велики свјет, који ће бити много боље место од овог ће смо саденак.

– А његов брат му каже: ти си обична будалчина. Ко е се, вели, после рођења вратио воће да исприча да тамо постоји неки свјет и, тобож, неки живот. Кад одавле изиђемо ту е наш крај. Све друго су празне приче у кое само затуцане будале верују.

– Онај први га убеђуе: веруј ми, кад одавле изиђемо угледнућемо светлос и разно-разне бое своим очима.

– Бато, не вантазирај. Што нам се та светлос и те варбе не појаве војнак?

– Веруј ми да ћемо нашим уветима слушати звуке, цвркутање, говоре, пјевање, свирку разнијег штрумената...

– Ајде, брате, не залуђуј се тујнак без-везе.

– Веруј ми: нашим носевима ћемо мирисати разне мирисове.

– Бато, молим те престани да лудуеш.

– Тамо ћемо јести разну ‘рану нашијем устима...

– Ти ниси нормалан, па зашта нам служи пупак и пупчана врпца.

– Тамо ћемо путовати на велике даљине, преко брда и планина, преко гора и мора.

– О, затуцани и заведени створе. Па зар не знаш да би, кад би то било могућно, заврљали?

И зар не знаш колика нам је пупчана врпца? Па
ђе би она могла да довати те силне даљине?

— Бато, веруј кад се ми родимо, ми ћемо
виђети мајку која ће нас грлити и љубити, при-
вијати нас уз своје груди, шапћаће нам и тепати,
пјеваће нам успаванке и вољети нас коно што
нико никог никад и ниђе вољо није.

— Е, мој брале, који си ти залуђеник. Како
можеш поверовати да постоји нека мајка, која
ће те мазити и пазити, вољети и тепати, љубити
и грлити? Од тог посла нема ништа, кад ти ја
кажем. Нема то везе с са здравим разумом. То е
чиста будалаштиња... Да мајка постоји, ми би је
досад виђели и чули.

И, једнога дана роде се ти близанци.

И ондак заплачу.

Онај први од среће.

Онај други од стра'а големог.

Ето тако, синко мој — вели му Радосав —
тако ћемо и ми једног дана отићи из ове долине
суза и уздисаја тамо где је радос вечна, из овог
свјета у један љепши и бољи свјет. Из овог крат-
ког живота који је бијо, доправде, дужи од оног
док смо били заметци, ал' ипак кратак — у живот
вечни. Ми ћемо за овај живот умрјети. Ал' то ће
да бидне рођендан нашег вечног живота. Кад
умремо, то-ес кад се родимо и преселимо у
живот вечни, угледнућемо Оца нашег небеског.
Онога кога сад не видимо, коно што они бли-
занци нису могли виђети своју мајку из њејзине
утробе.

И ондак ћемо јопет заплакати.

Пођеко од среће и радости, што е стиго

тамо ће се спремо у овоземном животу и у шта е верово.

А пођекои од стра'а, туге и жалости што је протраћио земаљски, а изгубио живот вечни.

И још им каза:

– Отиђте ћецо, онамо, на гробље Черговиште. Тамо сам ја, каже, сподиго спомен мом сину Гвоздену, кои се преставијо кад је пошо у-школу. Имо седам година, Бог да му подари рајско насеље. Судбина. Господ дао – Господ узо. Нек је благословено име Господње. Мене и Драгињи Бог даде десеторо ћеце. Ал' њега нам узе рано. И знаш ли шта смо турили на спомен?

Они не трепћу. Чини ми се да су престали да дишу. Онај млађи излеће те упита:

– Шта?

А Радосав му каже:

– Отиђте па виђте. Прочитајте. Ви сте писмени, ако ја нисам.

Онај стари[j]и вели:

– Оћемо. Ал' баш нас интересуе, вољели би да нам сад каш.

– Оставијо сам аманет да мене и Драгињу саране баш според њега. А оно што е најважније на том спомену, рекли смо каменорезцу да са стране уклеше књигу и да е испише. И он то исклесо. И у тој књиги урезо слова ко што му рекосмо: „Родимо се да умремо а мремо да вечно живимо.“ Нас двоје нисмо писмени. Ал' за толико знадемо. Није нам сврака попила мозак да не знамо.

– Добро му каза. Алал му вера. Па, што вико онај: Бирај, аго, што е тебе драго. Ја сам, озимус,

слушала како е поп згодно проповједо. Каже, Црква ти је ко вињага. Господ ти је они чокот, а верници су гране. И, вели, коно што грана када се одломи од вињаге почиње да се суши и престае да живи, тако престае да живи и свако ко се одвоји од Господа. И, вели, коме Црква није мајка оное ни Бог није отац.

— Ће рече Црква. Причо јадни мој тата, кад је оно земајле ишо са богомољцима, како е једном владика Николај објаснио како е Црква брод нашега спасења, која превози путнике преко мора живота у небески Јерусалим. И како е реко да е господар тог брода Бог Отац. Да е кормилар Син Његов — Христос. Да е ветар што дува у једра — Дук Свети. А, каже, они морнари су ти апостоли и њини нашљедници — а то су ти саденак попови и калуђери. А путници су ти, вели, верни Христов народ. И каже да е Владика говорио да свештеник служи примером. Каже да е реко да нико у свјету није у стању да тако потврди истину Еванђеља, али ни да е тако одрекне коно свештеник својијем добријем или рђавијем животом. Овај први је вели пастир, а овај други курјак. Ет, тако, вели, реко Владика. И каже да лажни учитељи и лажни пастири могу да заведу народ на крив пут и да претворе Свету Цркву у пећину разбојничку. У лажну Цркву. И вели да е Владика вико: *Зайшо, Србине, оди мудро ко и оци твоји. Не дај свакоме да ти бидне ѿасѿир.*

— Тако и јес. Већина попова су да иг од милине и глаш и слушаш. А има иг, да Бог опрости, да те срамота од њине срамоте. Окрећу ко

креја. Продали би покров с мртве мајке за паре, а јадно ти веру. Има изрека: *Продо веру за вечеру*. Има иг што то раде много јевтиније.

– Будибокснама.

– Него, заговорисмо се. Почесмо причати о овој данашњој ћеци и тој њиној школи. Да л они шта гођ било паметно уче ову ћецу?

– Уче иг да знају ћедове керадма, а о њиним ћедовима не знају ништа. Ни за око прста конца.

– Е то јесте. Причала ми Смиљка, данашњег ми дана, како њено праунуче кад је из чаршије дошло ономад, о Првом мају довело неку самсару. Они ти, тамо они, у вароши ни не славе Ђурђевдан, но Први мај. И прича како е то њено праунуче довело неко кериште. Каже строба да те увати колко е грдна та ђумара. Не мож бити грђе. О дакће. О бали. О искезило се, каже. Исти ђаво. Пљунути. Каже, све га то ђетуриште уводило у кућу, Боже прости. Лежи на ћилиму. Ране га из некиг шаренијег кеса. Купају га, чешљају, далеко било. Прича како е она, ан су они отишли с том самсаром, узела те окадила кућу и попрскала босиљкачом с оном богојављенском водицом.

– Много е паметно урадила. Д-изагна ђавољу управу ис-куће.

– И каже, како јој причало то њејзино праунуче како су га водили неђе чак-чак, на неку керећу изложбу, Боже сачувај. И тамо каже добило неки орден: сац, пац, цац – како ли рече. И каже, како то њено праунуче зна ко е тој ђумари отац. Неђе озго из Маџарске. Па мајка

јопет неће из бјелог свјета. Па се све зна, вели, ко му е ђед и баба и тамо неколко кољена. И имаде вели написмено, нешто ко крштеницу, Боже прости, о том керчету.

А мене ти надари ђаво да е питам, зна ли то њено праунуче како се зову његови прађедови и прабабе. Кад она пуста бризну у плач. Суза јој сузу стиже. Еј, моја друго, вели, нит знаду, нит иг то занима. Нит има ко да-иг поучи.

— Обрезбожило то, сејо, мила.

— Ваво иг подурјасијо на неваљалуке и готова ствар.

— Нема од наске ништа, ако се ова ђеца не овизају и не окрену Богу.

— Вала баш. Шта вреди што толике школе-тине уче кад ништа не знају.

— Нек им Бог мили отвори очи да прогледну.

— Дај, Боже Господе, и мајко Божја, и сви Божји свеци.

СЕВАП

Кад смо радили с млином, бијаше велика налога. Довлачили људи са запрегом пшеницу да међу кода нас. Ономе ко донесе џак о себе, нисмо шћели д-узимамо ујам. Здоговорили се ја и Милинко кријући од укућана.

А једноме сам стално дотуро. То нисам ни Милинку реко. Јампут чито поп Еванђеље па тамо вели што дае десница да не зна лјевица. Тако ти ја решим да том сиромашку, ијако сам му мљео за-џабе, дотурим лопар два више но што е доњо. Па и три. Џабаишем. Од гроте. То ти је севап. Имањце му мало, нема овићка. Прљушица нека. Тако му припало у исе кад иг отац издјелијо. Ваљда ће је најмлаћи па добијо лјечак. Колко да га не искоби. Кућица мала. Уџерица. Начоклешена горенак на ћави. Ал' он то уђерезијо и препокријо. Шта ће. Мене се не познае, а њему зауварица. Да се поткрпи колко било.

И он би вољо да може боље, ал' му се не да. Није ладноклеп, ни ладолеж. Јок Бога ми. Нит лињак коно што има. Диринчи, веселник, поваздан кое ће. Не мож нико казти да е завалит. Јок. Но дошо утржан и устаоц. И могу ти рећи,

уметан и басташан. Не либи се мај каког посла. Веле да е пљунути ђед, сунце га гријало. Не да се. Није поклеко. Мено, мено па е у-надници. Ђе гој ко има нешто да сради, ил жури да домири што е наумијо, зовне њега. Он вришко отпарла. Никад не доцни на посо. Стигне, нако уздисан и раздрљен, сабајле, прије но што сунце баџи прву ждраку по вотњацима. И запне љуцки. Неће д-изврљези, да препелвери, да скемба каконо-драго, да смандрља нако преко воље ил' д-изма-гањи. Јок. Мај шта да ради, ради апетитли. На њиви, ил' ако помаже дунђеру, ја л' у шуми. Не мош да смотриш да е дрјемован. Нит да е љут ако ти је алатка тупа па само глаба и не мож д-опепели ласно. Бож-сачувај. Дошо нако меродаван и тијачак. На ране да га привијеш. И нема то да он нешто шаклами. И истрпи те ако си дрнован ил' нешто накриво насађен тај дан. Није уколиџа.

Пођекад узме посо ђутурице, па запне поваздан сам самџијат. Ал' н-умије да погоди. Присто једном д-ископа ендек човеку, између имања и пута, јевтино дибидуз. Само што није цабе. Виђо и он, ан је поче да копа, да е севио, да е тешкорадно, чипаво, чапорновито и прладљиво, ал' није шћео да се попишмани.

Тако ти се он бори дан ноћ, ал' јопет некако тавори. Никако да закопишти. Није му дано друкчије.

Узимо е једне прилике земљу под кирију. Ал' нема запрегу, нема алат. Оде му све на виру. И кад је узимо напола није боље прошо. Док плати орање, влачење, вучу, оде кожа на батине. Знаш како ти дође: кола се на танком ломе.

Ђечица му оскудна и у поабаним и извешчалим аљинкама, само што нису дроњава. Има иг четворо. Све једно другом до увета. Треба им ђа ово, ђа оно. Сто јада. А треба му и брашна да жена зготови ђеци љебца, д-укува качамака, да развуче коре, да зготови уштипке.

Није ни она веселница лоша. Немош да видиш да она неђе лура. И није нека инаџинка, нит аброноша. Није, казти, торокуша, да нешто клапиће и лампара ко што има коекакијег тука, цафтара и сокачара, што се спајташе и спанђају те чангрљају, торочу и чапљизгају поваздан да немош да им надаш џевапа. Јок. Ни с ким се она није покарабасила, нит је, далеко било, неки звијук. Ни, да рекнем, нека аљкавура, кошто има коекакијег ђубруша. Чисте ђеци оне прњице, ђеца измивена и гледна. Авлија никад забрложена ни закоровашена. Нема да видиш ништа растовржено ил' заломатано. Све на свом месту. Кућевница нема шта. Што јес јес. Немош губаво да збориш. Оно јес дошла нако поверетизна. Сувињава и пожитка. Казти танковијаста. И жустра. Ал' није зортуља, није плаовита, ил' нека зликуша. Ни нека печа. Јок. Стално смерна и забрађена. Црнгарица. Није ти се она завитлавала ил' завиривала у туђе ствари. Нит се појагмила на туђе. Јок, Бож-сачувај, не би то учињела ни-за-каке паре.

Ал' мешчини да е имала неку валинку. Мено, мено је, кажу, нешто пробадало по-дну стомака. Ишла да се опасуе, чак у Радосавчевиће, код Олге Обрадове. Ал' то јој се пробрцнуло. Није имало никакве вајде.

Обадвое поштени ко сунце јарко. И ђеца им

сложна. Нема то да се кошка ко што бива свуђе. Оно најмлађе нема шта да видиш. Макања. Јауд један. Ал' музувирно. Не знаш из чег рјечи излазе. Чела му није равна.

Да ти они нешто здипе ил' затоме? Каки то. У дукате да иг пуштиш. Они ти се помоле Богу кад гој седну за астал. Читају сви зајно *Оченаш*. И за све се здоговоре шта ће и како ће. Нако испотија, без деренцања. Нико од њиг није изразан, нит је ко икад чуо да они галате, ил' да нешто шолале.

Даће њима Бог да се коварну кад ћеца ижцигљају и кад се здомчају снаге.

Искобељаће се они, ја ти кам.

ДАБОКСАЧУВАЈ

– Премећуеш ли ти Гаврило како е гроно наш комшија у потоње време, не-било ти примјењено.

– Ако ћемо право и напабирчијо е преко деведесет, што јес јес. Он јес тено вако кад поглаш, мено блједно, ал’ по питању бистроће није попустијо ни-лјек. Ни зеру једну. Памет-ни[j]и је од млогије млађиг, не-било ти казано. Бијаг ономад кода-њег, пописмо по-едну и мено прозборисмо. Свака му е на-месту, не-мош да му наћеш никаке премедбе. Чуо он, ваљадар, преко телевизора како е неко у овој земљи доњо одлуку да се увози отуд из Шпаније семе за ове наше веселнице што су бежђетне. И он ти тујнак поче да збори да сам се ја, неш ми веровати, сав забезекно и претворијо у уво.

Вели, у овом народу имаде усијаниг, лудије главчина колко ош. Повантрзало то. Повиљело то. Дибидуз. Оћеју они да преправљају замисо Онога што е сотворијо живот. Одвајкад се зна да, ако човек и жена немадну ђеце, они ту своју бежђетнос треба да свате коно нарочит Божји призив и да понесу тај свој крс без ич роптања.

Млоги су у такој ситуваии усвајали како сирото дјете или неко дјете из многођетније породица и сподизали га ко свое рођено.

Ај, да човек некако и свати да се потражи медецинска помоћ тако што би семе вештачки дали жени од њејзина човека, јербо се с-тим не би реметијо брачни завет, ал' да жена пристане да бидне оплођена семеном неког туђег човека, дабоксачувај и мајко Божја. А већ ово што ове будалчине оће д-увозе семе од некије Шпанаца, да њиме плоде србске мајке, то им треба момен-тално издати лудачко уверење и стрпати у луд-ницу. Па за-име Бога, не наликују ваљадар наша женска ћеца на краве кое осеменавају од швајцарског сименталца. И ако би то брезбожје шћели д-учине, зар Срби немају семена но треба да зову неке пробисвјете на мобу. Е мој брајко, то ти је црње и горе но крагуевачки октомбар, но јасеновачки лагер ће су истрјебљивали Србље. Тамонак су убијалу србску ћецу, по чита-ву генерацију, и неотице иг угурали у наручје Господње, јербо су ко мученици отишли у Рај. Ове сотоне не утиру једно поколење, они би шћели да утру србски род, да утру србско семе и племе. Ко иг је клео није дангубијо. Није, леба ми и соли. Знаш како су ојађени страдалници клели душмане кои су иг сатирали: дабогда им се семе утрло. Њива у којој се утре семе жита постане јалова пуштиња у којој се закорови кукољ и аврик. Оће, изроди, отацбину нашу да претворе у земљу без Србадије, не д'о им Бог.

Брезбожници су то. Брезумници. Они су излуђели, умисливши и говорећи да су мудри.

Они су науку примили од белосвескије коштаплера и превараната а јок од часнијег предака наших.

Да е жива покојна Стојана да оприча како е њу ђаво наговаро да изиђе из патње што е нероткиња, можда би то могло да иг опомене, да се опасује, да се врате Богу, да дођу себству. Бијаше Стојана млада и згодна ко упис. И меродавна, вредна, радна, часна, за сваки је ред знала. Свекра и свекрву поштовала, заове вољела, ђевере ко браћу рођену готивила. И човека свог вољела и ценила. Ал' проуја година по година а њој се никако не даде да бидне носећа.

Елем, временом јој се заове поудаваше, ђевери се запослише коекудије и иженише, сви ђецу изродише па кад се о благданима искупе пуна кућа и авлија радости и ларме ђетиње. Стојана милуе ону ђечицу, дјели им дарове што е спремала кад оде у чобанију па тамо исплете ком прслучић, ком ђемперић, ком чарапице, рукавичице ил' капицу и шалченце. Ил' ђевојчицама извезе марамице, па навезе шаре на блузицама што е сашила код Јуле Жаркове од шифона ил пуплина. Сва е ђеца вољагу тепајући јој *ујница, нина, ниница, сѝриница, добрица...* Њој мило да не мож милшије бити, ал' је нешто пробадало и тиштало у грудма. Почесто уздане. А некад јој и сузе навру да не мож ласно да иг зустави и сакрије.

Јампут, кад су брале буранију, свекрва грмачи на њу и сручи јој сав свој бол говорећи:

— Ет, одоше ми синови у бјели свјет, ћери се поудаваше. Остависмо вође само Ђорђа да нам сачува кућу и кућиште. Имо е прилика повише,

сочили му неколко ђевојака, ал' њему око запело за-тебе. Ко би се надо да си јаловуша и да неш имати порода и да ће нам се боз-тебе кућа затрнити и да ће нам се боз-тебе славска свјећа утулити...

А она веселница нит говори нит ромори, покри шакама образе и зајеца из дна душе. Мешчини да е и они камен нојнак на удуту заплако, колко е то забоље. Уједе је за само-сâмо срце.

Више њиног башчованлука, нође код брјеста, у они час, Добринка Живорадљева зава-тала воду с извора, па чула тај тешки прекор свекрвин. Па јој би жао, само-сâма душа е забоље. И, једне прилике, кад је Добринка ишла у задругу, наиђе преко Питомача, ђе Стојана чува-ше говеда, па јој исприча да е чула како ју е свекрва ономад изрезимила, па јој вели вако:

— Можда дјете није валинка до-тебе. Можда ти је човек јаловац, а на-тебе бацају кривњу. Знам ја да си ти часна и поштена, ал' немо да трпиш тај зулум и љагу, но ти благо мене пробај с неким ваљатним човечићом да затрудниш и биће овце на броју а курјаци сити.

На то ће Стојана ко опарена:

— Кумим те Богом, стрина, шта то збориш? Немо ми и ти стајати на муку, според свог мог јада и чемера.

Пролазили дани, а ђаволчина ко да поче дошапћавти Стојани оне Добринкине рјечи. Ондак ти није било цаде, ни овије аутобуса ко-во сад, но се, петком, у Чачак ишло пешке преко Јелице и носило, о себе, на обрамачама и у биса-

гама оно што имаде за-продају а одоздор се износила марда која се покупуе по бакалницама и другим дућанима. Једне петке Стојана затекне Жарка у бојациници код Лепе Чекеревац. Бијагу га жене замолиле да им понасе пређу што су пријенаке одњеле на варбање. И кад су изишли из бојацинице, Стојана га упита да л' би мога да јој причува цегер са стварчицама што е покупова-вала, док она часком тркне до гвожђаре д-узме људма ексера што су јој накричили. *Како не би мојо, љобоју, за љолико, неће ми воз измаћи.* Кад Стојана дође, они кренуше преко Цигамале, навише уз Атеницу, ка Крива[j]и. Обично е биво цагор петком, јербо е тешки народ тим пијачним даном сиодијо у чаршију сабајле и враћо се оздо потље подне. Овог пута, за-дивно чудо, ијако е сунце накренуло к-западу, ниђе никог да чуеш. Ко да се не-ваља. Кад су прошли Савину стопу и наминули 'вамо Маћанској стублини, вели Стојана вако:

— Жарко, морам нешто да ти рекнем, ал' те кумим Богом јединијем да остане међу-нама. Ти знаш да е једанес година от-кад сам се удала. Не-даде Бог д-имамо од срца порода. Прољетос ме свекрва прекори и уједе за само-сâмо срце зато што сам, вели, јаловуша и што ће јој се затрнити кућа боз-мене. Ја не могу знати да л' је моја валинка ил' мој човек има ману. Ти знаш, и Бог ми је седок, да ја мимо мог човека ни помислила на другог нисам, овога ми крста. Очињег ми вида. Ал' ме невоља нагони да тражим излаз из муке мое големе. Еве, сад смо сами у овој плани-ни, сем Бога нико неће знати: начини ми једно ђетенце, ко Бога те молим.

– Слушај, Стојана, ти знаш да ја имам два сина и жену. Ти знаш да е Еванђељем заповиђено: Не чини прељубу. Ти знаш да е Господ реко да ко за туђом женом само погледне, са жељом, да е учињо грех – прељубу у срцу своему. Ти знаш да смо ја и твој Ђорђе другови од малиг ногу. Не греши душу и не вуци никог у грех. Бог знаде што ви немате ђеце. Благодари Богу што ти је дао доброг и честитог друга, што ти је дао здравље и многа добра. Нисте ви једини бежђетни. Виђи дољенак Љубишу и Добрилу Савић, па Мијодрага и Миланку вође у Стевановићима, па онамо Микаила и Разу Томашевић. Па доље Милинка Новичића и његову жену, па Језда Ружчића и Даринку. И још много коекога коеђе. Бог зна што вам је натоваријо таки крс. Понесте га з-благодарношћу, јербо е казано да се ни у добру не ваља поњети ни у злу покудити. Овај живот је нако и нако кратак, проујаће очас, ал' нам се ваља за вечнос спремати, а то ћемо ваљатно учинити ако се не-биднемо гротили. Ђећаш се кад си се венчавала ж-Ђорђом како поп читаше: Господе Ти си благоизвољо да се слуге Твое Ђорђе и Стојана сједине, па иг сачувај у миру и једнодушју, нек им брак бидне часан, постеља брачна чиста, да им заеднички живот бидне бреспрекоран и да чиста срца творе заповести Твое. Ја те ценим ко мое рођене сестре, сватам ја твоју муку и неправду коју ти наносе прекором и резилом, ал' те молим немо да се гротиш. Твори заповести Божје и трпњом чувај душу своју. Јербо, душа е вреднија од свију блага овоземнијег.

Кад је Стојана остарила, Жарко и Ђорђе бијагу већ поумирали, Бог да им душу прости, она на прелу, код Стојанке Миломирове, пред свијем женама из џемата, оприча ово што ви рекох. Ет, Жарко е имо само четири разреда школе, ал' је имо стра Божји. И знао е закон Његов.

Ови данас слјепци што су зајашили на леђа овом веселом народу, нит се Бога бое, нит се људи стиде. Па 'оће србску женску чељад да навучу на грех, да иг срозају, Боже прости, у сименталке. Ко да им је сврака попила мозак.

Зинуло то за брезбожном Европом и проклетом Америком, мисли да е злато све што сија, да се једе све што лети. Шћели би још и да нас ћушну у Содому и Гомору. Да нам бракове склапају мушкарци с мушкарцима, а женскариње међ собом. Д-ураде оно што ни међ керадма не мош виђети.

А владике наше, шуте ко заливени, реко-би су сагубили аваз, нит роморе нит говоре ко да се не-ваља. Још им кулизе, само што иг не-тетеше, мешто да иг исправљају, па ако не послушају да иг проклињу.

Дабоксачувај.

Не дај Боже да нам се једног дана уведе мода, по рецопису белосвескије будалетина, да се рођаци међусобице могу женити и удавати. Брезумници. Па наши стари нису дозвољавли да у свињској башчи имаде непочишћен вепар кои је у сродству с крмачама, но су ћерали крмачу у други џемат да се букари. Никад неутуцаног бика нису држали међ своим кравама, нит овна међ своим овцама да се не би парили с родбином.

Не знаду, слјепци, да ће се дегенерисати и да ће им се, тамо-њима, семе затрјети ако се не покају и не овизају.

Из цбуна више ове двоице прну гавран, подиже се навише у небеса и загракта.

— Видиш ли и чуеш ли, Гаврило, вран гаврана како гракће. Наши стари су говорили да гавран мож да бидне весник неке несреће.

— Дако гавроње буду разњеле ове сумануте што 'оће у србске мајке да посију семе туђиново, дабогда се опаметили.

Дољенаке испод Цвеловог јаза закука кукавица.

— Чуеш ли како кука кукавица?

— Чуем. Дабогда овијем брезумницима, што би да нам закукоље србску њиву, кукавица сњела јајце.

ОТАЦ И МАЈКА

ОД ОЦА Е ОСТАНУЛО СИНУ

Уочи обетине горачке, окупише се сва чељад Жаркова. Сви с радошћу и еланом извршавагу постављене задатке. Коси се авлија. Кречи се штала. Брише се, брезовом метлом, свињска башча. Коље се прасе. Дере се јагње. Чисте се прозори. Каче се попеглане фиранге. Мјесе се колачи. Савија се сарма... Ко у кошници.

Кад паде вече, све бијаше затегнуто ко тамбура.

Даће Бог лјепо време. Доћи ће нам гости. Да се попричамо. Да иг почастимо. Нако, човечански. Од срца. То ти је најлепше у животу човека. Благдани. Сусрећање. Радовање. Друговање. Благовање...

Кад би пред вечеру, Жарко започе беседити:

– Тешко е, ђецо, било везати крај с крајом. И ова влас, ђавоља. И неокоштиња... Али, вала Богу, све је добро, најпотље, испало. Уз Божју помоћ, рад све побеђуе. Рад спашава. Чувајте се нерадније људи. Њине руке ђаво узме под-свое. Знаш како е казано: с ким си, наки си. Зато од рђавијег људи бежите докле ве ноге носе и очи воде.

Млого е згодно што се слажете. Вала Богу.

Ништа љепше од слоге нема. Није оно дабе речено: сложна браћа кућу граде, а несложна и ону стару батаљују. И Нада и Гоца се потревиле, вала Богу, меродавне. Реко-би-су сестре, а јок јетрове. Чувајте слогу, ђецо, коно очи у глави. Ђе има слоге, нође је и благослов Божји. Нође је радос и напредак и свака љепота. Кад се ђаво увуче у-кућу, далеко било, одоше кола низбрдо. Тујнак нема мира. Туде нема радости. Туј ни љеб није сладак. Ту ти је и вода грка. Знаш, како се оно каже: бољи ти је залогичак сува љеба с миром, но пуна кућа пецивица са свађом. Ко свађу воли, тај с ђаволом ортачи. Туј ти се свака несрећа натовари. Потрпи. Опрости. Прогуни. Не враћај зуб за зуб. Знаш како е казано: ко тебе каменом, ти њега љебом. А он, кад види да ниси узвратио, да си истрпљо, постићеће се. И настојаће се да ти добротом накнади увреду.

И дао вам Бог ову ђечицу. Нек су жива и здрава. Добри су они, вала Богу. Предобри. Пилићи дедини. Стално иг учте реду и поретку. Нек свикну. И не заклањајте иг од посла. Нико ме одрада није ништа валило. Ако устреба, покарај. Ни прутућ неће шкодити. Од родитељског прутућа ниједно дјете није погинуло. Али прутућ може душу да спаси из пакла. Боз-тога е и казано да е батина из раја изишла. Не гледај ти на ову гологузију, што се мучи ко Јуда. Једва саставља крај с крајом, а ђецу шаљу на море и коекудије. Ко да се мора. Ајде, Бога ти. Треба ђеци учинити, ал' мораш д-имаш меру. Мора и они да осете како се динар зноем ствара. Ако не научи да чува динар, ако се за њега не одзної и не помучи, ете ти рас-

пикуће. Млад се прут савија и врућо се гвожђе кве. Ако ћеца узму ћем на-зуб, онда не вреди вући дизгине. Доцкан ти је онда викати кукуј и леле. Зато покарај за времена, да потље не чупаш косу с главе, далеко било.

Ето ти, ја и Јула смо се борили. Дан, ноћ. Није ласно било створити све ово з-десет ноктију. Није ласно било прењети на обрамачи, преко Кривае, све што произведеш. И сир, и кајмак, и јаја, и кокошку. И шљиве смо носили. По два цегера на обрамачи и по корпусу у руци...

Једне године поћерам вино у-Каону с воловима. Купио ми човек сво вино из оног бурета од пет-товара, ал' да му догнам у кавану и д-оставим буре док он не раскрчми вино. Кад сам бијо у оном потоку, надамак варошице, балдиса ми левак. Ни стопе. Уватила га нека драт. Немам куд. Испаличим га. Вежем за-кола. Упајантим дешњака, а ја у јарам, мешто левака. Тако до на каонско брдо. До Мујове каване. Крсте се људи. Неки се и смију.

Муке су то. Па, покиснеш. Кој-зна колко пута. До голе коже. Угазиш у бару, кад гураш кола. Кљечка у кондурама...

Па кад помислим, беше ти, Драго, мали. Ниси имо годину. Још не-бијаше проодо. Снјег до изнад кољена. Мраз. Пуца церић. Разболиш се ти. Један дан. Други. Трећи. Јок, нема бољитка. Мора да се иде доктору. У Чачак. Завијемо те у ћилим и преко Кривае. Ја и Јула, на смену. Дадне нам доктор лјекове. Ајд сад, назад. Ма јес, дјете, чини ти се, није тешко. Ал' цео дан, преко планине, по оном снјегу. Тежи ти онај ћилим од ћетета. Тако ти је то у животу. Брез муке ти се,

штоно кажу, ни пјесма не испоја. Али се на муци познаду јунаци.

Тако то мора да бидне. За своју кућу и за своју чељад мораш да потуриш леђа. Нако, до рамењаче. Јок да удараш на-палицу. Непрекидно. Ко мрав. Олјениш ли се, задрјемаш ли, преспаваш ли, ете ти оскудице и сиромаштиње. Је л' ко ради, наситиће се љеба. А ко дангуби, ко нека вуцибатина, наситиће се сиротиње. Зато добро притисни. Запни, из петније жила. И утуви: у се, и у свое кљусе. Ал' мораш да знадеш: све, уз Божју помоћ. Није цаба казано: ако ти Господ не сазида дом, узалуд се труде зидари. Знаш како е реко онај: ја оћу, и коњ може, ал' ако Бог не да, цаба рад. Не мош ни јагње да одгаиш без Божје помоћи. Цаба сијеш ако ти Бог не сачува усеv. Цаба си косио ако ти Бог не осуши сјено... Јадни ђедо Милое и весели тата, у њиву нису уишли, док се не прекрсте. Каки! И волове кад кошају. И кад почну да сију. Да ору. Да копају... Исто, на крају: кад посију, ил' окопају, ил' пожњу. Или мај шта да су урадили. Прекрсте се. Заблагодаре Богу.

После наиђе ово погано време. Испоганисмо се. Дибидуз. Отровасмо се. Ваљадар нам се зато и издешава сва ова несрећа. Оће Бог да нас покара, еда би се опаметили штогођ. Зато е и казано, без невоље нема богомоље.

Па, пос. Каки да премрсиш срједу и петак или она четири поста. Нипошто! То се, очи Петровдана, косило о сирћету, посном пасуљу и луку. Знао се и поштова сваки ред.

И чували су се. Пазили су да не пипну међу.

Ух, тога су се бојали ко овца ножа. Ма нису међи шћели да приђу на двије шаке. То ти је проклето, премемеђити човеку, далеко било.

И нису шћели туђе. Бож-сачувај! Оно што ниси одзноијо не уноси на имање! Ни за живу главу! Једне прилике, бијаг послужио војску, ћерамо јадни тата и ја пшеницу из Балуге. Банкут ти се онда сијо. Родијо ко китина. Милина једна. Кад смо били у Русовицама, испаличимо волове. Да дану. Премети тата да су се снопови од трупцања послагли. Решимо да попритегнемо мотку. Тата дрјеши и одмотава конопац, а ја се окачим о крај мотке, а ногама одупрем о снопове. И још цибнем из све снаге наниже, да мотка што боље притисне снопове. Кад, нађавола, мотка крцну. А он, Бог да му душу прости, каже: Их, суд ти твој, пуче. То ти је била једина његова, назови, псовка. Суд ти твој. Суд ти ћетињи. Суд те мазо... А и њу е изговаро некако благо. Немаш куд. Мора да осече нову мотку. Рабација не креће на-пут без секирчета. Скидосмо ону нашу мотку и тата е одвуче за-собом, навише, у шуму. Ваљда, да е остави тачно нође ће ће осећи другу. Реко би човек коно да трампава једну за-другу. Кад смо се примицали штали, онамо у Пољу, ће је било гувно, он зустави волове.

— Дрјешиде, дјете, мотку.

— Што вође, тата?

— Није из наше, но из државне шуме. Морали смо е осећи, да Бог опрости, ал' не морамо да е уносимо на имање.

Одрјешисмо е и остависмо поред Стани-

шине међе. Нако, упремасе Живорадљеве трешње. Није шћео туђе, па да би на кози оро. Јок, ни за нокат. Доста ти је оно што ти је Бог дао. Па, ако ти Бог дадне немање, јопет, вала Му. Човек не смије да бидне незадовољан. Ни алован. Није цабе речено: ни у злу се не покуди, ни у добру не понеси. Потрпи и шути, ако те снађе немање. Ил' мај кака друга мука. Даће Бог. Јел колко има узбрдица, нолко и низбрдица. Знаш како иде: гобеља у-блато, гобеља из-блата. Е, то мораш да знаш. Кад си горе, да се не понесеш и не осилиш. Кад си најситији, помисли се на гладна. Кад си најздравији, помисли се на болесна.

Живот ти је, нако, једна величачка школа. Не каже се тек тако младом човеку: е, да су ми твоје године, а ова памет. Живот човека научи коешта. И то: да е дуг рђав друг. Треба се борити. Ради дан и ноћ, само да не упанеш у дуг. То ти је велики терет. Све може да пропане, далеко било. Болешчина да напане стоку. Може олуја и град да сљушти љетину. Може човеку вода, не дај Боже, доднесе њиву. Може ватра, Боже сачувај, да прогута грађевине. Али дуг, е он ти не пропада. И кад кућа гори, он побегне кроз оцак. Изгоре тапије, ал' ете ти оног човека, што му дугуеш. Зато, бежи од дуга што мош диље, сем не дај Боже. Притегни каиш! Одречи се коечега, ал' од дуга бежи! Јел нису бадава наши стари говорили: *ко узима у зајам, бива слуга ономе кои дае.*

Ако те нужда нагна да мораш зајмити, врати на време. Ма, каки. Бар дан раније, но што си обећо. Ни за живу главу немо да дозволиш да онај чоек обија твоје прагове, за његову имови-

ну. Јопет, ако узмеш туђу ствар, алатку како, или мај шта, чувај, ко очи у глави. Са својом имовином мош како ош. Ма, и њу чувај. Знаш како е речено: *у радише много бише, у шїїедише још ивише*. Ал' туђу имовину, коју ти је неко пове-ријо, то чувај, ко тапију. Не смијеш да биднеш крвник. То е његов зној. То е његова замука. То е његово имање. То мораш да поштуеш.

Ако даднеш човеку у зајам, не ударај му камате. Нипошто! То ти је отров! Каки то! Подај, ако мош и имаш, нако, човечански. Није речено, тек нако, да подашна рука бива богатија. Зелењаши су ти људи без душе. То ти је оно: оће љеба без мотике. Не воли то Бог. Тако стечена имовина не дочекуе унуке и праунуке. Како дошло, нако и отишло. Одње ђаво. Земајле су наши стари говорили, да добар чоек оставља нашљедство унуцима и праунуцима, а грешниково имање пређе у руке праведника.

Севап је помоћи чоеку кад мош. Ал' јопет, мораш да водиш рачун: не турај образ ни под чије ноге. Не јемчи за туђе дугове и за туђе одлуке. Не дај свој мир и своју слободу за ничије шепртљање. Јел свако треба да се опружи према губеру, а јок да угризне више но што мож да прогуне. Многи су се опекли. Јел онај кад тражи јемца, на ране да га привијеш. Реко би му мед и млјеко точе из уста. Потље кад загусти, кад тебе, ко јемца, притисну, он има иљаду оправдања. Или га ниђе нема. А тебе клечка о-врат. Каки то. Помози му колко мош да му опростиш. Алали то. Јок више. То није грота. Јел је казано: *што е у-кући нужно, ни у-цркву се не дае*.

А кад ти чоек помаже надницом, плати му на време. Ма немо његова плата да преноћи кода-те. Нипошто. Његов је то зној. Треба њему. Зато е и дошо да ти поможе.

И поштуј сиромашка. Грота е наругати му се. И он је Божје створење. Ако се њему ругаш, Створитеља његовог цвјељаш. Не воли Бог поноситог. Ако ћеш да познаш кад ће човек да пропадне, гледај га како се сили. Гледај га како се шепури. Како се вали. Како се поноси. Нако, ко усран голуб, д-извинеш. Јопет, ако ћеш да посматраш неку кућу која иде на бољитак, виђе-ћеш да е домаћин те куће скроман. Да су му чељад смерна, а јок раскалашна.

И нипошто не скидај са леђа сирома човека. Ако не мош да му помогнеш, немој му ни одмагати. Баксузно е то. Попружи му, ако мош, комад љеба. Аљинку. Мај шта. Ако не мош, подај му лјепу рјеч. Памтите ли покојног Голубана са Љуте Крушке? Пињо су га звали. Па Здравку Плазинску? Бог да им душу прости! Кад год су дошли да заишту, весела мама, а потље и Јула, им попруже. Глам ја, једне прилике, из салаша. Не види јадни Пињо мене. Даде му весела мама ракицу, одломи повећи комад љеба, кришку сира и парче сланине. А он излази из авлије и крсти се. Сав нако радосан. Види се, благосиља. То ти је, ко да си дао у цркву. Бог ти то врати. Ма, каки. Млого више...

Ђе поменук малоприје наше старе, Бог да им душу прости, сваки су ред држали. Погледни гробове нашијег ђедова. Каки да они не изиђу о Задушницама. Боже сачувај! Да окаде гробове.

Да попале свјеће. Да прелију гробове вином. Да се Богу помоле за покој душа. Да изнесу најљепши залогај на гроб. За оне Задушнице, онамо пред Васкршњи пос, се под обавезно чувала најбоља пршута. Леђаница. Ако е година била пооскудна, па си имо за посек једно свињче, онда једну леђаницу, ако бане кум ил' тако неко, мош да речнеш. Ал' ону другу нипошто. Ни за како паре. Она иде за Задушнице. Да е туриш на гроб. Да почистиш комшије. Сваког ко наиђе поред нашијег гробова. И сиромашка. Не каже се тек нако: *најо се ко сироче на Задушнице*. Севап ти је то. За покој душа. А очи Задушница, весели тата, нако кад превали подне, баци на раме грабуље, косу, мотику, узме коју свјећицу и на гробље. Да уљуди гробове. Виде то наши стари, озго. Немо да мислиш да не виде! И благосиљају! Без њиног благослова руке су ти везате. То тувите, благо мене. Јел је казано да су унучад круна старом чоеку, а слава синовља су очеви и ђедови. Добро погледните кое се куће затиру, далеко било. Виђећете, оне кое су попуштале да гробови ђедова њинијег утону у бујад и купине. Е, мој брајко! С тим се не игра.

Ђедо Милое је био поштен, честит и марљив. Весели тата је био радан и тијачак. Мрава згазио није. И ја сам се трудијо да ниђе никад ником никако зло не учиним. Трудте се ђецо, и даће Бог, да вам бидне добро.

Како е он од старијиг учијо, тако се и сам научијо. И по тој науци поступи. Добро е уту-

вијо ону лекцију с мотком и да оно што ниси одзноїо не смијеш уњети на имање. Тако е и он радијо.

Елем, неко из лозе Стеванове купи повеће имање у Балужи, дољенаке крај Мораве. То е била житница. Како-гој семе бациш, никне наљепоту. Ако посијеш жито оно се после огрта осече све по два и три муруза на струку. Милина једна. А тикве по њиви букну ко из воде. Ако између струкова жита посијеш пасуљ, роди да не може бити љепше. А земља лакорадна. Ко мекиње. Јес мука, толика даљина, преко планине. Кад пешке идеш, с мотиком на-рамену, некако и ћене-ћене. Ал' кад с воловима сићеш да поореш или да товариш берићет, е то ти је од заранка па сутрадан до изгријавања сунца.

Изгледа исти тај, предак наш, купи повеће имање и у Бањици. Испод манастира Стјеник. Ан наминеш с Крста, наниже, ка бањичкој задрузи. Она коса испод пута што се простире до наспрам куће Николе Јелесијевића. Па још мено наниже. Безмало до упремасе гробља. И туј сподиже винограде.

Временом се то имање дјелило међу синовима. Радосав и Сретен наследише по дваесетак ари винограда. На ивици њиног винограда бејаше, како су зборили, подрум. У ствари то е била брвнара од лужњаковиг тесаније брвана. Бијагу са шаке дебела. И појаче. Покривена ћерамидом. Тај подрум су уступали коме гој затреба из цемата. Сви су знали да кључ стоји на венчаници до ћерта на-доњу страну. Мого си унутра да подгријеш или зготовиш јело на оном

гаравом шпорету што наликуе на цокулу. Зато се лоза, кад се орезуе виноград, везивала прушћом или павитином у снопиће и чувала испод стрее. Да се скува пасуљ. А с јесени, кад дође бербa, може д-удари и слана. Онда добро дође да се чељад мено грашну. Да предану. Да презалогae. Па и да дрјемну ако доспију.

Оне јесени, кад се женију Милорад Сретенoв, стиже бербa. Родило грожђе, на-љепоту. Слађе од меда. Доватила га мено и слана, па се згодно лјепи за-прсте. Реко би си уватио за смолу.

Из свију Стевановића кућа кое су имале винограде у-Бањици, са повише чифта волова сишла чељад на бербу. И старо и младо. Прије зоре се кренуло. Кад се иде у виноград, пошто кола нису под теретом, удари се попрјеко. Низ Перет. На Стјеник. Бију меденице. Џагор. И пјесма ђевојачка. Милина једна! Код манастира се огласише трећи пјевци. У рано јутро посо креће. Сви на крају винограда оставе кола. Преко каната затегну мушеме. Да, потље, од клецанја не исцури шира. Кад се стигне кући, грожђе кључиш протурајући га кроз муљач, па ондак ону ширу из мушеме изручиш у-кацу.

Елем, на канате се туре наставци, а обадва затвора, и предњи и задњи, се закаче. А за сваки случај, закачке се вегну жицом или узицом. Да не издају у путу, да се не откаче споради клецанја кола, па да бидне зијан. Сви берачи раде апетитли, од срца. Сем ђеце, нико не дангуби да руча. Мора да се отароси посо обданице. Иначе, остасмо да ноћимо. Каки то, да волове бије вед-

рина. У смирај дана, готово. Ако неко још није доверио задњи јарак, сви притрче да му припомогну. Онда обреде по мученицу. Па да се једе. Нако, љуцки. Туј се сљушти све до потоњег залогаја.

Онда, план иде вако: старији народ, жене и ђеца пешке. Навише на Стјеник. Очас они препарлају преко планине. Вришко. Ма како, не треба им пуна два-сата.

А рабације с воловима, низбрдо, ка бањичкој задрузи. Па поред јежевачке цркве, наниже. Па онда, горе, уз Рајац навише на Торлак. Потље, доље, низ Плазинску косу, ка цогољским кућама. Е, то ти је лако испричати. С воловима ти то, брајко мој, потрае од заранка до уранка. И још тамо, охо-хо. Одскочи сунце конопац и појаче.

Бију меденице уз Рајац. Волови знојави. Бале под теретом. С времена на време колона се зуставља. Да волови дану. И да мокре. Па јопет, ногу пред-ногу. На Бабљаку чесма и корито. Ух, жедни су ко никад. Ал' како, не смијеш да иг напојиш нако знојаве док се не одморе колко било. Ни за живу главу. Попривијаше винтове. За сваки случај, потурише по рипу под задње точкове. Испаличише волове. Месечина, ко дан. Глуво доба ноћи. Доље, под пут, дрјемају рогоце отаве.

— Јој, људи, да Бог опрости, грота е не дати овим мучењацима по мено отаве. Видиш како е? Ко душа!

— Ајде, ал' по малко. И до земље, да не бид-немо нељуди.

Одоше. Свак на по једну рогоцу. На неку по двоица. Нако, по мено, под-пазу. Чупају поште-но. Одоздо, до земље. Јок горе, да закисне чоеку, ако залуњи. Излазе на пут. Спуштају, с љубављу, пред волове. А они, веселници, да се подаве.

– Жаре, шта ти то радиш?

– Ништа, ништа, чича.

– Што мучиш ту стоку са том шашинчи-ном, код ваке отаве? Очима да е једеш. Само-сама дуњица. Миром мирише.

– Нека, нека, чича. Поњо ја њима сноп шашине за ноћас. Из Питомача. Пробро из оне купе, до јасена. Зелена ко окрјек. Воле они то.

– Ма, не будали, бре, сад ћу ја да им донесем.

– Јок, јок, чича! Нипошто! Вала ти, ко да си доњо.

– Будибокснама, задрвеног неког човека.

Годинама се после причало како Жарко не шћадијаше д-узме шаку траве за волове.

Неће, вели, туђе.

Неће, па да ти је од-смрти лјек.

Причало, с поштовањем.

СОС ЛЕБ, МАЛИ!

У време оно, кад Жаре стаса у витко, црно-мањасто момче, отац му Радосав повери озбиљан задатак: да ћера дрва у Чачак, да их прода и да за оно што пазари узме коекаке марде. Пошто су се дрва сѣкла на планини Јелици, која дјели Стевановића џемат од оне осојне стране што се спушта доље, к Морави и Чачку, то не би било мудро сагонити дрва вамо, па сутра, јопет, мучити волове д-извлаче товар навише, да би се, преко планине, сиодило у Чачак. Зато се овај посо обављо на посебан начин. Раном зором, Жаре и његов отац крену навише, у-планину. На-кола туре сѣкире, попрјеко тестере, покровце, џаче с-клиновима, влачегом и узицом, кострутну торбу, с неколко струка лука, чанком сира, парчетом сланине и мурузним љебом. И неизбежно бремене сјена за волове. У планини ће они да брсте и пасу, али узпут, кад одмарају, и у Чачку док не наиђе муштерија, грота би било да гладују. Кад се огласе трећи пјевци, у разасвит, они већ замичу ка Извору. До Лозе ће стићи кад се сунце помаља.

Попрјеким тестеретом, кое се вуче у пѣру, обали се буква и искрати на метар, појако. Онда се сѣкирама и клиновима цјепа. До пред-ноћ се

зготови метар и појаче. Али да би кола била стабилна, док се преко јаруга стигне до на-грабско брдо и даље, дрва се ражђену. У неко доба ноћи, нојнак код Споменова, отац ће загрлити Жарка, дати му савете – да на време привија винт, да волове одмори, па тек онда напои, да набаци на њиг покровце док одмарају, да иг не бије ведрина, и да доље, код циганскије кућа, пресложи дрва. Сад су она требала, кад се сиђе у равницу и кад нема опасности од превртања кола, да се сложе у фигуру, да купац може да премери и увери се да е ту метар и појако. Појако, но шта! Нипошто не смије да бидне неачко. Каки то! Иљаду пута е баба Драгиња, Бог да јој душу прости, накричила: *Каком мером мериш, наком ће ти се мерити*. Све кад мериш, мора да бидне – појако. На пијацу, кад продаеш, појако. Ако ракију продаеш или вино напуни влашу до кочањке. Сир кад мериш, баци потље још једну кришку, да бидне појако. Кајмак, појако. Каки да откинеш од нечиј уста. Бож' сачувај! А брашно ако узајмиш, док твоја врећа у воденици због налоге чека на-ред, кад враћаш, обавезно сабјену меру да вратиш. Никако друкчије. Извршиш онај суд у коме си позајмио, подобро. Онда на поклопцу, од наћвара, стресеш суд. Лупиш данцетом, два-три пута, подобро, да се брашно слегне. Е, тек онда преравњаш оклагијом. Баксузно е то, ђецо, закинути, не дај Боже, на кантару или ма какој мери.

Кад на чачанску калдрму, јутром, почну излазити људи са шеширима, а госпође са зембиљима крену ка бакалницама и пијацу, Жаре ће намештити меденицу на дешњаку, гужвом

сјена из бремена отимарити волове, прстима поправити густу, црну, таласасту косу и кренути у парадни [х]од са Цветком и Шароњом. Ајд, Шаре! – повикнуће кад угледне како из авлије излази озбиљан господин са шеширом на глави, еда би скрено пажњу на свој товар.

– Пошто, синовче?

– Пет банки, господине – рећи ће Жаре узбуђеним, дрктавим гласом.

– Ајде, ал' у цену улази да ми дрва унесеш, ено тамо, у ону шупу, на дну дворишта.

– Оћу, господине.

Извади господин петобанку, помилова га по таласастој коси и оде низ-улицу. Жаре стовари и уће дрва. Домаћински иг сложи, напо, под конац. Затури поводњик око заворња, седе накола и крену ка центру. Ту искоши волове, положну им мено сјена из оног бремена што е прекостало, па оде да тражи кондуре за сестру Ружицу. Баш ону нумеру што му е мајка накричила. Трговац му врати ситниш. Много мало кусура, бре. Дабогда, да може узети парче сомуна и кутлачу моце, што му е тата реко, код Црногорца. Ајд, да види. Уиће у кавану. Кад тамо, румени бркајлија, натуко шешир, доље, ка носу, у друштву човека, ћевли, са накреном шубаром ка десном увету. Једу врућу јагњетину и пију руевину. По оварбаном стакленом бокалу види се да е бањичко ил' лозничко. Тачно му варба говори да има тамљанике у-њему. Око астала, иза леђа бркајлије и његовог ортака, Цигани ударају у ћемане, гитару и цимбало. Бију, бре, милина једна. Јес да е преуморан, целу

ноћ ни трено, јес да е гладан, нако, ко ловачки кер, ал' сваки дамар на њему заигра.

– Реци, мали – приђе човек, келнер ли је, газда ли је, Бог ће ти га знати.

– Пошто ти је моца?

Кад рече, види Жаре да за моцу има, ал' за сомун, који је замишљо док је ишо од цркве, гучком џадам, ка Црногорцу, и чии мирис га е опојно мамијо кад гој прође поред његовије кола нека госпођа са препуним зембиљом, ни говора.

– Дај ми моцу.

– А лебац?

– Нећу, не треба.

Човек га мало зачудно погледну и доње ћасу вреле моце. Са све кашиком. Жаре плати. Кад конобар ли је, газда ли је, оде ка шанку, он навали на моцу. Нако кашиком. А између двије строфе, баш су Циган пјевали *Ђевојка е ђошла у јору, на воду*, виолиниста, реко би човек да им је капелни, направи корак-два до астала за коим је Жаре срко моцу, па му нако, међу њима, готово шапатом, али строго, рече:

– Сос леб, мали!

Е, мој брајко, помисли Жаре, ко да ја не би *сос леб*. У том тренутку Жаре није ни знао што ли је Циганина брига што он једе моцу беж-љеба.

Кад је стиго на Вуковића брдо, з-устави волове, па сав у голој води стрча испод врзине. Једва стиже да одрјеши чакшире. Осети болно олакшање. И тек ондак свати што онај добри Циго рече – *сос леб, мали!*

СТО-ТРЕЋИ У РЕДУ СМРТИ

Катарини је њен деда-Жарко тепло *Милан*. И пошто она ондак бијаше буцмаста и јешна, он јој говораше:

— Вала, Милане, да си, благо ђеду, мушко, била би артиљерац.

Једне прилике, бијагу се сви окупили код деде-Жарка. Од некад понеокосне куће, Богу вала, нарасла згодна задруга. Три генерације. Жагор, ко на неком омањем вашеру. Код шпорета, деда-Жарко запођену разговор са Катарином.

— Е, мој Милане, у тој твојој Гимназији, знаш, тамо, кад се прође кроз капију, па у оној авлији са високим зидовима, стрпају ти мене Немчине. Бијаг продо дрва и кренем да покупуем соли, гаса и коешта, што су ми накричили. Кад задрча она моторчина с-три точка. Стаде. А онај Немчина: *Алӣ! Алӣ!* И, како си, грдан, мислим се. Што не причаш ко човек, но се дереш, ко побјешњо. Станем ја. Видим, густо. Са свију страна воде људе. И старије и млађе. И дечаке. Искошим волове. Повежем за руду. Бацим сјенца преда-њиг. А џемпер на коме сам сеђо, пребацим преко јарма. И стрпају ти мене тамо у

авлију те твое Гимназије, разумеш ти мене. Држаше нас до-пред-ноћ.

Наиђе ти, мој Милане, Цоле Веселновић, Бог да му душу прости, и позна Цветка и Шароњу. Види мој џемпер преко јарма. А од људи сазна да су Немци поапсили силни народ. Он ти преко Кривае добанда кући, па дође до мог веселог тате и јадне маме и каже, така и така ствар: Немци су, вели, поапсили силан народ у Чачку. Ја виђо нисам, да л' су Жарка уапсили, ал' сам виђо волове испаличене испред Гимназије. Нако мено, ка цркви. Леже и преживају. Ма, познаем ја, бре, Радосаве, твое волове, ко тебе. Шта ме питаш, јесам ли сигуран. Ене ти, виђи, Жарков џемпер, онај што вуче на рујо. Обешен преко јарма. И кострјетна торба виси о стубцу. Нисам ни сан, ни пијан, што вико неки.

Моја јадна мајка викне у кукњаву, ко да сам, Боже ме прости, мањко. И све се, веселница, бије у-прса. А имала е јак глас. Ете ти, одонуд, нине Анке. Озго Стојанке. Избише из јаруге Милићевића жене. Те ти настаде голема узбуна, Божсачувај! Весели тата, кажу, окаменијо се. Нит ромори, нит говори. Само се, веле, с времена на време, прекрсти. Ваљда се, Бог да му душу прости, молијо Богу, да ме спасе.

А оне Немчине, довеле толмача. Рђа нека пљевава. Вели: Дато ви је на знање, ако један Немац погине, сто Срба ће бити стрељано. И поче да броји: један, два... Наглас. Однуд, с оне стране. А један чича с шајкачом и сукненом гуњом, гурне мене иза-се, и још ми руком показуе да се измакнем вамо. Е, људи љуцки, добра

нека човека. Нит сам му род, нит помози Бог. А он, ко да сам му најрођенији.

Онај баксушчина ћера... Деведесет седам, деведесет осам, деведесет девет, сто! Још двоица, па ја. Каже: ви, излазте!

Тако ти нас десет-петнес испуште одонуд. Аман, што није мрак. Почо сутон да вата. Избијем ти ја, Милане, из те твое Гимназије. Шароња лежи и прежива. Цветко стои. Све исправно. Торба о стубцу. Џемпер на јарму. Укошим волове па закупим гучким путем. Навише, ка Ратку Пилићару. Тек кад сам стиго изнад Вереца, ошетим глад. Узмем да мено презалогајим. Беше осто краичак мурузнице и залогичак сирца, тек колко да се заложим колко било. Кад сам намино с Дјелова, ко да чуем кукњаву. А брже, а брже... Уставим, јопет, волове, кад сам избио из Забоја на Коренате и помолио се, вамо, на Манојлов Рид. Јес, брате, кукњава, и готова ствар. Бацио неко кашику, помислик. Јопет застанем. Ма, оно кука моја весела мама. Земља се тресе.

У том часу нана зове за астал. Да се вечера. Тако забашурише причу о Гимназији Милановој.

Али *Милан* је, повише пута, чула од деде ту причу. Како е био сто трећи у реду смрти.

Може бити да ће је једног дана, ако Бог да, она својим унучадма препричавати. Да е туве. Да е не сатари време. Но да остане траг о том ко шћадијаше да нас истрјеби. У сећању. У покољењима...

КАКО Е СТАЉИН САГУБИЈО АУТОРИТЕТ У СТЕВАНОВИЋА ЦЕМАТУ

[У]очи Сремског фронта Жарка закачи мобилизација и он се обре у званој народно-ослободилачкој војсци. Ту га упишу у СКОЈ. Касније бидне прекомандован на Бањицу, ће су руски официри (Београд је већ био слободан) припремали параду за ослобођење кое се примицало. Руска војска иг је снабдила добром раном, новом одјелом, обућом, наоружањом...

Парада. Жаре газии строеви корак испред Маршалове трибине. И угледнувши одушевљене, широке народне масе, дође до убеђења да долази ново, праведно време. Кад је демобилисан, упреже се срцем у обнову и изградњу земље. Најпоштеније. Нако, до рамењаче, што се каже. Земља зове свое соколове. Акције: лектрична централа у Овчару, па пруга Шамац–Сараево... И коекудије. Ударник из Стевановића цемата свим срцем изгара за боље сутра. И почиње да веруе у светлу будућнос. Учлањавају га у КПЈ.

Другови из комитета ће му замерити што одби задатак д-иде у град. У вабрику. Добар је, веле, ал' конзервативан. Не може да се ослободи сељачког менталитета. Брат Милош му још

понеакак. Сестре пристигле за удају. Отац и мајка гронули. И то му е неко оправдање. Сељачки сој. Не с[х]ваћа то, бре, да е преча индустријализација и лектрификација земље од његове куће. Не види то диље од носа. Ма, то ти је та приватна своина. Ма, све то треба стрпати у колкозе и совкозе, мајку му сељачку, па ће онда да види шта е коза, вунен брав.

Јопет га послаше на акцију. Двоструки ударник. Мало се загладише односи. Веле, има у њему ситносопственичке крви, ал' ипак је добар. Што јес јес. Не прође много, ожени се Јулом. Кулачком ћерком. То му бидне други минус: код волико другарица, он нашо кулачку ћерку.

Идуће, '48. године, стиже *Резолуција Информ-бироа*. Позив на партиски састанак долази са напоменом која е црвеним плајвазом подвучена: *Долазак неизосићаван!* У Стевановића џемату бејагу њиг седморица чланови партије. Најстарији међу њима, и по годинама и по партиском стажу, беше Бранко Радојков. У Малом Потоку, код Росиног ораса, обру се сва седморица. Сад ће, поред Јагодине воденице, Станковића кући, у којој ондак бијаше школа, ће се одржати састанак.

Пошто још има времена, поседаше на трупце. И запођенуше разговор. Неко беше начуо да Тито и ови наши оће да се поцавељају са Стаљином и Русима.

— Шта велиш ти, Жарко? — упита Драган Богданов, сматрајући да ће он то најбоље знати, јербо су га често на кружоцима покваљивали као врло доброг.

Осим тога, знао е Драган да е Жарко марширо испред Маршала, да е био са руским официрима, па ко вели, ко ће знати ако он неће.

– Слушајте, људи – одсечно ће Жарко. – Ми смо на кружоцима учили о руским колхозима и совхозима. О руској револуцији. О томе да Руса није било, ни социјализма не би било. Сем тога, били смо, брате, и голи и боси. И ушљиви, ако оћеш, нако, баш, да ви поштено и браски речем. Тако е, брате, било, док не дођоше руски камијони. Руски војници. Руски официри. Руска комора. Они нас љуцки наранише. И меса смо јели. Чак и по чашу вина за ручак добијали после гажења строева корака. Па ганц ново одјело, обућу, упртаче, опасаче, оружје... Њини официри су нас учили строеви корак. Онај из кука. Кад звекнемо, пуца калдрма. Севају варнице испод блокеја на цокулама. Помлатили би нас Немци на Срему ко мишеве, да Руси не дођоше. Ја сам ти, бре, озго, низ Булевар Револуције, почињо пјесму, цела кара ми басовала: *Друже Сѣаљо, бриѣада ѿе ѿиѿа, Ти си нашеѿ ишколово Тиѿа...* Еј, бре, људи, земља се тресе. Ми, пред Титом, пјевамо да е Стаљин његов учитељ. А он нам маше. И смјешка се. Народ баца цвјеће на нас. Сузе у очима. И-нама и-њима. Нема такe среће, докле-ш ићи, преко бјела свјета. И шта би сад? Сад, одјампут, не ваља Стаљин. Није него. Шијо му га Ђуро! Па како то: јуче ваља, данас јок? Туј нису чиста посла! Нешто тујнак не штима и готова ствар.

– Знате како е ствар, људи – рећи ће Бранко, пошто се мало накашља. – И ја мислим, да Руса

није било, ништа ми не би урадили. Зар са браћом да се свадимо. То би нас, бре, одвело у бес-трагију.

— Тако е — подржа га Станиша и скочи с трупца. Испрси се, нако, ко маче на цигарицу. — Право каже човек.

— Јес, тако! — заграјаше остали. И Момир и Добросав и Млађо Жуња.

Још мено прозборише и заузеше једногла-сан став: Бранко ће, као најстарији међу-нама, ако бидну тражили да се изјаснимо, рећи да смо нас седморица расправљали и заузели став да су Руси и Стаљин искусни. Да они непогрешиво воде милионске народне масе од девестоседам-несте, па вамо. Да ми подржавамо друга Стаљина и Русе. Сукоб са Стаљином и Русима био би исто ко кад би се ћеца посвађала с-оцом.

Одсекоше и готова ствар. Заковано, ко ћуп-ријашом мертеком кад прокуеш брвно у стрже-ву греду па га подврнеш одоздор. Иду да кажу шта им је на срцу. Па куд пукло, да пукло.

Ударише путањом, низ-поток, па преко багрењака избише Станковића авли[j]и. Долазе чланови из Рушчића, са Шљивања, из Драгачи-це... Сви, некако, ко збуњени и ћутљиви. Очекуе се долазак другова из Комитета.

Ете иг, стижу. Ципом. Четворица. Међу њима и Гвозден Узун, члан Комитета. Добар друг Жарков. Ишли су на неке кружоке зајно, по задатку. Навише у Вучковицу и Дубац. Кад је Узун долазијо на терен Горачића, обавезно га Жарко свраћо на ручак. А једном, кад се указа неки кијамет, и преноћијо. У гостинској соби. Дочекан, нако, ко кум.

– Ајмо, другови, у учионицу – вели секретар.

На самим басамцима, Узун пружи руку Жарку, па знајући да он креше, што на ум, то на друм, стисну га јако, муну га, кришом, лактом у ребра и прошапта:

– Пази, не излјећи се, лети глава!

– Ух, ух... Шта сад да радим? – помисли Жарко.

Сад ће да поседају и састанак ће да почне. Брзо крену ка Бранку који само што није сео. Очепи га, крвнички. Колко е тежак. И шапну одсечно, севнувши очима ко муњом:

– Врчи!

Бранко баци поглед испод оније његови густе веђа што су се надњеле ко облак над свјетлим очима. Види он да Жарко пламти, ко да си му запалио образе. Зна Бранко да га Жарко не би нако крвнички очепио без-везе. И знаде добро да он није шепртља. И још зна да е Узун добар његов друг. А преметио је да су се некако необично руковали малочас, на басамцима. Мора да ту нема шале, јер ако је Жарко реко „врчи”, он, који је у стању да погине, а да рјеч не погази, онда – да се врчи. Нема друге. Али, шта да ради за ону петорицу који не знаду о чем се ради.

Секретар отвара састанак и дае реч друговима из Комитета. Онај високи комитетлија, са навише зализаном косом, устаде и објасни да су Информбиро и друг Стаљин доњели срамну Резолуцију којом нападају највећег сина нашије народа и народности. Тог генија који је знао

обноћ да сруши ћуприју на Неретви и направи нову. И спаси рањене другове. Нашег команданта. Нашег маршала, за кога су животе положили најбољи синови и ћери наше домовине. И тако, све редом. Помену и Ива Лолу. И Сава Ковачевића. И Марију Бурсаћ.

Чита се Резолуција.

Тајац. Катастрофа. Ово е, бре, да не веруеш своим уветима. Секретар отвара дискусију. Мук.

– Мораћу да прозивам. Свак појединачно мора да се изјасни. Не може јаре и паре. Не може неко да биде комуниста, а да ћути кад је судбина партије и земље у питању.

Ух, Бої їи їомоїо, їрозваће некої од нашијеї, помисли Жарко. Баци поглед ка Бранковој клупи. Бранко намрачијо веће. Нако, ко олуја од Овчара кад удари. Ал' увати поглед. Сковча.

– Еве, ја ћу.

– Рјеч има друг Бранко.

– Ми, комунисти из Стевановића џемата, нас седморица, начули смо о овоме и разговарали смо. Данас, вође, чусмо и ову, како се зове...

– Резолуција – добаци секретар.

– Јес, јес. То чусмо. Па, ми знамо, другови, да е Русија и отац и мајка социјализма. Ми знамо да е Русија колјевка комунизма. Ми знамо да су наша КП и друг Тито подигли устанак четреспрве, зато што е Хитлер напо браску нам Русију. И генијалног вођу свеског пролетеријата, друга Стаљина. Ми знамо да су нам Руси притекли у помоћ да ослободимо нашу земљу. Ми знамо да није било Руса, ниђе нас не би било. Шака јада. Зато ми високо ценимо и

Русију и бољшевичку партију. И великог вођу, друга Стаљина! И били би у стању да све даднемо за њиг! Па и живот, ако устреба...

Узун се узврћо, погледа у Жарка збуњено. Ко вели, одоше ови у бестрагију. Поблјеђо човек. Позелењо.

И Жарку стао дах. Срце бије, ко бубањ Станише Зимоње на комишању, кад удара. Упрска Бранко и готова ствар! Начисто. Ко ћуран мотку. Не мож бити грђе. Онај високи комитет-лија, онај зализани, ко да се радуе. Ко да му цури вода на уста. Једва чека да дође до изражаја његова чврстина и да покаже своју оданос другу Титу и Парти[j]и. Да самеле ове глупе гегуле. Стоку сељачку. Ситносопственички елеменат. Класни непријатељ је то, море, који се инфилтриро у редове наше авангарде. То ће да иступи револуционарну оштрицу. То ће да привија винт точку прогреса. Зато партиске редове треба очистити од тог шљама. Их, ако их кокне седморицу. Оде у ЦК! Ни мање, ни више.

Та зебња, та напетос, која трајаше неколко тренутака, ко да трајаше читаву вечнос.

Бранко се ко загрцну, па се накашља. Јампут. Па још јампут. Па настави:

— Али...

Јопет осети у грлу неки гребеж. Нако, ко да си му свуко ренде низ-гушу. Па се јопет накашља.

— Али — настави Бранко — откад је друг Стаљин написао ову... како да кажем... ову ђавољу... ово писмо, брате... Откад је то написао, он ти је начисто сагубио [ау]торитет. И то јок само кода-нас седморице! Него у целом Стевановића цемату!

Прође ми четресница, помисли Жарко, и лакну му. Ко да премети да се Узунове очи осме-нуше. Ал' у трену се уплаши да неко од оне петорице не попљеу Бранка, те брзо устаде и узвикну:

— Тако е!

Све би добро, само се пакос виђела на лицу оног зализаног.

Тако Стевановића џемат, и старо и младо — иначе, сем њиг седморице, никад чули за Стаљина — срозаше његов ауторитет.

Кад се прочу језа Голог отока, Жарко и његови другови сватише коју доброту им учини Узун. Кад је пошло време и кад комунисти из Стевановића џемата почеше, један по-едан, да напуштају Партију, осоколише се шерети, па ће поред лампека извијати шале:

— Да не би Стевановића џемата и Бранка Радојковог, историја би промјенила ток. Тујнак ти је Стаљин набо ко жути мрав по-киши. Он ти је, пред Бранком, пао на испиту. Дибидуз. И туј му се срозо [ау]торитет.

— Пи ту шљивовицу — одману Бранко — и немој д-едеш оно што се не-јде.

— Јок, ти ће ми забраниш!

Није много година прошло, поче отрежњење. Један по-едан комуниста из Стевановића џемата поче да узмиче. Шаптали су по кошењима. По копањима. Ма, глај се посла. Ово ти је — сјаши Курта да узјаше Мурта. Само што ти је, на

прилику, Мурта још црњи и гори од Курте. Ма, батаљуј ћорава посла. Баци белаја. Они су, бре, за време Турака узимали деветак и десетак. Ови, бре, оћ душу д-узму.

Бејаше такозвани откуп пољопривредниг производа, питање опстанка револуције. Главно питање борбе за слободу, демократију, срећну будућнос најшири народније маса. Мора се извршити „хисторијски” корак ка свјетлој будућности, која е на хоризонту. Откупом се мора обезбедити рана за настајући пролетаријат. Откуп је, зато, задатак број један за комунисте на селу.

Ма јок, бре, како црни откуп, како бакрачи. То ти је отимачина једна. Ајдучија једна. Брука једна. Брука и срамота. Срамота и грота.

Позив за партиски састанак. Дневни ред: Откуп. Напомена: *Састѧнку ће ѧрисусѧвовати груѧ секретѧр Комитѧта.*

После уводног излагања друга секретара, подјелише се задаци: толко жита. Толко масти. Толко свиња, живе ваге. Толко вуне. Толко и толко овога и онога. Све то, до тад и тад.

Разно.

— Има ли ко шта, под разно? Нема! Фала другу секретару Комитета што је нашо време да дође...

— Ја би нешто реко!

— Реч има друг Жарко.

— Знате како е ствар, људи. Знам ја да овај откуп мора да се спроведе. Ал', морамо, бре, то некако човечански да радимо. Није, бре, поште-но да преседник општине зида нолику кућу, а Цолу Веселновићу, коме ћеца умиру од туберку-

лозе, нема бре шта да једу, разрезо мас коју нема. Сланину коју нема. Вуну коју нема. Жито кое нема. Ишо Цоле да га моли. Пишто, бре, човек, ко црв. Јок! Нема милости. Реко му, нако, бездушно: купи, ако немаш. Предати мораш што ти је разрезано како знаш и умијеш, ил' оде у апс. Аман, бре, људи, како да купи, кад нема ни стопарца. А нема шта да прода. Нема, сем црно иза-нокта...

Секретар Комитета мудро објасни Жарку и друговима да револуција није поединачна, него општа ствар. Револуција, вели, доноси срећу и благостање за широке народне масе. Она нас, каже, води у друштво у коме ће свако давати према своим могућностима, а добијати све што му е потребито. То друштво е, каже, на хоризонту. Његово брзо остварење кочи реакција. То-јес класни непријатељ. А реакцију ти, каже, чини буржоаски елемент. Па кулачки елемент. Па ситносопственички елемент. Па онда, за црне јаде, интелигенција. Сем оног малог дела, вели, поштене интелигенције, све друго су ти кочничари. Па онда, попови и калуђери. То ти је затуцано, каже, не види диље од носа. Како да изградиш ново друштво са онима који ни с религијом нису рашчистили. Ето, вели, са том реакцијом, са тим класним непријатољом, наша Партија мора да се обрачуна до краја. А ви, другови, мора да се уздигнете изнад уског, ситносопственичког интереса. И да гледате општи, то-јес шири друштвени интерес. Морате имати на уму да е интерес државе и Партије пречи од интереса поединца.

Виђе Жарко да друг секретар згодно стаде на страну преседника. Виђе да Цолу мора да бидну важнији држава и Партија од оне његове ћеце. Двое саранио, сирома. Покосила иг туберкулоза. Кад то виђе, плану ко ватром опечен. Маши се новчаника. Ама, само се звао новчаник. Није то жуте банке виђело одавно. Ко да се не ваља. Извади партиску књижицу. Прецјепи је на пола. Баци је на астал, пред секретара. И изиђе. Коно опарен. Не окрете се. Реко би се не ваља.

После су му тражили длаку у јајцету. Претресали таване, амбар, качару... Еда би нашли, да није прикријо буре ракије. Или џак пасуља. Разрезивали су му порез, прирез, трошарину, коларину и коешта, нако до балчака. А деонице на кулуку, обавезно најгоре. Или ће има пањева, или у неку подбарну смоничину, ће треба дупло, како дупло, тродупло више камена. А камен, то ти је да пукну леђа. Има да га извадиш из мајдана. Да га натовариш. Да га превучеш. Одоше кола. Оде ков на воловима. Ко те пита. Што-но кажу, ко пита жабу кад се мочило затрпава. Онда, кад си земљане радове урадијо и они то примили, туцаш тај камен мацолом, слажеш га у фигуру. Нако, дуж деонице. Да прегледну је л' кубик, на метар дужни. Ко да купују, бре. Вели, вође још двоја-троја кола. После калдрмиш. Споља крупне. Ђенар мора да бидне јак. Унутра, мацолом разбјене. Да се сложи, ко тамбура. Добро, ајд, треба нам пут. Што јес, јес. Ал', бре, да те вако душмански ћера... Да си му сеиз, човечније би с тобом поступи.

После Жарка, један по-едан комуниста из Стевановића цемата је, тактички, напушта авангарду. Није то, брате, за сељака човека. Ма јок, бре. То ти је за лигоње. За оне што нису потегалци. Што ударају на-палицу. Кад си ш њима мора да им кулизиш, да им гладиш, штоно се каже, низ длаку. Не-мош, брате, да биднеш свој. Не-мош да речеш оно што ти је на срцу. Јок брате. Ене ти, она четворица ишли на саслушање зато што су запјевали: *Друже Тишо и Јованка, родила нам њалијанка; вама жишо, нама слама, немам више њосла с вама...*

Па шта е то увредљиво, забога? Већа му е рачуница била кад је сијо човек онај старински банкут. Нако просто. Ко што му е отац радијо. Него сад та сампастора, талијанка, што га ђаво надари, да посије преко те њине коперације. Ма како, није му ни слама остала. Попили људи. Запјевали. Нако, ћевли. Запјевали, бре, у њином имању. О њином трошку. Она рђа слушо иза врзине. Жбир један погани. Отишо, кер, те иг оцинкарио. Е, јадна ти је и Партија и држава која се наслања на доушнике. Така држава ти мора пропасти. Кад-тад. Ће може да опстане нешто што на ништаклуку расте. То су ти, бре, људи без образа. Без срца. Без душе. Ма, како људи. Није то човека ни виђело. Нељуди, бре. Не зна се ко е већа рђа. Да л' они што цинкаре ил' они што иг на то туткају, ко керове? Да пријаве комшију. Рођака. Пу! Ништачине им нису равне. Ни једнима, ни другима. Пуко би чоек. Дође ти, бре, да им каш: ваки сте, ваки сте, никаки сте. Нечовештвом, бре, смрдите. Рђом ћете, бре, капљати, док вам је кољена...

Ал, шта ћеш. Дошо њин земан. Ђавоља управа. Горнак високо, дољенаке тврдо. Имаш ову ћечицу. Нејач. Стисни зубе. Шути и трпи. Знаш како е казано – трпњом спасавај душу. Ма, најгоре ти је, бре, што ни ћецу не смијеш да учиш да говоре нако како јес. Оће, бре, да иг сможде. Ништаклук неки завладо. Оће да ти саћерају веру у чутуру, па то ти је.

Потље много година, кад се син Жарков сукобио са владајућим једноумљом и кад бијаше проглашен за непријатеља државе и Партије, он ће га, очински, тешити. И извидати му рањену душу говорећи:

„Ијакo си им реко! Нисам шћео да те реметим кад си пошо ш њима. Свако време има свое бreme. Али одавно ја знам да су то јајцаре. Вала Богу, да си се разишо ш њима.

Само, неће ти бити ласно. Ни лјек. Знам ја њиг. Стра ме да те пашчад не уапсе. Силни људи су поапшени зато што су имали свое ја, од четресосме, па вамо. А да ти о четресосмој не причам.

Ал’ слушај дјете: и апс је за људе. Ниси укро. Ниси ото. Ниси премемеђио. Ђевно си им, па шта! Ијакo си! И тачно си им реко! Ништа севио ниси. Јок, брате! Ни за длаку.

Проћи ће и они. Прошли су и-гори. Изићи ће и њима уврстак. Изамљеће њино. Ничија до зоре није горела.

Свако чудо за три дана. Глај се посла, дјете,

немо да се секираш. Доћи ће време кад ће сва-
чије дело изићи на виђело.

Сад си виђо колко пријатеља имаш. Сад си
виђо њино другарство. Каки другови. Каки
бакрачи. У се и у свое кљусе. Само Бог и твоја
породица су с тобом, кад дође мука и невоља.

Е, мој сине. У добру е ласно добар бити.
Окрени ти лис, благо тају. Никад није доцкан.
Доста си ринто за њиг. Оставио си младос по
акцијама, путовима, пругама, водоводима...

Ни за чи[j]им носилима не треба пјевати.
Јок, брате! Њима си добар само док навраћаш
воду на њину воденицу. Док ринташ за њиг,
тапшу те по раменима. Каче ти ордење. Значке.
Дају признања. За[х]валнице.

Кад иг мено очепиш, не виде те, ко усмрђо
сир. Ма, каки! Да може, крви би ти се то напило.
Брезбожници су то. Бездушници.

Знаш како е казано: *Док ње маме шећером
ње ране а кад ње намаме и љеб њи забране.* Чуо
си шта за тебе каза онај ништак: *Шћейнији у
Драїачеву није њосїојо од раїа ња вамо.*
Нейријайељ, вели. Видиш ти?! Сто јада ће да ти
накалеми. Да те сатре. Само да им се додвори.
Улизица. Подрепна мушица му није равна. Да
сачува и учврсти пишљиву фотељу. Беда бедна.
Несрећа несретна. Јадо ојађени. Мисли, веселни-
чак, да се тако једе љеб. Да се тако кући кућа. Да
се тако ране ћеца. Е, мој брајко. Не знају они, јад-
ници, како суде, да ће им се нако судити. Не
знају они, јадници, како мере, да ће им се нако
мерити.

Баци ћорава посла! Нису цабе наши стари

говорили: Проклет да е онај кои веруе човеку. Само Богу веруј! Све друго ти је од данас до-
сјутра.

Дао ти Бог ову ђечицу. Куд ћеш љепше! И
шта ћеш више. Њиг д-изведеш на-пут, с Божјом
помоћи. Да иг научш да раде. Да бидну карак-
терни. Унуке да дочекаш. Куће да им правиш,
имања да им купуеш. Да ствараш од њиг
домаћине људе, кошто су наши стари били. Ете
ти акције. Ете ти државе. Ете ти партије. Куш
бољу.

И Бога да им уведеш у куће њине. Већи
орден ти не треба.

Јок вала!

Љеба ми и соли.“

РАНИ ПАШЧЕ ДА Т-УЈЕДЕ

*Доїодило се у-јесен
1947. љеїи Госїодњеї*

Бијаг се ја пођевојчила кад једне згоде дође кода нас моја рођака Душанка. И навали она на моју веселу маму, да ме пуште д-идем кода њиг на конак. Да довече, вели, идемо на прело. Туј ће да бидне осамнес ћевојака и још доста жена. И да ондак љутрадан идемо у Чачак зајно, пошто су инако били решили да ме пошљу д-однесем рудицу код бојацинке Лепе, ће смо боили предиво годинама. Мама ти ондак оде д-упита тату. Он се, нећко, па напошљетку, на њејзино наваљивање, некако присто. Ал' једва, на једвите јаде. Потље јој, веселници, то присело. Искијала е на-нос. Прекоро е кој зна колко пута. Те вака си, те нака си. Те ниси мислила шта мож д-испане. Те оде нам дјете у ону голадију. У они чолпек да ринта и да се мучи цео вјек, код ноликијег просаца из Чачка и од коекудије, ће је могла да живи рат. Ко бубрег у лоју.

А Душанка ти се, изгледа ми, била здоговорила са Жарком д-идемо с прела кроз његову авлију. Никад ми то није признала, ал' мешчини да е постојо тајни здоговор. Оно јес Жарко бијо нако згодан, бистра ока и очкоперан. Два-три пута смо одигравали на забавама доље у школи.

Повоза он коло и пошље Млађа Веселновића ил неког да ме зовне д-играм до њега. Кад се коло заврши, попричамо. Свиђо ми се, што јес јес, ал нисам помишљала на удадбу. Ни на крај памети ми то није падало на-ум. Можда бидне да сам нешто рекла, нако од шале, па се њему тупило да би се ја удала.

Не би ме тата дао за њега јел сам имала много просиоца из богатијег кућа. И неколко њиг, платежника, из Чачка. Мој ти је јадни тата, Бог да му душу прости, мишљо да е најважније имање, ијако му оно умал не дође главе, кад су га апсили потље рата ко кулака. Ондак су нам одузели подоста земље. Па су нам затворили меану. И дућан. Ал', ет, он ти је некако тако бијо насађен. Вољо д-има најбоље коње, најбољи фијакер, добре грађевине, вршалицу, ветрењачу и коешта. И није му било право што се ја удадок у Стевановиће. Ма, како црно право, шћео е да пукне од муке и секирације.

Знаш како, Жаркова кућа, стварно бијаше поиспуштена. Имо он подоста сестара. Олга се удала у Брезовице. У домаћинску кућу. Ал' наиђу Бугари те иг попале. Све им грађевине изгоре начисто, до цокли. Па помажи њима. Мишо Олгин ти је једно време, ко дјете, живљо вође, кода њиг. Станојла оде у Атеницу. Изроди, фала Богу, петоро ћечице. Ко руже румене. А они били потанки. Треба припомоћи колко било. Ружица родила трое. Горенаке у Станковићима умрије весела Нада и за њом остану три сирочета: Мићо, Руја и Вера. Све једно другом до увета. А отац им Душан бијо у ропству. Јадна Драгојла, што е била за Јованом у Петровићима,

умрије, те и тамо Перо остане сироче. Није имо више од двије-године. И он је, док се Јован није ‘потекар оженио, живљо кода њиг, касти, вође у овој кући. Све е то требало најпрво поудавати, свакој руо спремити. Па дарове и бошчалуке. Па ондак ићи на бабине и коешта. Па ти смртни случаеви. Па та ћечица што остадоше сирочад. Жарко, нако ко ујко, ти је сваком припомого колко гођ је мого. Ето, споради тога се било поотањило, не могу губаво да рекнем. Брале Милош, ан је војску послужио, оде у вабрику те се запосли. Дође ил’ не дође, с мене на уштап. Кад поглаш, све се преломата преко Жарковије леђа.

Ја, бешале почек ти причати о мојој удадби. Враћамо се ја и Душанка с тог прела кроз Жаркову авлију. И тујнак ти мене Жарко украде. Увуче ме у кућу и готова ствар. Душанке ниђе нема. Тек сутрадан, кад је подобро одјутрило, јавила мојима шта е било. Вамо, ан се сунце помолило одонуд од Умке, ете ти нине Анке. Нама кућа до-куће. Ђекад то била једна кућа. Пред рат се подјелили мој свекар и чиле Сретен. Њу Жарко звао нина. И потље кад су се њој породјевала ћеца све трое и Милорад и Јела и Љепа су од Жарка чули па су њу, мајку своју, звали нина, а маму Драгињу, која им је стрина, звали мама. И тако, дошла нина на честитање. Прићем јој ја к руци. Ондак тако било. Каки да старијем иксану ил’ мушкарцу не пољубиш руку. То би било црно без ич бјелог.

— Жива била, снајка — каже она мене. И вели ми вако. — Слушај, Јуло: твој отац је строг и

прјек човек. Можда ће доћи да те врати кући. Ал' то би ти, вели, била величачка брука. Сви би рекли кака ти е то ђевојка кад је провела ноћ с мушкарцом у-соби. Нико ти неби сверово да си пресеђела и да ниси ни лјегала, реко би се не ваља. Но би казли: то ђевојке није ни виђело. То би село брујало. Како село. Од Јелице до Бјелице, и још диље би се о том распредало. И додавало. Млоги би од комарца начињели магарца. Испало би грдно да не мож грђе да бидне. Не би те рјека могла опрати. Него ти лјепо и згодно рекни твоме оцу да неш да се врнеш. Јабогме. Шта ти вали. Виђела си каки је Жарко. Ко упис. И радан. И поштен. И чазбен. И цењен. Таки нема одавле па да га, с лучом, тражиш преко бјела свјета, не би могла таког момка и делију наћи. Добро, нема он све згоде коно што има твој отац. Ал' ви сте млади, здрави, вредни. Вришко ћете ви да закопиштите. Ја кад ти кам. Биће ова кућа богатија но она у Раковићима ће си се родила. Жива била па виђела.

Потље ти дошла Љепосава Бошкова, па Пера Млађова, па озго Стојанка Миломирова и Пера Богданова, па одонуд Вујана Радојкова и Драгојла Цолова, па Емилија и Миљојка, па стрина Гиша, па ко све није. На честитање. Неки ми донјели дарове. Везену марамицу, нецани миље и коешта. Веле да мено поновимо нашу младицу. А ја, пуста, зини земљо да потонем. Мислим се, кака те младица нашла, каки бакрачи. Ал' не вреди. Видим ја да ми мрдања нема и готова ствар. Цео свјет сазно док си реко шта би. Ко да си на звона ударо.

Кад би вамо, неће око подне, ете ти га мој отац, са чичом Радом и ујком Мурицом. На кући била полустаклена врата. Чича Раде поњо ловачку пушку, па ти он кундаком од пушке груне у она врата. Изби доњу таблицу, а озго се сручи стакло. Ко да гроница гађа. Мене се глас одузо. Дрким ко прут. Стра ме да ко споради мене не изгуби главу, далеко било.

Жарко плано у лицу, мешчини само што му крв није поточала на образе. Не би он, наки каки је, дозволио да му неко командира у његовој авлији, ни за каке паре. Ал' зна да е крив, и сашуће.

Мој весели свекар вели: *Пријаїељи, добро нам дошли. Ајде да седнемо ко људи...*

А мој тата, нако осорљиво одруби: *Каки смо ми пријаїељи кад сїе ми оїшли дїеїе? Ви, вели, нисїе људи, но ајдуци!*

Утом весела свекрова да му приђе к руци. Он отрже руку и не погледну е. Реко би се не ваља. Она одшуће.

Одјампут добанда чиле Сретен, сав узрујан. Неко му јавио да су ови мои разбили врата. Он ти је бијо познат по бацању камена с рамена, по рвању. Није му било равна у целом Драгачеву. Причало се како е с коњом прескочијо на некој свадби постављен астал, а да није завалило ни око прста конца. И он ти смота чичу Рада за кранглу од цоке, вако с обадвије руке са све оном пушком што он држаше. И згодно га мено поподиже и каже: *Ко си їи да разбијаш враїа мом браїу? Раде, їи знаш да ми ником никад никако зло учињели нисмо. Ниїи ико наш. Не*

иїрај се ілавом да іше не би ја іобијо вође у ову
калдрму. И ішо до рамёна. И ішебе и ішу іивоју
іианцару. Разумјеш ли іиі мене, іиіа кажем ја
ішебе?

Утом се тата окрете к мене и вели: А іиі,
Јуло, ііолази кући!

Никад у животу ни помислити нисам смела
да би могло да бидне друкчије но нако како тата
каже.

Нити ико од нашијег кућана.

Његова ријеч ти је била ко црвено слово у
календару.

Све и свја.

Нас ти је било петоро ђеце и мама.

Кад он каже за вечером шта ће ко сутра д-
уради то ти је бијо закон.

То си моро д-испуниш како знаш и умијеш.

Туј врдања и неког изговарања није могло
да бидне ни за нокат један.

Имо си да претвориш, из онијег стопа, и
готова ствар.

Видим ја како ме Жарко погледну. Згодно
ме пресече очима кое су пламћеле и сактиле се
коно кад ждрака удари у огледало. Ко муња кад
сине кад ће да гађа гром.

Видим ја како весели тата Радосав и мама
Драгиња приклонише главе наниже. Ваљда да
ми не стају на муку. Да ми олакшају невољу
колко било.

Вамо ми пролјећу кроз главу оне нинине
рјечи.

Ко да видим слике оног народа што е дола-
зио јутрос на честитање и алвалук.

Вамо, јопет, ко да угледнук мое другарице, с
коима сам ишла по саборима и забавама, како
беже одаме коно што смо се све зајно одмицале
од онјег неваљалијег ђевојака.

Па ондак ко да видим момке у колу како ми
се подсмијавају, намигујући један другом и
погледајући упремас мене. Реко би сам ја од
онијег.

Притисло ме нешто у грудма, ко да ми се
волика рипа увалила међу ребра.

Гуша ми се стегла реко би си је уватијо у
кљешта.

Оћу да с-удавим и готова ствар.

Срце ми, мешчини, сишло у пете.

Ко да видим моју браћу Милинка, Коза и
Миша и сестру Сибу како стидују мноме.

Ко да чуем кикотање, реко би ми се цео
свјет руга и подсмијава.

Кукуј мене и-добога.

Јој, мајко моја, што ме роди!

Зини, земљо, да пропанем!

Одјампут, ко да ме онај Жарков малопраш-
њи поглед шину и продрмуса.

Подигнем главу.

Стегнем знојаве шаке у песнице.

Погледнем тату право у очи:

— Тата, уби ме, не могу да се вратим!

— Шта кажеш?

— Не могу!

Окрете се ко опарен. Ујко и чича за њим. На
Бубану се попеше на кола и коњи полећеше
наниже галопом.

Кад би онамо пред вече, кад је сунце подо-

бро накренуло к Овчару, ете ти јопет тате с коњима. И с два милицајца. Они веле да им је пријављена отмица и да су дошли да нас саслушају како следуе по закону. Ондак смо једно по-едно, како су нас прозивали, улазили у велику, касти, ону гостинску собу, ђе су нас пропитивали и нешто записивали у неку свеску. Кад сам ја уишла, после свекра, свекрве и Жарка, видим да они згодно навијају за Жарка. Ваљдар нису тату бегенисали зато што е бијо апшен ко кулак и ненародни елемент, како га опањкаваше коеко, коекад и коеђе.

Кад су све завршили, онај стари[j]и вели: Ми смо утврдили да није било никаког насиља и да Југослава није на силу отета. Јесте се нећкала, јесте рекла да нема благослов родитеља, јесте се мено опирала, ал је ипак корачала, није је нико вуко. То значи да е ипак своевољно уишла у кућу и провела ноћ у овој кући са овим вође Светоликом званим Жарко. Никакијег трагова насиља нисмо пронашли нити уочили. На питање да л' ју е ко ударило ил' чињо мај како насиље, Југослава је изјавила да није. Ми вође, каже, нема шта више да тражимо. А ти, друже, окрете се он моме тати, ако ниси задовољан, мош да тужиш суду. Ал то ти је додавање штети приде.

Весели тата преблјеђо. Никад га нисам виђела таког. Реко би се смањијо. Ко да прогуну нешто грко. Би ми га жао. Таман да му полетим у наруче и кажем да нисам своевољно уишла у кућу и да нисам имала ишта са Жарком те ноћи, он се окрете и оде љући од шарана.

Ни довиђења не рече. Ни нама, ни милицајцима. Не шће ни да иг повози.

Није бранио мами, Милинку, Козу, Мишу и
Сиби да долазе кода-нас. Ал' он, нипошто.

Нит је дозволио мене д-идем кода њиг.

Поручио: *Да ми није љрекорачила љреко
љраја.*

Вели: *Ујела ме за само-само срце.*

Каже: *Нишија љоре не мож да заболи, но кад
ље љвове љашче, кое раниш одвајајући од своји
усја, уједе.*

Ет. И тако ти је то било пуниг седам година.

Тек вамо, кад се Милинко женио, ондак су
ти тату данима молили мама и сви да нас зовне
на свадбу. Једва е присто. Кад је дошо ш чутуром
мој рођак Млађо да нас зове у-сватове, то е била
велика радос. Весела мама Драгиња е окитила
чутуру с најбогатијим бошчалуком. И везене
чарапе, и кошуља и коешта.

Знаш како, крв није вода.

Једва сам ишчекала д-уиђем преко прага
куће ђе сам се родила и порасла.

И седам дана ти е много да не одеш тамо ђе
те срце вуче. А јадно ти седам година.

Ал' немадијаг куд.

Не дај Боже шта се трпљети може.

Трпи и шути.

Не ишти љеба преко погаче.

Што ти је, то ти је.

ЗИДЊАК

*Бијаше ѿо с ѿролећа
1964. љеѿа Госѿодњеѿ*

Кад је оно мој весели тата љутово само-сама ме душа бољела што нисам могла д-одем тамо ће сам угледнула свјет и многе радости доживљела, ће сам коешта научила... Јесу ћеца, кад су мено одвркла, ишла. Долазио Мишо да иг узме. Кад је први пут узо Драга, он ти у ноћ викне у кукњаву, па е моро да га врати у глуво доба ноћи. Каже, почо Драго да ми плаче ан смо легли. Суза му сузу стиже. И јеца. Искида се на комаде. Плакак, вели Мишо, и ја ш њим. Окретак, обртак, тепак, причак, кукурикак, кревељик се... Шта све нисам чињо. Јок. Ништа није вређе-ло. Тек кад сам га обуко и пово напоље, ондак је престо да плаче. По кои пут уздане, ал' не плаче. Дјете. Први пут се одвојило од куће. Уват'јо га неки зорт те нададе дреканију. Мено иде, мено га ја турим на кркаче.

Е, потље, кад се о Милинковој и Миљкиној свадби, измирисмо, Жарко и мој тата су се сла-гали много згодно. Не мож бити боље. Виђо тата да е он радан и поштен. Да е цењен у селу, да напредуе. И посебно га е ценио што е цело село причало како е скресо у брк секретару Комитета и оним буцованима из Општине коешта око

откупа и како е поцјепо, пред њима, партинску књижицу.

И пошље нам мој тата руво кое је био спремијо док сам још ђевовала ијако му нико ништа није иско. Догнали намештај с три чивта коња. Татине коње ћеро Милинко, чичине Милан, а треће Радомир Миленинац. Све то стојало у магази според некадашњег дућана што су га потље рата затворили кад су тату апсили зато што е, баксем, бијо кулак. Све то весела мама и Сибa биле покриле чаршовима да не попане прашина. А то ти је за оно време био намештај на-љепоту. Спаваћа соба од оровог дрвета. Политирана. Комплет. Кревети, шивоњер, наткасне, шимизет са величким огледалом од брушеног стакла, асталче, па столице пресвучене са штофом ко гоблен. Све. И по вр' свега шиваћу машину. Афрану. И дањ-данас стоји ко да е нова новцијата. Нема јој издера. А сашила сам на њу Бога питај колко коекакиг аљинки. Ни броја им нема.

Жарко ти је бијо убоити радник. А и ја сам запела са свијег дваес ноката. Шћела сам да докажем да ми нисмо мачји кашаљ ни обична голадија како е тата говоријо. Вели, нема пашче за шта да иг уједе.

Здоговорим се са Жарком те почнем једне зиме д-идем код Добриле Љубишине д-учим шнајдерај. Она ти је била најбоља шнајдерка у нашем крају. И вала Богу, ишло ми то руке. Ко ладна вода. Много брзо сам свикла и да кроим и да квирцам, касти, д-ибренуем. И да штепуем, па да порубљуем. Да крајштикуем, да пришивам

дугмад ил' пуцад, д-ушивам шнирове. Па д-отварам и опшивам рупице. Да распегљуем, да фајтам и да распегљуем ша'ове и да пеглам. Па сам с Добрилом направила мустре, казти, шни-тове. Знала сам да из прве потревим колики деколте да бидне. Знала сам да цигуем. Да направим валте и карнере. И тако, миц-по-миц, почнем ђевојкама, ђеци, младама, па и старијим женама да шијем аљине, сукње, рекле и коешта. И мушкој ђеци пантолонице, прслукe, кошуље, веш. Што очима видим могу д-искроим и да сашијем. Имала сам налоге, неш ми веровати, ко неки прави правцати шнајдерај.

Некако рано умрје мој свекар, Бог да га прости. А бијо е, веселник, добар ко добар дан. Ко љеб. На ране да га привијеш. Никад ружна рјеч из његовијег уста није изишла. Бож' сачувај. Реко би се не ваља. Ал' шта ћеш. Наиђе болешчина и одње га вришко. Ко слана паприку. Није вређело ништа. Ни болница, ни доктори. Тако му суђено и готова ствар. Штоно кажу и длаке на глави су нам избројане, а јадно ти дани живота. Попрође три-четири године умрије и јадна мама. Моја свекрова. Остасмо неокосни. Нас двоје и ђеца. Ал' они неач, макање. Могу д-испуште овце, да причувају краве, да наране пиљеж, д-унесу дрваци и тако понешто. Ал' треба поорати, повлачити, окопати, огрнути, попластити, превући, пођенути, пожњети, оврјећи, окрунити, омлатити, овијати... Па у башчованлуку изриљати, посадити, залити, потачкати, попричати. Имадијасмо виноград чак у Бањици, с оне стране планине. Те окопај, орежи, оби заперке. До бербе и муљања грожђа

сто послова. Вамо, вотњак. Бери, купи шљиве, изручуј у кацу. Потље помогни преллагати лампек, ђецкати грање. А да ти не причам о овцама, о свињама, кравама. О мужи, о сирењу и варењу, о саливању... Треба д-уљудиш кућу. И авлију. Башчице с цвјећом. Ондак, петком, о себе, на обрамачи, преко планине д-однесеш на пијац бјели мрс, д-узмеш кои динар. Зауварица е. Треба навасати мае, гаса, соли, шећера... Треба приновити штагођ у кућу. Мораш д-ођенеш и д-обуеш ђецу, да спремиш за славу, за обетину. За љепоте треба отрлити тежину. Ондак преди. Пери кошуље и коешта. То ти се цјећом код куће откува, па на кошуљару натовариш и носиш чак наниже у-рјеку. Распали пракљачом. Кад испереш, јопет натовари на кошуљару па повуци потегни вамо-навише кући. Мокар онај веш и аљинке. Теже од туча. Па кад изнесем то вамогоре у авлију, простири преко ленке. За црне јаде, зими по мразу. Све пробијамо лед на потоку да дођемо до воде. Руке поцрвене ко рак, озебу и зађе за нокти, отапаве прсти не знаш да су твои.

Јој мене идобога, имала би да ти бројим ваздан шта смо пусти све претурили преко рукуј и преко леђа.

Добро смо живи, очију ми мојиг.

Само што нас воденица није мљела.

Па кад неко умре, они навале на мене да биднем мјешаја. Ал' то ти онда припада да спремаш, јок само за сарану, но за све даће. И за седмицу, и за дваесницу, четресницу, полугодишњицу, све тамо док се не прекади годишњица. Варовало се да се мјешаја мјења. Но мора да бидне једна.

Да ти не причам шта е све од онијег послова што е Жарко сам моро д-уради било. И д-оструже, д-ицјепа, д-отеше, да подоштри, д-испобија, поплете, да клепа, да поткива коње, да покоси, да покропи вотњак и виноград, д-омлати шљиве, па да млати пасуљ. Једне године смо имали пуну кацу од тријес товара пасуља, нако омлаћеног и овијаног. И тако коешта. Ваздан послова, ни броја нема. А ми, ко што ти рекок, неокосни.

Ондак ти ја притиснем, па ши по целу боговетну ноћ. До пред зору. Срце заспало. И нисам шћела да шијем за паре. Јок. Кажем: не кошта ништа. Кад могаднеш, помоћи ћеш ми нешто, шта-било, ако узмогнеш. Тако сам ти ја заслуживала, те ми се искупи по петнес-дваесћевојака и жена кад жњемо, кад вршемо или пластимо. Само саме дођу. Виде напремасе да смо изишли на пољски рад и етети иг ко рој чела. Допарлају. Тако и кад копамо, купимо шљиве, беремо грожђе, чупамо пасуљ, вадимо компире, беремо жито или мај шта. И свака понесе алатку. Ако се жње – срп, ако се пласти – виле ил' грабуље, ако се, на прилику, копа – мотику. А Жарко о благоданима возио с коњом ђевојке на саборе. Сви очеви су ш њим смели да пошљу ћери. Оне, нако образли, потље да с одуже, дођу те нам помозу. И тако, мено по мено, ми ти затегнусмо грађевине, дозидасмо гер на-кући, напатисмо сточице, прикѹписмо имањца. И мимогред напунисмо кућу, што се каже, ко сат меда. Навасасмо и судова и алатки и коешта што у-кућу треба.

Кад иксан навикне да ради ништа му није

тешко. Потље не-мош докон. И кад би се десило да нема шивења, ја сам ти до у глуво доба ноћи еклала, или везла, нецала, ткала, прела, плела...

Потље Драга пошљемо на школовање. Пристиже и Саво. И он се вала Богу потривио потегалац. Заумит на Жарка. Знаш како ти се оно каже: *Не мож врана д-исїили їолуба, но врана врану, а їолуб їолуба*. А даде Бог те нађе Гоцу која ти је вредна ко чела. И потривила се меродавна, вала Богу. Уста има језика нема. Та ти није зору дочекала у кревету. Нако кад је погледнеш, реко би да е веретизна. Ко да јој е душа у носу. Ал шта тај јауд може д-уради задан, чудом да се зачудиш. И крстом да се прекрстиш. Ко мрав. Не стае ко вода. Ко гагрица. Стигне та да кућу затегне, да завири у сваки ћошчић. Па у шталу. У мекар. Па на пољске радове.

У Чачку сам, петком ти је доље пијачни дан, продавала бјели мрс. Имала сам много добријег муштерија. Кад смо запатили повише крава, ондак је и Жарко ишо са мном те смо те кове и чабрице ћерали с коњом. И то ти је, ондај, било рât. Досле, све на обрамачи преко Криваје. Пуста рамена отрне, не знаш да су твоја. Потље кад пристиже Саво из војске набависмо му трактор. Не прође мложе купимо му фићу. Иć. То ти је милина једна. Он положи возачки из прве.

Неке од тијег госпођа, мојиг муштеринки, дадну ми шерпице и коекаке судове да им укупим кајмак и сир. И код многиг сам морала поћекад да се свратим. Салете и не мош да се

отресеш ласно. Дочекају ме реко би сам им кума. Тујнак ми дадну пелцере, расад или семења од разноразног цвјећа. И собног, и саксиског што им стои по тарасама и оног што се га[j]и у авлији. Тако сам ти и ја запатила цвјећа до миле воље. Нема шта нема. Све се живо чудило. И пркоса и разниг перена, божура и перуника, драгољупчића и лепог јова, далија и анђелскиг трубица, невена и карамфила, ноћурка и фрајли, зумбула и лала, ајдучке траве и мајчине душице, хрезентема и кортензија, кадифица и каменика, љиљана и ириса, нарциса и љубичица, па рузмарина и удовичица, виола и жедњака, звездана и звончића, ђурђевка... Потље вамо ева и адам, мушкатле свијут боја, и оне ледене, минђушице, бомбонице и оркидеје, бегоније и розетле... Не знам шта све нисам запатила. Имала би да ти бројим ваздан. Пуна авлија, прозори, тараса. А у великим судовима кактуси, лијандери, лимунови и коешта. Нећу криво да кам, вољо и Жарко цвјеће. Има људи што ипсују жене на пасја уста што дангубе око цвјећа. Он јок. Заградио авлију у летву да не мож д-увиђе ни јагње, ни прасе, ни кокоши. Да ми не науде цвјећу. Догно ми пуне канате облутака из-рјеке и помого да иг поређамо според башчице кроз целу авлију. Од капије до бунара. Има педесет метара. И повише. Кад за обетину кречимо кућу, ми ондак прекречимо и оне облутке, да ти је то милина једна поглати. Вамо трава, тамо уцветало цвјеће а између оно бјело камење. Ко натруковано. И вако е шћео Жарко, кад га замолим, да ми солтира судове и сандуке за лијандере, лимунове и тако то што е

крупније. И да помогне д-унесемо сјесени у-
подрум оно што може да спрљи слана.

Једино е манисо кактусима. Ја пропадок,
каже, крчећи врзине око имања, а ти гајиш трње
у авлији.

Ондак ти је било много модерно да у кујна-
ма, више отомана ил' кауча, о дувару виси зид-
њак.

Најљепши сам виђела код свекрове оне
докторке Миле, доље у Чачку.

Урађен, нако, реко би је гоблен.

Ко саливен.

Не мош да га се наглаш, Бог те молово
сами.

На-љепоту: шума, поток, јелен, кошута и
лане...

То испричам једне прилике кућанима. Беше
ту и Драго. Дошо из Ужица на оно верје за неки
празник.

И молим, те он ти утувијо како сам ја опи-
сала они зидњак. И једнога дана доње мене мој
син исти таки. Онај с јеленом и кошутотом. У
шуми поред рјеке. Било ми милшије но ишта.

Кад је Жарко увече стига с воловима из-
поља, ја се почнем валити шта ми је купијо син.

А он моментално вели, откуд му паре?

Да није, не дај Боже, укро?

Зидњак или паре?

Испитиво га Жарко.

Нако изокола.

Да га не уцвјели.

Јок.

Није вређело ништа.

Није мого кљештима да му ишчупа рјеч једну.

Нит говори нит ромори.

Ондак га Жарко притисне директ.

Нако, ко с неба па у ребра.

Није имо куд.

Нема врдања.

Знаш како је Жарко?

Ко Илија Громовник.

Признаде како е набавијо зидњак.

Погледнемо се ја и Жарко и не можемо да веруемо уветима.

Згранусмо се.

За-име Бога, да л је то мого д-учини?

Да сам јуче умрла, не-би те јаде знала.

Ма није да не би знала, но не би ни помислити могла.

Вели, срећа мајкина, како е чуо кад сам ја опричала како је згодан зидњак код оне мое муштеринке. И каже, како е и он после зађераво у Ужицама, кад је ишо код својије другова, како и њине мајке имају зидњаке више отомана у њинијем кујнама. И како е решијо да ми то набави кад бидне долазијо о Првом мају. Да би вели, кад бидне обетина, могли да поновимо кујну. А пара е имо само за доручак. И ако затреба плајваз ил' свеска. И он ти науми да прескаче доручак свако друго јутро док не искупи пара колко е требало. Да намири за зидњак. А у радњи виђо колко кошта. И каже, записиво

колко е туријо на страну. И кад је искупијо колко треба, отишо те купијо. Пред Први мај прескочио четрнес доручака заредом, да би наравњо нолико колко му е валило.

Е, јој мене, и-добога. Нисам знала шта да радим од неке милине. Шћадијак да га загрлим и ижљубим. Ал' не смедијаг од Жарка. Он то није вољо да се ћеца размазују. Стално е вико, ко жали прут, он је непријатељ својој ћеци, а ко ћецу истински воли тај иг кара док је време. Млад се прут, каже, савија и врело се гвожђе куе. Кад иг испуштиш, кад смотају ћем у зубе, ондак је доцкан. Не вреди ондак викати кукуј мене шта почињек.

А вамо јопет, дошло ми да цркнем од секирације. Па зар ти, дјете, кумим те Богом једнијем, да гладуеш у бјелом свјету да би мене купио зидњак?

Све сам, потље, пуста, док је он бијо тамо у Ужицама, кадгој погледнем они зидњак, плакала. Мој маторац. Тако сам га звала, споради тога што е бијо старији од Сава.

Само-сâма ми суза крене.

И све шапћем, нако сама себе: *Сине мој майџори.*

Остак те, пуста, жељна.

Кад је бијо мали, ми сто послова.

Не знаш куш прије.

Потрчи тамо, потрчи онамо.

Никад да доспим да седнем ш ћецом.

Сад кад смо мено закопиштили, сад би ко мало доспила, сад он оде у те школе. Те јопет ништа.

Шта ћеш.

Таки ти је живот.

Стално имаш неку струју. Ваздан ти у уветима одзвања оно што викају наши стари: *Док лењи́вац одсѣ́ава, док одрѣ́ма, док ђа сѣ́ди, ђа лези – еѣ́е му сиромашѣ́иње на враѣ́а.*

Вамо јопет ко да чуеш како веле: *Ко воли да сѣ́ава, осиромашѣ́е, а ко рано рани и доцкан лје́же, вазда ће имаѣ́и љеба и ш-љеба.*

И увјек су говорили: *Не ленчари, неѣо иди к мраву, ѣ́ледај како он кућу кући и омудрај, ѣ́ујнак, сѣ́оред њеѣ́а.*

И тако смо ти ми, пусти, нако коно мрави: *пожури, повури, тркни, омркни, порани, осва-ни, натовари, стовари, узвари, усири, полети, исплети, пребриши, саши, заши, окречи, испечи, окопај, заливај, саливај, скочи, смочи, крпи, трпи...*

И пролеће живот док си дланом о-длан.

Ал', шта ћеш.

Што вико онај: *Бидни задовољан својом ѣ́лаѣ́ом.*

Сваком ти је одређено којим ће путем да прође.

То ти је Онај озго зацрто.

Знаш каконо кажу: *Кад би човек знао ђе би ѣ́ао, он би нође сѣ́о.*

Ал' вала Богу на његовом дару.

Не би зажалила да ме сѣ́утра узме.

Јок, очију ми моиг.

Вала Му што ми даде њиг двојицу.

И што дочекак четворо унучади.

И десеторо праунучади.

Кадар је и једанесто, ако Бог да, на путу.

Шта'ш љепше.

Зар има већа плата, ако ћемо, нако, штогођ
поштено да зборимо.

АУТОГЕОГРАФСКИ ЗАПИСИ

КУД СЕ ЋЕДЕ ЋЕДО

Ћедо Радосав бијаше човек тијачке нарави. За њега говорагу да мрава није згазијо. Може бити да је страота Колубарске битке, у којој је тешко рањен, оставила печат на његов живот. У највећем напону снаге суочијо се са смрћу. Смрт на све стране. Рањен у раме и у главу. Један гелер из главе нису му никад ни извадили. Носијо га скоро четрес година и најпотље га одњо у гроб.

Гледајући смрти у-очи, у цвјету младости, разумљо е поуку Господњу: *Нека буду бедра ваша ојасана и светиљке зајалјене*. Појмијо е да треба бити спреман сваког часа, јер се не зна ка-ће Господ банути. Било д-узме душу, било ради Потоњег Суда. Сватијо е мој ћедо да смрт све решава, да се иза ње своди рачун. Оно што си стеко до смртнога часа, то е твое благо, на сву вечнос. Ако си стеко добро, добро ће ти бити. Ако си стеко зло, то ти је. И још је разумљо да смрт може доћи изненадно. Сад. У ови час. И туј је крај. Ваљда е, споради тога, стражио над-собом целога живота. Ваљадар су му бол од рана и истекла крв окалили и оплеменили душу. И доњели му смирење. У свему е умерен бијо. И смирен. И благ. Благ и добар. Ко добар дан.

Умро е порано. Бијаг јаком петогодишњак. Једне прилике чували смо у вотњаку краве и овце, зајно. Био је помало „љут” на Златуљу што воли рогом д-узмане на јагњад. А није му била по вољи ни Сига. То е била овца тамне вуне, али није црна, но, нако, сигава. Она е била коловођа. Барјактар стаду. Кад она ђипи преко врзине, на Бубан, одоше све за-њом. Прави правцати ђаво. И звао е ђедо: *ђаволуша једна*.

Елем, седимо ђедо и ја у вотњаку, а овце и краве пасу. Кроз шљивово грање кое се њишкаше на ветрићу пробијагу се зраци сунца шарајући по ђедовим дубоким борама и широким брковима кои бијагу пробеарали. Нако, коно кад прве раношљиве запупуљају, па се само по неки цвјетак отвори, тако и његови бркови бијагу прошарани с пођекојом сједом. Он се наслони на лјеви лакат и тако остаде подбочен, а десном руком се маши шајкаче, заврну клемпе и извуче половче. Кад гођ је палио, он је то полако чињо. Најчешће је с тајом, кад су зајно, половијо цигару. Или су пушили на безец. Неколко димова повуче ђедо, па пружи тају. Па тако више пута прометну ту цигару, све док се не сацга и догори до усне. Кад ђедо узе цигару, ја се пружим на леђа, окрећући главу према њему. А он ме болећиво ал’ некако озбиљно погледну, говорећи:

— Благо ђеду, нипошто, ни за живу главу, не смијеш да легнеш на-траву. Не смијеш ни да прислониш леђа уз рипу ил’ зид. То е много опасно. Тако човек може д-упропасти здравље.

— Па, како ти можеш?

– Па, видиш, ја нисам наслонио ни леђа, ни стомак, ни ребра. Ништа. Само сам се налактијо.

Елем, те године разболи се мој ђедо. Лежаше на кревету. Онако благ. Долазили су рођаци, комшије... На понуде. Са шаком сувије шљива, јабуком, дуњом, мушмулама... Са замотуљком од неколко коцки шећера. Са лончетом водњи-ке.

Једнога дана тајо бијаше отишо на орање. Кад превали дан преко подне, ђедо каже мојој мајци:

– Снајка, зовниде ми, дјете, Жарка, да појта кући. Да се поздравимо. Дође вакат да се мр[и]је.

Баба Драгиња ће, нако, ко мено, осорљиво:

– Бога ти, Радосаве, немојде да штрецаш ђецу! Но, кад би се то тако умирало.

Кад баба замаче послом у мекар, ђедо ће опет:

– Снајка, сад немо да е послушаш. Иди, дјете, доље, испод-штале, па викни Жарка.

Мама оде, бајаги, д-обиће краве. Да се баба не сети. После, испод штале, зађе доље, аман, до по-вотњака, па ће из свег гласа:

– О, Жаркоооо!

Ко да још чуем, како оно оооо... пролама Љесковац, па се полако, ко у неким таласима, утишава, доље, нис-поток. А онамо, с оне стране потока, било е главно наше имање. Те парцеле смо заеднички звали – Поље. Одок у-Поље. Отишо у-Поље. Ене га у-Пољу. Али, свака парцела у-Пољу е имала свое име. Највећи је био Радашин до. Он ти дође ко огроман губер, точно

упремасе наше куће. Да није от-куће низбрдо, па потље, онамо, узбрдо, стиго би човек за трен ока. Зато е, ваљда, и могло лако да се дозове. Мено удесно, ка Крсту, накренута ка Језерини, простирала се Раичевина. А доље испод пута, ка кући Радисава Ружчића, Питомаче. Радовина е била с оне стране Черговишта, нагнута к-Јасењу. До ње ниси мого да дозовеш, па да ти је сир ко кајмак. У Раичевини е била штала. Уз њу, собичак. А изнад собе и штале, трен. Стока се зими држала у-Пољу. Чак и краве музаре. Што би вукли, одонуд, сјено, шашину и сламу. А после, одовуд, ћерали ћубре, онамо, по њивама. Каки то. Имали би волови да поцјепају ков, само за-ту ствар. Вако е лашње. Претатли се очас. А и зимско е време. Нема се бозна кака друга посла. Тако се ишло ујутро, у подне и увече. Да се стока огледне. Да јој се положи. Да се напои. Док није ископат бунар, стока се сагонила у-поток на поило. И краве су се онамо музле. Жене су морале да пазе кад носе кову с-млјеком, да се не спотакну, па да направе јазук. Нарочито кад је снјег.

– Жаркооо!

Понови моја мајка још гласније. Кад и задњи таласић оног ооо... утихну неђе доље, иза Језерине, ка Трашевића кућама, зачу се:

– Ооој!

– Појтајде, кућиии!

– Дооброоо, добро!

Ћетио се. Сигурно му припануло тешко. Ишчупа заорањ. Откачи саковац и остави га, нако, у бразди. Никад до сад, Боже сачувај, није оставио саковац у бразди. Ма, какој, црној браз-

ди, никад ван сувоте. То е, бре, алатка за поштовање. Она ти ћецу љебом рани. Каки! То се обавезно иверком, добро, с-раоника скине земља. Па са точкова, између паоца, сваки лјечак. И обавезно у сувоту. Ако се догна кући, увуче се у качару. Између оне велике каце, од седамдесет товара и оне, винске. Туј се завуче, прво, плуг. Наопачке. Ручке уз-брвна. А порље се, до самог раоника, нагурају колица. Ако има у-Пољу да се, ове сезоне, још оре, онда се саковац остави под треном, више-штале.

Поћера волове, у јарму, штали. Трком. Никад до сад није ошино вола, нит га поћеро у кас, кад је уморан. Испаличи иг. Обеси јарам о клин под треном. Повеза иг, на брзе брзине. Баци им виле сјена у-јасле и сјури се у поток. Из потока, навише, ко да га ветар носи. Сав у голој води. Кад је био испод Бурђевине, нако, повише Милићевића стублине, скиде капу. Њоме свуче крупне грашке зноја, низ чело и необријано лице. Кад бану у авлију, мама га шутке дочека. Уиће вришко у-кућу.

– Тата, стиго сам. Како си?

– Вала Богу, сине, да стиже. Дајдер да попијемо по гутљај, оног нашег бањичког, па да се поздрављамо. Дошло време, сине мој, да се мр[и]је.

– Ма каки, тата, немо то да причаш.

– Иди, иди, сине, појтај.

Безпоговорно мој отац узе бокал и аман трчећи оде у-подрум.

– Снајка, потурде ми још један јастук за леђа. Оћу мено да се попридигнем.

Кад тајо уиће с бокалом вина, први пут сам

виђо да и великом човеку могу да точе сузе. Ко неком уцвјељеном ђетету.

Мама, бојажљиво, наточи двије чаше вина. Оне што се користе за врућу ракију. А некад иг баба користи да од дебело развучена тјеста исече кругове за крофне. Онда све буду једначите и, некако, подједнако румене.

Тајо пружи ђеду чашу, па онда узе ону другу. Ђедо, напо, благо, тијачак и блјед, изнемоћо, ослоњен на јастуке, у полућећећем положају, пребаци дрктаво чашу у-лјеву руку. Прекрсти се, па онда јопет врати чашу у десну руку. Подиже је лагано према тају кои стајаше крај његова кревета. Чукнуше се.

— Здрав си, тата!

— Од Бога ти здравље, сине! Е, Жарко, Жарко. Вала ти што си осто да сачуваш огњиште наше. Вала ти што си сила муке виђо да обдржимо кућу нашу. И да чељад нашу изведемо на-пут. И да шћери мое а сестре твоје поудаемо напо како приличи и да свакој руво ваљатно спремимо. И још ти вала за труд твој у старости и болести мојој. Нека те Бог Свевишњи награди сваким добром, родом и плодом! Ако будеш у животу и на камену моро радити — дабогда зарадијо! И ти и чељад твоја.

Попише по гутљај. Ђедо сасвим мено, непун прс. А тајо менко повише.

Дуго е, после, тајо држо ону ђедову неиспјену чашу у прозору.

— Е, ајде сад, да се поздравимо.

Моја мајка, кад смотри тајов заповједајући поглед, приђе и пољуби му руку.

– Бог нек те поживи међу овом ћечицом, на многаја љета.

Ни баба немаде куд, приђе и пољуби му руку.

– Вала ти Драгиња за све што учиње за дом овај и за ћецу нашу.

Тајо му пољуби руку и образ. Један, па други.

– Нек си благословен, сине мој! И нека те срећа прати! Куд пошо и ће дошо!

Приведоше и мене. Он ме помилова, одозго, по коси. Не мокок да доватим уснама његову руку. И не пољубик је.

– Мôре, ђедово!

Прињеше и Сава. Ђедо га помилова.

– Снâго, ђедова!

Онда ђедо напреже груди, реко-би да ће да се накашље. Још једном, и ко да се осмену. Загледну се горенак у шубер на штуркатору.

Не знам што се баба прекрсти, па му свуче руку преко очију, наниже. И он зажмурје.

Не знам ни што тајо и мама нако плачу. Ко да иг је неко изударо. Ма, каки. Још горе. Суза им сузу стиже.

Не знам ни што запалише свјећу, а није слава. Није, брате, ни Бадње вече. Ни Божић.

Не знам ни што ону свјећу не турише у чирак, но у лонац с-пшеницом. И што на столицу, крај ђедове главе, а јок на астал, ко што су стално радили.

После баба, чим изиђе у авлију, поче да кука. Наглас.

Не знам, човече, што нолико кука. Кука,

горе но Радосија Младомирова кад јој се љетос удавила крава с јабуком.

Ај добро, Радосија кука, крава јој бали, па се претури. Бапну о-ледину, нако, ко крушка кад се угнили на грани, па пљусне о-земљу. Ал' шта би баби кад се наша крава, вала Богу, није удавила.

Ете ти, одонуд, лике Анке, и она кука: *Јој, бралеее. Јој, доброїи нашааа...*

Кука Јела. Кука Љепа: *Јој мој добри чиле. Јој шїио нас осїиави...*

За трен ока, пуна авлија народа. Љубе се с тајом и сви плачу. Не знам шта им је. Кои су им јади.

Ћутра или проЋутра дође поп. А тече Мило-рад дово неке људе из Брезовица. Осам или девет њиг. Закачили им каносане тежанове убрусе те иг окитили. Каже, пјевачко друштво.

Знам да е Драган Рудоња, и не знам ко беше још, ишо у капелу Јоровића гробља, за носила. Па знам да су ђеда турили у сандук, па на она носила. И оне што носе носила окитили с убрусима.

Чудом се чудим: вамо ови кукају – тамо, са попом, они људи што иг је тече дово пјевају. Ал' пјевају, бре, јечи цело село: *Свјайи Боже, свјайи крейки, свјайи бесмерїи, їомилуј нас!* Па јопет тако, наниже до у-поток, па потље онамо уз Радашин до, све до Черговишта.

Потље, кад су ђеда прињели тамо, поред неке гомиле земље, мене су извели с гробља. Каже маја Стојанка, не ваља ђеца да гледају.

Кад сам дошо кући, ђеда више није лежо у кревету. Никад га више нисам виђо.

Дуго, дуго нисам знао куд се ђеде.

ПРВО ПУТОВАЊЕ У БЈЕЛИ СВЈЕТ

Збило се 1963. љетиа Госїодњеї

Никад ми љепша Јелица планина није била
но оног дана кад ме отац пово на воз, у Чачак, ђе
сам га први пут у животу виђо. Кренули смо
њиме далеко. Чак у Титово Ужице. И ево, то
путовање трае шесет година, а ја до дана данаш-
њег видим, чуем и осећам коно да ми завичај
маше и довикуе: Збогом!

Видим сузу која ми, нако врела, окваси лице
кад ме мајка пољуби, осећам још дрктај њене
руке кад ме загрли и чуем онај треперави глас
којим ме благосиља: *Нек ње Бої чува, сине мој,
мајџори. Пази се, блаїо мајџи.*

Чуем пљусак воде који мајка изручи за
мном из тегетног мајлираног стоећег бокала с
туфнама, израније сакривеног у башчици иза
горгина, и њен сад већ плачни подрктавајући
глас: *Нека би Бої дао да њи иде школа ко ладна
вода!*

Саво ме испрати, навише, до изнад Богда-
нове куће. Кад бијасмо упремасе Буковца,
изгрлисмо се. Угледнук му сјај у влажним
очима. Кад се одозго, испод Маринковине, окре-
ток – он још стајаше на истом месту. Манусмо
један другом. Био је то поздрав з-братом, ж-

ђетињством, с родном кућом, са стадом, с вршњацима, са безбрижјом, са завичајом...

Идући за оцом, отирак кришом сузе, страјући да се он не окрене, па да се осрамотим. Знао сам да оне не-прилче мушкарцу. Отац нам је говоријо, од малиг ногу, *да се не брукамо.*

Да се не зарожемо ко каке женејшине.

Но да биднемо људи.

Да биднемо соколови.

Суиџра војници.

Знаиш ли ви, говораше, да е ваш ђед рањен у Колубарској биџки, којом је командово ђенерал Мишић?

Да биднеиџе јунаци.

А јок мекунчине.

И неке сиџрине џерсе...

И коешта.

Кад смо изнад маћанске стублине требали да кренемо наниже, според Савине стопе, тајо седе на буков трупац, кои неко бијаше влаком извуко на утрину, и вели: *сеџи, Микане, блајо џају* – показујући ми место уза се. Сеџок, а он ме пригрли снажном десницом уз коју сам се свагда осећо најјачи на свјету.

Јачи и од Златуље што јој је бастало да роговима узмане на иксана.

Јачи од Милићевића бика што буче по путу и копајући предњом ногом баца земљу на плећке.

Јачи и од Ђурановијех пастува, кад се оно једне прилике подрјешише и у невиђеном галопу, чифтајући се, стуштише низ Бубан според наше авлије.

Јачи и од Манојловог овна што натрк јури д-убије.

Јачи од Даринкиног гусана што шиштећи
штипа за бутку.

Јачи од Гишиног Гарија кад искези зубе и
режећи кидише кроз прошће.

Јачи и од поскока што засикта из удута под
Ридовима...

И кад загрми и удари гром у Гају, ако је тајо
туј, нема опасности.

И кад почне да бабњи град крупан ко миси-
реће јајце, кад кроз прозор гламо како разбија
ћерамиду на качари – ако је тајо ту: није то ништа:
*Госѿод дао, Госѿод узо! Јоѿеѿи ћемо све ѿо чеклеиса-
ѿи и ућерезиѿи, уз Божју ѿомоћ. Јел, не мож да ѿи
бидне све ѿоѿиаман. Мора мено и д-ујми. Знаш како
ѿи дође: колко узбрдица нолко и низбрдица. И кад
ѿи је све ѿоѿиаман, ваља д-убациѿи камичак у кон-
дуру, да ѿе жуљи. Да се не осилиѿи.*

Осећак међу ребрима неку топлину. И
снагу. Али и болну струју по дну стомака.
Нумијем д-опричам тај осећај. Ваљда ти је то
оно што имадијаше обичај да рекне стрина
Крстина: *Заболје ме, вели, само-сама ложичица.*
То ти дође на прилику, ко кад у откосу нађеш
зечића, па га узмеш, а он, нако брез-мајке,
дрктури у твојој руци. Уватила га драт, тресе се
од репића до увета. Куд ћу и како ћу у тој туђи-
ни. Нико из мог краја није отишо у Учитељску
школу. Сем Олге Младомирове, ал' она бијаше у
Крагуевцу. Што ли сам наваљиво: *Вољо би да
биднем учиѿиелъ.* Шта ми је фалило да сам осто у
завичају? Нође, свој међ своима.

Мое кајање прекиде тајов глас, кои испотија
поче да се претаче у мое срце:

— Ет, сине, благо тају, ти сад идеш у бјели свјет. Ако Бог да, бићеш једног дана учитељ. Нико наш то није бијо. Згодан је то поса. Овај наш сељачки живот ти је тежак. Паси. Рмбачиш од јутра до сутра. Осванеш, омркнеш. Не сушиш кошуљу од зноја поваздан. Свака ала и врана ти се товари и скида ти с-леђа. Да може и кожу би ти одрало. Те порез, те прирез, па трошарина, коларина, кулук... Те, кобајаги, откуп. Оно није откуп но отимање од уста. Ајд, то некако и д-издржиш. Ал' кад те почне подцењивати, реко би е рођен у Бечу. До јуче било никоговина, није имало пашче за шта да г-уједе. Сад оно влас. Нису цабе зборили: Дадни Циганину влас, па ће да видиш твога бога.

Иде ти школа руке, вала Богу. Дако ме Саво послуша д-остане, д-обдржимо кућу. Да нам се не истули прочевље. Да нам се не затрни окут-њица. А тебе д-ишколуемо. Па да биднете браћа, нако, за пример. Да један другог спомогнете. Да се поштуете. Да се ижените једног дана. Да вам Бог дадне ћечице. Да иг научите да се и они воле, да се поштују и да подупиру једни друге. Крв није вода. То да тувиш, благо мене. Знаш како е казано: Дрво се на дрво ослања, а човек на човека. Један прут и баба мож да сломи. Ал' кад се прушће свеже у дењак, не може да му науди ни Муса Кесација. Зато се држете у дењуку. То е и Богу мило. Од нашије стари смо научили да сложна браћа кућу граде. Јабогме.

И води рачуна, благо мене. Свашта ћеш се наглати у свјету. Ал' немо да те подурјаси ђаво на каку неваљалштињу. Чувај образ, јел то ти је

најпрече. Туј си ти на прагу да се замомчиш. Немо да се поведеш за коеким. Писано е: Много е зва-није, а мало изабраније. Не једе се све што лети, благо тају. Оно што не би вољо да неко учини тебе ил' неком твом, не чини ни ти другом.

И немо да се секираш споради нас. Вришко ће да пролети тијег пет-година. Док си дланом о-длан. И долазићеш ти. Имаду ђаци попус на железници за 29. новембар, па за Нову годину, па за 1. мај. Па туј ти дође зимски, па љетњи рас-пус...

Тако, Микане мој. Срећо тајова. Немо ништа о нама да мислиш ни да бригаш. Чувај се. И бор' се. Запни колко мо'ш. Све ће напошљет-ку добро да бидне. Вићећеш. Даће Бог.

Зајецак. Никад до овог часа није ми реко *срећо тајова*. Дрктање мог бића стопило се са снагом његове деснице којом ме приви уза-се. Учини ми се као да и он подрктава. Угледнук на његовим панталонама изнад кољена како паде неколико крупнијег капи правећи флеке величине дводинарке. Нисам смео да га поглед-нем у очи.

И до данас је остала тајна одакле су пале те крупне капи.

Небо е било ведро.

Ниђе облачка.

Трупац на ком смо сеђели лежи на про-планку, никако дрво немаде крај нас да би човек помислио да се роса задржала на лишћу.

Да л' је могла тица да прелети па д-испушти воду из кљуна?

Ма јок, она не држи воду у кљуну.

Знаш како она пије воду?
Исто ко кокошка.
Да л' је могуће да је и мој тајо заплако?

У купеима немадијаше места на дрвеним клупама, те остадосмо у коднику, според прозора испод кога стајагу двије алуминиумске плочице са исписима: *Не наїињи се кроз йрозор! И: Забрањено йљување йо йоду!*

Чу се неки звиждук. Исто ко кад неко звизне у прсте. Коно што Илија Живорадљев, од оваца, озго с Годидова, звизне у-прсте, а оздо с Корената таким звиждуком се одазове Раде Богданов. После сам сазно да е то звиждаљка.

Поче воз да кломпара.

Кроз отворен прозор, глам навише у-планину.

Благо Саву, Микошу, Спасоју, Радоици, Марку, Радовану, Владу...

Они ће се играти код оваца.

Све ће бити исто.

Само мене тамо више бити неће.

Два сата ко два трена: Крчагово. Па Ужице. Топличка улица. Газдарица Љубица. Платио јој тајо, унапред, за три-месеца. О 29. новембру оправиће за следећа три. Стан и рану. Сем доручка. *Не моју, вели газдарица, да раним изуїира. Осїави му йаре за бурек йа нек куїи. Има са сиром. Он је јевїинији но онај с месом. А има и йразан. Још јевїинији. Шїа му вали. Може с шїим јоїурїи. А не мора. Кад дође на расїус даїїе*

му млјека нек њије колко оће. Нек накрѝи. Шћо
мора да њироши њаре за њо. Није жељан бјелої
мрса.

Све је дошло некако коно у кошмарном
сну. Никог не познаем. Ђаци, професори, газда-
ричине комшије и пријатељи...

Учим чим дођем из-школе. Рече тајо: *Бори
се колко мош.*

Учим и сањарим.

Да л' су покупили шљиве?

Да л' су обрали жито и пожњели шашину?

Да л' су правили комишање?

Благо њима...

Не прође ни четири неђеље, газдарица у моју
собу прими неку шнајдерку. Радила у вабрици
„Деса Петронијевић“. А мене намешти неки ото-
манчић у предсобљу кое нема прозора. Домаћи
сам писо лежећи потрбушке на некој крпици,
која е била прострвена по цигланом поду.

Решик да тају то не не помињем у писму.

Да га не секирам.

Знам да е платио унапред и споради тога ћу
д-истрпим како знаднем и умљеднем.

Једва ишчекак мали распус за Дан републи-
ке кад ђаци неколко дана не иду у школу.
Бијаше бљенуло кад сам се кроз гужву пробијо
д-уиђем у воз. Јопет зачук ону звиждалку и
„ћира“ поче да укће низ Ђетињу. Два сата до
Чачка. Морам преко Јелице ијако знам да ће да
ме увати мрак.

Кад би онамо иза болнице, према Атеници, попалише се уличне сијалице. Навише према Верецама мркли мрак. Облачно. Не види се прс пред оком.

Да л' д-идем у планину по овој помрчини?

Да не залурам?

Да не набасам на курјака?

Или да свратим код теча Илије и тете Станојле?

Дмитрића куће су горенак под планином, у Верецама. Ондак ни у Горњој Атеници, није била уведена струја. Само понеки прозор жмири. Људи намире посла за-дана, вечерају под лампом или жижалицом, плакну ноге у шавњу или легењу, па полјежу. Зато устају чим зазори.

Како се примичем планини, почиње да ме подилази језа. Иако сам преткоднијег дана решио да што прије одем кући, почек се бити с памећу шта да радим. Кад стигок на раскрсницу, окреток десно и приђок, кроз шљивик, полу-брвњари. Прозор који назирем на окреченом зиду бијаше зажмуру.

– Тето!

Чуем комешање у кући. Жућкаста светлост затитра иза виранге. Звук кључанице која се одбрави, оћера мој стид.

– Сине, благо тети! Познала е тета твој гласић, рођени мој. Срећо и кућо тетина.

Загрли ме течно Илија с оба двије руке. За њим ђеца: Гоца, Јела, Стојанка, Нешо, Микета.

Кроз брвнару уиђосмо у-собу. Два кревета са дуплим сламњачама, прекривени балученим ћилимима. Горње сламарице се увече спуште на

партос и на њима спавају ђевојчице. Изјутра се оне јопет подигну на кревете и соба бидне комотна. Туј су, од ствари, још астал са двије клупе и по једном столицом на зачељу и прочељу, креденац и гарави шпорет што наликуе на цокулу, урамљена икона и много црно-белиг слика по зиду. Изнад шпорета чивилук на ком у три реда висе шерпице, тигањ, кутлача, варјача, бућкалица, цједаљка, цезва... По мали двокрилни прозор с решеткама на источном и западном и два на јужном зиду са нецаним вирангама, и пет пари радосних очију мојих рођака, чинило је овај кутак малим, ушушканим, топлим рајом.

Док је тета ломкала потпалу и распретала затуљену ватру, рођаке ме послужише, нако, све редно. Споља се чу како крекну пијевац. А онда течно добро разблажену себицу запржи коцком шећера која се топила на усијаном кукачу и претварала у крупне, густе, смеђе капи које варбају кључајућу ракију у боју дуката, док се над шпоретом ширију облачић миришљавог дима. Течно насу мене и њему у чаше с репељком злаћану течнос, а у моју додаде кашику меда. Пружи ми чашу, говорећи:

– Јој, Мике! Волим што си ми дошо, на-шта, иś!

– Вала ти, течно, ал' ја не пијем ракију.

– Слободно, благо течу. Разблажио е течно. Није одвоила од теја. Ни-лјек. А то ти је много добро споради редње. Боље од шербета. А и ваља се, данас су божићне покладе.

Кад је пјевац порумењо на компирима, тета га е по ђеки-пут окретала у вруни обгрливши

плек крпом, а онда онај плек ижње на астал. Уз врео колач са рингли, тањир сира са извршитом кашиком кајмака одозго, почела е вечера на којој сам први пут у животу, на течово наваљивање, сео у вр' собре, испод иконе Аранђела Микаила, њине Крсне славе.

Ту слику љубави и речи: *Јој, Мике! Волим шћо си ми дошо, на-шћа, ис!* – гледам и чуем, ево, шес десетљећа.

Кадгој свратим на њине гробове, док чупкам траву, ко да, јопет, одоздор чуем:

Јој, Мике...

Волим шћо си ми дошо.

На-шћа.

*Ис!*³

³ Ова прича је као првонаграђена путописна прича објављена у збирци *Ризница сећања* „Драганова награда“, Снага пријатељства – Amity, Београд, 2018, 42-50.

БАТИНА ИЗ РАЈА ИЗИШЛА

*Ко жали їруї, мрзи на сина својеїа;
а ко їа љуби, ойомїне їа за времена.⁴*

Нисам ти ја, кад бејаг дечкић, ни знао ону пету Заповес Божју: *Пошїуј оца своєїа и майїер своју, да їи добро буде и да дуїо їоживиши на земљи.*

Ма јок. Чак ми се свиђало, кад сам чуо како мој друг Цвето зове своју мајку – кева, а оца – ћале. Још ми се свиђало што е он, сербез, мого да каже:

– Кево, дај ми оне кариране дуз панталоне, оћу њи данас д-обучем.

А она му донесе, они час.

Бијасмо уишли у четрнесту. Почели да се лицкамо. Да ћерамо фризурицу на раздељак. Цвето е имао чак и чичково уље, па кад намаже косу, сјакти се на сунцу, ко брунирана. Ма, напредни људи, бре. Ујаци му били дрматори. Један ујак му погино ко партизан. Имо споменицу. Посмртно. Сви његови се позапошљава-ли. Ујаци, ујне... Мајка му куварица у-школи а отац вамилијаз. Живе како сами оћеју. Ко бубрег у лоју штоно се каже.

⁴ Приче Соломонове 13, 24.

А ми? Ма, каки ми. Бежи, бре! Мој тајо поцјепа партиску књижицу. Ете ти, сад, удри пањеве на деоници, у Марковића потоку, на кулуку. Метар преко пања. Изломи држалице на будаку, на крампу... Ћекиру иступи. Мора да носи на клепање. Побјељела му кошуља од зноја. Све, нако, на таласе. А ујко мог друга Цвета, Наум, ципом дошо, па стао више мог таја. Вреди му машна више но тајове Питомаче. На машини шнала. Ћакти ко сунце. Позлаћена. А мој тајо, све нешто: немој ово – немој оно, грота ово – грота оно, срамота ово – срамота оно...

Ма, иди, бре. А мој друг Цвето носи дуз-панталоне сваки дан у-школу. Има чичково уље. Има ципеле, човек. Виндјакну, плаву, а преко груди, страном, тегетна трака широка коно кајаса од дизгина.

Једном, кад смо се враћали из-школе, у Јевремском потоку, баш нође у Тотрковој ливади, зовне Цвето мене и Микоју, тамо, иза врзине. Да нам нешто покаже. Ми тамо. Он се окрену опрезно. Кад виђе да ћевојчице (оне могу да бидну тужибабе) измакоше, он извади из цепа кутију. Ћакти, нако, ко огледалце.

– Шта ти је то?

– Табакера.

Е, нисам љепшу ствар виђо у животу.

– А за шта ти је то?

– За цигарете.

И отвори је. Оно унутра, исто, брате, ко „Драва“. То наши зову цигаре. И држе то у оној артијаној паклици, у малом цепоу од гуње. Да се не згњече кад нешто раде. Или изваде из пакли-

це, па туре по неки комад за клемпе од шајкаче. Пале иг на жишку, кад су близу куће, да не дангубе с-чакмаком. Шибицу су ретко кад употребљавали. Јазук је трошити зрно каконо-драго.

Тако раде они, нако, прости људи. Ма, да виш ти, како то раде отмени људи. Извади Цвето из другог џепа нешто дупло мање од табакере. Каки дупло, још мање – сија исто ко табакера. Нако, коно да е од злата. Знаш шта ти је злато? Ако си виђо онога из општине, што га возе у џипу. Није Цветов ујко, но онај, с оним великим џипом. Е, он, кад се насмене, засјакти му зуб. Е, то ти је златан зуб. То ти је злато.

– Шта ти је то?

– Упаљач.

На бочној страни шаркица, ко саливена. Подигнеш, оно се отвори, нако ко, на прилику, поклопац на наћвару. Ондак се укаже рецкас точкић. Фикнеш га палцом наниже, оно плане ватра, човече. Да не веруеш. Ни шибице. Ни луча. Ни чакмака и труда. Само га фикнеш, оно плане, они час. И гори, све док му ти не вратиш онај поклопчић.

– Узми – пружи Цвето отворену табакеру мене и Микои.

– Ма, каки! Убио би ме тајо!

– Ко шиша таја – каже ми Цвето и пружи Микои.

Он узе. Запалише. Микоја се зацену од кашља. Оће да цркне и готова ствар. Зацрвењо се ко да се удавијо са кошчином. Исто коно оно, једне године, кад се Драгутин, о Мратиндану, удавијо код Богдана, на-слави, с печењом. Једва

га спасли. Тако и Микоја: очи му пуне суза. Кашље, чини ти се, оће црјева да поврати. А Цвето се смије. Црче од-смија.

— Јеси, бре, Микоја, глуп ко точак. Виђи, бре, како то иде.

Повуче. Жар на вру цигаре се усија. Удану дубоко. Па га онда фуљну. Избаци облачић. А усред облачића колут се врти. Нако ко неки прстен.

Те ноћи, размишљам ја. Како смо, бре, глупи. Изјутра мораш да пораниш. Да напасеш краве. Да трчећи јуриш у-школу. Једном сам моро да водим волове и да учим пјесмицу *Осѣајѣ оvdје*. Ма, добри су они. Иду скоро сами. Треба да иг водиш само због овраћаја, тамонаке кад дош на-крај бразде. И после да пазиш, кад се започиње уз-вратине. А кад увате бразду, ништа. Само држиш ланац. Нако, вор-мираш. Набијем ти ја ланац на лјеву руку, до лакта, па придржавам и другу корицу књиге. Кад само држиш десном, онда ти ветар ћарлија, па заврне лис. Вако држиш књигу, сербез, с-обадвије. Сад иде оно: *Грки су ѿамо залоѣаји љеба, ђе своја нема и ђе браѣа није...*

Одјампут дешњак ману главом, ка десном боку. Ваљда га ујо обад. Тако ти он мене цибне, ко ништа. Љоснем ти ја у бразду. Колко сам дугачак. Са све читанком. Остадок сав никаки. Прљав. Прљаве панталоне. Прљава читанка.

И то ти је неки живот. Мој друг Цвето, бре, нит има волове. Нит плут. Нит оре. Нит копа. Отац му платежник. И мајка. И ујаци. Сви одреда.

Једног јутра, беше то, нако, подкрај зиме.

Можда март. Прошаро снјег. Мало га има, мало га нема. Коно да си поређо нека острвца. А предзору бијаше зацинцо мраз. По снјегу се уватила површица. А тамо ће нема снјега, смрзло оно чапорје. Ко да газиш по оштром камењу.

Тајо седи на трonoшци и круни мурузе. Спрема да носи у Драгутинову воденицу. Баци он цак на леђа, ко ништа. Једном је одњо у врећи сто три кила. Крстили се људи. После, кад се враћо, било е мено лакше, јербо е Драгутин узо ујам. Тако, круни он жито у ону стару, плаву ванглу, што се прошупљила. Ма јок, не може више ни да се калаише. Прошупљила се на неколко места. Ваља за жито. У оне рупице на данцету увучеш крпице. Тако иг заптијеш. За жито жива згода. Подесна за круњење. Дошла горенак широка, ретко кое зрно звркне на-страну.

А мама сѣла за машину да заштопа Мицину сукњицу. Поцјепала синоћ. Пред саму ноћ. Нако, кад се вато сутон. Кад су се возили на лигурама, вели тета Руја. Нема у чим јутрос у-школу, па Руја претрчала преко потока, да јој снајка то, очас, уштопа. Љепше ће да бидне но на руке. И мање се премећива.

А ја сам ти носио у школу, горе, вунени, сиграви џемпер. То ти је вуна помјешана од бјелиг и црниг оваца па кад се она опере, однесе се у дрндару, те уреди па тако помјешана бидне сива. После жене то, на прелима, преду. Туре куђељу на преслицу. Опљуну она три-прста што вучу жицу и преду. После, ако ћеш да ти бидне дебље, препредаш на дружлицу, по двије струке. А доље, шајкане панталоне. Уске. Оне, скијашке.

Заковчаш она три дугмића. Навучеш преко пете потпетнике. Тако панталоне не могу да ти се извучу из-чарапа. Обуеш вунене чарапе. Црне. Па кондуре. Провучеш каиш кроз брњицу. Подобро затегнеш. Заковчаш и шибај. Опште не знам, бре, како смо прекостали. Ако пада киша, ти си у џемперу. Није ти онда било амрела. Ретко ко е имо. Ни неки пелерина. Ма, каки! Ни целофан није постојо. Покиснеш до голе коже. Кад уиђемо у учионицу, Перо, служитељ, наложи вруну. Иста коно бубњара. Само дупло, каки дупло, тродупло већа. Ми ти се шћућуримо око оне вруне, а оно, са џемпера, пуши. Ко магла кад се диже ш-њиве кад, после кишице, прогријава сунце.

А дрва маом букова. То су ти она што су догонили наши очеви. Сви су морали да догнају по кола. Ако је некога уватила зима, он догна на соницама. Једне године, кад смо били у нижим разредима, Радованов тата никако да отараси дуг. Стално учитељ:

— Рец-де, Радоване, тати да догна дрва.

Јок, не догони он. Види учитељ, поомалило дрва. Оће да запне. Не може д-исегне до-пролећа. Врати ти он, једно јутро, Радована кући.

— Иди, кажи Леку да доћера дрва!

Оде Радован. Кад је био трећи ил' четврти час — пјевање: *Друже Тишо, љубичице йлава, йи се бориш за народна йрава...*

Чука неко на врата учијонице.

— Напред!

Улази Радован, тужан. Ко да му е све живо по-кући полипсало.

- Шта ти је рекао тата, Радоване?
- Молим ве, учитељу, реко ти тата д-едеш

Г...

Елем, тог јутра, кад је тајо крунио жито, ја ти решим д-обучем дуз-панталоне. Имо ја једне, сашила ми мама од њене ђевојачке аљине. Она ти је била најбоља шнајдерка у селу. Учила занат код Добриле Љубишине. А имала е много добру шиваћу машину. „Афрана” се звала. Латиницом. Купио јој ђедо, ганц нову, уз руво, кад се удала. Јес био љут, дуго, што се удала за комунисту. Ал’, кад се ражљутијо, узо јој. Вели, твое пашче мож да те уједе за само-сâмо срце. Ал’ шта ћеш, твое е. Крв није вода. Е, она ти ону њену аљину, што бојом личи, нако, на ону пиргаву кокошку, распарала. Па ми сашила панталоне. Само преврнула. Лице унутра, а преврт напоље. Да не познају жене из џемата, но да мисле да е ново. Те панталоне су биле намењите кад пођемо, вако, неђе на-свадбу ил’ на сабор.

Оне бијагу погужване. Нашо иг ја у шивоње-ру. Нису пеглане од Мале Госпоине. Ал’, шта има везе, љепше су, јопет, но оне сељачке, шајкане.

Почнем ја д-облачим. Само закорачио у десну ногувицу и затежем ногувицу од гаћа наниже. Имо ја дугачке. Јегерове. Каже мама:

– Остав-де те панталоне. Није то за сваки дан. И још изгужване. И још мраз напољу.

Јок, ћерам ја по свом. Само што нисам почео и лјеву ногувицу да навлачим. Јопет се окрете мама. Сад већ љутито:

– Чуеш ли ти шта ја говорим?! Остави те панталоне!

– Нећу!

Мислим се, оћу и ја једном да биднем човек. Каке вајде имам од тога да биднем смеран. Трт, Персо. Сад ће неко да ми каже вала. Батали ти то. Како Цвето може.

Лелееее! Пуче вангла о партос. Пљусну оно жито по целој кујни.

– Је л' се мајци каже нећу?! Срам те било! – цикну тајо и љут ко рис устае с треношке.

Видим ја: густо! Није ме изударо два-три пута, али кад те ишиба, то ти је да памтиш док си жив. Ма каки, још диље. Видим ја, грдно начисто! Стресем ти ја ону ногавицу, па за кваку. Здимим напоље. Ко да ми је сврака попила мозак. Ко да нисам био у винклу, бре! Од њега да побегнем! Бежим ја у свињску башчу. Сече табане оно чагорје. Прескачем, преко вратница, у вотњак. Тајо пролама вратнице, кондуром.

– Стани! – проломи, ко свети Илија Громовник кад загрми.

Укопам се. Е, колко ти је корака до куће било, толико сам ти ја каиша, онај војнички, кожни, примио, од пета до увета. Више од десет дана у-школи нисам мого да седнем, задњица ми се, д-извинеш, бијаше потприштила од оног каиша. Све сам чучо, вако наслоњен на руке, да другови не премете моју бруку.

А тајо љут. Данима ми име не узима у уста. Ко да се не-ваља. Само сам се једном, у-ноћ, правιο да спавам, кад је он уишо у-собу. Он приђе и поче да ме милуе, по коси и образу. Дуго, дуго... И тијо шапће:

– Микане мој.

Још памтим како му е рука топла, а жуљеви

чврсти, рапави. Ко да ми мелемом прекри оне пруге од каиша.

Ујутру, исто ко јуче. Строго. Ни лук јео, ни лук мирисо. Ко да синоћ ништа није било.

После неколко дана, кад смо одлучивали теле у кочаг, некако нам се сретише погледи. Мене-ти лину сузе. Заценом се од плача. А он ме пригрли.

– Микане мој! Не смијеш да биднеш ништак, благо тају. Мораш да биднеш добар човек. Нико наш, бре, није био ништак. Ред мора да се зна. Свуђ. Бог је заповиђо да свако поштуе оца свог и мајку своју еда би дуго и сретно поживљо на земљи. И у штали се зна ред. Еве ти, сад да попуштамо сву стоку, па да отворимо врата, зна се ред. Прво излази рогоња. Па јуне, најзад. Ако оно крене преко реда, рогоња ће да га набуши, очас. Да га научи памети. Ред мора да постои свуђе. А камоли у кући. У кући ће нема реда, нема среће. Ту ђаволи коло воде. Ту ђаво и врше и ујам узима. Туј ти је пропала ствар. Начисто. Тујнак се не зна ни ко пије, ни ко плаћа. Од те куће нема ништа. То ти је ништачка, голанферска кућа. Каки то. Не дај, Боже. Не смије да се подпушти. Да се потпети. Нипошто. Кућа мора да се обдржи. Преврнули би нам се ђедови у гробовима. Они су сила муке виђели да створе ово што ми имадемо. То мора да се поштуе.

Тако сам утувио за сва времена двије ствари: Да се мајци не каже нећу! И да мора да постои ред, бре!

Ако погазиш ред, оде у ништаке. И у голанфере. И превртоше ти се ђедови у гробовима, ако не опчуваш кућу и кућиште.

Једино ме копка шта значи оно што једном тајо и мама, кад мишљагу да сам заспо, разговарају па он каже:

– Није цаба казано да е батина из раја изишла.

А она:

– Право каш. Наши стари су говорили да онај ко жали прут мрзи сина свога, а ко га воли кара га док не-бидне доцкан.

ШТО ВИШЕ ЗНАШ ВИШЕ НЕ ЗНАШ

Поноћ. Козо кафеџија, паљењем и гашењем сијалице, опомиње проређене госте да е вајронт. У ћошку иза вруне, клати се за асталом Мијодраг. На десној страни доње усне догорјева му „Морава” без филтера са све пуором. Испија ко зна коју. Полако. Натенане. Не узрујава се он што Козо опомиње да је вакат да се иде. Јок.

Мијодраг је био познат по свом Врѣњу. Коњ крупан. Јак. Прелјепог калупа. Дуге гриве. И нараван, дошо. Мијодрагов верни друг. Сатима е стрпљиво чеко свог господара пред каванама *Три баїрена*, код *Црнојорца*, код *Слава Драїићевића*, код *Раїка Пилићара* и коеђе. А Мијодраг, ан увати за дизгине, он креће. Ретко е кад мано бичом изнад њега. Ако рекне: *Врањо!* – он моментално почиње да каса. Вољо га Мијодраг много. И опчуво га од терета. Није га претоваријо пе-шес пута.

Док је био млађи, свиро е у армонику. Дугметару. Ђекад усамо, а ђекад у дуету са Петронијом Петровићом. Оженио се са Миланком Богдановом. А кад се женио његов шурак Драган, он ти је ко чауш изводио комендије. Поцркали смо му од смија. И пјевца је напијо с љутом ракијом. Па га турио на астал међу тањи-

ре. А пјевац иде и све се заводи. Оће д-упадне у
ћасу са супом.

Мијодраг је био, нако црномањас човек,
добре душе. Ко љеб. Није био нека прзница.
Нити свађалица. Јок. Меридаван скроз наскроз.
Штоно кажу на ране да га привијеш.

Једне прилике, кад сам био ђак ужичке Учи-
тељске школе, организуе наш професор за нас
школу скијања на Златибору. За ту школу биле су
потребне скијашке ципеле или дубоке цокуле, са
чврстим лубовима, кое могу да држе везове од
скија. Немајући таку обућу, упитам Мијодрага,
који је имао добре баканце, да ли би он мени дао
на зајам те његове баканце. За ту и ту ствар.

— Иџ, синовац, каже, ко цигару дувана.

Елем, после неколко година, те ноћи кад је
Мијодраг загино код Коза кафеџије, ја сам се
задржао код своје колега. У то време сам учи-
тељово у Горачићима. Пошавши кући, видим
пред каваном неколко људи. Међу њима и
Мијодраг. Кад назвак добро вече, он се затетура
и само што се не скљока. Ја га придржим и
почнем разговор са онијем људма о томе шта да
радимо ш њим. Запањик се њиним немилосрђ-
ем. Просто не могу да веруем да така суровос
постои. Нисам ни знао с каким ништацима
живим. А до јуче би за њиг смео руку у-ватру да
турим, да јемчим да су часни, поштени и добри
људи. Каки људи. Нељуди.

— Нек се смрзне, кад не зна колко му е доста.
Натравило се дибидуз.

— Право каш, нек цркне кад не мож д-
издржи.

– Ја одок кући, шта ме брига за Мијодрага, није ми он женин брат.

Реко, људи, ми морамо човека да одведемо кући. Па зар да га оставимо на овом мразу?

– Ете ти, па га води!

– Ниси, ваљда, повиланијо?

– Како да га поведеш кад видиш да стопе не може. Летвосо се начисто.

– Једино да тражимо Чвикта болничара, да видимо да л' има носила. Па да га носимо у гробље. Директ.

– Ил' кад би имо неки шашав, па да га тури на кркаче. Видиш да е пао ко домина. Не може се овизати до Ђурђевдана.

– Теже ти је носити једног пијаног но двојицу трјезниг. Пресамити се то. Не знаш куш. Ни глодати, ни продати.

И један по-едан почеше д-одлазе. За који тренутак остасмо само Мијодраг и ја. Чудом се чудим да ме и мој ујко Козо остави на цједилу. Угаси светло у кавани и нестане.

Човече, шта да радим? До Мијодрагове куће преко три километра. Можда и четири. Да га оставим, смрзао би се сигурно. Сетих се како е мој отац једне прилике одњо пијаног Благоја Поповића из Маквине до његове куће. Преварила га команда. Напио се. И пао. Лежи у блату. Не може стопе. Натовари га мој весели отац на леђа и правац навише уз Јасење, његовој кући. Ја и Саво идемо за-њима. Спушти га на кревет. Благосиљала га Младена. До неба. А и Благое после, кад га срети, ижљуби се ш њим. Ко да му е рође-ни брат. А бијаше крупна људескара. Имо е

товар и појаче. Па ми паде на ум како ми је Мијодраг од-рјечи дао баканце, прије неку годину, кад сам био учитељац. Нема друге. Напртим га на леђа и кренем.

Снјег до кољена. Мраз. Пуца церић. Пртина уска. Кад омакнеш с оне пртине, акнеш у-снјег. Чини ти се као да си у амбис упо. Кад смо били у потоку, испод апсане, омакнем са пртине и панем. Он озго на мене. Тежак ко туч. Ко црна земља. Мука сам се намучио док сам га поново натоварио на леђа. Зној избија, иако е мраз. Дакћем ко зец кад га закупе пашчад. Од паре која избија из уста уватише ми се леденице на веђама и по коси.

На Школском брду, с лјеве стране пута, у врзини, брјес[т]. Загазим у циоц, окренем леђа оном дрвету и уз њега притиснем Мијодрага. Да се издишем. А он само што е жив. Нит ромори, нит говори.

Напред! Из Јевремског потока ка Бурђовским кућама дошо умрли час.

Јопет га прислоним уз-дрво. Зовем га. Он једва дае знаке живота: Ааа – јекне и замукне.

Боже сачувај, мислим се, куд ћу ако ми човек умре? Ко би ми веровао да га нисам оставио? Напред!

Следећа пауза Јоксимовина. Па Терзића поток. Па Марковића поток. Из Марковића потока до Царевића брда изарчио сам потоње атоме снаге. Почек да сажаљевам Мијодрага. Шта ће он веселничак да ради сам? Сад, кад ја умрем? А готово е. Доћерало цара до дувара. Догоро луч до ноктију. Боле груди. Боле ноге. Боле руке. Све ме боли. Сваки грам.

Боже, како сам испо брзоплет! Па што не узек кључ од школе? Мого сам човека да однесем у школу која е неколко десетина метара од каване. Могоа сам да га турим на струњачу у фискултурној учијоници. Да наложим ватру. Да останем с човеком у топлом. А јок да скапам ноћас по овом мразу. И ја. И он.

Игра ми хоризонт пред очима. Ко да видим призор из Кочићеве приповетке *Кроз мећаву*. Мислим се, ето и мене. Сад ћу да се придружим Рељи. И Вују. Готово е.

Пред очима ми се указа слика мое саране. Сарањују ме повише Ђеда Радосава. А тамо према шуми, иза гроба Милинка Пјевца, сарањују Мијодрага. Пино неко тамо, па не издржа. Ваљда да ублажи бол. Да олакша душу, себе и другима, каже: Е, Милое, Милое, што, вели, уби и себе и веселог Мијодрага? Да га ниси поњо по оном мразу, били би живи обадвоица.

Стресок се. Прибрак снагу. Запек их петније жила. Упртик га поново. Догурасмо до Језерине. Да станем? Јок! Стегох зубе. Још! Још! Осећам како ми мраз дере увета. Ех, кад би мого само мало да турим шаку. Да ублажим тај бол. Ал' не могу. Ако га само мено попуштим, он се скљока. А онда ти ето мука Танталовије да га поново дигнеш. Издржи, говорим себе. Гребе ми капке лед што виси с већа. Не вреди. Трпи како знаш. А низ леђа, осећам, врео поток. Сав сам у голој води. У пљени.

Живојинова капија. Да га спуштим ту, па да идем да зовем Миланку да ми помогне? Ма, јок. Ђе да препадам жену ноћас. Куд све, ајд издржи још мено како знаш и умијеш.

Скрећем с пута у Мијодрагово имање. При-
слоник га уз-прошће. Вала Богу. Још је остало
триестак, четрес метара. Усписмо на једвите
јаде. Само да данем. Запјева Младомиров пјевац.
Па Мићин. Па Живојинов...

Одгурну ме Мијодраг и пође сам ка кући.
Не могу да веруем. Идем за њим. Еј, вала Ти
Боже. Добро му е. Опавизо се, изгледа. Пратим
га. Уиђе у кућу. Чуем Миланкин глас.

Изиђох на-пут. Како олакшање! Кака радос!
Загрјевам шакама скочањена увета. Скидам
полако леденице с веђа и косе...

Ћутрадан, после часова, приђе ми Пане
послужитељ и вели:

— Поручио ти Козо да свратиш нешто до
њега. Вели да е много важно.

Свратик. У кавани седи Мијодраг, цело оно
немилосрдно друштво од-синоћ, неколко моиг
колега и Жико, директор школе. Кад ја уиђок,
настаде тајац. Некако чудан израз лица има-
дијагу. Ништа не сватам о-чем се ради.

— Добар дан, људи.

— Добар дан — одговорише у хору.

Ујко Козо ми намешта столицу уз вруну,
преко пута Мијодрага. Њему, јопет, на десном
крајичку доње усне, догорјева „Морава”. На
длаку до усне. Тај део усне му дошо браонкас.
Печен. Он ти је цигару теро док је не сацга до
само-сâмог краја. До балчака, што се каже. Ове
цигаре са филтером није бегенисо. Јок. Поглед-

ну у мене и нако, са полуотвореним устима, са све оним опушком приљепљеним на усну, прозбори:

– Слушај, синовац! Синоћ сам те пробо, разумеш ти мене шта кажем ја тебе. И знаш шта ћу да ти речем: опште ниси рђав човек!

Загрмље цела кавана од-смија. Заценули се.

А мене се тек сад упали витиљ. Па они су, синоћ, сви знали да ме Мијодраг турио на пробу. Да види како сам човек. Сад ми би јасно да су се они синоћ правили бездушни. У ствари, Миодраг није бијо пијан. Но, нако, пино. Бијо само мено ћевли.

Све остало е било кобајаги.

После Микаило Главоња говоријо:

– Кажу да е онај Милое био одличан ђак. Нешто ми је ту сумљиво. Код мене, Кића и овије други, он ти је потораво. Предлажем, вели, да vormирамо комисију, на челу са Вулом Терзићом и Бранком Милетићом, да преиспита ту његову учитељску диплому.

– Нема ништа – добацуе Станоје С[у]руџија – без ове наше сељачке школе. Ове њине школе-тине имају опасну валинку.

– Научно е доказано – додае Срећко Ћопо – да што више знаш, више не знаш. Еве, како ти то дође. Ако е на пример ова коцкица вође на Козовом чаршову твоје знање, ово око ће ти је незнање. Значи, твоје незнање ти је два, четири, шес, осам самтиметара. Ако е, рецимо, Милоево знање цео овај Козов чаршов, који је осамдесет са осамдесет, онда ти његово незнање дође осамдесет, сто шесет, двеста четрес, триста дваес

самтиметара. Е, па сад ти виђи у којој предности смо ми што нисмо ишли у школе. Зато ти је лако преварити Милоја. Превари ти мене. Превари Каргана, да те он носи четири километара. Мено сутра.

Знаш како е казано: *Ко ће која ако неће свој своја.*

РОДБИНА И СВОЈТА

ЧАША ОБРАДОВА

*Чашу меда још нико не њоји,
док је чашом жучи не зајрчи⁵*

Е, тужна ти је то прича, роде мој. Подуже времена трају те муке. Танталове.

Мом ђеду, Танасију, рано умрје жена Јелика. Тако ти мој весели тата Драгутин, а Драгиша га сви звали, и сестрица му Разуменка, остадоше сирочићи.

Шта-ће? Ку-ће? Како окренеш, морадне Танасије да се жени. Не може друкчије да се опстане. Ни да се обдржи кућа.

Док је мој јадни тата стасо у војника, вамо ти његов отац и маћа накотрљају Јелесија, Јеротија, Тимотија, Новица, Добрица, Добринки, Станојки, Савета. Изродише пуну кућу ђеце. Ко у некој омањој школи.

Кад сам ти се ја родио, мог ти оца и мајку са мношћем ђед одјели у козјачу и дадне нам једну омању парцелицу. Знаш оно кад орла нагна зла година, он немадне куд, те ондак слети међ кокоши. Тако ти и мој весели отац. Види он да не мож д-опстане на то мало земље, те ти он крене у печалбу. У тешку печалбу. Запосли се он у жандамерију. А штеђо е, веселник, сваки динар. Од уста е одвајо. Из Колашина пешке

⁵ П. П. П. Његош, „Горски вијенац“

долазијо у Драгачево кад добије одмор. Да не потроши динар за превоз.

Тако ти он, штоно кажу, камен по камен, направи ову кућу. Па шталу. За пример свој околини. Погледај ти каки је камен у цокли. Погледни тишљерај. Кваке. Намештај. Свака згода. И накупова ти он повише парцела. Те се заима, да не мож бити боље. Ал' с великом муком. З-големом трпњом.

Сем тога он је уштеђо, у хипотекарној банци, безмало, за још једну имовину. Е, то му срубише после рата. Ове поштењачине. Кад је отишо да подигне уштеђевину, ћорак. Мого е, сироме, за то да купи једног ћурана. И то осредњег. Баци он оне паре тамо кроз шалтер и каже: ете вам то. Купте ћурку те направте подварак. Наедите се мога зноја и мое замуке.

Па ја, брате. Кад је отишло јуне, нек иде и уже. Јабогме.

Шестог априла четрес прве, обадвоица се обремо у Београду. Он у жандамерији, а ја у другом разреду трговачке школе. После оног несретног бомбардовања, изведе ти он мене, тамо, у онај Гај, иза Великог Мокрог Луга. И каже:

– Нудије, сине.

И покаже ми руком правац.

– Видиш, сунце је изгријало, туј ти је исток. Ти удри на југ. Кад сунце залази, зађери брдо или како велико дрво на југу, да мош да се осенташ сутрадан, у свитање, кад кренеш диље. Чувај се путова. Гурај попрјеко. Ако на лјеву руку наиђеш на велику рјеку, то ти је Морава. Не прелази

је до Чачка или Овчара. Само старије људе у шајкачама и жене у марамама, упитај ће је Рудник. Или Јелица. Или Чачак. Потље знаш.

Не љути туђу пашчад. И не прави зађевице ни с ким.

Нек те Бог Благи чува. Помози тамо мајци. И пази сестре.

И тако ти ја напуштик Београд. И тако потонуше моји и татини снови о отварању дућана кад ја завршим трговачку школу. Тако ти је то: човек снуе, а Бог одлучуе.

Не прође много, ете ти и тате. Све отишло бестрага. Пропала војска. Пропала жандамерија. Отишла мас у пропас, што викали.

Кад наиђоше Бугари у Драгачево, једва ти претекок. Разбише ме, ко цигански бас, на правди Бога. За ниђе ништа. Од ондак ти носим овај ожиљак изнад усне. И од ондај сам ти потврд на ово лјево уво. Средијо га кундаком, кад ме опаучи, Тута Бугарин.

Елем, кад би вамо, пред-крај рата, потребоваше Јосипу топовска рана за Сремски фронт. Мало му било србске крви. Решијо да нас још мено осекне. Да нас прорједи. Да нас достовери. Није звао оне његове, отуд из Кумровца. Јок. Ми му вршили посо.

Тако ти мене мобилишу, у ту њину, народну и како они кажу, ослободилачку војску.

Тако ти се ја обрем у касарни у, Чачку, одакле за-неки дан треба д-идемо за Срем.

А мог стрица Новицу ти је рат затеко ко поручника Краљеве војске. Кад је дошло до пропасти, он није шћео да погази заклетву. Тако ти

он бидне комадант *Лейшеће чейе Јеличкої чей-
ничкої одреда*. Јес. Новица Цогољ.

Добијем ти ја од њега цедуљче. Каже, нала-
зимо се на потезу Љуте Крушке. Чекам те. Не
гини улудо. За мангупе. Него ајде, вамо, да војуе-
мо за крс часни и слободу златну.

Кад се смркло, здимим ти ја са страже у-
Јелицу. Са све пушкомитраљезом. Нађем четни-
ке и останем ш њима.

Таман на време. Колко да не окасим на
робију.

Таки сам ти ја батлија бијо.

Е, не могу ти о тој робији причати, живота
ми мога. То ти је опричо мој побратим Јово у оној
поеми: *Пријайељсїво цеменїирано ѡаїїњом* у
десетерцу са мено мање од иљаду сти[х]ова, и све
што е тамо реко е тачно ко град.

Ет, могу само да ти седочим, да сам тамо
добрио два брата. Два моја велика побратима.
Јова и Мића.

Како мука може да зближи људе, то се не
може опричати.

Јово ти је био из села Поповића испод Кот-
леника, тамо кад пош Краљеву.

А Мићо из Милочаја, од Сретеновића. Не
може мајка да роди брата ко што су ми били
Јово и Мићо. Јес, јес! Мој брат Јован Лазаревић и
брат Милорад Сретеновић.

Амнестираше нас. Пуштише ме кући. То се
каже, на слободу. Јадна ти је та моја слобода
била. Знаш, каконо кажу: бјела врана. Чудом се

сви чуде тој бјелој врани. Не до Бог ни највећем душманину да добије то перје. Да бидне бјела врана.

Да би преживљо ту шикану, моро си да се снаодиш некако. Да тражиш одушка. Да се нашалиш. Који пут ти омакне, па попијеш. Више но што треба.

Вамо, јопет, неки-пут ланеш.

Па те онда стрпају у бувару.

А неки пут, оде ти јуница за казну.

И још мало приде.

Једне ноћи, пробуди ме Милева говорећи:

– Обраде! Обраде! Не бој се!

Једва на једвите јаде дођок себе, сав у голој води. Сањак страшан сан. Забољело ме нешто у грудма, ко да су ми ребра попуцала.

– Не могу, реко, Милева, више да ти издржим ово. Ни кад сам будан, ни кад спавам. Дошло ми, у потоње време, некако теже, но у Сремској Митровици. Тамо е било црно, без ич бјелог. Ал' ово дошло горе. Ко да сам им премеђијо, бре. Ко да сам ја њима, узо њину очевину. Прсају се у поштење, без ич стида. А вамо, натоварили на ову сиротињу порезе, прирезе, трошарине, коларине, откуп, кулуке...

Ако им не одеш на те њине зборове, испљују те иза леђа. Ко реакцију. Ко унутрашњег непријатеља. Ко кочничара. Да није нас неколко, руже би им цветале. Мед и млјеко би им точили.

Ако им одем, не могу да отрпим то лице-

мерје. Те лажи. Те њине „успехе“. То њино бого-
хуљење.

Ако ланем, ко соли у очи. Ко да си у осињак
царно. Неће нама, каже, памет да соли народни
непријатељ. Мало ти је што ти је друштво
робију смањило и пуштило на слободу. Шта би
шћео још? И право гласа д-имаш?

Да нећеш и краља да доведеш? Мало вам је
што сте пљачкали. Сво злато сте одњели. Мало
вам је што сте клали. Мало вам је што сте народ
заглупљивали вашом религијом. Тим опијумом
сте тровали нашу омладину. Наше пионире.
Шћели би, јопет, да развијете барјак с крстом. Е,
неће моћи! Имамо ми нашу петокраку, наш срп
и чекић.

Јели сте гибанице, под тим вашим кокарда-
ма, кад смо ми крварили за слободу и гинули
храбро. Гинули и пјевали. Пјевали и дизали увис
црвени барјак с петокраком:

*Петокрака са њеј њера,
њо е значка њролејера.
Петокрака са њеј лисја,
ми идемо њројив Хрисја.*

Не могу, Милева, да издржим ово. Не могу
да истрпим. Попуцаше ми трпила.

Ако одем у Цркву: Ене га! Зар да ја у мојој
земљи, морам кроз Паљеж, да водим, кријући,
ђецу у-цркву?

Зар морам да им набавим пијонирске мара-
ме? И то црвене.

И титовке?

Зар морам да им купим буквар, на чијој првој страни стои слика највећег крволока и ђецоубице србске омладине?

Зар морам да им купим читанку, да моја ђеца, о мом трошку, уче да е мој краљ лопов?

Да е мој ђенерал кољач?

Да е моја вера опијум за народ?!

Не могу, Милева, више д-идем у апс или да не излазим из авлије, кад онај крволок србскије светиња науми вамо, преко Рудника. Шта ћу? Не могу да се љутим на оног веселог милицајца Милована, што га најчешће пошљу да ме приведе или да ми сопшти да не излазим из авлије следећа три дана и да будно мотри да л' то поштуем. Каже човек, поштено. Нако, з-душе. Обраде, имам жену и двоје ђеце. Ово ти је мој љеб. Моја њива. И ливада. И крава. Друго ништа нем, сем ове службе. Не дај Боже, кад би службу сагубио, мого би д-дем да просим. Осто би без плате. Без стана... Зато, вели, молим те, немо д-излазиш из авлије. Да ми главу одсечеш.

Не могу, Милева, више д-издржим то пецкање. То омаловажавање. Уиђем у кавану, онај отуд се начуљио. Слуша, жбир, шта ћу да прозборим. Да ме оцинкари. Ма, да оће да рекне поштено оно шта сам заистину реко, ни по јада. Но нафилуе. Нацифра. Дода трипут. Потље и оне људе, што седну са мнош, што се питају са мнош, што попију са мнош каву ил' ракију, коре. Каже му, слизо се с издајником. С народним непријатељом. А ми ти школуемо ђецу. Ми ти правимо амбуланту. Ми ти правимо цаду. Ми ти правимо ћуприју. Ми ћемо да ти доведемо

струју. Поведиде рачуна шта радиш! Ћецу имаш, каже. Ми смо знали у крви да се изборимо за слободу. Знаћемо и да е одбранимо од тије изрода. Све је то требало побити ко пашчад. А јок пуштити, да лаваре ко керови коешта по буцацима и коекудије.

Не могу, Милева, да издржим пропас. Испљуваше и забранише краљу да дође на своју очевину. Стрељаше ђенерала. Стрица Новицу и све његове саборце побише. Мене оћераше на робију. Кам среће да су и-мене убили. Но ме мрцварише на роби[j]и. И кад су ме пуштили, узеше ми право гласа. Реко би сам брав, бре. А јок човек.

Ај, све. Ал' да ћецу пуштим у пропас. Да се и она одрекну Христа. Да се и она одрекну србства. Зар ћецу да спремам за вечне муке да би опстала међу брезбожницима? Зар да погазим славу? И прекаду? Зар да сутра ћецу не могу да венчам пред олтаром? Но да иг пратим у Содом и Гомор? Зар да ми унучад, сутра, некрштена бидну? Зар да пуштим потомство да потоне у брезбожје?

Не-могу, Милева. Не-могу жено. И сестро. Ја морам да се торњам из ове луднице. Ја морам да пробам да се спасавам. И вас да спасавам. Мого би код ујка Младомира, у Америку. Ал' не дају ми пашчад пасош. Не може, каже, по закону, онај који е осуђиван за та и та дела, да добије пасош. Еј, за јуне могу д-извадим билет да га ћерам на вашер. Ал' ја да добијем пасош, не могу. Морам да будем у њином тору. На њином солилу. На њином поилу. Под њиним корбачом.

Њима да лижем скуте. Њима да пузим. Да би опсто. Да би живљо. Што ће ми таки живот. Нећу тако да живим. Не могу тако да живим. Не могу. И готова ствар.

Ма знам ја да е горе високо, а доље дубоко. Знам ја да су пушкомитраљеи и вучјаци на граници. Ал' ја морам, Милева, да бежим. Сањам поћекад праведног Ноја. Ко да ми говори: *Найрави и ѿи чамац. Поѿрѿај ђецу и жену, ѿа се сѿасавај из ѿе ѿојани...*

Морам, Милева, да бежим. Ако успим, преводићу и вас. Једно по-едно. Ако не успим, убиће ме. И вако сам убијен. А вама ће бити још горе но сад. Имаћете још једну анатему. Али, нисте ви једини мученици. Од Христа, на-вамо, било е много мученика. И међ женама. И међ ђецом.

Морам, Милева, да бегам. Не знам како ни кудије. Ал' знам, да морам. Од сад, па за три. За пет. За десет година. Ал' морам. Не љути се што ћу да заборавим наше планове и здоговоре. Морам да радим на овој ствари. Па, ил' пуковник ил' покојник. И молим те. Само Бог, ја и ти знамо за ову одлуку! Дуг је пут до Америке, кад бежиш без пасоша. Без визе. Муке Танталове ће да бидну. Нико не смије знати, сем Бога, мене и тебе. Морам, Милева! Морам, жено! Морам, сестро! Молим те, разуми. И опрости. И трпи. Морам! Морам! Морам!

Не плачи, Милева, молим те. Кумим те Богом једнијем. Стегни срце. Знам и ја да сам ђеци најпотребнији сад. Знам ја да ће они остати, можда, сирочад. Ал' ја морам, Милева, да покушам.

Знам и ја да е немогуће. Ал' Богу е све могуће. Ако Бог бидне са мнош. И с тобом. И с нашом ђецом. Пресадиће нас из ове бестрагије. Знаш да е казано: ако са вером кажеш гори, прећи тамо, прећи ће.

Ајде, Милева, да веруемо. Мол се Богу. Милостив је Он. Спашће нас Он. Помоћи ће нам Он. Саставиће нас јопет, Он. Свевишњи. Свемоћни.

Неколко година тумарак ко миш у мишоловци. Тражим излаз. Ђе гој кренем, излаза нема.

Једино преко Италије. Тамо мош, у логору, за пола године, до годину, да исподоказуеш ко си. Шта си. И да добијеш папире, за Америку. Ако одонуд имаш гаранцију. А имо би. Оће ујко. Крв није вода.

Ал' како до Италије? Једна варијанта. Друга... Десета. Неће, па неће. Брез пасоша, ни гуди, нит гудало вади.

Како да родим пасош? Како да га набавим? Све сам пробо. Неће, па неће.

Једне прилике, наиђе путем Радое.

— Оле, вели, шта радиш?

— Ништа нарочито, реко. Мало шуркам око-стоке. Ајде, Радое, да попијемо по-едну.

Сврати он. Изнесем ја покињу. Под-јабуку нојнак у авлији. Накренусмо по-едну.

— Ђе си био, реко, кад си се тако удесијо? Ко стари вијакер.

— Ишо до у Гучу, те узо пасош. Стално ме Млађо зове, да одем до њега у Италију. Каже,

бар да видиш како људи вамо живе а ја ћу ти, вели, платити и карту и све што треба.

— Добијо си пасош? Дај да видим како изгледа.

Сину ми кроз главу: еве пасоша.

Пружи ми он. Гледам ја. Ма јок. Он на слици и ја, ко небо и шеширџија. Ни примаћи. Опет скрозирам ја. Ништа му не говорим. Ма, да виш ти, кад би ја пуштио брчиће. Нако, ко на оној његовој слици. И нагно косу на раздељак. Можда би примакло, колко било.

Копкало то мене данима. Пуштим ја бркове. Па иг поткрешем, нако ко Радое. Гледам се у огледало. Ма, чини ми се, да сам се мено попримако оној његовој слици.

Једне згоде, опет ја и Радое пијемо шљивицу. Стално смо ми лепо стајали. А и ђеца нам се дружила.

— Реко, Радое, дадок ти краву с телетом, да ми даднеш твој пасош. А ти, ако биде стани пани, пријави да ти га е неко укро.

— Брацо, каже, ти знаш да ја тебе ценим и волим ко моју браћу Млађа и Милована. Ако треба да ти помогнем газити блато за циглу, ете ме, вели. Да ти помогнем од срца, шта ош, каже. Брез динара, једног. Ко цигару дувана. Ал' то немо да ме питаш. Имам ђецу. То не смијем, ни за живу главу.

Видим ја, од овог камена се не обија ни трун.

Пролази време. Порастоше ђеца. Срећо и Мико кренули у средњу школу. Оће да ми прођу сви возови и готова ствар. Окрећи, обрћи, нема излаза. Јок, брате.

Идућег лета, смотрим ја, иде путем Млађо.
Дошо да обиђе мајку и Радоја.

— Млађо! — викнем ја одозго, од подрума. —
Јеси ти, брате?

— О, Брацо, жив ли си? — пита он.

— Жив клан недоклан. Бани да прозборимо
коју и да накренемо ко земајле што чинисмо.

— Оћу, вели, Брацо, доћи ћу, довече. Идем да
се видим с моима. Двје-године нисам долазијо.

Оде Млађо нис-пут. Знам ја да и он не
мирише ову нашу пропас. Зато се, ваљда и оти-
сно у бјели свјет.

Ух, Бог ти помого, сину мене, у ову моју
ћупару: Млађо би мого да заврши поса. Оће он.
С једне стране. Јопет, кад поглам с друге стране,
ко зна. Неће човек да се замера з-братом. Што
му то треба.

Смркло се. Лае Чимбов кер. Извирим се ја.
Месец изгријо. Јес Млађо. Иде изнад Перове
куће. Сачекам га на капији. Ижљубисмо се.

Ћеднемо у славску собу. Доње Милева слат-
ко и воду. Па каву и ракију. Уз ону ракију, мено
касније дотури нам чинију са салатом од пара-
даиза, краставца, паприке и лука. И сира у тањи-
ру са подобром кашиком преврелог кајмака
озго по оном сиру.

Ударисмо ми по шљивовици. Нако, уз ону
салату и сир. Исприча ти он мене свое згоде и
незгоде по Итали[j]и.

Остасмо до у глуво доба ноћи. Сами самцати.

— Реко, бре Млађо, морам да ти нешто пове-
рим. Ал' то значи да ти турам ову моју ћупару у
шаке. Да нем поверења, не би ти то ни реко.

— Забога, Брацо. Нисмо ми од јуче, каже.

– Така и така ствар. Ја сам одлучио да бежим из овог тора. Ти знаш, да сам ја и од кад сам изишо са робије, на роби[j]и. Пасош ми не дају. А твој Радое има пасош. Даво сам му шаруљу и теле. Није шћео да чуе. Сваћам човека. Не смије да се игра са животом.

- Брацо, ја остаем, вође седам дана. Ја ћу да му украдем пасош. Не треба му низашта. Ја сам га и наћеро да га извади, да дође кодаме. Извадио, ал' није ни дошо. Вели, кои ћу ја ћаво тамо кад не знам једне њине рјечи. Има само да бленем ко теле у шарена врата.

Кад би трећи дан, или четврти, увече, бану Млађо. Милева зготовила печеног пјевца на компирима. Остадосмо до пред-зору. И даде он мени Радоев пасош.

Радое В. Плазинић, потпис испод слике.

Прибавим од ђеце плајваз и артије. Исцјепам им, кришом из свезака, по она два средња листа. И распалим да вежба он Радоеве хијероглифе: Радое В. Плазинић. Сто пута. Иљаду пута. Иљаде пута. Данима. Док нисам догно на јес. Да без гледања бидне ко јајце јајцету. Ајд сад, распали, без гледања. Стотине. Иљаде пута. Сумирам. Тачно сто посто. Иљаду посто.

Учим генералије из пасоша: датум, месец, година рођења. Терам редом.

Штруцкам бркове. Кријући. Према огледалчету од лампе. И гледам Радоеве на слици. Идем у Чачак да се подшишам. Објашњавам ономе како оћу. Оману он. Прећеро. Поткресо ме више. Морам да чекнем да израсте коса поново. И тако. Данима траишу мое припреме.

А оно ко на инат. Све ми некако омиљело. И Милева. На ране да е привијеш. Ћеца, кад дођу суботом ис-школе, не могу да иг се наглам. Тата и мама се, некако, продобрили. А она весела сточица. Протежу се кад иг тимарим. Лижу ме краве по коси и образу. Ко да ме љубе. Вамо кокошке око мене. Не могу да прођем кроз башчу. Све пред ноге. Оће срце да препукне.

Идем, у кавану, почесто. Чашћавам. Људи се окуражили. Ћеде са мном. Причају. Шалимо се. Не уједају ме ни они што су ме доскора уједали. Да ли да баталим све. Да пригрлим ову ћечицу. Ће ћеш ти под празно небо напирити? Ће ћеш ти мимо остали свјет?

Ма јок. Издржаће Милева. И ћеца. Даће Бог. Прексутра! И готова ствар.

Кажем Милеви.

— Како би, каже, било да прође субота. Да се јопет искупе ћеца. Па по неђељи...

— Не вреди, Миљо, моја. Вакат дошо, ваља воевати.

Одем на аутобус у Горачиће. По-раније. Доста раније. Ко да сам их свију жељан. Да иг још једном видим. Да прозборимо коју. Сад, па ко зна кад. А може бити никад.

Улазим у аутобус. Узимам карту од Момчила и пролазим наниже. Стално сам сеђо доље, при-крају. Улази Миле Кучка. Преседник месне заеднице, одборник у-општини, веле међ главнима у СУБНОР-у. За њега е стално било резервисано оно седиште до Момчила. Зарумељо се. Виси му ланчић од цепног сата, од рупице на прслуку, до цепића. Пошо неђе подаље, чим носи амрел. А

ведар дан. Ко по његовом обичају, окрене се ка задњем крају и дизањем руке, поздрави свое бираче. Он ти је сваке туре на листи. Доправде, сам трчи трку. И стално победи. Гласа деведесет осам ил' деведесет девет посто. То ти је од оних што су заокружени на списку. Ту су ти и мртви и живи. И болесни. И они што нису изишли. Ал' стално ти је, аман, сто посто.

Кад смотри мене, он ће, напо громогласно.

– Ђе си, Јаки!

– Ево ме, реко, Јаки.

Јесмо ми били класни непријатељи. Ал' вамо пријатељи, јер моја сестра, најстарија, њему дође шурњаја.

– Ја бијаг код оније моиг, на Црвеном Тргу. Кад ћеш ти код твоиг? – виче он, јечи аутобус.

Стално е народ упијо мое и његове чарке. Ко у позоришту.

– Чуће се Јаки! Него, рекоше ми, да си продо Велику Ливаду да би отишо до Москве да обиђеш мавзолеј тог твог великог друга Владимира Илића Лењина.

– Јесам, Јаки, ал' не жалим.

– Ваља, ваља! – кажем ја и решим да замукнем.

У Београду узмем новине. Разноразне. Нарочито оне са Титовим и Кардељевим сликама. Правац Трст.

На граници, пасошка контрола. Пружим пасош преко раширеније новина. Јако ме „интересовало“ оно што пише на оној страни ће је Титова слика.

– Каже, јесте ли ви Радоје?

– Јок, него мој отац – оштро кажем ја. Идем на све или ништа. Па шта Бог дадне.

Јопет он гледа ћа у пасош, ћа у мене.

– Пођите, Радоје, са-мном.

– Може – кажем ја одсечно.

А, вамо, мислим: одок јопет у Сремску Митровицу. Ил' у Забелу. И то право.

Уведоше ме тамо, у неку канцеларију. Питају ме за генералије. Ја ко из топа. Каже, Радоје, потпишите се. Ударим ја: Радоје В. Плазинић. У фасу. Тачно, ко Радое. Ма, Бог ме научио те сам то утрениро, само тако. Туј они падоше на испиту. Каже, мало чудна ова фотографија. Ма, добра е она, кажем ја. Него време. Време ме мено начело. Мало више сједи. Мало више проблема сам напртио на леђа, од онда, кад сам се слико.

И тако, ете ти мене, у тој демократи[j]и. У тој, толико жељеној, слободи. Кака црна демократија. Каки бакрачи. У логору, мало фали од седам месеци. Преко дана сам радијо у виноградима. Радио сам то, нако, љуцки. Поштено. Ко да е мое.

Испословасмо папире. Требалое седам месеци да се сад докаже, да ја нисам Радоје В. Плазинић, него Обрад Д. Цогољевић. Бивши сужањ Титовог казамата у Сремској Митровици. И да онда, на ујкову гаранцију и авијонску карту, полетим за Охајо. У Цлевеланд. Не знам што га зову Кливланд. Ваљда нису имали Бука. Све им је дошло ронг. (Wrong = погрешно – један од Обрадових американизма). Они ти Ђорђа Вашингтона зову Џорџ. Вамо, јопет, оног Рака Фелера, зову Рок. И уопште кад изговарају

„р“ и ово, и оно, говоре ко да си им туријо врућ компир под језик.

Тамо, код Американца, моро сам да варбам ове моје сједе власи, да би ме примили на посао. Јербо они те одмеравају ко јуне кад изведеш на вашар. Гледају да л' си здрав. Није иг заниммо мој антикомунизам. Јок. Само да л' имам добра леђа. Ајде-де. Запослик се. Оћу ја у писворк. То ти је на норму. И потпишем да драговољно желим стално да биднем у трећој смени. Боље плаћено. Удри. Распали.

Прво писмо пошљем Козу кавеџији у Горачиће. И чек од мое прве плате. И замолим га: Козо, ево тебе враћам онај дуг од толико и толико. Молим те, подај људма којима дугујем и то. Па набројим – овоме волико, ономе нолико. Немој, молим те, неког да заборавиш и искобиш. А за ово ресто, кад ти бидне пуна кавана, дај дуплу туру за све и реци: Чашћава вас Обрад. И поздрави све. И поздрави ми, нарочито, Мила. И реци да сам отишо код оније мојиг. Пито ме човек лани, кад сам пошо. А ја му рекох: Чуће се. Па, да се не секира.

Кад сам дугове отарасијо, оћу сад да се скинем ујку са врата. И да му се одужим. Те ти ја изрентам билдинг. Онда доведем Маленицу. Купим јој кола. Упишем на колец. Идемо неђељом у-цркву. Па на пикник.

Ал' видим ја, није ово мој Мале, како смо јој тепали. Неће јој се сатаријо онај смјех из дубине душе. Некако брзо пролази ђетињство. Некако се уозбиљила. Почесто преметим како уздише.

Тамо се мој Мико, како смо тепали Нади,

удаде за комунисту. Е, мој Обраде, мислим се. Ће си бијо? Ниђе. Шта си радијо? Ништа. Онамо се, па, Срећо ожени из Босне. Преко Бача ће се родбина његове младе доселила за време колонизације. Браство-јединство, да се учврсти. Ваљда. Олрајт! Е, мој Обраде, мислим се. Шћадијак да спашавам ћецу од комунизма, од браства и јединства. Оно испаде ронг.

Дође и Милева. И она се запосли. Куписмо кућу. Почесто нам се искупи повише гостију. Има нашије Срба колко ош. Пуна нам кућа свега и свачега. Вала Богу. Ал', јопет, некако, срце празно.

Умрије весели тата. Дао би и кућу и кућиште, да сам мого да му биднем на сарани.

Почеше се рађати унучад. Каћа, Драги.

Оде Маленица. Каже, тале, мене је лепше тамо. Немош ти срећу назор неком да натуриш. Јок, брате. Збогом, ћери, и нек ти је стетан пут.

Потље она потреви те се удаде за Руса. Ајде, ћерај: Миланка Троицки. Сад је ваљадар ред, кад смо учврстили браство и јединство, кад смо упливали у воде с комуњарама, да порадимо нешто на пољу интернационализма. Еј, мој Обраде, велим сам себе, ко те клео није дангубијо.

Роди се Милош Срећов. Па Маја Микова.

Милева иде за годишњи одмор. Прича како су унучад. Како је ово. И оно. Вели, умро Тито, Обраде. Није тамо више баш нако, ко што е било.

Кљуца она данима.

Милое каже:

— Чика Обраде, Ваше илегално бекство преко границе, као кривично дело, је застарило.

Не можете више да одговарате. Ја Вам гарантуем да смијете слободно да дођете.

Он то мене стално на перту.

Батали то, шта ми кое јаде персираш. Јок. Ћера он: ви па ви. Олрајт.

Милое, правобранилац у Драгачеву. Да л' ће бити Калабић? Д-изда старца? Да се прослави? Ијако ће. Да га послушам. Па, ако ми је суђено да ми моја ћеца приреде клопку, нек им је благословено. Неки издадоше ђенерала, шта би валило да ови моји то учине са мношвом. Ако заглавим јопет на робију, без ђеце сам и-вамо на роби[j]и.

Лет за Београд.

После много година еве ме у Србији. Чекају ме Мико и Милое на аеродрому. Кад наиђосмо с Милоевом фићом според Велике Ливаде топола била ко рука ће је најтања кад сам отишо. А сад небу под облаке. Двоица не могу да е опашу. Не могу да веруем. Ово није могуће.

Ђецо, ми ћемо до пензије да биднемо тамо. После ћемо да се вратимо. Ја нећу да затрним пут у ону земљу велику. И богату. Која е мене спомогла, не могу губаво да зборим. Ал' коју ми срце неће. И готова ствар. Ако неко од ваше три породице оће д-иде тамо, остављамо му кућу. И све у кући. Од игле до кола. Ал' размислите. Није злато све што сија. Иљаду ноћи сам уздисо. И пожељо да ми унуче бидне у наручу. Макар са исцјепаним панталоницама. Дао би за тај загрљај све што имадем. Целу Америку. Америка – чемерика. Туга велика. Доватили солитери до неба. Добри путови. Лимузине. Свака згода. Ал' нема душе. Нема љубави. Нема среће. Има

љеба и ш-љеба. И више но што треба. Ал' дошо грк некако. Што рече онај: *Грки су ѿамо залоѿаи љеба, ђе ѿвоѿа нема и ђе браѿа није*. Јес, тако ми Бога истинога.

Не шѿадијеше нико да дође. Вала Богу. Стварно, није злато све што сија. И та њина демократија. То ти је једна велика шарена лажа. Не дај, Боже, да загусти, виђо би ти њину правну државу. Ако ти Бог не би дао здравља, липсо би ко кер, у том њином благостању.

Вратисмо се ја и Миља, с Божјом помоћи, у Губеревце. Америку не узимамо уста ко да се не ваља. Кад се искупе ђеца, пуна кућа. Милина једна. Рај на земљи.

У аутобусу, кад сам једном кренуо до у Чачак – ко онда кад сам пошо у Америку, исто, само мено друччије.

Миле још црвенији. Још главни. Питасмо се, напремасе. Он, ко и увјек, напред. Ја позади.

– Јаки, стиго си!

– Стижок, Јаки. Бијаг и ја код оније моиг!

– Чуо сам – каже.

– Само, ја не продадох Велику Ливаду!

Сад он реши да ушути. Први пут он ушуће прије мене.

Почела да се рађа опозиција у земљи Срби[j]и.

Ствара се цагор.

Не мора баш да се ђути ко земајле.

Учини ми се ко да е заруђела зора над мојом родном грудом.

Учини ми се да се полако буди род мој србски.

Мејби.

Још док сам радијо у Америци, слао сам чекове те сам вође скрдио ове грађевине. Помогло, одонуд, Срећу направити кућу у Чачку. И позавршавак неке и неке важне послове.

Шта ћу сад? Дођем на идеју да направим фарму оваца.

– Ма, шта ће ти то, тата! – вичу ми ћеца. – Доста си се, веле, нарадијо. Дваес година си у тој Америци радијо трећу смену. Сад мало одмори душу. Имаш, кажу, добру пензију.

– Аман, ћецо, нећу ваљда, ко нека будала, да обесим о ову јабуку у авли[j]и љуљашку, па да се љуљам, вако матор. Морам нешто радити.

Реко, да им причам ону причу, о безумном богаташу из Еванђеља, не вреди. Нису они то учили.

Нећу с-овог свјета да се извучем ко нека дандара. Оћу, бре, да оставим неки траг.

Не могу да цабољебарим. Грех ти је то. Знаш оно у Јеванђељу, кад је онај закопо таланат, неће тамо под шљиву, ваљда. И како е потље прошло кад је дошо вакат да положи рачун.

Доправде, јесте мој јадни тата, кад је требо да наврши шесет година, урадијо што нико није. Невероватно, али жива, живцијата истина:

Каже он мене једне прилике, то е-било прије мог пребега у Америку:

– Обраде, да ли би ти мене, учинио љубав?

– Оћу, тата – реко.

– Да ми спремиш рођендан. Ал' да ми се

искупе сва твоја чељад. Јербо, ја сам доњо једну одлуку, па оћу, вели, да вам је свечано сопштим. А друго, каже, видим ја, ти би шћео да набавиш трактор. Ја, пак, нисам за тога. Ти оћеш ово и оно... Да се ми, не дај Боже, не би замерили, оћу да ми спремиш тај рођендан. А ја ћу онда да речем оно што сам наумијо.

— Добро, тата.

Чудим се ја. Ми ни ђеци нисмо спремали рођендане. Ал' ајд. Жеља му е то. И нек бидне како он вели.

Ударимо ми у спремање. Милева прави супу, савија сарму, мјеси тарту, ванилице, гибаницу. И кое каке ђаконије. Све по пропису. Ја решим, те закољем и прасе и јагње. И испечем. Поставимо ми у славску собу ручак. Нако коно за-славу. Он, Бог да му душу прости, седи у вр' собре. Наслужим му ја ракију. Узе он. И устаде. Прекрсти се и вели вако:

— О, Обраде!

— Ој тата.

— Раднук ли ја шта у овој кући, за овијег четрес година? Они дваес, до војске, ти ни не рачуњам?

— Јеси, тата. И то превише.

— Е, рецидер ми, дјете, вође пред твојом ђецом и женом, да ли сам ја заслужио како пензицу?

— Јеси, тата. И то добру.

— Јок, вели. Не треба добра. Но 'вако:

Прво, да ли могу ја да добијем три obroка дневно? Ал' јок да ми ћушне Зорка. Но фино, културно, да ми се постави од стране твоије чељади.

– Може, тата.

– Друго, могу ли ја да добијем сваког дана по једно пакло дувана? Пази, триста шесет и пет паклица годишње. А оне преступне триста шесет и шес.

– Може, тата.

– Треће, могу ли ја да добијем једну покињу ракије, дневно? Себице, ал' да бидне добра. Бар десетка, јок нека пишора. И да е одлежала у-бурету коју годину. Пази! Јопет ти, оне преступне, треба триста шесет и шес покиња. То ти дође преко товар и по.

– Може, тата.

– Четврто, може ли да ми се дода воде за пиће, у неограниченим количинама. И то онда кад сам жедан. Јок после. Но сад.

– Може, но шта.

– Јесте ли ви, ћецо, чули овај уговор између мене и Обрада?

– Јесмо, тата, вели Милева.

– Јесмо, деда, веле ћеца.

– Е, Обраде, све што се зове мое, кретно и непокретно, од данас је твое. Изведи ми Суд, плати д-изиђу вође, нећу д-идем у-Гучу, да ти то и потврдим. Неприкосновено. Црно на бјело. Ђерима сам дао што им припада кад су се поудавале и тачка.

– Добро, тата. Вала ти.

– Али пази, вели, од данас ти нећу рећи, ни шиш, ни пис! Разумеш ли ти мене, шта кажем ја тебе?

Да појаснимо, вели: Ако ти видим пијевца да оће да скочи на астал и да ти нође кључне

прекаду, нећу да му кажем шиш! Ако видим мачку да оће да ти начне божитњаче, нећу да јој кажем пис! Јок ја.

– Добро, тата.

И ето, тако ти је то било.

Мислио ја, шали се он. Јок. Није стварно шћео да пипне ништа. Ко да се не ваља.

Једне прилике, брали ми јабуке, онамо у Брекињи. Помагало нам повише радника. Ја с коњима довлачијо и стоваро у авлију. Ћеди он, Бог да му душу прости, ноће под-јабуком. На оној каванској столици. Са наслоном. И пуши. Стоварио ја оне јабуке и питам: Треба ли ти шта, тата?

– Јок, вели.

Само што сам ја стиго, онамо, у Брекињу, зове он.

– О, Обраде!

– Ооој!

– Пошаљде дијете да ми дадне воде!

А чешма с водом, ене је ноће. Нема три метра од столице на којој он ћеди.

– Иди, Срећо, сине, ал' згодно додај деди воде. И питај га да ли му треба још нешто.

И оде Срећо. Кад тамо он искамуфлиро. Направијо диверзију. Отворијо врата на башчи и крмача са прасадма уишла у авлију. На оне јабуке. Ал' он је то урадио, отрилике кад је вићо Срећа да е стиго до у Вугино. Да не може баш да бдне велика штета. Шћео да нас искуша, да види да л' поштуемо здоговор.

Отеро Срећо оне свиње. Доњо му воде. Није му ништа приговоријо. Каки то. Сопштијо им

ја. Најстрожије. Да га поштуете, ко икону! Еј, бре!

Таки ти је он бијо.

Мого тако. Он.

Ја, јопет, па не могу. Ја би да нешто радим.

И тако, чуем ја да има неки човек расне овце. Расног овна сам, преко људи, већ бијо безецово, чак тамо, у Хан Пјеску. Ал', да видим те овце. Тамо неће иза Мрчеваца. Ка Вујну.

Здоговорим се са Срећом да тад и тад сиђем у Чачак. Да ме он одвози тамо. Да видимо те овце. Вели он, ја ћу, тата, до три бити у-школи. Ти дођи, каже. Објасни он мене, ће му е та његова Музичка школа, у којој он ради неки много важан посао. Ко професор клавира. Има он своју класу. Пази, бре! Нема шале. Спрема се, каже, на неку републичку смотру. Такмичење, ваљда, у том њином свирању. Добро, ајд.

Дођем ти ја тој његовој школи. Она ти је нако мало доље пониже, низ Мораву, од оног места, ће су она пашчад поубијала оне наше мученике.

Позна мене, кроз прозор, Срећова колегиница. Бога питај како. Ваљда са слика. По овој мојој сједој ћупари.

– Јесте ви чика Обраде – каже?

– Главом и брадом – реко.

– Хајте Ви да Вас одведем код Срећка. Он је на часу.

– Ма јок, дјете. Каки. Нећу да реметим. Чекнућу ја, не итам.

– Ма хајте, слободно. Ништа нећете Ви сметати. Ми сви држимо индивидуалну наставу.

Мислим се ја: пази, Бога ти. Видиш ти докле догура мој Срећо. Ко би реко. Нека специјална настава. Еј, бре. Нема ту шале.

Нећках се ја, мено. Ал' јопет, копка мене та специјална настава. И шћео би, и не би шћео, да видим то чудо.

Пристанем ја.

Идемо ми кроз кодник.

Сад ја очекуем неку дворану. Концертну. Коно што сам једном гледо у Чикагу кад сам бијо на конгресу Србске народне одбране. Па мислим се ја, да виш ти сад мог Срећа у црном фраку. Са лептир машном. С лакованим ципелама...

Кад она, ђевојка ли је, жена ли је, чукну на нека обична врата. Ко она од Милевиног шпаи-за. Ни већа. Ни боља.

Уиђосмо ми. Оно собичак. Шака јада. Већи је био онај ће је, мој јадни тата, спаво. И вишљи. Дувар неокречен. Штукатор бридно на повише места. Тамо, у ћошку, неки клавирчић. Пијанино га зову. И седи једно дјете за онијем клавиrom. А мој Срећо, стои поред оног клавира и нешто цуца: *ћрва, груја...*

Кад нас угледну, он з-устави оно дјете.

— Седи, вели, тата. Ево за пешес минута завршавамо.

У оном другом ћошку, седнем ја на неку столицу. Ко кад одеш код доктора. Нема ни наслон.

А мој ти се Срећо срозо у неком џемперу. И јопет поче да цуца: *ћрва, груја, ћрећа, чеја...* Па онда: *Пази, форџе*. Па опет, цуца, цуца и вако

маше десном руком, ко да пребраја јагњад кад улазе у-тор.

А ја се мислим. То ти се зове та индивидуална настава. Ваљда. То ти је мој професор клавира. И то ти је, ваљда, та његова класа. Укокотијо се ноће според оног клавира у неким излизаним неизвиксаним ципелама.

Туј ти мене поче д-иде филм пред очима:

Боже, вака снага. Цуца вође, за овим клавиром, на вако лјепом дану. Мого би да обради пола Губереваца. Да коси. Да врше. Да сади вотњаке.

Све ти мене тако иде филм пред очима — шта би било, кад би било, да е било, нако како е требало да бидне. Но није. А можда и није могло да бидне. Бог то зна. Нагледак ти се ја тије мојиг замишљениг а несуђених вотњака. И фарми. И кое каквије љепота. У трену ока, ко да угледнук чаире. А на њима бучу дебели бикови. Копају земљу предњим ногама и бацају на плећке. Горе, повише, коно да угледнук крдо крава. Све боља од боље. Сименталке. Вимена им до траве дова-тила. Набрекла. Онамо, мало подиље ка Паљежу, пасе велико стадо оваца. Пун чаир ћеце. Играју се око оног блага. Угледак Драгишу и Милоша. Ко — порасли они. Па јашу бјесне коње. Драги, дората. А Мишо, алата. А они коњи им се пропињу. И њиште. Окићени прапорцима и кићанкама. Онамо, у Брекињи, дрјемају јабуке и крушке, под теретом златноруменије плодова. Ко да угледак Срећа у каруцима. Са упрегнутим зеканима. Обуко бриц панталоне, везена кошуља, антерија, шајкача, прави домаћин. Обилази

имања. Уватила ме нека милина. Шире ми се груди од радости. Пун сам среће бијо.

Бецнук се. Ко иза сна. Срећо још цуца за оним клавиром.

Не прође млоге, заврши се тај његов посао. Та индивидуална настава. Те његове класе. Пази ти. Каже, тај и тај из класе професора Срећка Цогољевића. Јеси виђо ти то.

Трт Персо, мислим се.

Ћеднемо ми у кола, она што сам му ја купијо, и кренемо ка Мрчевцима.

Ма, дође ми да му рекнем.

Јопет, шта вреди да му кам. Боље да шутим. Није цабе казано да е ћутање злато.

Јопет би му реко.

Вамо, јопет, па не би.

Ма, ћу да рекнем, па куд пукло да пукло.

— Бре, Срећко, посматро сам онај твој посао. Оно што ти радиш. Оно би, бре човече, могла да ради нека старија женетина. И то гељава. Виђо сам ја, доље, испод оног клавира има нека педаља. И виђо сам да по-неки пут оно дјете притисне ону педаљу. Ал', једном ногом. Зато и велим да би она жена могла бити и гељава. Јер јој она друга нога не треба за тај посао. Да није бре, дјете, штета да ти дангубиш, нође, поред оног твог пијанина?

После сам се покајо што му то рекох. Видим, смјеши се он. Нако, киселкасто. Сигурно е помислио: Јадан мој тата. Ко вели, нијабера он што ја оно дјете спремам за републичко такмичење. Не интересуе њега награда коју би ми тамо могли освоити. Јок. Он би да ја освојим

златну меденицу за најбољу приплодну јуницу.
Или диплому за највећи принос компира, по
ектару. Ништа га то прелјетање Атлантика, ни
та Америка нису промјенили. Ни за длаку.

Не знам дал га уцвјелик.

Јопет, боље је било прићутати.

Прогутај и шути.

Ђе ћеш ти поисправљати њине криве
Дрине.

Касно Марко на Косово стиже!

Кад сам треба да биднем вође, ја отишо
тамо. Да биднем ратни[j]и. И да ћецу спашавам
и скрдим ваљатно. Они не дођоше но осташе
војнак. Сад кад сам ја дошо вамо, он отишо
онамо. Све некако испало ронг.

Будибогснама.

На Мали Спасовдан, обетина губеревачка.
Одњо ја, неки дан раније, бјели кукуруз, онај ста-
рински, стакларац, код Милутина Ђе, да ми
самеље. Треба Милеви за проју. Вели ми Милева:

– Иди Обраде, молим те, часком, те донеси
брашно. Треба ми данас.

Пођем ја. До капије. Ама, нешто ме пробада
под ребрима. У стомаку. И немам снаге, ко неко
пиле кад се подобро запетља у кучине. Вратим
се ја и седнем нојнак на терасу.

Послуе Милева.

– Обраде, не доње ми брашно?

– Јок, реко! Не-могу.

– Е, баш си Обраде неваљо. Начисто.

Ништа, бре, нећеш да ми помогнеш – каже она мене.

– Ја ти рекох, Милева, да не могу, а ти кажеш да нећу. Добро де.

Видим ја да се она не парица много. Мора да ми је на лицу прочитала неку валинку.

Искупише се гости. И ђеца. Ври авлија.

Ма, стално ми је ова врева кад се искупе, била слађа од меда. Да ви'иш ти јада сад, Боже ме прости, ко да ми згодно смета.

Време да се иде за-собру. Све постављено, у великој кући. Зову и мене. Устанем ја. Јок. Не могу и готова ствар.

– Ајде, тале – вели Мико – да седнеш с гостима.

– Не могу, ћери. Толико ме жига војнак, да то нема смисла. Ух! Невероватно. Идте ви. Ја морам мено да прилегнем, дако ово чудо мено попусти па ћу доћи.

Заврши се ручак.

Оће да ме возе доктору.

– Ма јок – велим ја. – Ако баш морадне, доћи ће Срећо.

Изпоздрављасмо се.

Одоше сви.

Остадосмо ја и Милева.

Једва сам из-ноћи изашо.

Ћутра, ете ти Срећа. Бану сабајле.

Јавила му Милева, кријући.

– Д-идеш доктору.

– Ма јок, бре.

Не могу да иг цвјељам. Ајд. Једва дођемо до Чачка.

Однекуд се створи Милое. Онај што сам

посумњо да ми је спремо клопку. Он ме на колицима отеро до шок собе. Срећо отишо за неку историју болести.

Муке ме стисле.

Реко:

– Милое, дјете, умирем, даклем.

А он ме гледа и каже:

– Нека буде Божја воља, чика Обраде.

И прекрсти се.

Непосредно по пријему у чачанску болницу, сутрадан по Малом Спасовдану, љета Господњег и љадудевестодеведесетседмог, Обрад Д. Цогољ(евић), из драгачевског села Губеревци, се преселио у вечнос.

Бог да му душу прости!

ЛИСО

*Лисове дојодовишиње из друје ђоловине
минулој вјека до њејовој ђресељења у вечнос*

Не знам ни ко, ни што ми нађену надимак Лисо. Вамо ме јопет укућани звали Мишо. Будибокснама. Мора да иг је неки белај подурјасијо. Да сам Томо, Томица, Томета, Томаш, Томиславенда, ил' тако нешто од Томислав, коно што сам крштен, па ај, ај. Ал Лисо и Мишо, то ти је, нако, дибидуз брезвезно. Ал што е, ту е. Знаш оно: *Кус ђјевац ђиле довјека?* Е, то ти је са мном било. Са' ће ми осамдесет, млоги моји вршњаци одавно побацили кашике, а ја остак Лисо и дањ дањи.

Нама кућа уза школу. Кад сам бијо први разред, на одмору одем на шталу и из гњездета узмем јајце и турим руку, с онијем јајцетом уцеп, од кусиг панталоница, кои е бијо шупаљ. Ондак су ногавице биле широке и до кољена. А ноге мршаве. Ко двије батине. И, ондак ти, кажем ђацима да могу да снесем јајце. Они мене чикају да то не мож да бидне. Ја ти тујнак чучим, прораколим се ко кокошка кад ће да пронесе, назинат запнем те стењем и кад се добро зацрвеним, бајаги оданем и испуштим јајце из руке кроз ону рупу на постави од цепа. Оно се низ ногавицу скотрља у-траву. Сви се чудом чуде. Глала то учитељица Вера с прозора, па ме

пита да л' могу и њојзи да снесем једно јајце. Реко, данас не могу више. Сњео сам једно. Поцркали ђаци од-смија. Она била много строга ђацима. Ал' није могла д-издржи, насмијала се и-она.

Имали ми велику шталу и око ње башчу заграђену високим прошћом и поплетом горенаке по вр'у. Тујнак се испуштала сва стока. И пиљез. Мого си туј да чуеш пјевачко друштво како гаче, какоће, кауче, гуриче, рокће, скичи, риче, рже, њишти, блеји, врекеће... Још кад оздо из баре закрекећу жабе, горенак из багрењака закликће жуња, одонуд из С(у)руџића гаја заславуја славујак, доље из школе, ан се огласи звоно за одмор, заграе и завриште ђаци – то ти је милина једна.

Ко нас је клео није дангубијо

Саденаке опушћело село. Све се стишало. Кудгој мрднеш, мош да видиш, вако, само по неког чкрбавог и багљавог гемаља, без кувета, што е закаведо и прекустуријо се сав шмокљав и гроно, вако ко ја. Једва шеврда и габелја по путу. Ко лад. Једва се батрга. Само што не буља. Окем-бесио се, веселничак, реко би му е душа у носу. Глаш само кад ће, нако крмељив, да љошти и гекне о-ледину да заковрне ил' мандркне. Сацгало то и изнемоћало скроз наскроз. Ни четвор да му даднеш, не би му помого а јадно ти шта друго. Обезубило. Криваљ и напакарет један. Једва збори. А и кад прозбори неке јаде, вавољи и бобоња у њедра, треба ти толмач да би га разумљо.

Не мош ласно да нађеш људе кои ће да се накане и кои су кадри д-ископају раку и да спуште меита. А јадно ти да нареди бунар ил' д-ицјепају и испобијају прошће, д-истешу јапију за бурад или мај шта, да издубе мочи́ло, д-изгазе блато, ко земајле, и да у калупима направе циглу па пошто се сушне на гувну, да е сложе у банке-те, д-испечу креч и потље погасе у кречани, д-изваде рипе у мајдану и да иг истешу за цоклу на какој грађевини, д-обале шевар и д-истружу за кровну грађу и коешта што се земајле радило рукајле – то ни гуди нит гудало вади. Кубури и магањи како знаш и умијеш. И-ако нешто шур-неш, све ти је то, нако, назор. Крпеж-трпеж.

И кад би имо и шћео да платиш, бадава. Немаш ком. Нема ти од нас сељака ништа. Атаљ до атаља. И оно мено што е остало, рекок ти, обезвијало и обеутило начисто. Пропали смо дибидуз. Оде село у тандарију. Све наврло у чар-шију. Спијузило дуз панталоне, узело торбицу, спаковало мено мардице за пута, турило оне његове дроњице и отишло. Не верма и не брe-нуе нико никог ни за шта. Ни за суву шљиву. Свака вашка башка.

Оћеју да живе крај онијег канти за ђубре што ш њима тандрљају ђубретари, а нећеју у овој љепоти ће се тице натпјевавају, трава умива росом, ће мирише цвјеће, жуборе потоци, небо се плави ко лан кад уцвета, ће се гране свијају под теретом воћки кое нема ко д-обере, ће челе зуре и прелјећу с цвјета на цвјет, ће би се, да е среће коно што није, утрине бјељеле од стада, ће би бикови букали, краве рикале, а коњи рзали,

ђе би воденице чекетале, а ђермови шкрипутали, ђе би се чуле пракљаче како пљешту и трлице како лају... Ђе би било моби и комишања, прела и поседа, сабора и светковања, просидби и женидби, удадби и бабина, испраћаја у-војску и кое-какијег љепота, коно што е бивало одвајкад. Од кад је гавран поцрњо. И од кад је крмача реп искривила.

Не би живљо тамо ни за како паре. Ал' шта ћеш ти њему. Побеленијало. Забраздило то. Ко јуне у плас. Зинуло ко ован о Мијољдану. Наврло д-иде. Тобож му тамо ратније живљети.

Дошло грдно време. Не мож бити грђе. Рекок ти, све живо грмачило у варош. Нагрнуло ко овце на солило. Нема ко да ти клепа секиру, да поткуе брава, д-удари брњушку свињчету ил' да га уштроји, да ти посеци, да ти чеклеише грађевину, д-узведе уз маије, д-уврши и да ти поле-меза сјено да не закисне, да ти поможе врјећи... Јок, брате.

Све тенуло дибидуз.

Опуће село, коно што и-сам видиш.

Ниси ћорав.

Ниђе живе душе.

Не мош ваздан да сретиш човека. Да про-збориш. Да прокомендијаш. Да даднеш души мено одушка. Колко било. Не мош бре ласно д-угледнеш дјете на путу, да му потепаш. Јок. Уже-љек се разговора.

Вамо, јопет, гробља зарасла у травуљину и чечвар.

Крдисали се вотњаци.

Истићио се аврик на све стране.

Зарасле стазе.

Затрнили се богази.
По пашњацима се диго шишљак.
Прозукли трупци кое нема ко д-оћера тамо
ђе је требало.
Испроламало се прошће и искршијо поплет.
Гронуле грађевине.
Разголители се и натрулиле маије.
Шљемењаче одњо ветар.
Накривили се оцаци.
Обеушили се ћертови.
Опушћели торови.
Замукла рика и блејање.
У пођекој авлији тучило багрење аман до
стре'а.
Испразниле се школе.
Све се извитоперило и дошло траљаво и
начоклешено.
Само глаш кад ће да се скљока.
Батаљуга до батаљуге.
Стр'оба да т-увати.
Казна Божја!
Ко нас је клео није дангубијо.
Није, љеба ми и соли.

Можда смо вако и заслужили

Уфркљестило те са свијуг страна.
Шћео би то д-уљудиш, ал не вреди.
Проуја живот.
Кувет издаде.
Празна не пуца, мој брајко.
Дође ти да цркнеш.
Да закукаш изгласа.

Пођеш штали, зврји празна.
Од наког газдинлука.
Увати ме туга нека.
Неш веровати да ми пођекад ударе сузе на-
очи.

Како и не би.
Колко е тујнак бржава бивало.

Сад једва д-одржим ови пе-шес гуља, колко
да штрпкају око-куће да се не запарложи баш до
прага. Спремим им за-зиму мено дрмезине и то
ти је. Осто и један прељетак, лањски.

Ништа не вреди што е година поњела,
немаш с ким д-обереш, натовариш, превучеш,
д-истовариш...

Па после велим сам себе: можда е тако
морало да бидне.

Веруј да смо и заслужили да вако стрвиња-
мо.

Знај да е то казна Божја боз тога што смо се
обрезбожили.

Што смо дозволили да нам ђеца у-цркву не
иду.

Што смо шућели кад су се безбожници
ругали слави и прекади.

Што смо се торњали куд нас ћерају коекаке
пошушњаре мешто да смо ишли Божјим путем
ко ђедови наши.

Па ако треба д-иде глава, нек-иде.

И готова ствар.

Јок. Ми се уванцали и ућутали.

Кукавци.

Сиње кукавице.

Кукавиченде.

Мањи од макова зрна

Кад је пођекоји пружио мено отпора брезбожницима, ми се правили невични. Кобајаги, не видимо. Тако ти је било с Драгишом Цогољом у време принудног откупа. Ма није ти то било откупљивање но права правцата ајдучија. Ајдучка работа. Разрежу ти они Драгиши толико и толико жита у клипу и одреде рок да тад и тад, он то има да им догна туј и туј. У-општину. Ондак ти општина била доље испод школе, а иза ње апсана.

У тој апсани потље живљела учитељица немачког, Вера Спасић, са мајком Лујзом. Лујза држала неке расне мачкетине. Ранила иг ко ћецу. Чешљала, Боже прости. Купала иг, неш ми веровати. Нису ти те њене мачке миша ни вићеле, нит иг је она споради тога држала. Ма јок. Но нако. Брез ич везе. Јампут, она у сузама дође код Манојла, кои е радио у општини, и плачући јадикуге: *Јаој, јосин Манојло, лийсао ми, ноћас, маћак и ѿо какав диван маћак. А Манојло њој, одбруси: Мене ћеца, ѿрекључе, ѿријушѿиила бика у ѿеѿелину и он се надуе и цркне. Имо е ѿреко ѿеѿѿ-ѿовара. Једва сам искојо рују у јарузи, ѿе ѿа одвуко с воловима и заѿрѿо. Шѿа ћу? У њејову ѿлаву. А ѿи нашла да ми цмиздриш, војнак, за једним мачком.*

Него ће-но стадок?

Ја, бешале. Почек ти причати о Драгиши Цогољевићу. Реши он да вади то разрезано жито из-салаша у котобање и мери на кантар. Прије рата он служијо у цандамерији па се згодно описменијо. Знао да пише ко ћата. И да рачу-

ња. И сто јада. Записуе он сваки котобањ угарком на дашчици а најпрво опсигуе дару. Кад је намиријо разрез, биле пуне пунцијате канате с наставцима и још увршене гор на средини. А у-салашу отањило. Реко би је уво светло. Он ти увати волове и подагна она кола пода трен. Ћутра сабајле поранио да нарани Ширгу и Китоњу, с најљепшим сјеном што е одвоијо за првешку краву, доњо им потље пуне бучуке јарме, коју е мено поквасио и посоно. Затеко га неко од кућана како иг тимари чешагијом и тепа им. Прићути се иза врата и слуша: *Ручај, мој добри Кићоњица. Поручај, Ширџице, све. Ко зна кад ће и да л' ће она њашчадија да ње наране.*

Потље им доњо воде с бунара те иг напоијо. Није шћео з баре која е уз-ашталу.

Ондак ти он, вамо, кад је одјутрило и кад је ценијо да ће у то доба у општини д-има највише људи, укоши свое љепотане. На Китоњицу обеси меденицу и напред. Приведе иг уз општину док рудом не тучи по сред-средине врата. Затури поводњике око заворња и привије винт. Поми-луе иг и остави. Нако у јарму. Нико жив није мого ни тамо ни вамо. Ни д-уиђе ни д-изиђе из-општине.

Тог дана, по китном поступку, споради Драгише, сазову Одбор. И ондак, пошљу Мила Пикља д-испита случај јел је то, очевидно, реак-цијонарна ствар.

Није ни чудо. Брат му Новица бијо четнички командант. И син му Обрад ошо у шуму код стрица. Нису шћели да се предаду ни за каке паре. Новицу убило вамо тек у у-јесен потље ослобођења, а Обрада уапсило и оправило на

робију у Сремску Митровицу. Јасно е, веле, ко дан, што е Драгиша таки. То ти је та јапија. Контраши. Реакција.

То дае рђав пример народу и мора, како е Одбор заузо став, најоштрије да се казни и саџече у корјену.

Оде ти Пикљо с Манојлом да саслушају Драгишу. Затекну га у-башчи ће подоштрава коље.

— Драгиша, ми смо дошли да начинимо записник о оној будалаштињи што си данас, прије подне, учињо. Одбор је дођо таку одлуку. Ајмо у кућу за астал да то, ко људи, напишемо fino и згодно и да нам тај записник потпишеш.

— Прво и прво, ја сам кућу правио из печалбе, прије рата. Бијо сам у цандамерији. На одмор сам долазио чак из Колашина пешке да не би правијо трошак споради неког превоза, еда би закопиштио и скућијо колко било. Ја сам ову кућу начињо за мене и за моју чељад, а јок да бидне ваша судница. Ако ћете да ми судите, вежите ме и водте у суд, јербо ја нећу д-идем добровољно. Разумеш ти мене шта кажем ја тебе.

— Човече, ти си се наруго народној власти пред тешким свјетом, и још те није срамота да се нешто парицаш и д-оштриш...

— Ништа ја не оштрим. Јесте ли ми разрежали дванес и по товара неокруњена жита?

— Јесмо. Ал' нисмо само тебе, но свима одреда. Нисмо баш по толико, ал' тебе тако припало.

— Јесам ли вам ја то, лично и персонално, догно? И то кад сте рекли, у дан?

— Јеси, али...

– Нема ништа али. Јесам ли догно нолко колко сте рекли, у кило?

– Јеси, ама чекај...

– Нема шта да чекам. Јесам ли догно тачно ноће ће сте рекли? Ближе није могло сем д-угнам волове у концеларију. Јесам ли ја тачно урадио оно што сте шћели ви који се зовете народна влас?

– Добро, бре Драгиша, стани! Куд си навро? Тачна е то ствар. Ал' ти си оставјо кола и волове пред општинским вратима. Није ти то бијо разрез. То е ругање држави. То е побуна. То е ока-рактерисано ко непријатељско и контрареволу-ционарно понашање...

– Слушајте, људи. Ја стоку волим з-душе. Ако не могу да држим четри краве, ја држим двије. Ал' нећу да мучим стоку. Ил' ћу да иг раним ко човек, ил' нећу да иг држим. Ви сте мене разрезали нолико жита да е мене осто шупаљ нос до очију. Пошто нем чиме д-осолим волове, ете вам и волова. Ви, сад, имате жита, па иг ви ранте. А кад већ нем волове, не требају ми ни кола. Ете вам и њиг. Ја не могу д-укошим Зорку да вуче кола.

Пред ноћ, пошљу човека да догна кола и воло-ве Драгишиној кући. И ушућели се. Ушућо и он.

Кад је то Драгиша учињо, други су савили шипке и умукли ко заливени.

Бијагу мањи од маковог зрнета, Бог те молово сами.

Мешто да сви устанемо и гракнемо против неправде, јок, ми се кукавички ушућели, е сад жњемо оно што смо посијали.

Што посијасмо оно жњемо

Ете ти сад.
Ниђе нас нема.
Село без сељака.
Оћемо да се затremo и готова ствар.
Само што нисмо.
Како смо сијали нако нам никло.
Нако и жњемо.
Сад ти није вајде да се парицаш.
Бари и шути тујнак ћеси.
Јербо ни за ћеси ниси.
Доскора сам се уздо да ће нам уићи оздо у-
главу.
Да ћемо се преобати.
Јок.
Нема од тог посла ништа.
Ондак, од-муке, пођекад цврцнем по-неку.
Д-оданем.
Нек-иде све с милим Богом.
И готова ствар.
Горенаке високо, дољенаке тврдо.
Трпи шта те снашло.
До судњег дана.
Молити се Богу д-опрости.
Ако имадне ком.

Некад друкчије бијаше

А земајле, еј, куку мене и-до-бога, кад се
сетим реко би је јуче било, ври ко у кошници.
Бијаг јаком одврко, оправе мене д-идем, о
Никољудне, код Жарка и Јуле у-гости. На-пиво.
Не шћадијагу ови мои боз рђаве ође. А кадар им

и додијало идење кое-ђе. Велику својину имамо. Па решили да по мене пошљу дарове свима шесторма. Веле, ти ћеш вришко да претатлиш. Поњо ја тај послатак у зембиљу. И ђеци и маторињу. Бијаше зацинцо мраз да ти очи искоче. Ја ти заждим преко Маквине. Нисам шћео горе преко Крушевља боз рђаве пртине. Казано е, *йрјеко йрече, наоколо ближе*. И тако итам ја, а оно, гредом, пун пунцијат пут народа. Сви се скочањили и обузела иг драт, ал' јопет расположни и љубавни. Иако е некима зашло за нокти и отапавили им прсти сви одреда се здраве.

– Помоз Бог!

– Бог ти помого!

– Срећан ти Никољдан!

– Бог ти срећу дао!

– Добар дан!

– Добра ти срећа!

И све тако. Кад сам наишо нудије преко Јоксимовине, пуца церић реко-би се заратило. Кад стигок у Стевановиће, мешчини нисам ни изговоро до краја: *О, домаћине!* – одазваше се. Ижљубисмо се. Уићем у кућу – пуна кућа своине. Из Трнаве, из Атенице, Брезовица и Бога питај оклен. Наложили вруну у славској соби још очи славе. Загријало се не мож љепше да бидне. Они чазбени. Поготову стара Драгиња. Она, веселница, да може ижњела би све што има да те почасті нако з-душе.

Замирисала врућа ракија, запржена тамо у кујни с кукача. Покуљо онај сладуњави дим и помјешо се с кадом тамљана, па цела кућа миром мирише. За врућу ти је ова арлауца права правцата ора.

Славска соба пуна пунцијата гостију. Запаљена свјећа у чираку. На њој иконица Светог Николе, а испод-ње артијана ружа црвено-плаво-бјела. О зиду урамљене иконе. Исус Кристос, Богородица, Свети Никола и Мрата. Ваљда ће се Жарко родио на Мратињдан. До њега се породјевала пуна кућа женскариња. И споради тога су Светог Мрата до неба воздизали у њиној кући..

И тако. Гости пијуцкају врућу и цагоре. Курталисали сваку бригу. Они што су дошли раније, у прву собру, мимогред мезете врелу сарагу запечену у плеку коју доносе сваки час. И пију вино. Бањичко. Тако га зову, јел су они имали виноград у Бањици, с оне стране планине. Доље испод Стјеника. Чим прођеш ону лакат кривину код Крста. Ишо ја неколко пута сјесени да им поможем брати грожђе. Вино не мож да бидне боље. Мешчини да би мого у марамицу да га сипаш. Само-само дугме.

И неш ми веровати да на оној топлини неће иза перваза или из дувара, Бога питај оклен, измили мушица. О људи љуцки, чудом да се чудиш, оно ноинцо преживљело воличачки мраз. Коинцо ли му е срце кад је оно воинцо, бок те мазо.

И тако ти се тујнак до касно у-ноћ дивани. Љепота у-Бога. Навалили д-останем на конаку. А рекли ми ови моји, ако те зуставе да преда ниш, немој много да се парицаш, него остани те ноћи. И тако и бидне. Спаво са сестрићима. Они бијагу мали. Још нису пошли у-школу. Један з десне а други с лјеве стране. Ја у средини.

Реко: Знайѝе ли ви да е казано, ко ж-ђецом сйава, уйишан усйае.

Саво се зацено од-смија. Нисмо могли ласно да га з-уоставимо.

Млинареве згоде и незгоде

Потље кад сам се, аман, замомчијо, бијагу ови мои направили велики лектрични млин. И мене ти туре да радим барабар с Милинком. Стално била налога. Споради те навале, нисмо га тулили поваздан. Бијо сам брашњав дибидуз. Од пета до увета. Оно јес да мора да се запне кад дижеш цак, ал' све друго е било рât. Туј си имо да се наглаш и наслушаш кое чега. Било е тујнак отменијег и басташнијег људи, потегалаца, правијег домаћина. Кад прозбори има шта да чуеш. Ал' је било и коекакијег замужењака, вакабунди, скотина, балавркана, тантуза, бекричина што базде на патоку. Туј си мого д-угледнеш разнијег тркопиша, билмеза, безјака и коекагијег тртомудала што трућају и тучу нако ко онај по туђој кући. Ватају зјале поваздан. Од њиг ниси имо неке вајде, нити да чуеш нешто паметно, ал' си имо да се исмијеш ко ниђе. Пођекад згодно поцркамо од-смија.

Тујнак си мого да се наглаш коња, да ти око стане. И вранаца и алата и дората и зекана. Истимарени и украшени с кићанкама и прапорцима. И добријег волова. Ис. Пођеки пар има уларе с пуљкама, па меденица на кожном окорватнику, па згодни поводници, кола азурна и ишарана ко ђетлић. На-љепоту. Да се не-мош

наглати. Било разнијег волова. Вилоња, цвета-стијег... Све су им давали имена по изгледу: Цвет-ко, Рујко, Муса, Шароња, Галоња, Златко, Рушко, Плавоња, Сивоња... Имо један пар, кажу да иг нагонили на вагу, о Јереминудне доље у Љубићу, и да су пресамитили преко петнес товара.

А бивало е да дође пођеко с неком рагицом, ил' мршавим ко грана вочићима, једва глави-њају. Ако неђе заглаве у локву, ни да глону. Ондак тај сирома уиђе у локву и потури леђа уз канате те погура. Спочетка му оно блато шљиц-ка оздо, а потље кљечка у кондурама ваздан. Озебе веселник с-ногува па почне да шмркља. Пођеко укоши чукуљице у јарам те догна мено пшеничице за мељаву. Каракушљиве сироте, реко-би само гроровину једу. Пролитале се, веселнице, низ вешалице. И види се да су лежале у баљези. Ваљда оскудијева с простирком. Јад и чемер. Шта ће, сиротиња ти е и Богу тешка, штоно се каже.

Гобеља у блато, гобеља из блата

А наше ће д-изамеље. Знаш како ти дође: *Гобеља у блаїо, їобеља из-блаїа*. Видим ја. Дошо куси по свое исе. Покарабасиле се неке и неке ствари. Јаком иду Мара и сватови. Жив бијо па виђо. Знаш како е казано: *Ко се узда у боїасїво, їройашиће, а їраведници ће се зелењейи ко їрана*. У неким имућним кућама нестает смерности. Нестает стида. Нестает оне побожности кака е била земајле. Мал-мал па се поцавељају. Пројолпазило се то. И пресалдумило. Обнеради-

ло. Понеће и покваренлук завладо. Силе се. Неће то д-изиће на добро. Ђе гој се осиле, туј ће да се потпети и поклекне. Туј ће да омали. Згодно ће Вишња сила озго то да поткусура. Па ком опанци ком обојци.

Јампут чекали мељаву двоица много добриг људи. Отмени и опчувани за њине године. Дошли нако личити. Згодно обучени. Шајкаче, нове гуње. Онај један бијаше обоу баканце. Извиксане, реко би је пошо на сабор. Кад прекршта ногу преко ноге, севне блокеја. Милина иг поглати. А још већа милина чути како зборе. Сиде на клупи пред млином и разговарају. Пришљмчим се ја поближе, нађем се, баксем у послу, брискам кобајаги метлом и слушама. Е, имо сам шта и да чуем. Ко кад поп чита. Мешчини још и-боље. Отреситије. Не могу ти опричати. Онај што е, нако, пунији запођену разговор:

— Шта да ти кам, мој исписниче, нека пакоштиња завладала у народу. Нема оне слоге ни радости. Ко да смо сметнули с ума што су наши стари зборили: *Не одреци добра онима којима ѿреба, кад мош учиниши.*

— Јес, јес. Једнако викаше мој весели отац, Бог да му душу прости, како е у Светоме писму казано: *Раздјели седморици и осморици, јербо не знаш какво ће зло да бидне на земљи.* И говораше: *Баци љеб свој ѿвр воде, ѿа ћеш ѿа наћи ѿсле млоіо времена.*

— Јабогме. Позабораваљо народ да е казано да се боіаи и сиромасрећају и да обадовојицу Госіод соіівори. И да е ѿодашна рука одвајкада бивала боіаишија и да е онај кои е наіајо биво

найоеи. Сад се то никог не сматра. Узвијонуло то. Подурјасио иг онај куси. Мисли само како за-се да наваше, да здомча, да приграби, д-отме. Не зна да е отето проклето. Кад видиш неког како му зинула ала да с-обогати, знај да ће му доћи сиромаштиња.

– Побјешњело то, исписниче, право каш. Не зна да се на добит срећају и сирома и онај који дае, јербо оба двојици Бог отвара и просветљава очи. Раздарушну човеку све иде руке. Аирли. И оно што попружи, врати му се дупло. Каки дупло? Тродупло.

– Вазда е бивало да онај што просипа све више има, а онај што тврдуе з дана у-дан сиромашти. Оно, треба штећети, јел је казано *У радише достѣа бише, у шћедише још и више*. Ал' сироту припомоћи, то е велики севап. И Бог то накнади.

– Одвајкад ти је сиромаштиња и срамота долазила на оног који одбациваше поуке ђедова нашијег. Нарочито сад, у ово време, како стижу ови школци. Мисли то да е посисало сва знања овог свјета. А, у ствари, не види диље од носа. Бијо мој покојни чича, Бог да га прости, богомољац. Он ти је стално ишо уз владику Николаја. И причо ми како е Владика говорио младићима да се не поносе своим знањем пред неуким очеви-ма, јербо е очиња љубав много вреднија од њиног наука. А ђевојкама е, каже, зборијо да се не диче својом љепотом пред погуреним мајка-ма, јер је, вели, срце у костима њинијег мајки љепше од ђевојачког лица. Каже да е тај свети човек позиво омладину да клекне на кољена ш

њим еда би зајно заблагодарили Богу што нам је заповиђо да почитвамо оца и мајку и да се через то поштовање научимо ценити све људе и жене на земљи. И да нам поможе да се тако научимо поштовати и ценити времена и покољења која су прије нас прошла.

– Па ја! Зато е и казано да е *боље мудро, макар и убојо дјетје, нејоли майџор, а безуман цар.*

– То е тачно. Коно што е тачно да е бољи сироме који корача без злобе, но богат који иде кривим путем. Каже да се у Староме завету помиње један пророк који е вико оновременим људма што су се силили и бјесовали: *Врајииџе се, вели, с ѿуџа злоја и ѿѿравџе ѿуџове свое и дела своја!*

– Па јабогме. Свагда човек мож да се покае и исправи ако има увета да чуе. Ако га љаво не шчепа и не узме под свое. Стра ме да ови данас, што су се здомчали власти и кои уче ове безбожне школетине, нису оглувљели, па не чују шта нам у аманет оставише ђедови наши и многи свети људи, но мисле како е од њиг постало све, а они, тамо-они, од мајмуна.

– Ма није ми до њиног мајмунисања, право ти кам. Бестрага им глава. Но ме стра, да ти нако браски речем, да не заведу ови јадни народ за Голеш планину и да не навучу проклетство на њега. Ништа што обичан народ ни лук јео ни лук мирисо. Од памтивјека се зна да безбожан и неправичан домаћин навлачи проклетство на кућу и сву чељад, исто коно што влас имајући људи, кои газе закон Божји, навлаче проклетство, не само на себе и своју чељад, но на сав народ.

Чувар покојника

Тако ти је кода нас, у млин, долазило много људи. Ан једни изиђу, други уиђу. А, што вико онај, колко људи нолко ћуди. Свашта се тујнак могло чути и виђети.

Дошо једне прилике у млин човек оздо из Драгачице. С воловима и двоколицом. Турио на прјесло бременце сјенца да бацне пред вочиће док чека мељиво. А за себе поњо пљоску ракије у унутарњем цепу од доламе. Понуди мене. Гуцни, вели, ваља се. Ај да га не уцвјелим, накреток. Нако из атера. Пишора нека. Такша много од наше. И згодно тукне на патоку. Ће мож доље да бидне ракичина да ваља. Мало, мало, па игувати магла. Свака ти је вођка кода њиг чвргава. Труде се они, ал' не вреди, брља брља. Нема ракије без овијег присојниг јеличкије вотњака, ће сунце грије поваздан. И ће нема магле ко да се не ваља.

И прича он како е било, поодавно, кад му е издано први комшија. Умрје веселник, сунце те гријало, неће тамо око Прокопља. Искупили се, вели, ми нође око покојника, окупали га, обријали, обукли упопно одјело и све нако како доликуе и требуе. Мене, каже, остало мено нажао што га нисам почешће обишо од кад је побољо. Кад је бијо на аперацији, само сам јампут ишо те му одњо мено понуда. Потље га отпуштило из болнице. Ко беше се мено глацно и коварно. Ал' не вреди. Године учињеле свое. З-дана у-дан га савлађивала болес.

И, вели, тако ти ми пијуцкамо ракију за

покој његове душе, и седимо според његовог кревета. А жене послују по кујни. Пођекоја излегне у авлију те откука с онима што јаким долазе од даљње родбине. *Јоој, брале! Јоој, убојиии радениче! Јоој, кућевниче! Јоој, кукуј нама! Јоој, шиио нас остйави, брале? Јоој, шиио нас у-црно зави! Јоој, йоздрави нам йамо свију! Јоој, йоздрави нам нану нашу! Јоој, и кажи јој...* И тако док не падне сутон.

Кад је било, вамо, глуво доба ноћи, вели покојников братучед, вако. Ја сам, међ вама, не рачунајући укућане, понајпречи. Ја ћу д-останем да чувам чила, а ви ите те одморте. Ћутра ће тешки свјет војнак да добанда. Биће авлија пуна ко кошница. Треба то дочекати, послужити. Треба сретити тај народ како ваља и приличи. Није ово кућа Ђорђа Вране. А и заслужио је чиле, Бог да му душу прости, да га ноћаске ја подворим, нако з-душе. Сад и никад више. Млого добра ми је учињо што му никад заборавити нећу. Нит могу, овога ми крста. И да знадете ыутра ћу да се порушим. Бар до четрес дана.

Нећко се покојников син, ал' сви гракнуше те га наговорише д-иде и он и жена му да мено дану. Колко било. Заувар је. Кад домаћин напошљетку пристаде, он ти ондак, доње пуну влашу ракије из подрума, а његова жена љеба и сира. Да се нађе, при руци, чувару меита. Ко веле, дуга е ноћ. Тако е и-било.

Те ноћи се догоди нечувена брука коју нису смели да причају док се није прекадила четресница. Тек кад су издали то подушје, ондак ти се ствар офира.

Знаш како ти је казано: *Нема нишѣиѣ ѣајно шѣио неће да бидне јавно.*

Елем, кад је осто сам, синовац покојника се, нако сѣдећи, присећо свиг минулиг дана. И како га е чиле носио на крчама са сабора кад је бијо дјете, и како му е купио кракер на вашеру. И како му е једне зиме наредио лигуре. И како га избавијо од Видоевог кера. И како му е јампут доњо пун вишек болбона, начињен од новина. И како му е тепло: *Миле-ѣиле, снаіо чикова, соколе мој.* И како га е, кад је одврко, смотрио иза сјена да, кријући, пућкара и није шћео да га офира. Но му потље попружо да пуши ш њим на безец.

И тако. Кадикад му навру сузе на-очи. Стег-не га нешто у грудма. Он ти, ондак, д-ублажи тугу, цугне, за покој му душе, и прекрсти се. Па јопет тако. Дугачка ноћ. Мено по мено, он ти ону ракију мимогред изарчи. Аман, целу влашу. Не оста са шаке до данцета. Није ти он бијо алав ни на како пиво, ал' сад му некако придошло, те га превари команда.

И он ти придрјема тујнак на клупи. А она се потривила прештуљаста, па га пред-зору нажу-љило. Ондак он, ко вели сам себе, дај да сѣднем мено на-кревет, мекше је. Ноће според јадног чила. Најпрво га пољуби у чело. Па се прекрсти. И тујнак приспи. Тако, у-сну, он ти се испружи. Нако позамашан. Утом ти оне даске што држе сламњачу поиспадају ш његове стране и он кљокне доље са све сламњачом. А покојник ти се преврне озго на њега. Како бијаше ем уморан, ем подобро натего, он се ни не пробуди но

настави да спава. И да рче. Нође испод чила.

Кад је свањивало, ете ти снаје покојникове
ђе-иде. Носи слатко, воду и каву. Кад је намину-
ла у собу она ти врисне из све снаге. Реко би је
љошти гуја љута. И испушти ти она, веселница,
од страсти, и цезву, и шољу и све нако ђутуре с
послужовником. Дотрчи њен човек, нако у гаћа-
ма, и виче из предсобља:

– Шта ти би, очију ти твојиг? Што се дереш
сабајле, кумим те Богом?

– Јој, не питај! Повампирио се тата!

– Није ваљда усто?

– Ма није само усто, него дави бралицу.

Ни кучета ни мачета

И тако док он то прича, наиђе Здравка Пла-
зинска, у оним њеним изанђалим ркама. И с
оном њеном амбуљом. Бијаше и мено бркљава.
Кадар се, јадна, и опљузгала. Турим јој ја нође, у
ону њејзину амбуљу, пуну пунцијату, ону вели-
ку, артијану кесу брашна. Брат брату, вата пе-
шес кила. Можда и појаче. Шта ће сирота. Нема
ни кучета ни мачета. И она е Божје створење. Да
јој, вако, народ не попружи, ко брашанца, ко
машчице, ко сирца, пасуљца ил' мај шта, цркла
би веселница од-глади.

Сви кажу кад њој нешто дадну да им то на
батлину изиђе. И зато ођеју скоро сви да с-осе-
вапе.

Није цабе казано да ономе који попружи
сиромау неће завалити.

А причају старији да е та кућа у којој је
рођена Здравка била имућна. Како се то изокре-

нуло Бога ти питај. Мора да е неко у њиној поврзици начињо неки белај, па то стигло. Знаш како кажу, казна Божја мож да стигне ома, а мож да стигне доцније, веле, чак тамо до седмог кољена.

Зато е и казано: *Немој ња се не бој.*

Спашавање дављеника у Милатовићима

Једне прилике догна мељиво човек из Милатовића. Навале на њега, ови што се бијагу прије њега искупили, да им оприча шта има ново у њином атару.

И он изње једно збитије о томе како е Милисав Руж(и)чић спасо сина, кои умал да се удави у базену с осочином.

Тај Милисав је бијо виђен човек и добар домаћин. Имо он жену и неколко шћерију. Једва ишчекају сина коме кум нађене име Светозар. Ал' они га, а потље и цело село, прозвали Тозо. И то ти је без везе, ко 'во мене што зову Лисо.

Имо Милисав велику шталу пуну крава и бикова. Ондак бијо они звани зелени план кад је држава давала неке зајмове, кажу, бајаги, повољане. И он ти направијо планску шталу. Мого си у нанулама д-идеш у њу. Из те ти штале она осока и ђубре иде у један велики базен тујнак според штале. Кад поглаш, оно ко неко црно језеро од оне житке баљеге и осочине. Милисав дово воду озго неђе из-брда, те се штала сваки-час прала, с тог водовода, па е они базен бијо стално пун.

Једнога дана, бијо Тозо одврко – аман стасо за школу – заигра се, и некако упане у они базен.

Настане кукњава Совије, жене му и ћерију. Цело село се сјати у њину авлију. Сви прецркли. Укочањили се. Ђетету само глава вири и оно јадниче вришти, реко би си га у ватру бацију. Нико не смије да се усуди да нешто предузме, боећи се да не начини горе. У том бане Милисав из Шлањове каване, до кое се чула кукњава. Он ти неком чакљом привуче Тоза, ком је осочина била до гуше. Кад га е уватију за косу, и кад је био начисто сигуран да га е спасију, он се пред оним узловрјеђеним народом окрене к жени и, бејаги, пита:

— Совија! Оћеш ли да переш ова говна, ил' да ти ноћас правим друго?

Тако се сви, који бијагу поцркали од страсти, насмијаше.

И ондак ти Милисав и Совија приреде гозбу за они народ.

А Совија, вели, окупала дјете, па е Милисав мого комотно да пије.

Испит

Бане јампут, о месојеђу, Мићо Ђурчија по некој арлауци кода нас у млин да се мено закло-ни и згрије. Бијаше му оно његово шумарско одјело покисло. Ништа му није помогло амрел што е носију, јел ти је горе по оној врлети дуво западњак са дроцгавицом.

Он ти је редовно обилазију државну шуму, да е каки зијанћер не опељеш. Није се он силио што је инцињер и шеф те шумске управе. Више ти е тај прово у шуми но у концеларији. Ал није вољо да било ко шта осјече ни у својој шуми, а

јадно ти у државној – док се не очекича. Таки му посо бијо. И он га поштовом, нема шта да се каже.

И почек ти причати. Чуемо ми како напољу ђевли ова наша цевцара ко да е неко натутко. Никако да с откани. Отворим врата, кад Мићо. Већ бијаше напудио ону самсару.

Тујнак ти се ми за јуначко упитамо здравље и ја изнесем шулић с ракијом те му пружим да прогуне и мено се згрије.

Утом га неко од помељара упита да л' је скоро бијо у његовом родном крају, у Милатовићима. А он вели да е бијо ономад и да е наком отерсуме налећо на Милисава Руж[и]чића те, каже, свратимо код Шлања на по врућу, те се сити наразговарасмо.

Е, живота ти, Мићо, упаде у-рјеч неко, ће помену Милисава, је л' истина да е јесенас, кад му е ћерка Радојка пошла за Београд да дае неки завршни испит на вакултету, дао пара само нолико колко залјежу карте за аутобус до-тамо и одонуд до вамо? А она му рекла:

– Тата идем на дипломски испит а прошупљила ми се ципела. Срамота е, вели, д-идем пред професора а испо ми прс кроз ципелу.

Веле да јој Милисав казо вако:

– Ви, данашње ђевојке, све одреда, носите те мини сукњице. Велите така мода и да тако сад сви носе. Е па, добро, ћери, кад вас није срамота да вам професор види голе задњице, није срамота ни што ће тебе д-угледне прс на нози.

Шћеде Мићо да то забашури и да пређе на друго, ал' овај навро: Је л' истина, је л' истина?

Мићо немаде куд па вели: Не знам, вели, да л' је истина. Ал' да то личи на Милисава, личи. Што јес јес.

Рвање

Кад се оно јампут намано вођенаке они Мирко Ковачевић препричко нам казивање Милорада Живковића, његовог ђеда по мајци му Мари[j]и, о једној догодовштињи из времена Великог рата.

Била, вели, нека Перса удовица. Широка жена, Бог те мили сами. Та Перса.

И, каже, с пролећа у оно ратно време, ми копали крај Мораве. Нема волова за орање. Нема коња. Нема људи. Све то ошло у рат, па потље преко Албаније тамо до сињег мора. Њиве копају само жене, чкартови и ми голобради дечкићи.

Ђе рекок чкартови, причало се тамонак, кода нас, како е нека Зора добила од човека писмо у ком је он прекоро. Каже, дозно сам да си се спетљала с оним чкартом Ристивоевим. Треба, вели, да те бидне срамота од задњице, кад немаш образа. Ја вођенак војуем за отаџбину, а ти нашла да шараш по селу. Још, каже, с ким? Са једним чкартом чкартавим. Потље, тако причају, њему Зора оправила одговор, па му натруковала вако: *Драїи мој и највољенији човече, ниїи је ѡебе до раїиа, ниїи је мене до чкарїиа. Али иїио се мора, мора – ѡоздравља ѡе иїивоја Зора.*

Да не заборавим ђе стадок. Копамо ти, нас дваестак, жене и ми мушкарчићи, жито. Што се

мора мора, што викаше она Зора. Жене остале без људи, ал' уз шалу и заврканцију некако лашње прођу дани и сва та мука.

Наједном Перса стаде, подбочи се, погледну, нако, с висине нас дечаке и каже:

— Шта сте ви, вели, ко врапци, могу све, бре, да вас пообалајуем и у Мораву побацам.

Ух, бемти чаканац! Сви глају у нас, а ми се, мешчини, још више смањисмо.

— Шта то, Персо, рече? — пита Живка.

— То што сте чули. Могу све да иг пообалајуем и у Мораву побацам ко мачиће.

А Драгољуб неки, Ђурковић, бијаше највећи међ-нама, искочопери се, нако, ко маче на цигарицу, па вели:

— А бил се ти Персо смела са мнош порвати?

— Што не би — рече Перса, па нако шира но дуља, зграби Драгољуба, врд тамо, врд вамо, дрм, дрм, дрм и баци га о ледину ко торбицу. Обали га, Бог те мили сами. Ко ништа. Слеће му шајкача у они врбак.

Ми, остали, још више се смањисмо. Згодно нас срамота. Виримо у Персу ко мишови из сплацињаре. Утом неко рече:

— Би л' се, ти Милораде, смео с Персом порвати?

Ух, бемти чаканац, ће ме нађе? Шта сад да радим? Ја сам бијо најмањи од свијуг, ал' сам се извецбо у рвању ш чобанима. Реко, не знам да л' би смео, ал' ако се мора, није тешко. Ако е Перса обалила Драгољуба, није она вила Равијојла.

— Јој, врапцу један, оди вамо да те згњечим и заврљачим у Мораву.

И пође ти она к мене. Немадок куд но се ватам у коштац. Не могу ласно да е обуватим. Муке грдне, уватити је не мош. Шира но дуља, Бог те мили сами. Навали Перса, дрм, дрм, оће д-удави и д-обали. Ку ће моја срамота? Ја ти се некако извијем, па јој подбијем ногу. У том ти гекну Перса о земљу. Коно плас паде пода ме а ја запливак озго по-њој.

— Е, вала да сам јуче умрела не би веровала шта ово жгбече мож д-уради. Ни мањег створења ни очкопернијег нисам виђела.

Тако, вели, рекла Перса отресајући сукњу. И тако ти ја њојзи показак шта е коза вунен брав, реко тај ђед Мирков, Милорад.

Скрожњак

Јампут дошо човек који је бијо познат ко камени мајстор. И звали га Камени. Најљепше куће с подрумима зидане тесаним каменом у време његовог мајсторлука е он измајсторисо. Туј сам из његовијег уста први пут чуо за скрожњак.

Питам ти ја њега:

— Шта ти је то скрожњак?

И он ми оприча вако:

— Код добријег домаћина сам, каже, зидо пивнице с два лица. Оће он да му бидне тесани камен, с вугном, споља. Ал' оће тако да бидне и с унутарње стране. Ти зидови су ти били близу метар дебљине. Некад и појаче. И ја сам ти тујнак, вели, барабар зидо два зида. Лице одонуд и башка лице одовуд. А између та два зида сам

долмио ситним каменом и малтером. Е, ал' с места на место обавезно турим скрожњак. То ти је рипа коју истешем д-има на кантовима лица. Она ти иде скроз на скроз с овог, касти, спољног лица на оно онамо унутарњо лице. Ако е зид, да речем, дебо метар, она е морала бити метарска. Ни мање ни више. Но толка. И кад она скрозира и повеже спољашњи с унутарњим зидом, то ти је вечна ствар. За вјеки вјеков. Е, то ти је скрожњак, благо мене.

Тако се то, вели, радило. Није се пелверило к-ово сад. Е, ал' ондак ти је за једну истесану и уграђену рипу ишла надница. Мајсторска. Објашеш рипу кад изгријава сунце и у залазак ако е узидаш, добар си. Јанпут ми се десио малер. Тешем ћошетњак. Испо ко истраксован. Ивица ко пушка. Готово. Зовем газду да дође с неколко људи да е подигнемо. Имала е три товара. Можда и повише. Скупљају се они, приносе палије. Надари ме ђаво д-ударим шпицом још јанпут, д-обијем један ћувик, неш ми веровати, није био већи од ораја. Каког ораја, још мањи. Мено већи од љешника. Цак! Пуче, она рипа, ко леденица. По сред средине. Повикаше: Шта има везе. Кад уградиш то ће да бидне данга ко кончић. То нико неће ни да премети. Реко, каки то! Да се магањим? Бож сачувај. Кажем домаћину: Ову надницу ми прецврљај. Ништа те не кошта. Не би ти је уградијо ни за каке паре. Не правимо ми ово од данас до-сутра.

Зато се, каже, грађевина зидала по неколке година. Знало се кад се гора за кров сече. Ондак кад опане лишће. И јопет строго се пазило да

није младаина. Јер за младице сокови крену горе-навише. Ако ондак оџечеш шевар или мај кое дрво, ете ти жишка. И шта си урадио? Ништа. Појде га за дваес-тријес година. Изрешета га ко грудњачу. Ту грађевину унуци не дочекују. Мора да е претресаш. И, ондак, одњо ћар вајду. Зато радиш по пропису и знаш шта си урадио. Јок к-ово сад. Оће за љето да направи кућу. То ти, вели, није куће ни виђело. Ја кад ти кам.

Ет, тако ти мене Камени оприча шта е скржњак.

Не липши, магарче, до зелене траве

Ђе неко спомену Обрада, паде ми наум како е он вољо да комендија и ћера инат овим партијашима. Нарочито се преганьо с Милом Кучком. Миле ти је бијо стра и трепет. Те одборник, те преседник месне заеднице, те секретар партинске организације за ова три села. Ал' Обрад то није доносио ни до... д-извинеш. И стално се они уједали. Ма нису се они мржљели, но нако се преганјали, ко класни непријатељи.

Једне године порани Обрад на Бадњи дан, у разасвит, д-оџече бадњак у Паљежу. Успут се сустигне с повише њиг кои су уранили споради истог посла. И како е Обрадова шума била најближа џади, он први одмери оком церић, прекрсти се и вели:

– Добро јутро, бадњаче! И честит ти Божић!

Ондак извади из торбице жито и почне да баца око церића. И почне гласно да збори еда би

га чуле комшије, па то прењеле тамо ђе треба. И вако вели:

— Ево, тичице Божје, и вама да прославите Рождество Христово и да се радуете и пјесмом прослављате Творца и Сведржитеља. Наручајте се данас жита из мог салаша, а на љето идте у Милову њиву те се ранте, пошто вам он јутрос неће ништа доњети.

Кад је попросио Божић, обру се Обрад и Миле у Козовој кавани. Неко из ћошка царну како е Обрад благословио тицама да се ране у Миловој њиви целе године, пошто иг није нара-нио на Бадњи дан.

У том ће Миле:

— Не мож Обрад да не уједе. Мало му било што смо га амнестирали те изашо из Митровице прије времена.

А Обрад ће на то:

— Е мој Јаки, доћи ће земан кад ћете ви најадати и кад ћете виђети ко е се боријо за народ, а ко му е о глави радио. За то ћемо ласно. Него до тог земана ви ћете да нам изарумите ђецу са том вашом вилозовијом: Потрчи — лези, потрчи — седи, потрчи — једи. И што кад једете не смочите, но најволите срце од лубенице и кору од млјека. Све ћете ви то на нос искијати, једног лјепог дана, ја вам кам.

А Миле не остаде дужан:

— Не липши, магарче, до зелене траве.

Оћу бетон

Једне прилике се вође сретише Љубинко Давидовић и Милорад Стевановић. Озидо Љубинко лани Милораду кућу. Не мож да бидне љепша. И окровијо. Љубинко мајстор и по. Нема шта да се каже. Вели Милорад:

– Љубинко, мош ли да ми овијег дана удариш тратовар око-куће? Све сам спремијо. Шодер с Мораве сам догно. Препран. Ко бисер. Набавио сам и цемент *йойовац* – коно што ми рече да се показо најбољи за те ствари.

– Слушај, Милораде, ове и оне неђеље не могу. Морам да достоверим посо што сам запоcho људма. Ал’ оне онамо долазим. Колко у понедјоник ил’ уторник. Најдиље у-срједу. Сем не дај Боже.

– Добро, нек бидне како велиш. За цену не питам. Колко зинеш. Ал’ ти знаш шта ја оћу?

– Знам. Ти оћеш бетон.

– Е, то. Оћу бетон! И готова ствар. А јок ко што су они пелвери, оздо испод планине, мом комшији правили тратовар оловлани. Ене ти га сав опузо и прсо реко би си бацијо шедит на-њега.

– Немо да бригаш. Овај што ја и ти наредимо има да нас надживи. Ако тене, ја ти правим јово-наново о моем трошку. Само немо д-оскудјевамо с циментом.

Руковаше се. То ти је ко да су оверили уговор у суду. Још чвршће. Кад поштени људи нешто здоговоре, то ти је све и свја. Закон. Волим таке карактерне људе да сретим на путу,

а јадно ти на мом имању. Богами. Ижњек ја влашу с ракијом и чаше. Ко велим, нек залију погодбу. Милорад узе чашу. Љубинко се мршти:

— Ја ти споради притиска не пијем, ал' ајд сун и мене мено, колко да наздравим.

— Нек бидне благословен овај здоговор.

— Амин.

— Здрав си, мајсторе.

— Од Бога ти здравље, домаћине.

Жалос за срамоту

И Љубинков син Видое стасо у доброг мајстора. Кад је бијо ђак учијо га мој сестрић Милое. Бијо он бистар и вредан, ал' није вољо школу ни-лјек. Ко квочка узицу. Реко би се не ваља. Једаред он не уради домаћи. Увати га Милое, те ишиба. Подобро. Мено се после устручио и уво у-ред.

Некако претравеља ту школу. И крене у мајсторију уз Љубинка. Прошло десет-петнес година, зида он Милоју викендицу. Једнога дана сишо народ с аутобуса и поред те викендице путем иде њи дваес и пе-шес. Милое за време градње бијо на одмору и мјешо малтер, додаво Видоју циглу и коешта. Таки ти је он. Ничег се не либи. Није плаћо простака, но он мешто њега запо. И све му нако подилази, ко да е прави помоћник: *Изволџе, мајсторе!*

Елем, кад је они народ с аутобуса бијо наспрам њиг, Видое зидо оцак на вр куће, па ће мистријом почети да лупа по кови. Што мож јаче. Кад се онај народ окрено горе-навише,

Видое викне, што га грло носи: *Просїак, мал-шєр!*

Ал' Милое нијабера. Вели: *Изволїе, мајсїоре!*

Кад замаче онај народ Видое се смијуљи:

– Кад си ме оно изударо, у-школи, било ме срамота од ђевојчица. Е, сад сам ја тебе осрамотио. Вратик ти жалос за срамоту.

– Мајсторе, изравњали смо рачуне – вели Милое њему.

Гори нема, бољег наћи немош

Чудан ти је тај мој сестрић. Занимо се он с Обрадовом ћерком кад је бијо момак. Обрад бијо пребего у Америку. Знао Жарко да е он по све добар, ал' да е неваљо по питању женскиња. Начисто. Нема гори. А, земајле, Жарко и Обрад друговали. Ценили се. Једне прилике сопшти Жарко том његовом сину школцу:

– Слушај ти шта ћу да рекнем ја тебе. Ви сте у тим вашим брезбожнијем школетилама научили сто неваљалука. Није ни чудо кад државом управљају ништаци, што мјењају жене ко Цигани коње. Зинули сте ко азмани. Руднички бик вам није раван. Него оћу, вели, да ти сопштим једну ствар: Да добро поведеш рачуна! Немојде оном поштенем човеку, што е моро од овијег пашчади да побегне у бјели свјет, д-упропастиш оно златно дјете! Ако то, не дај Боже, урадиш, не излази ми пред-очи.

Једне вечери, Жарков школац тури Наду на они његов мотор и доведе у Стевановиће. Каже,

дово сам вам снају. Мило Жарку. Види, овај му испоштовао рјеч. Ал', јопет, зелењаш. Требо е да се стрпи да дјете заврши те школе што е почело, да он послужи војску. Ал' шта е ту е. Он момен- тално закоље прасе и позове комшилука да се попије и појде за принову у кући. Било тујнак и пјесме и шале. Попијо и Жарко једну. Кадар и двије. Можда бидне и три. А њему ти бастало да прозбори коју. Умљо згодно да наздрави. Подигне он чашу и каже:

— Вала вам, драги моји, што се сабрасте у овај дом вечерас да се зајно порадуемо и пјес- мом дочекамо ово наше саденак треће дјете, снајку нашу, што нам украси кућу. Добро дошла, ћери. Нек ти Бог дадне сваког добра, рода и плода.

И ондак, додаде:

— Слушај ћери, неће ти, вели, ласно бити ш њим. Ал' шта ћеш. Така ти судбина. Јопет боље што си се удала за њега, но да си скочила у Мораву.

Туј ти се сви насмију. Нако од-срца. Шала е шала. Весело срце кућељу преде.

— Здрав си снајка и жива ми била!

— Од Бога ти здравље, тата!

Ис', беше мило Жарку што га она назва тата. Већ бијаше измођело да снае зову свекра тата а свекрову мама. Тако ти Жарко би радо- сан, само што није полећо. Па реши да се јопет нашали:

— Кад мено боље размислим, дјете, да си скочила у Мораву можда би се некако докопала обале и тако се спасла. Ш њим ти спаса нема.

Сви поцркаше од смија.

Ма, јес Жарко реко: нема гори одањ. Казо и то да кад би се он, недај Боже утопијо, не би га требало тражити низ-рјеку, но уз-рјеку. Ал' кад поглаш, бољег наћи немош, да ти ја, нако, поштено кам. Он јес мено на свој начин. Неће диде утрвеном путањом кудије маом сви оде, но ћера онамо ће нема пута и тако оставља за собом изврљан траг. Ал' знај да су му трагови, како да ти кам, баш нако љуцки. Е сад што му то поедини манишу, он не бренуе. Јок. Викаше онај наш стари поп Јовиша: Важније је Богу угодити но људма.

Млого се Жарко лјепо слаго са снајама. И с Надом, и потље, кад је дошла Гоца за Сава. Вољо иг ко очи у глави. Више но синове. И није то ни кријо. Ал' и оне њега поштовале, нема шта. Ко икону. Ко рођеног оца. До задњег дана. И ожалиле га, кад се преставио, ни ћери да е имо не би га тако жалиле. И ћецу васпитале да поштују. Кад су га поњели из авлије било четрнес попова. Запишташе унучад, ко црви. И камен је, мешчини, сузу пуштијо.

Причало се да така сарана није упамћена у Драгачеву.

ПОД КОМУНИЗМОМ

НИ ЕКСЕР ТИ НЕ-ВАЉА

Бијаше Милинко Пјевац у пуној снази. Ђеце, вала Богу, пуна кућа. Добросав и Момир већ стасали у младиће. Ратко још позелен. Шћери се згодно зађевојчиле. Кућа полубрвња-ра. Бадње вече. Добросав и Момир уносе бадњак па га спуштише на прочевље. Дока баца жито из сита и на онај затесани део тури по мено соли, шећера и меда. Чељад прилазе, крсте се, целивају бадњаке, лизну ону со, шећер и мед. На сламу се поставља вечера. Све је ко земајле. Само су нешто Добросав и Момир повучени. Ко да се не радују нако ко што е бивало ђекад.

Прође Божић. Василијевдан. Савиндан.

Добросав и Момир се почесто, с вечери, изгубе. Мисли Милинко, момачка посла. Шта ћеш. Младос је младос. Тек се после офирало да су они ишли на те кружоке што иг је организовала она гологузија тамонаке у Раковића штали. Тек ондак Милинко сковча шта им би, те једва присташе оне зиме д-унесу бадњак. А раније су то вољели више но ишта. Једва су чекали да им пане у исе.

Кад би тамо, у лето, наиђе партизанска дивизија Пека Дапчевића, горенак, планином. И

нестадоше Добросав и Момир. Слизали се шњима на Годидову и отишли.

Кад се заврши рат, вратише се они. Вала Богу, здрави и читави. Ал' шта ћеш да радиш. Вамо, потље рата, Ратко и Велибор Манојлов нађу неку муницију и почну око ње да чпељају. И настрадају обадвоица. Ратко остаде без руке и без једног ока. А Велибор осто валичан у-ногу. Не мош ти од судбине побећи. Што вико Сре-тен: *Нема смртии без суђена дана*. Те и то. Ови били у борбама и ништа им није наудило. Овај настрада пред кућним прагом.

Е, сад су ти Добросав и Момир имали посебан углед. Скоевци. Дошло ново време. Што јес, јес.

Милинку се то ништа није свиђало. Ни то што нако причају о краљу. О поповима. О пред-ратним домаћинима. Није му се свиђало што ти сад главну рјеч воде ништаци. И гологузијани. Ће може д-управља важнијем пословима онај што једне једине врљике на башчу своју није туријо. Ни вотњак одгаијо. Ни ваљатног брава. Ајде, батали ћорава посла, не мож то да бидне пајатли. Јок. Од-шта пало, поштапало.

Није му се свиђала ни та комунистичка партија. Ни то што будале са тим сељачким радним задругама. Ће мож бити једна земља, више господара. Ни тај откуп, кржави. Ни кулук. Ни то величање неког Јосипа. Тамо, неђе из Кумровца. Ко да немамо нашијег људи. Јок, но да блејимо за неким одонуд из ... материне. Вамо кад се коси, копа или нешто ради, он мено пецне. Уједе, нако, непреметно.

– Виш ти, како крвници душмански разрезују откуп...

Још није доверио, пресече га Добросав: Ти ћеш, вели да ми каш о откупу. Не разумјеш ти, бре, ново време. Ми треба да изградимо земљу. Да градимо вабрике. Нећемо ми, ко ви цео вјек да копамо и оремо с воловима.

Ајде, де. Ћерај. Ал', јопет, не може д-издржи па ће другом згодом рећи:

– Овај ваш Тито, титрала му глава, гори е од Турчина. Натутко ове керове, те ћерају овај весели народ на кулук. Ко да су им душмани, бре.

Момир га смери.

– Бре, тата, како не сваћаш? Па нећемо ми, ко што сте ви, цео вјек гурати шинска кола по локвама. Ми оћемо да направимо путове. Да возимо тракторе. Камијоне. Аутобусом ћемо д-идемо у Чачак. А јок ко ти. Преко Кривае. Пешке.

Јопет Милинко пришуће. Притрпи некако. Па кад попрође кои дан, он царне. Мено. Нако испотија. Не мож д-издржи. Тишти га. Попуцају му трпила. Види да су ћеца повантрзала. Ко да иг није он родио. Полећели за онијем ништацима реко би носе крушац у задњици.

Поћекад им сложи на камару коешта.

Кад је прећерала дара меру, једне прилике Добросав и Момир одрже њему вакељу:

– Слушај ти, тата. Ти си човек реакција. Ти си контраш. Ти си кочничар овог напредног друштва. Ми смо решили да се нако љуцки здоговоримо. Немо више д-уједаш. И да нас срозаваш. Иначе ћемо да те пријавимо УДБ-и. И да им испричамо шта си све говоријо за друга

Тита. За Кардеља. За Партију. Све ћемо да им кажемо како си их пљувом и потцењиво. И како си велико краља. И Дражу. И друге издајнике. Виђо си како су прошли они што су окренули леђа Титу и подржали Стаљина. Све иг је одњела мутна Марица. Заглавили на Голи оток. Немо после да каш да те нисмо упозорили. Имаш ти паметнија посла. Јок да се петљаш тамо ће ти није место!

Ућуто се Милинко. Окрето, орто па сам са собом збори:

— Ђе-ш ти сили надати цевапа. Младос лудос. То једно. А друго, јопет, на млађима свјет остае. Кад је отишло јуне, нек-иде и уже. Не мош ти да з-уставиш поманито поток. Одње он, кад наиђе, и кућу и кућиште. Спашавај се ко може. Ма, није ми што би ме апсило. И вако сам уапшен. Само о мом трошку. Јок о њином. Но куд би брука моја? Стрпали га синови у апс! И шта ми вреди све, ако се ж-ђецом свадим? Џаба ми и краљ. И Дража. Нек иде до-ђавола. И та њина Партија. И тај Тито. Дај да се окреће лис.

И тако, ћутијаше Милинко. Победу одњеше нове снаге. И ново време. Одуставијо да им бидне опозиција. Нек ћерају. Вићеће најпотље. Доћи ће им једног дана из-дупета у-главу. Ако им не бидне доцкан

Попрошло време. Све се сриктало. Нико никог више не цара.

Једне прилике, ударају летву око авлије. Милинко, Добросав и Момир. Огорели диреке. Багренове. Побили под конац. Заковали појасове. Три реда. Ко тамбура. Почеше прикивати летву. Под чап. На-љепоту. Кад се измакнеш, па погледнеш поиздаље, ко слика. Скрозира те нека милина. Дошло, нако, личито. Домаћински.

Јопет се Милинку искриви ексер. Трећи уза-стопце. Кадар га звизно фрљоке зинат, па му се, баксем, омаче:

– Јој, Тито, мајку ти... ништачку! Ни ексер ти не-ваља!

Ако иг нагнаш да ушуте, камење ће да про-збори. Сад или потље.

ИМЕ ОЦА

Бану, некако у сутон, Микаило Миленков лампеку, код Сретена. У стоећем одјелу. Беше се искупило повише људи. Нако, како је и ред у ово доба године. Стока намирена. Ваља мено шљудма прозборити. Царкају ватру и пијуцкају. Доље под казан, кроз решетке, испада пепо и жар. Бацили компира и запрели. Месечар. Кад се испече, па кад га располутиш, дошо сав брашњав. Од меда слађи. Прсте да појдеш. И пасуе уз ракицу. Коно, касти, закрпа на врећу.

— Микаило, мора да си бијо неђе на-терену. Ваздан те није било на евиденцији у џемату.

— Ма шути, молим те. Ништа ме немо питати. А и да ме питаш, нем шта да ти кам. Цео дан издангубик због туђијег будалаштиња.

— Какијег будалаштиња?

— Ма само-сâме бљувотине. Зав[е]о ме онај онамо што е изударо оног иксана, за сѣдока. Код судије за зијане. Д-идем ја да расправљам њине глупоштиње. Ал' шта ћеш, уватило ти вурсат. Ако не одеш, пошљу ти потље милицију. Још већа брука. Не би кабулио шта ош да ћеца виде како ме милицајци спроводе. Те ти одем ја, разумеш ти мене, у-Гучу. Пораним подобро. Ко велим, да не окасним. И сад тамонаке, у оном

коднику, чекаш прозивку. Вала сам се наслушо коекакијег јада. Не би ти бијо судија ни за какве паре. То ти само нако изгледа господски посао. Да виш ти јада, шта тамо имаш да чуеш и да видиш. Да не веруеш очима. И уветима. Па свађе. Чудом да се чудиш и да се начудити немош. Каки кад цака војнак Милена. Ил' онамо, с оне стране потока, Цвета Јеремина. То није ништа. Оне, жене, цакају отмено. А тамо! Ко Цигани. Још горе. Па грмаче једно на друго. Згодно се поривају нође.

– Ма немо да причаш? Нође у коднику?

– У коднику црно и бјело. Ма да виш ти унутра, код судије. Кад гракну, ко чавке. Не мож судија да им нада цевапа. Не манишу ни да галате. Згодно се настидовак од туђе срамоте.

– Па ја. Паметни тамо ни не иду, д-извинеш, Микаило.

– Ти то нако, мене, у шали па привали. Ал' за црне јаде ти је било кад она што чука, тамо на машину, прозва човека. Он дошо, нако, личит. Способан. Мено просјед. Ново сукнено одјело. Гуња и панталоне. Шајкача чојана. Уиђе он. Вамо шапћу. Каже, овај ти је рођени брат судије. И то стари[j]и. Каже, мангупи наговорили шумара да поднесе пријаву зато што е осеко лужњак у врзини. Његова врзина, између његове њиве и ливаде ће му пасу овце, ал' по њином, то ти дође безправна сеча. У твом имању. Будибокснама. Ајд да осечеш у туђем. То не иде. Ајд да одсечеш у државном. То, без шумаровог чекића, не смијеш нипошто. Ал' ти осечеш твој лужњак. Твојом секиром. На твом имању. О

твом трошку. Твојом руком! И он ти каже – без-
правно. Мора, вели, и за то да правиш молбу, д-
уплатиш таксу и дијурину за шумарову дангубу.
Виш ти белаја, како ти вата вурсат. Кад ти
шумар ишчекича, јаком ондак мош да сечеш. Еј,
да питам ја њиг, шта ћу да радим ја у мом
имању. Они да ми воде рачун о мојој шуми? Ма
не би кабулио човек...

– Ја. И шта бидне?

– Настане у коднику тајац. Чуеш мушицу
како зуи. А отуд, из концеларије, се сад чуе свака
рјеч.

– Кажи, вели судија, да се унесе у записник,
име, име оца и презиме.

Тајац. Ко да су сагубили аваз.

Судија понови: Мора, вели, у записник да се
унесу генералије. Мораш да кажеш име, име оца
и презиме.

– Је л' ти то мене, Милутине, питаш за име?
И за име нашег оца, тако ти Бога?

На то ће судија:

– Таки је вође ред. Он важи за све, без изу-
зетка. Ми вође не разговарамо приватно, но
службено. И скини ту капу. Уишо си у државну
установу. Видиш, каже, горе слику преседника
државе? И одговарај на постављено питање.

– Слушај, бре, Милутине! Под један, капу да
скинем нећу. Јел нисам уишо у-цркву. И тај твој
преседник није аранђел Микаило. Ја славим
Аранђела, а јок тог твог. И Аранђелу скидам
капу. Овом твом, јок ја. А под два: То што ме
питаш како се зовем ја! И како се презивам ја,
разумеш ти мене! И како се зове мој и твој отац!

То морам да ти кажем отворено. Без ич увијања: немој, д-извине ова ђевојка, д-едеш г...!

Разјари се сад судија. Каже оној, жена ли је, ђевојка ли је, оној што чука на машину, да тури записник за ону моменталну казну, не могу да се сетим како они то зову. Згодно чусмо, како фркну она машина. Увуче она ту артију на којој је све унапред оштампано. Само дотури рјеч, двије и готова ствар. Казна ко врата. Судија диктира: Овоме органу, по позиву, у предмету том и том, приступи окривљени... У поступку утврђивања идентитета именована странка се недолично понашала пред овим државним органом, због чега јој се изриче мандатна казна у износу од пет иљада динара. Чу се, фркну јопет она машина. Извуче, ваљда, она ђевојка ону артију и каже оном човеку:

– Молим , потпишите вође.

– Оћу, дјете.

– Ви треба да платите казну од пет иљада. Ако вам је лакше, вели, могу ја да уплатим, да се ви не мучите.

– Ић, вешта ли је. Зна она да е то суди[ј]ин брат.

– Вала ти, дјете. Еве ти пет иљада – каже онај човек.

Сад се поново увлачи она прва артија. Туј ти ја не издржак. Приђем вратима и кроз кључаницу вирим. Видим све. Ко вас што гледам. Судија шета по судници. Поцрвењо ко вински чеп. Она ђевојка седи за асталом. На асталу машина. У машини артија. Оптужени стоји напремаса оног астала. Судија сад застаде. Окре-

ну се ка оптуженом и гласно каже: Име, име оца, и презиме?

Гледам ја. Онај човек подиже гуњу отпозади и из задњег цепа од панталона извади новчаник. Домаћински. Кожни. На склапање. Прави буђелар. Рашири га и нешто прстима цара. Не видим баш тачно. Окрете се ка судији и збори вако. Од рјечи до рјечи. Не помако се с овог места. Ове ми ракије. Каже:

– Слушај, да ти речем једну ствар. Да ти, вели, не би јопет мучио ово дјете да мјења и да цаба арчи ту артију, ја вође имам још четрес пет иљада динара. Јуче сам продо јуницу. Кад четрес пет подјелиш, каже, са оније твојиг пет иљада, колика ти је та казна, то ти дође девет. Е, вели, вака ти је ствар: оно што те почастик малоприје једи још девет пута, а ја ти име мог и твог оца нећу рећи, па да си још толики. Па да си началник ђенерал штаба, а јадно ти што си суди[j]ица за прекршае, ј... те ко те турио тујнак, д-извине ово дјете!

Око лампека се разлјеже смијанција. Знаш како се смије мушкарине кад мено довати мученице? Поцркаше од смија.

Неко прозбори: Није цаба казано: Подај Циганчету влас, па ће да видиш шта ће те снађе.

У ИМЕ НАРОДА

*У време „жулука”
минулої вјека*

Пожурде, жено, шта туцаш ваздан, виш да
ћу д-окасим – вели Мијодраг Миланки, која му
не да диде међ-људе нако каконо драго, ко нека
аветиња.

Знаш како е казано, жена човека носи на
лицу, а човек жену на кошуљи. Зато е поранила
сабајле, да намири стоку и пиљез и д-опреми
Мијодрага д-иде том вражјем суду.

– Еве, турила сам жар у пеглу. За трен ока ћу
д-опеглам кошуљу. Кондуре сам ти извиксала.
Кад немаш паметнија посла. Мого си и ти, ко
остали људи, да поднесеш молбу. Но оћеш ти
како ти оћеш. Мислиш да су сви ко Миланка, па
мош да ћераш по свом и да правиш башибоз-
лук. Сад иди те дангуби на ваком дану. Још кад
те клепне по новчанику, јефтиније би ти било да
си купијо дрва и да ниси кусур узо. Ма каки, и да
си додо бакшиш, јефтиније би прошо но што си
осеко, а да ти шумар најпрво није ишчекићо.

– Шуде, море. Немој ми и ти стајати на муку
и немој ми арчити живце. И нако ми е свега, еве,
довле.

Виш да сам на три ћошка. Немо ме макр ти
уједати. Не мож човек на својој очевини д-има

ни лјечка вајде ни да бидне нако сербез. Свој на свом. Направили таки закон по ком испада да сам ја неки копиан на њиној, а јок домаћин на мојој очевини. Треба ја да камчим од кое-какијег дандара и вуњара, пошушњара и цабаљебароша да они одобре мене д-о́сечем ја мој лужњак, мојом секиром, у мом имању. Они ће ваљда ваљатније од мене да воде рачун о мојој шуми. Ал шта ћеш. Немош д-имаш неке асне од њиг. Јок. Но само јад и чемер. Тавориш, вако, дан и комад. Да може и душу би ти узело. Цели живот ринтачим за њиг. Оставили нам само огризине. Дође ми д-узнем тољагу...

— Деде, викнидер гласније — стишава га Миланка — нек неко чуе, па јопет иди код судије те награиши. Него узмиде овај залогај те глоцни мено. Ништа ниси турио у уста, само гуташ те цигарчине, главе ће ти доћи.

— Ма нећу д-едем ништа. Не могу д-окусим ич. И немо да ме затракуеш. Сит сам свега. Еве, довле ми дошло. Пукоше трпила. Најслађе би узо сичана, Боже прости. Морам д-итам, да се торњам из овијег стопа, да не одоцним, па потље да ме заринглају у бувару, баксем, што непоштуем суд. Уапсили ономад човека из Дубца споради тога.

Те године учини влас добро народу. Да не би људи ишли код судије за прекршаје чак у Гучу, једном недељно судију чезом довози писар у месну концеларију и он тујна саслушава и окривљене, и седоке и тако то. Потље ти поштару пошље честитку. Па се пуши. Плати, ил иди у апс толико и толико дана. Оно ти пише да мош да се жалиш, бајаги. Ако си шашав, па не

знаш да врана врани очи не вади, ти се жали. Само додаеш штети приде. Па јабогме. Платиш таксу. Платиш [а]двоката ил неког ко е писмен да ти натрукуе жалбу. Знао то кода нас Витомир Трашевић. Он то научио од некиг ратнијег другова кад су били на Солунском вронту. Ал и њему мораш признати дангубу ил му нешто одрадити. Таки је ред. И најпосле ништа. Појо вук магарца.

Обуче Мијодраг чисте панталоне. Рајтозне. Па попеглану кошуљу. Обу кондуре на босу ногу. Зађену буђелар у задњи џеп. Узе коверат с позивом, цигаре и машину, натуче шајкачу и изађе из куће. Љут ко шаран. Повуко ћоковину на ђеда му, сунце га гријало.

— Немо да се секираш. Нек си ти жив и здрав. Зарадићеш. Пушти иг нек се наале. Немој, молим те, нешто да им ланеш, па да те ребне по џепу. Да начиниш јопет јазук. Но заулари мено језик. Не може шукас с рогатим. Батали ћорава посла. Нек се наотимају. Све ће им то одњети белај. То ти јамчим ја, ијако сам женско. Доћи ће и њима, гурсузима, црни петак. Удариће иг нека чума, па ће ондак они јектати од муке. Ничија није горела до зоре.

Лакну мено Мијодрагу. Згодно се разблажи. Мисли се: Вала Богу што ми даде бар овог меро-давног иксана који ме разумије колко било. Инако се све уротило противу мене. Не би човек жалијо, споради ње, и да истрпи и оно што се трпљети не може. Мешчини да е нека караконџула, да е наџак, јал језичара, лашње би ми било. Какиг све акрепа има, дабоксачувај. А она се потретила меродавна. Не жвоца. На ране да е

привијеш. Алал јој вера. Не даде нам Бог ћечице... Шта ћеш, тако нам паде у исе. Таки нам усуд.

Иде он, тако, путем и присећа се коекакијег зулума. Те нагнаше ме три пут на акцију. Брчко-Бановићи двапут. И Шамац-Сараево јанпут. Добровољно, веле. Ајде де. Аргатовак без ајлука. Па, потље, вамо ударе порез. Па прирез. Па трошарину. Па коларину. Па откуп крвави. Узму цабе и свињче, и овна, и пшеницу, и компир, и... шта им се ћефне. Чиста ајдучија. Не мош да им надаш цевапа. Да мож и душу би ти узело. Но, срећом, то бар не може. Па потље уведоше кулук. Огротик се о веселог Врања претоварајући га камењом из рјеке кад прависмо цаду. Изломисмо и канате и руду. Искидасмо запрежнице. Пуче јанпут и бијончуг. Бије, јадничак, из ћустека по онијем локвама. Оће ам да прсне. Па све јекће ко иксан. Дошло ми било да арлаукнем из петнијег жила. Ал, ајд, све мислиш засвираше, па ће ваљда и за појас заћенути. Јок, брате. Све горе и црње. Црно без ич бјелог. Направило од тебе пачвару и готова ствар. Алаво то. Оте црно иза нокта.

Е сад, оно мош де се пресалдумиш па да почнеш да им кулизиш, да правиш коекаке марифетлуке... Да лочеш ш њима, па сутрадан нако мамуран д-идеш да им узмеш муштулук тако што ћеш д-опањкаш каког поштеног човека кога они кулак зову. На њиг су имали посебан пик. Одма бидне друкчије. Постанеш им друг. И ондак ти моментално лакне. Мање дацбине, лашње деонице на кулуку, мањи разрез за откуп. Још ако те учлане у партију, не мож љепше да бидне... Могу да ти дадну неки посо у задрузи,

ил неђе, па да радиш с плајвазом, с некијем пусу-
лама и тефтерима и да биднеш рât убога. Ма
нећу да се лижем с дандарама и готова ствар.
Проћи ће, ваљда и њина сила... Нико мој никад
и ниђе није профућко веру за вечеру. Не дам ни
ја, па да би на кози оро. Да би на дрљачи спаво.
Да не би имо шта да приставим на прочевље.

И тако, док се Мијодраг бијо с памећу,
прође време и он пристиже месној концеларији.
Под багреном човек бацио на траву неку пеле-
рину, разбашкарио се и чита неке новинчине.

– Помоз Бог! – вели Мијодраг.

– Здраво – одговара онај што седи.

– Јел стиго онај ништак?

– Који ништак?

– Оно говно из Гуче?

– Кое говно?

– Како кое? Судија.

У томе се из концеларије помоли цгољав
човечић, пискавог гласа, говорећи:

– Друзе судија, испрего сам коња. Положио
сам му и ја сам спреман. Ви, кад решите, изволте.

Скамени се Мијодраг. У моменту беше
сагубио аваз. Ко да си му аперисо језик. Једва се
прибра.

– Изволте, друже, видим да ти се жури.
Како се зовеш?

– Мијодраг. Мијодраг Стевановић, гсин
судија.

На саслушању скукуњио се Мијодраг и
објаснио поштено да е осеко свој лужњак да би

приврљезио и склепо мено кошаре за овце. Запатиле се, вала Богу. Мено, мено, па се облизне. Кад гој се која близнила, даво сам алвалук комшијама. Ваља се. Једна ми се, неш ми веровати, отројанила. Вала Богу, пуна кровињара. Ал она оронула па се прибојаг да иг зазимим у њојзи. Ако бидне како југовине мож да се скљока, па да иг поубија. Ма није ми само споради јазука. Но грота би било, гостин судија, ако се кроља озго на њиг д-изгину според мене жива. И то су ти Божја створења.

Знаш како су умиљате. Турим ја, пођекад, мено сочице вако у шаку. А оне лижу. Ма само што не прозборе, два ми ока. Ко неки иксан, душе ми мое. Знаш како су им окице? Тужне и умиљате. Ко у неке ђечице, љеба ми и соли.

А кад јагњадма однесем мекињица, само што се не осмену. Па кад полижу, почну да ђипају око мене. Дошла нако пустошна, па се умиљавају, реко би су бенечад. Ма милина ти поглати. И кад одвркну, жао ми да иг залучим. А напредују, вала Богу, на замерац. Ко из воде, да зло не чуе.

Кад иг испуштим у сампас, па потље пред ноћ оћу да иг сагнам у-тор, само иг вабнем: *ѝрс-ојце* – ете иг из онијег стопа. Ко под команду. Све у-трк. Па, ет, ко велим, севап је да им мено чеклеишем кошару.

А од онијег овршака и окорака, реко, да зготовим дрваци за-зиму. Да не чекам арлауцу. Отањила гомила на дрвљанику. Знаш како ти је у сељачкој кући, дрва се арче и љети. Те узвари, те усири, ђа испеци мено љеба, ђа скувај каког смока, ђа забрчи меће свињама...

Таки ти је сељачки живот.

И ђумара ти лашње живи но он, пусник.

Славе ми мое.

Устаеш ан запјевају трећи пјевци, сабајле.

У разасвит.

И табанаш поваздан.

Потипко, од кад зађосмо у године, ал не
стаемо, ко вода.

Нит лјежемо кад се смркњава, но ћерамо
још тамо оохо.

Почну ћукавци да се дозивљу, ми још на
ногама.

Према вењеру муземо краве, крунимо жито
и коешта.

И кад приспиш, мешто да спавнеш ко
човек, тучеш главом до-неко доба ноћи.

Премишљаам се ку-ћу и штаћу. И како ћу.

Цео боговетни дан трапај, тегли, риљај,
копај, коси, пласти, цјепај...

Тирјанишем и ону моју веселницу, не зна
ку-ће прије.

Пођекад се у журби, нако дрјемован, скрцу-
мам те награишем.

Кој те пита.

Поглај ми руке.

Квргаве и избраздане, реко би идем са
Солунског вронта.

Мученичке.

И?

Ђе си бијо?

Ниђе.

Шта си радијо?

Ништа.

Дан и комад.

И то ти је, па смочи.
Сацгали смо начисто.

Крпи и трпи.

Нисам ти ја неки трошакли човек, ал једва
се састави крај с краем.

Рад би био да сподигнем мено споменичка
за живота мене и оној мојој мученици.

Да нам се не сатре траг баш начисто, ко да
нисмо ни били.

Имали ми комшију. Неки Љубиша Савић.
Од мое до те његове куће није диље но ко одавле
до на Школско брдо. Доље према Трашевићима.
Имо он добру жену – Добрилу. И они ти бијагу,
вако, ково ми, бежђетни. Сподиго он спомен
њима двојма, за живота, на Зимоњском гробљу.

И натруково како никог не оставише иза
себе и коешта.

И на крају тог писанија стоји вако, од слова
до слова: *Ко оће свећу зајалии из іроба ће њима
захвалии Љубиша и Добрила.*

Кад гој ме пут наведе у Зимоње, понесем
свјећицу те им запалим.

Бог да им душу прости.

Кој зна да л ће се ико сетити да мене и
Миланки запали свјећу кад се преставимо.

Кад гој им запалим свјећу, скотрља ми се
суза низ образ.

Не знам што.

Да л споради њиг.

Да л споради нас.

Бога ти питај.

Него, да ти не арчим време, гсин судија.
Нисам имо кад д-идем у Шумско газдинство да

подносим ту вражју молбу. И није ми шумар очекићо. Што јес јес. Платићу колко велиш да е поштено.

Премда, гсин судија, нисам ја премећио, на прилику.

Нити осеко у државном, не дај Боже.

Јок, брате.

У мом, што ми је још од ђеда остануло.

И нисам ти ја то урадио да би избега да платим дијурину шумару.

Ма јок, славе ми мое.

Но нисам имо кад д-идем у Гучу, да дангубим.

Неокосан сам, гсин судија.

Само ја и она моја мученица.

Ми смо ти распети на стотину страна.

Рекок ти, не даде нам Бог порода, те нема ко да нас одмјени нилјек.

Ко два чамора.

Диринчимо и таворимо, дан-ноћ.

За волики посо треба снажурина.

А ми – два крмеља.

Спрчили се ко за двје-банке сира.

Да смо задружни, ко што има, па да се шурка.

Вако, не знаш куш прије.

Скапасмо од-рада, ако ми веруеш.

Шта ћу, из ове се коже у другу не може, што вико онај.

Казни ме.

Инако сам кажњен.

Не мож горе да бидне.

Мене ти је, канда, на водици суђено да ми се угаси славска свјећа.

А за оно што забраздик и ланук малоприје,
под багреном, ребни ме колко ош.

Ма за то ми одалами до балчака.

Немој да се тујнак замаријаш и забашураш
ни да ми прогледнеш кроз прсте.

Кад сам испо задрт и пуштијо ову погану
језичину да лампара како-но-драго.

То ћу да платим апетитли, како знаднем и
умљеднем.

Но знаш шта ћу да ти рекнем нако човечан-
ски?

Извини, нако ко човеку ти кажем.

Нисам ја то мишљо ништа спровођу тебе ко
човека.

Овога ми крста.

Но знаш, нако поштено да ти речем, ми
сељаци ти не бегенишемо влас.

Нисам ја оно тебе реко ко тебе, но ко судији.

Кад је после десетак дана поштар доњо
плави коверат и он потписо осјечак, отвори и
види: *Решење*. Са све муром. Горенаке на вру
стои: *У име народа*.

Шћаше да прочита на тенане.

Утом се укљешти прасе у прошће и поче да
скичи. Отрулијо прикољак и оно нође ћушнуло
и протнуло главу. Па ни вамо ни тамо.

Мијодраг стрпа оне артије у-цеп, испљуну
опушак који је догоро до усне и натрк, између
трмки и трлице, шмугну, преко прескакала, у
свињску башчу...

ЛЕКОВИТИ СМЕХ

КАД НАГНА ОРЛА ЗЛА ГОДИНА

Мешћини вошћанице
Рајћомиру Раћу Појовићу

Обавила туга кућицу сред шљивика, онамо на оној осојној падини Јелице планине, на међи Поповића и Терзића џемата, кое дјели јаруга. Трое ђечице збуњено гледагу како низ занеобријане образе оца им Милоја суза сузу стиже. Најстарији Перо још не-бијаше стасо за школу, поред њега шћућурене ко уплашене препелице, двије млађе му сестрице стајагу крај крстаче побјене у утрину, испред сандука постављеног на двије клупице, у ком лежаше, ко да е заспала, нако убрађена у мараму, мајка им Живка, с прекрштеним рукама везаним црвеном рудицом. Најмањег Раћа држаше у наручу уплакана Зорка Милисављева.

Жене из комшилука кукају и наричу. Али кад бану њена сестра из Плазина, па закука и камен је, мешчини, проплако: *Јој моја сејо / јој љујо моја / јој шћо нас осћави сејо / јој кукуј мене љујој / јој шћо осћави неач љвоју / јој ко ће сирочиће љвое, сејо / јој изранићи, кукуј мене/ јој ко ће им сејо / јој љеба љојружии / јој ко ће њима сејо / јој кошуљице изајраћи / јој ко ће иј сејо / јој до снаје сћодінући / јој каденак су сејо моја / једно друћом, кукуј мене / јој до увейа сејо / јој ко ће ии најћаријеї сина / јој Пера љвоја сејо / јој*

*доїодине кукуј мене / јој у школу оїравийи / јој ко
ће Вуколини роде / и Душанки ївојој / јој кикице
їлесїи сејо / јој ко ће Раћа нејакоїа / јој из їелена
избавийи / јој кукуј мене идобоїа / јој сејо моја...*

Приђе Босиљка Славимирова те је, нако
уплакана, поче молити и кумити да не кука
више, да не секира ћецу. Веле, не може поп да
почне опело док се не ушутимо. Њене јецаје
надгорња глас: *Блаїословен Бої наш...* Народ се
прекрсти а миришљави облачак дима од тамља-
на се уплете у грање јабуке која бијаше надкри-
лила одар покојнице.

Тешко е описати муке Танталове кроз кое је
прошло Милое, борећи се да из-наднице израни
своє сирочиће. О томе би се могле књиге испи-
сати. Али Бог Милостиви брине и о врапцима
на грани, и о трави у-пољу, а камоли о ђечици.
Тако се милошћу Његовом и ова неач сподиже и
здомча снаге. Ђевојчице израстоше у ђевојке па
се поудаваше и гњезда своја свише. Кад Перо
ослужи војску, оде у туђину, трбуом за круом.
Осташе Милое и Раћо да се Богу моле не би ли иг
ко зовно у-надницу, да тог дана имадну ‘рану и
зараде колко било. И тако некако, на једвите јаде
и с муком големом, састављагу крај с крајом.

Једног дана бану поштар и доње Раћу позив
за-војску. Кад дође тај дан испрати га отац нави-
ше до изнад Ивовца, туј га ижљуби, тутну му
неколко банки у-шаку и пожеље му срећан пут,
па му накричи:

— Чувај се, сине мој, снаго моја и узданицо
моја. Само ми ти прекоста да ме љебом раниш
кад стигну године. А већ видим да ме притишћу

по-мено и да ми снага почиње чиљети и копњети.

Кад се Раћо врати из војске беше се рас-
крупњо. Јак за двоицу. А нако меродаван и
добар ко добар дан. Сви су вољели да га зовну у-
надницу. Кад је црвено слово ил рђаво време он
је с оцом шурко око-куће и помага му зготови-
ти понешто за јело. Љеб су мјесили једном у
седам дана, па кад при-крају добро обајати они
укувају попару.

Раћов најбољи друг из чете бијаше неки
Видое Ваљевац, који се још прије војске запос-
лијо у београдском *Водоводу*. Штоно се каже: луд
радник. Бољег није имало. После војске, не
попрође млоге времена, позове га једног дана
генерални директор и постави га за пословођу
бригаде која копа канале. Ондак ти није било
овије машина к-ово сад. Јок, но се маом радило
рукајле. И каже директор, том Видоју:

– Појачаћу твоју групу за још пе-шес људи.
Ако имаш каког доброг радника да предложиш,
ти ми јави.

– Директоре, вели Видое, ја сам имо најбо-
љег друга у војци, неког Ратомира из Драгачева.
Тај вреди за троицу. А поштен је коно сунце
јарко.

– Иди у суботу у то Драгачево. Отиди код
благајнице, наредићу да ти напише путни налог
и да ти исплати двије дневнице, а кад дођеш
донеси карте од превоза, да ти накнади путне

трошкове и реци том твом другу, ако ти јемчиш за њега, да првог може да дође на посо. Распоређу га у твоју групу.

Кад Видое стиже у Горачиће, исприча Милоју и Рађу, така и така ствар, све по реду како е друг генерални реко. Вели плата е у минут сваког првог и неће ти бити мања од толико и толико. Милое и Рађо се згледнуше. Па то, кад би имало посла по селу сваки дан, да радимо од-сунца до-сунца не би могли оба двојица зарадити ни за три-месеца. Јел у то време се надничило въздан за ћасу брашна ил' неку другу марду. Само е понеки добар домаћин плаћо надницу у-парама. Ал' и то било мизерно начисто. Ал' шта ћеш, боље ишта него ништа. И још вели тај Видое:

— Имамо спаваону у једној лепој бараци ће спавамо нас седморица за цабе. Има и купатило, мош да се окупаш сваки дан кад дош с посла. Доправде, нема баш стално вруће воде, ал како би се купо у потоку. Имамо и мензу, ће је све багатела ако-ш да купиш нешто мимо бонова кои ти следују за ручак, нако, фрај . Од предузећа добијамо и љетње и зимско одјело у ком идемо на посо. И обућу нам дадну, кожне цокуле плус гумене чизме ако се окиша. Плата мож да ти остае безмало цела целцијата. Не очкрбиш је само мено. Ја ћу уредити д-убаце још један кревет у нашу спаваону, па ћемо ко браћа бити зајно нас осморица.

— Шта велиш ти, тата?

— Шта ћу да ти велим, дјете. Ја би вољо да биднеш са-мном. Ал' вође, ко што и-сам видиш,

љеба нема. Мош да зарадиш ко чела на брусу. Дан и комад и то ти је. Крпеж, трпеж. Горенаке високо, а дољенаке тврдо. Немаш куд. Догоро луч до ноктију и готова ствар. Ако е упола од тога што вели овај момак, иди. Знам ја да ти неш дозволити да ја липшем гладан. Боље иди но да се мучиш војнак, коно ја, цео вјек.

Ћутрадан, пошто појдоше пјевца испеченог на компирима, Милое спреми Видоју влашу ракије затиснуту кочанком, па га Раћо испрати до на-планину. Показа му прјеки пут наниже к Чачку, според Савине стопе, а овај му објасни да очи првог ђедне на ћиру и, вели, за осам сати си у Београду.

– Да знаш, имаш воз у два, а ја ћу те тамо сачекати на задњој станици, не мош да севиш.

Још му накричи:

– Ако воз бидне доцнијо ништа се не-бригај, ја ћу те чекати.

Туј се они ижљубише и Раћо му чврсто стиште десницу а лјеву руку му тури на-раме па му рекне нако з-душе:

– Слушај Видое, ја имам брата и двије сестре. Ал’ знај, од данас си ти мој побратим!

Ома ыутрадан Раћо опра у цјећу чакшире, обадвије кошуље што е имо, џемпер и чарапе. Ко вели, нек бидне све чисто и спремно за покрет кад бидне очи првог. Кондуре ће опрати и споља и изнутра па иг извиксати кад дође време. Ал’ има грдни проблем. Грдан да не мож да бидне грђи. Бије се с памећу: како ће да се рас-преми пред седам људи, а гаће му искрпљене. И кратке и оне дугачке, јегерове. Да су бар уштопа-

не на машину, па ни по јада. Но јок. Он иг зашијо иглом и неком брезвезном рудицом дречаве бое. Види се на пушкет. Шта ће кад није другог конца имо.

Сутрадан ти он оде да поможе Срећку Радосавчевићу огртати компир. Кад би с вечери, Срећко му исплати надницу нако поштено. Жива згода. С оно мено цркавице што су приштеђели и ово што е данас зарадијо имаће довољно за воз. Све је како најљепше мож да бидне. Једина секирација му е тај доњи веш.

Прескочи прескакало упремасе куће Радована званог Лика, па удари путањом онамо изнад Николине куће. Бијаше јаком поче да се вата сутон. Залаја кер. Он погледну и виђе Настасију Николину ће простире веш преко ленке. Двје-три кошуље, чаршов, пешкир, неке крпе и трое гаће. Види се да су мушке. Мора да су Милошеве. Јес Милош помлађи од-њега, ал' изрasto, згодно се замомчијо, сигурно би могле и њему да пасују. Па добро, и ако бидну мено потјесне, важно е да нису ицјепане. Оста кер да кези зубе кроз-прошће, а Раћо оде тамо иза чича Милисављеве куће и ковачнице према Терзића јарузи.

У-кући на брвнима висијаше још једно парче сланине. То није смело да се пипне, ни за живу главу. Коно да се не-ваља. Сем поћекад. Од једног рањеника два крила за годину дана. То ти је, па смочи. Колко пута е помишљо да одвика-ри само лјечак да, што се каже, омасти брк, ал' каки то. Тата би се парлаисо.

— Побогу дјете — реко би — знаш ли ти колко е дугачка година, треба д-исегне до-јесени.

Извади он оне паре што му даде Срећко и пружи тати. Потље, плакнуше ноге на-басамци-ма па полјегаше. Један на један, а други на други кревет. Јес сламњача, јес јастук напуњен зобаном сламом, ал' кад си уморан мош да заспиш и на дрљачи, само ако би зубци били окренути наниже.

Не прође млоге, чуе: Милое заспо. А имо е одувјек тврд сан. Кад заспи и почне ркати могу топови да пуцају, он нијабера. Како и не би кад ђебра поваздан ил' у-надници ил' на свом имању. Није то имањце било бозна шта, ал' он се трудијо д-искористи сваки чеперак. Зауварница е колко било нешто заимати.

А Раћо нема сна ко да се не-ваља. Уватијо га неки зорт, сав се узрујо: чини му се коно да му неки мрави гмижу уз-ноге, па се бије с памећу:

– Морам, не вреди. И орла мож да нагна зла година да зимуе међу кокошкама. Тако и ја. Иако нас је тата заклињо да туђе ни не пожелимо, а јадно ти, Бож-сачувај д-украдемо, морам ноћас то д-урадим и готова ствар.

– Црњо црни, шта-ћу и ку-ћу ако се сазна да сам укро, па да пукне брука по селу. Каком црном селу, чуло би се од Јелице до Бјелице. Још и диље.

– Све то јесте, ал' ће ћу међ толке људе, варошане, с ицјепаним гаћама. Има да ме зебавају док сам жив. Ку-ће моја брука!

– Севик што се ономад не поверик Видоју. Он би ме разумљо. Сигурно би ми дао његове, а он у моим отишо до Београда, па би се тамо некако неђе кријући преобуко, а оне мое ћушно неђе на буњак. Шта су за-њега с толиком платом

једне пишљиве гаће. Ал' не вреди. Сад је доцкан. Прошо воз. Што не може бити, о том немо говорити.

— Морам д-идем д-украдем једне Милошеве гаће, нема ми друге.

— Ако тата сазна, црћи-ће на пречац. Они час.

— Ма неће сазнати, наоблацило се, срећом, не види се ни прс пред-оком.

— Е, моја луда главо, зар није тата причо како е поп говоријо да у Светоме писму пише да ће све што е тајно бити јавно. Колко е само пута реко: *Заклела се земља рају да се ѿајне све сазнају*. Па зар ниси, луда главо, утувијо ону причу из школе: *У цара Тројана козја увейи*а?

— Јесте то тако, ал' што се мора мора. Нужда закон мјења. Једна ми брука не гине. Да ми се село смије, ил' да ми се смију они људи с којима треба живљети. Од два зла морам д-изберем мање. Морам и готова ствар.

— Мож да бидне да се у селу не сазна, а у Београду се сакрити не-може никако.

— Ако украдем, глаћу на сваки начин да штету накрпим, да им објасним ситуацију, да иг кумим и молим да ми опросте. Ако се у Београду обрукам, тујнак поправке нема. Има да ме зову голугузијан. Или дроњо. Кој зна како су свети београски коштаплери. Ко ће њима надати цевапа.

Полако подиже крај поњаве, окрете јастук уздуж и пребаци поњаву озго. Ко вели, ако би тата усто, а ретко кад устае ноћом, у овом мраку не би ни-виђо да нисам тујнак.

Изиђе у-кућу, како зову оно прво одећење з-брвнима, напипа бритву на полици више наћвара, попе се на трonoшку, и одруби једну кришку сланине, нако с прста. Можда мено појаче. Кад је измако из авлије, он на засоницама изреца ону сланину на ситне режњиће. Нако отерсуме у оној помрчини. А она замири-са само тако. Смазо би бар један режањ, слађе од шећера. Ма како то. То сам намјенио Николином Гарину. Да га подмитим, ако шћедне да ми се смилуе. Кад је прескочио преко прескакала и уишо у шљивик више Николине куће, диже му се коса на глави. Да л' да се вратим? Нико мој никад није укро ни око-прста конца. Зар ја да починим ту неваљалштињу? Бог ће ме казнити јел је заповђо: *Не кради!*

Све тако мисли, а иде напред. Прежа коно мачка кад лови миша. Чини му се да е и дисање прекино. Ал' не вреди. Опази га кер и поче да лае. Цуко – прошапта и баци му преко-прошћа један режањ сланине. Чу како га кер смаза. Он му баци још један примичући се полако вратницама. Па још један. Кер поче да цвили. Згодно чуе како се облизуе. Он му баци још један и одшкрину вратнице. Кер не лану. Проби га зној. За-вратом. Низ чело. Под-пазом. Низ леђа. Сву-куђ. Јопет му баци, један, па други комадић, а једне гаће с ленке згура у-њедра. Још бијагу влажњикаве. Брзо пође, натрашке, окренут керу и баци му још један, па други режањ. У том повуче за-собом вратнице. А онда се стушти ко ветар ка прескакачи. Николин кер шути ко заливен. Огласи се Милисављев. Ал' то е мања

брига. Одонуд из правца Крушевља, ко под команду, залајаше Терзића керови, а озго, ко по здоговору, и они из Јоксимовића авлија. Сад могу да тупе зубе до зоре. Посо завршиш. Шта е, ту е.

У руци тек сад опази два-три режња сланине. Прекостало од кера. Не туви да е икад ишта иђе слађе појо.

Кад је кроз месец дана по запошљењу, примијо плату, није мого да веруе очима. Толико пара у животу још није виђо. Мимогред је после посла ишо у град и накупово тати ваздан коешта. И нове кондуре. И панталоне. И цоку, добру. Штовану. И двије кошуље. Једну карирану а једну нако небо-плаву. Па поткошуљу и доњи веш коно што имаде онај најстари[j]и радник у његовој бригади. Онада пиринча, бјелог брашна, шећера, алеве паприке, двје-три коцкице квасца, влашу гаса и вењер, туце шибица и још пуно коешта. А у посебну торбицу, што е наумио да даруе Настаси[j]и је спаково специјалан поклон: двије кесице од по сто-грама праве правцијате каве, кило коцке, двое најскупље гаће и велико парче сланине, имало е кило и појаче. Кад би очи неђеље, испрати га побратим на воз и он оде у Драгачево.

У Чачку бијаше ноћ одмакла поприлично ал' није мркла. Но беше уцаклијо месец и звјезде се искитиле на-љепоту. Он ти онај ранац што е узајмио од Видоја упрти на леђа, ону торбицу увати за повраз у једну, вењер у-другу руку и правац навише преко планине. Прије зоре стиже прет-кућу. Ијако е месечина ко дан, он

укреса машину те упали вењер. Д-обрадуе тату. Колко су се само пута здоговарали да набаве вењер. Ал' никако им се није дало. Стално бијаше нешто, штоно се каже, прече претече. Са упаљеним вењером у руци, зовну:

– О, тата! Тата!

Зашкрипаше врата.

– Сине мој добри. Добро ми дошо, рођени мој. Откуд ти вењер?

– Купијо сам ти, тата.

– Еј, благо мене. Па ниси треба да се трошиш, сине. И до сад сам бијо брез-њега. Ал' вала ти ће чуо и ће не-чуо.

Ижљубише се. Па уиђоше у кућу. И нако спрам вењера, Раћо поче распакивати дарове. А Милое се чудом чуђаше. Не могадијаше веровати своим очима.

– Сине, уштиндер ме добро, еве вође заруку!

– Шта то причаш, тата, побогу? Што да те уштинем?

– Оћу да биднем сигуран да л' је ово јава ил' сан.

– Ма мани се, тата, докона посла. Каки сан, каки бакрачи. Побратимијо сам се са Видојом. И нисам севијо. Све је нако како ми је реко. Ништа слаго није ни за нокат један.

Свиће. Милое оде да пушти кокошке и овчице, да намири свињче да не грди гладно, а Раћо наложи ватру, пристави лонче, и скува каву. Извади оне кобасице и саламе што е доњо и сомун па то исече и тури на трпезу. Кад се Милое врати, кава замирисала. Ко душа. Права,

правцијата. Није коно она дивка што се пије, а и то кад бане неко од гостију. Она ти је за ову каву обичан кљукопрц. Уз каву попише по шљиво-вицу.

– Ајде, тата, да вруштукуемо.

– Па ово, сине, нема ни цар.

– Даће Бог, тата, да нам вако бидне задуго. Доста смо печалбили и оскудјевали. Дошло време да и нас Бог погледне.

– Вала Богу.

– Него бе-шале, не рекок ти: писо ми наш Перо из Њемачке. Неш ми веровати да е купијо лимузину.

– Шта то причаш?

– Јес, Бога ми. Ш њом, вели, иде на посо. Положијо вожњу из прве.

– Еј, вала ти, Боже, на твој дару. Кад је умрла весела Живка, мишљак да ода-нас нема ништа. Ал', нико ко Бог.

Прекрсти се. Прекрсти се и Раћо.

Кад су доручковали, вели Милое:

– Ја ћу сине да нешто шурнем, а ти иди да мено спавнеш. Ниси ока склопијо целе целците ноћи.

– Јок, тата. Ти иди својим послом, а ја морам д-одем до Николе и Настасије.

– Што-ш кода-њиг сабајле?

– Дуга е то прича. Причаће ти Никола. Можда. Има времена.

Узе Раћо ону малу торбицу и оде.

– О, домаћине!

Кер, лае ли лае. Настасија се помоли ис-куће:

– Ој, ој! Шибе! – ућутка кера. – А ти си,

Раћо, сине. Откуд ти? Па ми чули да си ошо чак у Бијоград.

– Па јесам, ал’ дошо д-обићем тату, па реко да видим чика Николу и све вас, мено сам ве се ужељо, право ти кам. А имо би и неки посличак кода вас д-обавим.

– Ајде, сине, добро нам дошо. Ај мено да вруштукуеш, ја кувала качамак, нисмо све могли да појдемо. Није се оладијо начисто. Мено сирца и кајмачка, неш се пречастити.

– Оћу д-уићем ал’ д-едем не-могу, два ми ока, сад сам с татом то обавијо.

Кад уиће у-кућу пита се с Николом, Милошом и Радојком. А они га почеше пропитивати како му е на послу, је л’ мого да свикне на нов живот и тако то. А он им оприча све нако по реду шта и како.

– Но ја сам вам доњо нешто мено, нако од руке, ваља се.

Па извади шећер и каву из оне торбице.

– Побогу, дјете, што си се трошијо. Имамо ми свега. Тебе је нужније у том бјелом свјету.

Он погледа у Радојку, она већ бијаше ђевојчурак, па Настасија премети да би он нешто имо да рекне, ал’ канда се нешто снебива, па ће касти:

– Ид-де Радо, ћери, испушти овце у-башчу, нек пасу. И наби добро гужву на вратнице да не изиђу и начине каку штету.

Кад Радојка изиђе, он пред њима тројма оприча све до танчина како е било оне ноћи кад је укро Милошеве гаће.

– Дошо сам, да ве молим д-извинете. И д-

остане ова моја брука међу-нама. И еве, на конту тога, враћам двоје. Боље нисам мого да нам у Београду. А обишо сам повише радњи и тражијо најбоље и најскупље.

— Ма, дјете, нек ти је Богом просто. Нужда човека нагна. Вала Богу кад нам рече. А ја сам се пуста огротила. И то много. Сумљала сам на кое-кога. Ма није ми било толико криво споради јазука, колко ме би стра да нека погана душа не набаци ђетету каке чини, дал'ко било. Има пођеки злокобан иксан. Знаш како се оно каже, неко о свадби, неко о брадви.

— А ово. Ово сам вам доњо торбицу на презент. Ваљаће Ради да тури плетиво ил везак кад пође наниже у Јасење овцама. А ово, па извади онај комад сланине зав[и]јен у дуплу артију, ово сам доњо да вас почастим с овом варошком сланином, ал' обавезно добар комад и кору да дадете вашем Гарину.

— Што Гарину?

— Зато што му неотице не дадок цело исе кое му бијаг намјенијо. Закино сам му два-три режња и то појо упремасе Славишине штале. Да он не ушуће оне ноћи, не би мого отићи у Београд. И молим ве, коно Бога, д-извинете. И нек бидне међу-нама, да не обрукам кућу и кућиште. Ет, тако е било и готова ствар. Што јес јес. Не вреди пити па крити.

Изженили се и Перо и Раћо.

Постали добри домаћини.

Рађо, временом, посто возач генералног директора београдског *Водовода*. И то радијо до пензије.

Кад је пошо из Драгачева у Београд иза-њ осташе двое искрпљене гаће у завичају.

Трудио се васцели живот и кад је пошо у вечнос, иза-се своима остави двије куће у Београду. Упокоијо се у Господу прије двје-године.

Бог да му душу прости!

ПОГАЗИЈО АДЕТ

Бијаше ведар, ранојесењи дан. Живко силазијаше озго од Лозе, наниже преко Иверја, ка Дубовима. Пун радости бијаше што му е шумар дао прореду на обравнитом месту. Баш како пасуе. Може са запрегом да се приђе олајле. Бије се с памећу кога би зовно да му поможе сећи. Ваља поитати за љепоте. Сад му е вакат. Ништа горе нема но кад ударе кише, кад се спуште магле ил' кад осежеи а на дрвљанику нема дрва.

Кад од Манојлове куће наљеже вамо изнад Милићевића виноградине, смотри Крстомира ће седи под дудом. Падеше му на ум коекака збитија кад су њиг двоица момковали. Зајно ишли по саборима и вашерима. Ретко који су пропуштали. Вамо од Тодорице у Љубићу, па све онамо до Митровудне у Пожеги. Погледну шта се купуе, шта се продае, колко се цени коешта, а пошто се, потље, дадне. Детаљно осмотре шта нуде тишљери, дунђери, абације, терзије, пинтори, земљоделци... Шта има од грнчарије. Нагледају се антерија, ферменова, гуња, долама и другије цока. Загледну сапове, брусаре, боланце, киланца, раније, вучије, ступе, тучкове, буце, тестије, чутуре, чанкове. Баце око на рабоше, јармове, ждрепчанике, бакраче,

бисаге, покровце, прапорце, меденице, узде, седла, заворњеве, чезе, таљиге, каруце... Погледну и цигански еспап: вериге, синцире, конопце, плекове... Завире у алатке: сврдла, раопоне, рендиће, кесере, лопаре, машице, круњаче, муљаче, менгеле, наковње... Обиђу марвени реон: телад, прасад, јарад, јагњад, волове, коње, магарад, музаре. Али и јаловуше. Да виде како се владају цене. Знаш како е: сви ће у џемату да иг запиткују кад се врну. Мораш да знаш и како се креће жито, раж, зоб. Па разна семена. Ваздан коешта. И нипошто не пропуште да сврате под-шатру. Да виде како је ашчија мезелук зготовио. Највољели су да се мено презалогое. Посебно су бегенисали свадбарски купус из земљаног лонца који се крчка уз ватру распаљену според шатре. А нису манисали ни да попију по две-три. Ђекад и повише. За обилазак вашера ни рђаво време није могло ласно да им увати вурсат. Бијагу некако однекале набавили неке пелерине.

Богме се поодужи то њино момковање. Одаво пресамитило тридес. Аман, наминула четреста. Ондак се Живко ожени. Доби и ћечицу. Вала Богу. А Крстомир остаде да момкуе усамо.

Кад Живко наиђе упремасе Крстомировијег вратница, јавну се.

— О, Крлее!

— Ој! Ој! О, Жиле, ти ли си, роде? Ајд вамо.

— Право да ти кам, Крле, итам. И то много.

Мено сам поодоцнијо з-дрвима. Идок горе у планину те утаначик са шумаром прореду. Па би рад бијо да то отарасим вришко. Док је ове лепоте. Примиче се зима.

– Ама, Жиле, полако брате. Није те очепила Жутуља. Зар ти да прођеш поред мое куће, нако ко поред турског гробља. Лјепијег смо ми дана протурили зајно. И згодније залогичака појли. А богами и залили ваљатном капљицом...

Нећка се Живко, ал' немадијаше куд. Сврати. Нако од атера. Ижљубише се.

– Ајд у кућу, Жиле, да попијемо по-едну. Ко земајле, срећније дана.

– Ма јок. Ја сам ти, Крле, одкад ми се родијо овај други синчић, одуставијо ракију и свако пиће. Зареко сам се и не окушам, реко би се не ваља. Знаш како е: морам ту неач д-изгурам док се не домогну снаге.

Крле га просто угура у-кућу.

– Побогу, Живко, ће нађе сад да баталиш пиће? Ем си ме оставио да сџм тучем по саборима ко мушица по празној ћупари, ем сад неш са мном да попијеш. А преко дваес година се нисмо раздвајали. Него имам лјепу љуту. Дваес гради. Ко гром. Да дрмнемо по једну, па куд пукло да пукло.

– Нећу, Крле, стварно ти кам.

– Имам лјепу себицу. Да бацим лонче на шпорет па да попијемо по-едну врућу?

– Ма како. Нећу па да ти је од-смрти лјек.

– Имам добро вино. Знаш оно мое? Бањичко. Мушко.

– Рекок ти да сам одуставијо свако пиће. Не могу.

– Бре, Живко, зар сам ја доживљо да се ти у мојој кући ништа не послужиш? Па није ово кућа Ђорђа Вране, кумим те Богом једнијем.

– Ама, фала ти, ко брату. Ко да сам се послужио. Ал’ рјеч је рјеч. Доњо сам чврсту одлуку да нећу ни ракију ни вино д-окусим, ни овићка, и готова ствар.

– Чекнидер мено – вели Крстомир и изиђе из собе.

Не прође млоге, ете ти га иде. И носи карлицу с млјеком. Пуну пунцијату. Одозго се уваatio кајмак. Ко поњава. Љушка се. Бапну ону карлицу на астал. Пљуцну оно млјеко. Просу се за килско лонче. Можда и појаче.

– Е, слушај, Живко! Преко дваес година смо се дружили ко браћа. Дјелили добро и зло. Бекријали пођекад. Никад се споречкали нисмо. Нисмо један другом казли ни црне су ти очи у глави. А сад си ме ујо за само-сâмо срце. Погазио си адет, бре! Е, кад неш ракију ни меку ни љуту, ни вино, пи онда ово млјеко.

Комендијали су потље, крај лампека, како е Крстомир нагно Живка да попије пуну карлицу млјека зато што е погазио адет. Реко му, баксем, док не попијеш, нема ти врдања одавле, па да би се за гркљане ватали.

А да л’ га е нагно да појде и кајмак, не зна се баш тачно.

Живко е стиго да зготови и наваше дрва те јесени, за љепоте.

Богме стиго и д-одгаи синове. Здомчаше му се снаге обадвоица.

Крстомир се није женио. Осто усамљеник.

Потље остари. Умрје, веселник, у туђој кући.
Пришљамчијо се онамо код Разе кад јој је весели
Микаило умро.

Знаш како е казано: *Млад делија, сѣтар сиром-*
ма.

МАЧАК БОМБАШ

– О, Младомире!

– Ој, ој!

– Вамодер.

Изиђе Младомир из-штале.

– О, Станиша, ти ли си? Ајд у авлију, роде.

Види Младомир да се Станиша наједијо. Ко да е пијо сичана. Љући од шарана. Пролјеће му кроз-главу шта би могло да бидне. Да нису ћеца направила неку неваљалштину? Да није стока уишла човеку у усев па направила зијан? Неки белај јесте. Како-гој окренеш, није згодно замесити се ш-човеком. Било коим. А камоли са првим комшијом. А и вамилија смо. Не иде то. Крв није вода.

Да га мено одобровољи, да му спушти притисак, вешто ће Младомир:

– Ајд у авлију, Цане мој добри и предобри, кад си ми, вала Богу, бано. И добро ми дошо. Најпрво, да за јуначко упитам те здравље, па да попијемо по-едну, добри и поштени мој Цане.

Шљону Станиша, нако, ко уштипак. Попуштише му жиле на врату. Варба му, на лицу, сиђе у нормалу. Скида Младомир гужву са вратница и отвара иг.

– Како си ми, Цане, делијо моја? Како е брат Манојло? Нисам га виђо од прекључе.

– Добро смо. Вала на питању. Него...

– Ајде да седнемо, да накренемо по-едну, кад си ми на радост наишо. Баш се и мене припило, а мрзи ме да сам то обавим. О, Радосија! Дотурде по ракију. Имамо госта.

Ижње Радосија покињу и чаше. Наточи Младомир, па подиже чашу.

– Здрав да си ми, Цане, делијо и дико наша! И поносу наш!

– Од Бога ти здравље.

Искретоше. Искусан је Младомир човек. И умије ш-људма. Заговара да се Станиша што више смекша. Знаш како ти је. Много е лашње ш-човеком расправити мај каки проблем нако натенане, но у јарости. Споради тога е и казано: *Сунце да не зађе у њеву вашему.*

Кад обредише по трећу, реши Младомир да види у чем је ствар.

– Реци ми, роде мој, да л' ја могу шта да ти поможем.

– Знаш како е ствар, Младомире. Ја знам да си ти добар човек. Никад ми ниси ништа нажао учињо. Кадгођ сам наишо примио си ме нако човечански. Ко и-сад. Ал' морам да ти кам једну ствар. Па љутио се, не љутио. Јел је догоро луч до ноктију да не мож диље да се трпи.

– Шта да се љутим, Бог ти помого? На тебе ја да се љутим? Забога, Цане. Таман посо. Само ти реци.

– Знаш, онај твој мачак је неваљо много.

– Што, да ти није долазио код мачке? Па није сад вебруар.

– Ма јок, како мачке. Горе од-тога. Други пут сам га уватио на тавану. Навадио се на сланину.

– Забога, Станиша, што ниси убијо скота?

– Па не би шћео да се замеравамо.

– Каки да се замеравамо. Слободно уби. Ако га ја видим прије тебе, доњећу ти га, ове ми ракије. А ти му пресуди.

И тако они попише још по-едну и разиђоше се. Нако човечански.

Кад је било предвече, прикиваше Младомир неке баскије повише качаре, кад иза ћерта, протеже се мачак.

– Мац!

Приђе мачак. Помилова га Младомир. Узе га под пазу и крену право Станишиној кући. Жао му, ал' рјеч је рјеч. Манојло седи пред-зградом на клупици и пуши.

– Машане, помоз Бог!

– Бог ти помого, Младомире.

– Ђе ти је Станиша?

– Замаче неђе наниже у-вотњак.

Кад Станиша чу жагор, поврати се.

– Ево, Цане, мог разбојника. И твог душманина. Ко што обећак, ево извршик депортовање. И предаем ти га на суд и пресуду. Твоја пресуда ће бити коначна. Ја улагати жалбу нећу. А ти настој да му пресудиш да и он не-мож да се жали.

Сад попише Станишину ракицу. И Манојло ш њима. Кад обредише једну, другу, трећу, каже Станиша:

– Слушај, имам један шедит. Осто ми од кулука, кад смо минирали камен. И спорогору-

ћи вители. Шта мислиш да мачка вежемо за шљиву, а динамит за мачка? Тако дође лакше. Не могу да г-убијем руком.

— Еве тебе, Цане, зликовца, па ти ради што е тебе драго. Ништа мене немо питати.

Узе Станиша мачка. Узе узицу, шедит, вители и шибицу и оде у вотњак. Тамо ти он то све уреди по занату: веже мачка за шљиву. Ону што се крдисала. И нако јој изашо уврстак. Па потље другом узицом веже шедит за мачка. Вители по пропису припали и побегне вамо у авлију, код Младомира и Манојла. Нису вратнице за њим стигле да се притворе, прозвижда мачак. Са све шедитом на леђима. За њим танак траг дима од вителиа. Ко метак пролеће кроз Станишину авлију и стушти се путем, ка Младомировој кући.

Закука Младомир.

Баци чашу и појури за мачком. Ал' мачак измако. Ни куршум га стиго не би.

Кад је мачак улећо у авлију јурне ка кући. Срећом неком, праг од полубрвњаре повисок бијаше и баш у тренутку кад је мачак бијо испред прага, вители догори и шедит есплодира. Скљока се Радосија крај шпорета ко свјећа. Од страсти. Ђеца се парлаисала. Дуле се умокрио од дерта. Од детонације сручила се ћерамида с куће. За два котобања. Каки два. Има за три пуна. Кадар и појаче.

Богу вала, сем мачка, сви су остали живи и здрави.

Да е мачак само једну секунду раније стиго, па прескочијо праг, ова прича не би била смјешна. Ни-лјек. Ником не би пало на ум да комендија.

Знаш како е казано: *Ни у їори зло не їовори.*

КОМИШАЊЕ

Златни јесењи зраци обасули пожућеле њиве по којима су се испрјечали мурузи, па од тежине свое побрљили наниже потамњеле свилене браде. Набрекли клипови, од милине неке, поцјепали свое аљине иза чијих дроњака провирују жута, крупна зрна.

Трчкарам за тајом, а он гази средином њиве у Радашином долу, у небоплавој кошуљи која пресеца зраке што су полегли одонуд, од Овчара, па иза његовије рамена милују класје кое на благом поветарцу плеше и пјевуши неком тијом, ситом, топлом аријом. А тајо, мало-мало, па рукама рашири ону пукотину на шаши, те се одонуд испрси, без стида, голишав, крупан муруз са сабјеним низовима жуторумених ћердана. Ниђе једног ћелетка. Прекрсти се. Чук како радосно кликну: *Вала ѿи, Боже, на ѿвом дару!*

Одломи један. Па још један.

— Узми, сине, понеси кући. Заврни шашу навише, па завежи. Направи висуљке. Обеси иг о ћерт. Нек се види љепота Божја.

Кад смо увече сели за трпезу, он, пун радости, вели:

– Ѕјутра, с Божјом помоћу, беремо жито. Договорик се малоприје ш Чилом, Млаћом, Јеротијом, Драганом, Ђубом да то отарасимо. А хутра вече, ако Бог да, комишање. Сви ће да се искупе. Па ћемо да им вратимо, нако, човечански кад они бидну брали и комишали.

Саво и ја добисмо задатак да сазовемо комишијоце. Он ће од Бубана, преко Такиша до Брјеста да обнародуе ујутру да е код нас увече комишање. А ја вамо овај део џемата, поред Гишине куће, све онамо док не тучим до Радојковог Рида. Редом, од авлије до авлије. Нипошто не смијеш да сметнеш, па да неког искобиш. Каки то. Да дође до замерке, далеко било.

Ѕутрадан, кад је сунце накренуло к-Овчару, онамо, низ Радашин до, шкрипе папучице на шинским колима, на којима су попривијани винтови. А точкови, посуљкујући, глачају ону суву смоницу ко да си затега неке извиксане кајасе нис-пут, све доље до у-рјеку. Јопет, вамо навише, ка нашим кућама, чуеш меденице. И чуеш како крцкају канате под теретом, љубећи се са набреклим стубцима.

Бануше у авлију, један по један чифт. Не зна се ко е више натоваријо. Пуне пунцијате канате с наставцима. А Млаћо Радомиров, повр наставака, поређо по муруз дупке: доња половина уз наставак, а горња штрчи навише к-небу. Па све то попунио. Извршијо.

Пола авлије нагомилаше. Кад бациш око на гомилу, скрозира те нека милина. Тајо точи рабацијама и беријоцима ракију. А они, један

по-едан, прекрсте се, па наискап. Кад дође ред на Ђубу, који беше још млад, безмало голобрад, накрену мено, па се ко стресе. Уједе га Драган Рудоња: *Кус ѿјевац – ѿиле довјека!*

У кујни, жене помажу мами пржити уштипке. С времена на време, заигра фиранга на прозору. Провирују да виде колика е гомила. Цене, нако од сента, д-има више но што може у-салаш да стане. Сви се радују комишању. Таки ти је наш иксан. Воли да комендија. А на комишању ти је комендијање главни посо. Туј ти онај исприча догодовштињу, смјешну, која е стварно била. А било е и оније кои мено нафиљују. Ал' тако испричају да и сами мисле да е жива, живцијата истина. Јопет, има и онијег што тучу, нако, што би рекла нана Славка, ко ован у криву шљиву. Вамо, јопет, понеко слаже, да неког пецне, нако изокола, што вико неки. Неће баш да иментуе о ком се ради, ал' вамо га ошајдари да не мож бити горе. Само што му слику није турио. Снаоди се како ко умије. Пођеко увико да комендија, па му приличи. Ко умије њему двије. А вамо понеко незграпно ргне, па му стоји коно пилету сиса. Боље би му кока пјевала да е шућо.

Тако ти то иде на комишању. Комендијање одвајкад. Кажу, откад је свињче искривило реп, на комишању ти се комендијало. Знаш како е: не мош ти да копаш, косиш, жњеш, ил мај шта да радиш, ђе има да се запне, па да комендијаш. Кад комишаш, ем седиш, ем су сви тујнак според тебе, ем мош да га поглаш у-очи, ем не иташ. А лакорадно, није ни-лјек теретно. Онда сваки час ракица. Оно до правде, мож да се

комендија и на прелу. Ал' јопет, туј ти је само женскариње. Није то то.

Пада сутон. Намино месец изнад Ивовца. Звјезде уцаклиле. Пуни се авлија. Заѕео народ око гомиле. Комишају с еланом. На рогоци виси вењер. Више љетње кујне, узицом, везан за рог други вењер. Ђеда Сретенов. Ђевојке из џемата послужују. Нако све редно. Шећер, вода. „Дивка” кава. Ракија себица. Мено касније долази врућа. Запржена с кукача. Чим омакне једна, двије, ете ти комендије.

Јеловник

Милорад оприча како ономад умало није набушио Крстину на виле.

– Попо се ја, доље у тору, на-подину да зба-цим сјена кравама. А она викнула озго от-куће:

– О, Милораде, оћу ли ону погачу од номад да бацим у-сплачине свињама, ил' д-удробим па да ти укувам попару?

А ја ти ђипим с оне подине, па грмачим навише, разумеш ти мене, са онијем вилама.

– Да ти покажем ја двије науке. Прво и прво, нисам шашав да носим пшеницу у Драгутинову воденицу. Нако о себе. Да њему даднем ујам, да додам квасац, па да дам крмачи. Ако крмачи треба љеба, даш јој у зрну, а јок у погачи. То једно. А друго, шта се дереш, бре! Зар мора Милена Урошева, с оне стране јаруге, да зна да ја и крмача имамо исти јеловник?! Ал' бидне ти Крстина вешта, те побегне у качару, па се одонуд зарингла, док мене попрође љутина. Тако се

спасе. Иначе направик рушвајз, овог ми муруза.

Поцркаше од-смија. А Крстина каже:

– Нисам се заринглала, очију ми мојиг. Само сам се, нако, мено посклонила.

– Па јабогме – упаде неко. – Није цаба казано: *сїрїљен, сїасен*.

Јазук

– Испричајдер, Мићо, како е било прољетос код доктора у Гучи – царну га маја Стојанка.

А он ману жуљевитом шаком низ лице. Види се импонуе му што га пажљиво мотре и слушају, па ће тобож назор.

– Ма, ајде богати, шта има да причам, туне.

– Дела, дела Мићо.

– Одем ти ја код доктора. Видим, нешто ми ко кљуца, вође за уветом. Коно ђетлић кад удара у кору од сувог багрена да нађе каку бубицу. А доктор Ставрић вели: *Заврнде рукав*. Заврнем ја. Веза он неки повој око мое руке. А вамо држи неко клувченце. Дошло, нако, ко кокошје јајце. Само црно. Стеже он оно, касти, клувче и како он оно притиска и пушта, вамо ми згодно онај повој затеже око руке. Турио слушалице. Све, нако, по пропису. Што јес, јес. Не могу да говорим губаво. Види се да зна знање. Ућута се доктор. Ондак поче да се попушта она стега. Ману главом и преписа ми лјекове. Вели. *Ово да ѿијеш јанїуїї. Ово два-їуїї*. И тако то. *И немо д-егеш слано и масно*. Узек ти ја онај рецопис. Ш-њим идеш сад, вамо, код Радише апотекара, кад пош тамо к Чаповој кавани. Кад сам, аман, шћео да

уватим за кваку и да се поздравим, нако учтиво, дође ми нешто да му рекнем.

— Слушај, докторе. Ја сам јесенас закло три вепра, разумјеш ти мене. У кући имам брезобразан народ. Брезобразно то ко глисте. Нико кавурму д-окуси неће. Ко да се не ваља. Ни овићка. Сем ја. Сви оће удо. Ил' пршутуцу, а кавурму манишу. Имам још три волике шерпе. Направим ја, вако, круг са рукама, да се прсти само мено довате. Ја ћу, реко, ове лјекове да купим. Ал' ти то окусити нећу ко да се не ваља док кавурму не појдем. Јер ако ја то не појдем, то ће д-увате врућине. Јазук да пропане.

Јопет смијање. Али најгласније се смије Илија Живорадљев. Он кад се засмије, чуе се доље до Царевића. Чудо једно. Сад не знаш да л' се смију што е Мићо смјешно испричо ил' се смију Илији што се нако смјешно смије.

Утиша се смијање, а Марија Младомирова започе: *Моме Милу кућа до ѿланине, црне су му очи ко ѿрњине...*

Подуватише да прате Љубина и Милости-ва, Љепа и Ланче, Каја и Радојла. Милина једна. Коса на глави да ти се дигне како е то згодно чути.

Таман оне достоверише, загрмље мушки глас: *Сини оком, ѿарава ђевојко...* Сад грунуше басови. Онда јопет онај што почиње: *Сини оком, да ѿалим цијару...* Наново грунуше басови. Чини ти се, трепери Бубан. Дабогда да се не чуе до Љуте крушке. Ондак иде: *Цијар мали, неће да ујали...* Сад басови још јаче ударише. Ал' овај што почиње не да се. Не могу да га затрпају, никако.

Јасикове стубе

– Очију ти, бралица, испричајде оно како е делица уватио чичу кад му е поплашијо јасику – царну стрина Пера Млађова.

– Пластили ти, љетос, Жарко и Саво, онамо у Раичевини. Наиђе чича и запођену ш њима разговор. Беше при дну пљоске, остало нако за једно три прста себице. Можда менкиц и појаче. Пружише чичи. Он накрену и, пошто се поздрав, оде наниже низ Питомаче.

– Виђе ли ти, Саво, да он кад некрену покињу смери нашу јасику?

– Виђок – вели Саво.

Ћутрадан кад дођоше да пограбе и површе рогоце, има шта да виде. Нема јасике. Знају тачно ће је. Ал' ће смијеш ти да набедиш човека кад ниси виђо очима. Прибаве тестеренце. Ручно. Од Миће Радисављевог. Осечу круг од пања нако с прста дебљине. Можда мено дебље. Тако исто и круг од овршка. Пред-вече наиђу според чичине куће. Жарко зовне наглас:

– О, чича!

Ништа. Зови јопет. Јок, нема нико.

– Ид-де, Саво, еве ти чапова, ал' добро пове-ди рачуна. Немо душу д-огрешимо. Добро сумирај и осмотри.

Оде Саво. Кад је добро ствар испито, ете ти га, враћа се.

– Јес, ене је нође више качаре.

– Сигуран си да е наша?

– Но шта. Иљаду посто. Кад ти кажем, бре, тајо. Еве ти овај чвор, пола вође на чапу, пола тамо. У длаку. Ко јајце јајцету. А гледај ову дангу на овршку. Тамо пресликана.

– Слушај, немо о овоме да си зуцно једну једину. Он ће да е отера код Ратка Руж[и]чића на бансек да раструже. Туј ћемо да га кеџимо. Кад бидне кишовина, он ће да намонтира стубе.

Чича е бијо басташан. Изврти он сврдлом рупе, ођеља и тури багремове пречаге и кад начини стубе, прислони иг уз салаш, с оне стране до паде. Знаду људи да њему баста да начини стубе, рогуље, грабуље. Затреба им. Наиђу. Виде. Сврате и купе. Не зацјепи он то мложе. Ма јок. Има ти он душу, ко мајка. Ал' воли да фикне јасику за стубе, брестић за срчаницу, јасеничак за рогуље... Ма и није то неки јазук, кад поглаш. Пола ти његови алаткица он испоклања коеком коекад. Не може докон кад окиша. Ил' зими кад пресњежи. Но тако, шурка мимогред. И канати се по мено. Зауварица е. За дуван. Ил' узме ћеци болбоне.

Елем пред-ноћ Саво доби задатак да скокне на стругару до Ратка. Оде он и вели Ратку, така и така ствар. Каже, молио те тајо да нам јавнеш кад тај и тај, иментуе он ко, донесе да раструже јасику.

– Оћу. Како нећу.

– Ал' никако друкчије.

– Не бој се, кад ти ка[же]м.

Не прође мложе, наоблачи се и паде киша. Шиље Ратко абер по ђацима: *Оно е завршено њо здојовору.*

Мотре сваки дан, кад пролазе, кад ће да се појаве стубе уз-салаш. Не прође пе-шес дана, ене иг. Ко саливене. Седам метара. Кадар и појако.

— О, домаћине!

Нико се не јавља. Они узму оне стубе. Туре на-кола и оћерају кући. Стоваре код дрвљаника. Тик според пута. Прислоне уза-шљиву. И пре-жају кад ће чича да бане, озго из планине, с воловима. Бије меденица од Брјеста. Јес он. Спреме литрицу с ракијом, да е натоварена. А они, на дрвљаник. Баксем цјепају дрва.

— Помоз Бог!

— Бог ти помого, чича! Јеси л' се сморијо? Данас би жега.

— Вала, Жаре, јесам. Док повезак снопове, док жђенук крстине...

— Да л' би пасовала по-една?

— Иџ, како не би, Бог ти помого.

— Ид-де, Саво.

Дотрка Саво за трен ока. Па се наслони на оне стубе леђима. И оданле му пружи.

— Накрени, ђедо.

— Здрав си, благо ђеду!

— Од Бога-ти здравље!

Он накрену литрицу у слас. Како се литрица празнила, а он више искрето главу назад, смотри стубе до у вр[х] шљиве. Застаде му гутљај. Насмену се. Па накрете јопет. Начињо се да не види.

— Вала ви! Повратисте ми душу. Срећа ви пјевала.

— Нема на чим. Вала и тебе, чича. Млого ти вала.

– Јабогме. Право ка[же]ш.

Ошину дешњака и крену. Није било љутње ни с-једне стране. Никад о том нису прозборили. Једне једине. Ко да се неваља.

После, на јесен, Ратко офира ствар кад су вадили компир код Обрена и Милије. Комендијали су и викали: *Ко ће коме, ако неће свој своје.*

Тан за буп

– А знате ли како је Јулин отац, Жарко Раковић, купио јајца од Мила Марковића, ко е су шњеле његове кокоши?

– Јок. Како?

– Дође ти код Јулиног оца, нао неђе око првоокопа, у дућан, његов зет Миле.

– Шураче, дадни ми пакло дувана. Ал' нисам при парама. Платићу ти, кад наљегнем, други-пут.

– Слушај Миле – вели му Жарко – јесмо ми наши. Ајде ти доље у кућу, да попијемо. Појдемо. Запушимо и сваку згоду коју имамо, ми ћемо да те учасимо. Ал вође се ради посо. Дућан је то. Видиш, згодно пише. Погледни на дувар: *Час свакоме, вересија никоме.* Знаш како, није мене нико поклонио ову робу. Ја сам моро то поштено да платим. А ти знаш да ја откупљуем пасуљ, јајца и коешта. Ако немаш паре, имаш робу. Па да урадимо трампу. Тан за буп.

Тепаше мало Миле, а беше и потврд на уветима:

– Топро, топро (добро, добро).

И оде.

Кад је био иза Жаркове штале, чуе на калкану какоћу кокошке. Стубе прислоњене. Он навише уза-стубе, кад има шта да види. На све стране гњезда. Јајци ко дрва. Домаћинска кућа. И не откупљају по неколко дана. Сиће он и под треном, више зградице, смотри котарицу. Попење се, јопет, накупи пуну пунцијату оније јајци. И остане да лешкари на-слами. Нолико дуго, колко би му требало, отприлике, да оде до у Марковиће и да се врене назад. Ондак сиће с оном котарицом, па у дућан.

— Еве, доњо сам јајца. Да трапимо. Што реко ти: тан за буп.

— Добро, добро, Миле. Молим те, немо да замериш.

— Ма јок, бре, шта да замерим. Твоја роба, твој дућан. Шта има туј да се замерава, побогу.

Преброји Жарко.

— За ово, мош да добијеш девет пакли „Драве” и двије шибице.

— Ма јок, бре. Дај ти мене једно пакло и једну машину. Нећу кући. Оће то да ми се издроца по цеповима.

— Добро, Миле, еве ти, а ја ћу ти вође записати да имаш још осам пакли и шибицу.

Тури Миле оно пакло и шибицу у цеп, па ће рећи, с врата:

— Ма јок, бре. Прецврљај то, кад ти ка[же]м. И пуши, ко свое.

Тек кад су жене сутрадан отишле да откупе јајца, офира се ствар. Веле, е кад је њега мого да надмудри, знај да е паметнији од челе.

Вољело се двоје млади

Бели Драгослава Микајлова Душанки
Милосављевој:

– Очију ти, Душанка, колко ти оно лежа кад
ишчевиљи ногу?

– Ћути, црна друго, не помињи мое лежање
и мое муке. Шта ми, пустој, поради Ицо неваља-
ли. Каки црни Ицо. Илијетина, бре.

А с оне стране гомиле прозбори Илија:

– Шта сам ти ја крив побогу, Дуло? Нисам
ти ја сломио ногу. Ти си ногу скр'ала, чак доље
на дну Тилове башче, а ја сам бијо горенак, код
Такиша.

– Вако е било, овога ми крста. Искупиле ти
се ми жене код Стојане Ђорђеве, те зиме. На
прело. Мешчини да ниједна није изостала из
цемата. Чак и с оне стране потока дошла Ракина
Љубишина и Раза Микаилова.

Посеђесмо нако и попрчасмо, згодно.
Нека преде. Нека препреда. Нека плете. Љубин-
ка неца, Јула везе. Послужише нас Стојана и
покојна Мица, Бог да јој душу прости. Нако, све
редно. Одоше Ђорђе и Милија у зградицу. Да
полјежу. Остасмо саме, ми, жене и ђевојке. Туј
ти је била пјесма, на љепоту. Чини ми се, најљеп-
ша би она што поче Бисенија Јеротијева: *Нисам
знала јорела ко свјећа / Да е љубав од јефтике
већа.*

Па онда поче завитлавање. Све једна мимо
другу. Исмијасмо се, Боже ме прости, ко пред

неке јаде. Е, није било такe смијанције, не тувим. Најгоре смо се смијале Стојанци Миломировој кад је испричала за Олгу Обрадову и репушину. Каже, није дао њен отац, кад су били ђеца, да мрсе срједом и петком. И у време поста. Нипошто. Још им реко, све то види Бого озго. А она једне прилике, кад је пошла да пушти овце, улети у млекар и из чабра извади кришку сира. Кријући. Бијо петак. Кад је поодмакла от-куће, она појми да изеде ону кришку. Ал' не смије. Јопет је принесе устима, јок. Не смије. И мајка е, вели, говорила да ће за неваљалук да кара Бого. И тако, вамо гладна. А вамо, јопет па, не смије да зубне. Док се, каже, не досети. Откине репушину. Знаш колики је лис од репушине. Ко амрел. Она ти тури више главе ону репушину. Да е не види Бого. Те тако појде ону кришку сира.

Кад су, вамо, запјевали други пјевци, почнемо да се разилазимо. Онамо одоше Драгослава и Даница и оне двије с оне стране потока. Ми остале кренемо вамо, ка Такишама. Таман да се изпоздрављамо с онима што иду навише, кад нође испод Милићевића винограда нешто заломата у врзини. Врано. А режи, да те строба увати. Пуца грање испод оног чуда. А ми ти, пусте, ко козе. Не снаодимо се у оном бунилу. Која трк вамо ка Милинковом церу, која преко врзине, доље низ Витомирову башчу.

Срце сишло у пете. Претурамо се једна преко друге. Погубисмо вретена. Преслице. Рукораде. Све одње ђаво. Ја ти, пуста, била турила у нец мое игле и онај џемперчић што сам Микошу узводила рамфлу. Каки те црни нец

нашо. Да ми је д-извучем живу главу ноћас. Цаба ти и нец и све. Толко сам се била успрозорила.

Таман почнемо мено да се овизавамо, кад се проломи озго. Е, ако се није чуло до Дубца, дабогда цркла. Запомаже неко. Из петнијег жила, запо. Тако може да се запне само кад је питање бити ил' не бити.

– *И јооој!*

Прецркосмо начисто. Парлаисасмо се. Одјекуе поток. Само-сама ложичица ме забоље, од страсти. А оно јопет проломи:

– *Јагиии!*

Ја реко: удави оно чудо неког и готова ствар. Па ти, пуста, нагарим бежати низбрдо. И скљокам ти се у јендек. Како се скрнцумак, згодно чук – крцну нога. Не осећам да е моја. Ни да мрднем. Куку мене, мила моја мајко, осташе ми ђеца сиротиња! Ко ће иг пустој сподићи. Оно јопет:

– *Јагиии!*

Побегоше, ове што су са мнош били, доље ка Цвеловој воденици. Е, мош мислити како ми је тек сад било. Поново закука:

– *Јагиии!*

Е, сад сам већ претрњела. Дошо умрли час и готова ствар. Што ти је, туј ти је. Све ми, пустој, на очи ђеца излазе. Ку[д] ће они без-мене.

Сад још гласније одјекну:

– *Вољело се двое млади!*

Ово пашчиште, овај нестни Илија. Поче да се клебери. Знаш како се он смије. Доправде, не могу губаво да речем, кад су му ове казале да не

могу ни стопе, сишо доље те ме, аман, одњо до куће. Нако браски. Ал' цаба ти је то, кад ми узе по живота. Што вико онај: *Одње ђаво шалу.*

Ђефчина

Јес. Јес. Ђаво ти је овај наш Ицо. Не мож он миран нилјек. Ђе гој дође, он направи комендију ил' неку зебанцију.

– Испричајдер, Ицо, очију ти твојиг, како си прољетос на Морави посматро оног господина што пеца рибу.

Илија се попримаче гомили, па ће, тобож нако назор:

– Ма одем ти ја у Балугу, прољетос. Кад је био првоокоп, знаш. Завршим посо. Нако, јаком беше накренуло сунце. Има до мрака ихихи. Могу комотно за дана д-избандам вамо навише до маћанске стублине. Кад сам пришо Морави, видим човек, нако мојије година, седи на-обали. Пеца рибу. Спуштим ја мотику с рамена и поздравим га нако човечански:

– Помоз Бог!

Он ме скрозира, нако, испод оне заглађене фризура и промрмља нако мрзовољно: *Здраво.*

Мислим се ја, јадна ти је та твоја фризура и штруцкани брчићи. И сандале и згодна кошуља, кад н-умијеш ко човек да ка[же]ш *Бої їиі йомоїо.*

Станем ја и посматрам. Цимну он онај штап, разумеш ти мене. Ништа. Ђорак. Намота он онај вијоглав. Дошо нако ко на бунару. Само војицни. Нема шта да видиш. Шака јада. У конзерви држи неке глисте. Натакари он једну гли-

сту на ону кукицу, па заману онијем штапом и јопет стао па блене тамо у воду. Јопет цимну. Јопет ништа. Он, Јово наново.

Видим ја, дошло му криво што ја посматрам како он нема појма.

— Шта е, геџо, шта буљиш?

— Не буљим, но гл[ед]ам.

— Шта гледаш?

— Глам, реко, ту твоју узицу, како е танка.

— Није ово узица, сељачино, него струна.

— Ја, ја. Глам ја да л' ће та твоја струна да састави два сома. Једног на обали, с оним урјечи.

То му рекнем и здимим низ врбак. Јес, брате. Шта ти мене, тујнак, геџо! Црко е од муке. Баш ми је била, нако, ћефчина. Што? Неће ми доћи на обетину.

Ако сам сељак, нисам брав. Па је л' тако, молим те? Што да му кулизим.

Па ја, чу се женски глас. Зато е и казано: *Во вока лиже да ја воко љолиже.*

О севапу и кавалџеру

— Како-но беше, Славка, кад је Рашо Кићов бегенисо оног иксана?

— Беше згодно. О Малој Госпоини сабор код-цркве. Бијагу јабуке у порти зреле. Рашо бацијо око на ону ђевојку одонуд из Плазина. Шћео би некако да јој приђе, ал' стид га спопо. Шта ће, како ће, реши он да се повери мом Деси-миру. Туј ти се Десимир осевапи. Наговори га да повоза коло, а он ће му ону ђевојку зовнути д-

игра до коловође. Таки је адет одувјек бијо. Тај се позив не одбија јер би то било увредљиво.

Повоза Рашо коло са повише мушкариња. Почеше се ватати у коло ђевојке и жене. Дође и она ђевојка до Раша. Армоникаши ћерали још мено повозито, па ондак окрену *моравац*, па *ужичко* и нако све редно. Сад кад се коло заврши ред је да се момци препоставе ђевојкама. Ма знају они једно о другом све, ал' ред је ред. И тако ти се Рашо препостави оној ђевојци. И она њему. Е сад је згода да се запођене разговор. Ал' њему се завезо језик. Ни да бекне. Зарумењо се, нако, ко вински чеп. Зној му удара низ чело, руке му влажне... Зини, земљо, да пропа-нем. Прилика е само така, ал' не вреди, не може да прозбори и готова ствар. Осто без аваза, па то ти је. Срећом неком пане јабука с гране тик пред њи[x]-двое.

– Паде јабука – прозбори Рашо.

– Паде – вели она.

И јопет мук. Почне Раденко Марковић да воза друго коло. Знаш како он игра – ко чигра. Мало диље скотрља се још једна јабука. Будимка.

– Јопет паде јабука – вели Рашо.

– Јопет – каже она.

Попрође време, а Рашо ће рећи:

– Разговору никад краја, него ајмо ми у-коло.

Тако ти се они сити наразговараше.

Нећу губаво да зборим, после Рашо испо каваљер. Кад је сретијо Десимира у Чачку, на пијацу, водијо га на печење.

– Ко би реко да Рашо може да бидне кавалер. Ја сам мишљо да е он ко Видосав.

– Што ко Видосав? Шта му вали? Он је човек чуваран. Сваки динар чува ко гуја нокте.

– Јес он чуваран, то е точно, ал' мора свак да самеле код Ћоса поћекад. Тако и Видосав. Оде он код Пера на бабине. Ал' одоцнијо. Бијо на вашеру. Продо волове. Не шћадијаше он да руча на вашеру. Знао да ће на чешамбу. Кад стиже, попије неколико ракија, презалогаји се и моментално пређе на вино. Увати га згодно. Бију трубачи. Виду заигра срце. Добро продо волове, па ко вели: *Никад нисам дао свирачима ни жуџу банку. Море, ћу да им дадем неки динар. Не живи се иљаду година.* Зовне он трубаче. Капелни им беше Десимир Перишић. Ређају се вамо Андрија, Влаисав, Тикомир, Кеко и редом до Станише бубњара. Пао мрак. Попалили лампе и вењере. Ударише штрументи, да ти се дигне коса на глави. Увати Видосав новчаник и извади пару, опљуну је и залјепи Десимиру на чело. Кад за који трен Десимир узе ону пару, пресави је на неколко делова и тури у мали џеп од панталона, клече пред Видосава и удари из петније жила. Чини ти се да ће трубу д-исправи и готова ствар. Клекнуше и остали трубачи, сем Станише бубњара. Видосав подиже руке увис и врисну из све снаге. Дабогда да се није чуло до Брежђа. Не би му то доста, но се попе на клупу. Па јопет врисну. Колко га гуша носи. Поустају трубачи, па упере трубе навише ка Видосављевим уветима. Ћерали тако позадуго. Искупио се народ око Видосава. С чуђењом

га скрозирају. А он са подигнутим рукама и раширеним прстима витла. Нако по такту. Кад је добро изгустиро, каже он свирачима:

– Људи, алал ви вера. Задовољили сте ме само тако.

– Вала и тебе, газда Видосаве – узврати Десимир.

Кад се пред-зору заврши весеље, Видосав оде кући. Бијаше намино разасвит. Он да остави новчаник у вијоку од креденца, па ко вели, дај још јампут д-изброим паре. Има шта да види. Сав се парлаисо. Највеће новчанице нема. Она што вреди по вола. Ћети се. Севио ноћас, те дао Десимиру. Моментално крене у Перишиће. Што гођ је брже мого.

– О, Десимире – једва прозбори. Беше му се згодно одузо аваз. Десимир се помоли у кратком вешу.

– Виде, откуд ти, брате?

– Слушај Десимире, јесте ми свирали, ноћас, немам рјечи...

– Ама, Виде, ти си то платио. И то поштено. Домаћински. Каваљерски. Заслужио си да ти ми то поштено одрадимо. Мало е таки издашније људи широке руке.

– Знаш како е ствар. Ја сам севијо. Дао сам ти ону новчаницу што вреди по вола. Ти мораш да ми је вратиш. А ја тебе еве ову што сам намјенио да ти дадем.

– Е, Виде, од тог ти посла нема ништа. Ни гуди, нит гудало вади. То ти је прокњижено код Ћимине куће.

– Како прокњижено, брате?

– Па на тој раскрсници ми трубачи се растаемо и дјелимо зараду. На равне части. Зато велим да е прокњижено. Нема ти те оловке која може то књижење д-исправи. Тујнак нема сторно. Јок.

– Одвајкад ти је бивало да тврд плаћа – додаде неко.

Привиђеније

Гомила са окомишаним мурузима нараста, а шашине, коју комишиоци гурају иза-се, ко планина. Њу смо морали ми, ђеца, д-одгрћемо, да комишијоци не дангубе.

Послужише уштипке. Миром миришу. Ко душа.

– Како-но беше, Млађо, кад је Саву Стојановића узјо ђаво неки.

А Млађо Жуња привуче трonoшку ка гомили, па ће прозборити:

– Е, то ти је жива живцијата истина. Беше Сава, нако, четрес пе-шес година. Крупна људескара. Још, бијаше бјесан. Нако, ко Манојлов јарац. Он ти је тесо камен. Имо шаку ко воденички лопар. А кад стегне песницу, ко осредњи маљ. Мого е ш њом бика д-обали из једног ударца. Ко мушицу. Споречка ти се он, једне прилике, с Обрадом. Оним одонуд, с оне стране Руж[и]чића потока. Обрад био помлађи доста. Па га ујо нешто. Шине га Сава шамаром. Пред повише људи. Умало му очи нису искочиле. Није смијо да му врати. Каки. Мого е Сава да га појде за фруштук. Нако, са све дроњама. И то без соли.

Ал' смишљо Обрад како да му врати мило за драго. Кад је пошло време, смотри Обрад, једну ноћ, кад је пролазијо кроз наш џемат, пече лампек код Сретена, у-башчи. Седе људи око лампека. Разговарају и пијуцкају. Ватра испод казана пламти, тако да е Обрад из помрчине мого да назре ликове. А по гласу премешуе да е Сава ћевли. Заврзуе мено језиком кад прича. Чучо Обрад за прошћом, позадуго. Види, пије Сава и диље. Сад он конта: од Гишине шећерлије наниже нема нико д-иде, сем Сава. Туј ће да га чекне. Да му шане нешто. Нако, ко врана пилету. Да му врати жалос за срамоту. Не мож љепше да бидне. Шећерлија, готово, метар у пању. Могу иза ње да се заклоне двоица. Олајле. А турила се, нако на-обали, изнад саме путање. Обала скоро до појаса. Чека Обрад, ко мачак кад прежа миша. Ћуче ћукавац. Пооблачно. Порђаво се види. На раскрсници испод Миленине куће жагор. Разилазе се. Чуе се Сава како трапће. Заврзује с-оним његовим џиновским кондурама. Аутњаци. Правили се од стариг камионскије гума. То правио Милан Сатара. Зато смо иг звали „сатараћи”. Кад је Сава пролазијо испод шећерлије, бије Обраду срце. Оћ д-изломи ребра. Заскочи га. Ногама се закопча изнад Савиније кукова. Стеже коно менгелама. А горе, увати за косу и увета, нако, ко кљештима. Испод гуше, десном руком за лјево уво, а лјевом онуд за десно. Крвнички. Попритего, подлактицом, гркљан. Јес Сава крупна људескара, ал' га увати нека др'ат. Дркти ко прут. Згодно прецрчко. Не смеде ни да проба да се искобеља од оне сотворе. Ко нађавола, те вечери, неко исприча о

неком привиђенију у Давидовића потоку. Баксушчина. Кад оће, оно оће. Сви слушали ту причу о привиђенију и шућели. Само Сава потренио да бидне дрвени [а]двокат. Каже, како привиђање, каки бакрачи. То ти, вели, привиђају само брезмудићи. Плашљиви ко зечеви. Они ти, од страсти, у мраку од рипе виде мечку. Што реко онај, од комарца начине магарца. Немају они срца за мали нокат. Кукавиченде. Ко неке женетине.

Сава би сад, код Веселиновића вратница, доокрене на-лево ка кући. Не даде оно чудо. Заокрете му главу и нагна га у Цолову ливаду. Скрз до у-Мали поток. Сава би, поред потока, наниже ка Росином орасу. Јок. Не да оно чудественије. Окрете му главу удесно. Наћера га да загази у поток. Па уз обалу. У Руж[и]чића барѐ. Тамо, ка Обреновој кући. Лакну Сави, иако е у голој води, што од страсти, што од терета и бола, јер рачуња сад ће Руж[и]чића кућама, па дâко то привиђеније нестане. Кад оћеш, сави му главу сад, она грдоба, наљево-круг. Оће врат да му ишчевиљи и готова ствар. И тако, неколко пута, навише до по Цолове ливаде, па јопет натраг, преко потока, у Руж[и]чића барѐ. Кад запјеваше пјевци, бијагу на дну Драгутиновог винограда. Туј ти оно чудественије сјаше, а Саву рину, низ удут, наниже. Груну га у леђа, коно најраснији ован кад те тресне из залета.

Није се знало да л' се брже отрјезнио, да л' је брже дојурио кући. Паде ко проштац. Сав у пљени. Три дана није устајо ис кревета. Саливали му страовицу. Згодно се бијо уванцо. Од страсти.

Тек кад је Сава остарио, обневиђо и није

мого без штапа д-иде за овцама, тек ти је онда
Обрад офиро ствар. Тријес једну годину није
зучно. Реко би се не ваља. Ником живом. Сви су
били убеђени да е то био неки вампир. Или нека
друга створа.

– Па ја – настави неко: *Лија, лија, ња долија.*

– Јабогме – чу се други глас: *Немој, ња се не
бој.*

Благодарење у разасвит

И тако се настављала прича по прича. Па се
профилуе с пјесмом. Рабаџиском ил' косачком.
Жетелачком ил' копачком.

Последњи мурузи се прибрасе. Поче раз-
лаз. По групама. Чуе се кикотање, тамо иза
Такиша. Комендија Илија Живорадљев. Запјева-
ше трећи пјевци. Оздо, из Орнице, започе неко,
изгледа Перо Сибинкин: *Јеси ли се наљуџила,
Зоро, шџо њи нисам долазио скоро.*

Зарумењеше се небеса над Умком. Свиће.

У разасвит тајо замаче у славску собу.
Видим га кроз ошкринута врата.

Стао пред иконе.

Нешто им шапће.

И крсти се.

ЦИГАРИЦА

*У време принудној ојџкуџа
половином оној онамо вјека*

Ма знам ја да е правилно рећи цигерица. Ал' ми кажемо цигарица и шта ћеш ти мене сад. Ја ти волим црну цигарицу. Јагњећу, прасећу, телећу. И пилећу. Не правим питање нит иоле манишем. Кад се то пржне с црним луком, ништа љепше. Прсте д-олижеш. Бјела није ни за шта. Ваља једино у кавурму.

Е саћу да ви опричам како ме спасла, једном згодом, цигарица.

Имадем ти ја, то ми ђедовина, у Заблаћу крај Мораве, њивче ко болбона. Тријес пе-шес ари. Решим д-одморим земљу те посијем по пшеници ђетелину. Тројку. Кад је било у прољеће, идуће године, кренем ја јан дан по Ђурђевудне да покосим ђетелину. Доручкуем јајца испржена на сланини, сира, кајмака и вруће прое. Стучем две-три чаше себице и неколко стручака младог лука. Жена навалила да понесем ручак, никако друкчије.

— Ма јок — велим ја.

— Ама, човече Божји, док пређеш преко планине, док покосиш, огладњећеш. Треба ти се вратити кући.

— Ама, женска главо, ђетелина е то. Млада,

рецка. Има да е обалим ко Панто питу. Ето мене за-сунаца код куће, чувеш ли шта ти кам.

И тако, препарлам ти ја преко Бабљака с косом и отковом. Кад сам стиго у парцелу, имо сам шта да видим. Ћетелина полегла ко даска. Изгурала до изнад кољена. Очи Ђурђевудне падне киша с ветром и обали је дибидуз. Е сад, колко гој ти је лакорадно косити младу ћетелину, толико има очи да т-искоче кад полегне. Да ти се слоши. Запињеш из само-самог пупка. Никако д-ишћераш откос. Око устију ми се окорело. Једва на једвите јаде сам ти до-мрака искосијо. С опроштењом, вођенак ме згодно жигало. Сто ме вода попануло. Крстовијег мука сам се намучијо.

Кренем кући. Нако гладан. Ко кер. Одавно нисам трпљо ни-беш-чега. Кад сам бијо поред Биљегашове каване, мирише јагњетина, мешчини, ко никад. А ја ти ни новчаник нисам поњо. Знам ја Биљегаша, ал' не зна он мене. Ако му тражим на вересију а он ме одбије, обро сам зелен бостан.

Спуштим косу пред кавану. И ков. Нећу да г-уносим унутра, да човеку реметим поредак. И уићем.

— Помоз Бог — велим ја њему.

— Бог ти помого — вели он мене.

Видим у комарнику јагњенце пушкара. Види се младо било. Ко шумска јагода.

— Има ли шта да се појде, газда?

— Има. Еве само што е истављено јагње. Најавиле ми се неке мое муштерије из чаршије, на вечеру, па сам зготовио да буде фришко и врућо.

– Иџ, шта ти је то. То могу д-изједем сам.

– Ајде да се погодимо. Да ти сечем тањир по тањир, да мерим и записуем. Ти једи. Ако појдеш све, ништа не дугуеш. Ако не појдеш, оно што си појо плаћаш дупло.

– Погођено – велим ја њему и бацам му руку.

Шаковасмо се, разумеш ти мене шта кажем ја тебе.

Доње он извршит тањир. Од исека. Имало е кило и по-јакo. И љеб. Јок не-јдем ја љеб. Збришем они тањир. Доправде кад је било нако при крају, једва, ал' ја се држим у сили и једем кобајаги апетитли. Сече газда други. Могу да појдем назор још јан вртаљ. У вр' главе. И то једва. Реко:

– Газда!

– Шта е?

– Ђе ти је цигарица од овог јагњета?

– Ене је у кујни. Што питаш?

– Рекниде куварици нек је испржи. Ал' немо да штеди мас. Ни лук.

– Што?

– Видим ја да ми ово твое јагњенце нема ни овићка, па оћу ко човек да достоверим вечеру.

Он ме погледну и одмери. Мора да е угледо у мене велику изјелицу.

– Не бој се – рекнем ја – цигарицу ћу да ти платим поштено.

А он ми вели вако, ове ми ракије.

– Слушај, пријатељу, да се не обрукам кад ми бану муштерије, ајде да се пишманимо. Да мјењамо погодбу.

— Како велиш?

— Велим, да ти додам уз то што си појо једно ладно пиво из подрума и нек ти је кат алат.

Ја се мало, ко, устезак, па пристадок. Попик пиво и одок.

Ћутрадан кад сам пошо да преврнем ђетелину, понесем шерпицу кајмака, дваестак јајци, влашу љуте ракије, оне из растовог двестака. Има јој пе-шес година. Жути се ко дукат. А по вр'у се уватио ћенар. Брат брату имала дваес гради и појаче. Турим буђелар у задњи џеп и кренем. Кад сам намино у Заблаће, одем право у кавану. Биљегаш седи с двоицом људи. Немадијаше нико више. Седок за астал до њиг и рекнем:

— Газда Никола, питај шта пије кавана. Све на мој рачун. И мене једно пиво.

Послужи он оне људе и доње мене пиво. Ја из торбе извадим кајмак, јајца и ракију на астал.

— Еве, ово сам ти доњо на презент, нако здуше. Нек ћеца испаруче чинију, кад се вратим довече, свратићу д-узнем. И влашу да ми вратиш.

— Што то? — пита он.

Ја му опричам шта ми се десило ш-ђетелином и мојом косидбом и да нисам имо пребјене паре. И да није имало појма да појдем цело јагње. Реко, једва сам појо и оно што си ми доњо.

Тако ти се сити исмијасмо.

И обредисмо још по једну туру.

ЗГОДЕ И НЕЗГОДЕ ПО НАДОМИРУ

Од шесетих и неке минулог вјека, ња вамо

У време оно кад се у драгачевском селу Горачићи уводила лектрика, на службу лектричара бејаше постављен Надомир. Витко, црномањасто момче, зеленијег очију и лјепе памети. Родом је неће отуд с Каблара. За сваког је имо лјепу рјеч и трудио се да изиђе у сусрет људма кад гођ је мого. Свико с нама коно да е тујнак рођен. Сељани су му из милоште пређенули име у Наде. Стари су га завољели због његове доброте, девојчурци због љепоте, а момци су му се дивили због вештине пентарања по бандерама, а нарочито његовом моторциклу марке *џук*, који је имо 250 кубика, и који је био најбржи сотвор који су икад виђели својим очима. Кад прозвижди путем, тица му равна није.

Е сад ћу да ти опричам коекаке згоде и незгоде кое е он проживљо вође међ-нама, или што нам је испричо коешта, коекад и коеђе о коечему, нако, у поверењу.

Кад пјевац рано закуриче

Елем, једне зиме, док је Надомир још учио школу у Београду, допутуе он *ћиром* до Јелен Дола. То е била најближа жељезничка станица његовом селу. Како е ћира од Београда до Јелен Дола клецо аман девет сати, бијаше се смркло начисто, кад Надомир изиђе из воза. Помрчина ко тјесто. Не види се прс пред оком. Подиђе га нека језа кад помисли да мора д-иде кроз шуму, па реши да уиђе у чекаоницу. Тујнак се он шћућури поред вруне која е тињала еда би сачеко разасвит. Кад би глуво доба ноћи, види он кроз шалтер да е отправник задрјемо. А што и не би кад тек ујутру има следећи воз. Отежаше и њему капци и он се згрчи и приспа, нође, на клупи. Трже се кад чу како неко трупћући отреса снјег с обуће. Уиђе крупан, бркат човек. Нешто се узловрједијо и узврпољијо. Љут ко рис. И он ти се узодо по чекаоници гунђајући: *Заклаћу ја! Ћу да ја закољем и ѿо шћо ѿрије. Часа нећу часићи.*

Правећи се да спава, Надомир га кришом, жмиркајући, скрозира. Види људескару ко див. На ногама му гумене чизме с дугачком саром. Нолике није виђо. Горе бунда од цираде с крагнглом од овчје коже ко да е турио јагње. Ма како јагње, ко да е туријо двизана. Бунда расковчана, па се види да е с унутарње стране овнујско руно, а доље пала преко чизама. Пед изнад чуклева. На глави шубара по којој се уватило иње. Очи ко да су му мено закрвављене. Ко да шандрцно, Боже прости. Да л' има испод оне бунде

сабљу ил' неку ножекању, није виђо. Ал' да е нешто од то двоје имо, или неки буздован, смео е да се закуне.

Надомир се упрпљо размишљајући о томе како је ово зликовац и ког ли ће заклати. Свашта му е пролјетало кроз главу. Шацуе га нако кришом. Личио му на Марка Краљевића. Ал', јопет, не би Марко без-везе неког закло, сем Турчина споради зулума. Није то ни човечански ни јуначки. Да л' је Муса Кесација имо бркове? Он би мого бити така рђа од човека. Бијући се тако с памећу, Надомир је погледо, полагачкиц и непреметно, ђа лјево, ђа десно. И смишљо куд би мого да шмугне ако бидне стани-пани. Ако загусти. Осмотријо е врата. Обадва прозора. Па врата од концеларије... Престравијо се, што јес јес. Прецрко начисто. Згодно е осећо како га вата драт и подилази нека језа од страсти. Никако ноћ да прође. Дужа но царева година. Кад би тек нако пред-зору уиђе у чекаоницу следећи путник. Он се, поименице, обрати бркајлији у чизмама:

– Помоз Бог, Вујадине!

– Бог ти помого, Богдане!

– Богме си ме јутрос предукирио. Стиго си прије мене, што ти није баш бастало.

– Шта прије тебе? Дошо сам има више од три сата. Дрјим вође ко кљусе за празним јаслама. Заклаћу га, нема му спаса.

– Шта то причаш кумим те Богом? Немој, тујнак, да свираш уз батину.

– А, оћу да га закољем, нема му друге.

– Кога, бре, да закољеш, црни Вујадине?

Шта то булазниш, јутрос наштину, тако ти љеба и соли?

— Шта кога? Пјевца. Цјелу ноћ вође прове-
док, не наспавак се ко човек, зато што он запјева
прије времена.

Сад Надомиру лакну.

И тек је сад разумљо што е његов ђедо
пођекад говорио: *Пјевац који најпрви закукуриче
заврши у лонцу.*

Асталски сат

У време оно били су модерни асталски сатови. Свака отменија кућа е имала асталски сат. Тако су га звали, иако га е ретко ко држо на аталу. Обично е стајо на специјално израђеној полицици. А најчешће у малој кућици са устакљеним вратанцима, која е висила на зиду наспрам прозора. Ти сатови су имали једно или чак два звона. И добро су се чули како чукају: тик-так, тик-так...

Једне прилике, неђе о Међудновици, пошље баба Даринка по Надомиру паре да јој у Београду купи асталски сат. Ал' му накричи:

— Еве ти паре, ал' виђи, мој сине, д-има два звона. И да бидне што већи. И да му бидне згодна варба. И да се што боље чуе кад чука. Није важно да л' показуе време сат вамо, сат тамо. Само нек добо чука. За оно ресто пара, што ти прекостане узми ми влашу гаса и влашу зитина. И поведи рачун, мое дјете, да успут не сатарии сат. Ил' да ти га неко не здипи, далеко било.

Мани да те чуем

Јампут се Наде возио с директором Задруге, Милисавом, државном фићом. Ондак су ти државне лимузине имале црвене таблице. Кад су били на Царевића брду, стоји поред пута Гина Неђељкова. Удесила се и маше директору еда би овај стао да е повози. Шћела д-иде у Гучу да купи неке марде и д-узгредно прозумба каишове на кондурама.

Милисав јој одмане руком и прође.

Кад је сутрадан Гина дошла онамо школи, срети Милисаву и укори га:

— Ти мене не шће да станеш јуче да ме повозиш, но идок пешке чак до Гуче. Пуче ми цео дан.

— Па откуд сам ја знао да ћеш ти у Гучу.

— Па јеси виђо да сам ти машала руком?

— Јесам. Мано сам и ја тебе.

— Па јеси ми мано, ал' ниси стао да ме повозиш.

— Веруј ми, јесам виђо да си манула, ал' нисам чуо што си манула.

Пришипетља

Једном добром човеку реши Наде да разведе струју по његовим грађевинама, за време, како ови платежници то зову, викенда. То ти они измислили да нераде суботом и неђељом. Згодно су ти њиг двојица стајали. Баш се, оно, пазили. Наде то решијо да му уради нако. За ништа. Без икакe накнаде. Домаћин само да покупуе материјал који му е преписо.

За узврат, он сопшти чељадма да се спрема мало боља рана. Ко за госте. Вели, кад неће човек да наплати, да му се тако одужимо, колко било. Тако и бидне. За доручак добра гибаница ил' пиле на компирићима и тако то.

Опазио то комшија, нако од сента, па ће, у време доручка да бане, баксем неким послом. Права пришипетља. Убаштра се нако потуљено. Прави правцати чанколиз и шуњара. Не мош да га се ратосиљаш. Има људи који нису образли и немају стида. Не зна то да е незвану госту место за вратима. Јок. Навикло то на џабалук. Да му би само да шћапи нешто нако на муфте. Изјутра иште јеге, а у време ручка га врати и бозна како се зафаљива. Ондак пред вечеру дође за ђељку. С његове, баксем, спао сап.

Кад је сутрадан о доручку било и кад је стварно прећерала дара меру, каже домаћин жени: *Еве оној нишћиака јојейй. Сакри, вели, ѿу ѿейсију з ѿибаницом док ова најас оде.*

Како е домаћица у рукама држала крпом омотану тепсију са врелом гибаницом, она е у моменту ћушне под кревет. Пошто е кућа имала четири басамка, а врата бејагу отворена, комшија из авлије види све коно на длану. Долази пред кућу, поздравља се и вели:

— Вала, коне, за мал не сломик врат, онамо, у твојој башчи.

— Како забога?

— Глам ја горе како ти е очађавио оцак и како трумби дим сабајле, ко у правој домаћинској кући, и у том се сврзем за грану. Држ, држ, оћу да побрљим на нос и готова ствар. Е, лећо

сам, неш ми веровати, ко одавле до оне тепсије. Једва се жив одржак на ногама.

— Добро си прошло. Него, ајд у кућу да вруштукуемо с мајстором. Сад је жена иставила гибаницу, па турила да мено одане.

Уиће он и седе за астал сербез. Прије мајстора. И надека се ко да е из глади изишо. Ко сироче о задушницама.

Ове, оне и оне онамо неђеље

Како е уведена струја, ома е напуштено ручно стругање грађе кое се вршило тако што се тупац наваља на дрвену рампу, па се ондак уздужним тестеретом струже. Најпрво се узме вунен канап и умочи у оварбану воду. Она се обично варбала истуцаном циглом. И ондак се оконча тако што један држи они канап на једном а други на другом крају трупца, куда треба да бидне рез. Ондак се канава, која е била умочена у ону оварбану воду, затегне увис и пушти, те плесне по трупцу. И тако остане данга по којој се потље управља тестере. То ти је уздужно тестере са разбојом. Знаш, има бичкија, којом стружеш усамо неку даску ил' мањи трупчић. Пођеко е звао канавлија боз-тога што јој се лис затезо упредањем канаве на преденац. Ручно тестеранце да не рачуњамо. Поедини га зову себевук, зато што су му зуби тако удешени да оно струже само у оном правцу кад га вучеш себе. Вамо, јопет, имаш попрјеко тестере, кое вучу двоица. Неко га зове кладара. Ш њом се струже дебло у-шуми и после престругуе на

трупце одређене дужине. А ово уздужно тестере с разбојом вучу тројица. Двојица доље под трупцом, а један горе на трупцу. Овај што е горе води рачун да рез иде куда е окончено, по оној обиљеженој данги. Тако ти се трупац изталпа на брвна. Ја л' на греде ил' рокове. Зависи шта ком треба.

Елем, кад је стигла лектрика, неки људи набаве бансеке. Једна од тиг стругара е имала сталну налогу, зато што тај стругар, Милое Јоровић, није бијо мајстор, но мајстор и по. Мајсторчина. Кад ти он иструже рокове за грађевину, стое ко пушка. Ако стружеш летву да заградиш авлију, његова буде затегнута ко тамбура. Да би могло и увече да се ради, зовне тај домаћин Нада да му спроведе каблове под надстрешицом и да постави фасунге и испривија сијалице од двеста свјећа. Вели:

— Наде, не питам шта кошта, ал' оћу да се види да могу да нађем иглу, ако би испала војнак у струготину.

Крене Наде на посо. Бијаше то неђе по Прокопљу. У томе долази Ранисав Давидовић. Изби оздо уз удут.

— Помоз Бог, људи.

— Бог ти помого.

— Газда Милое, имо би д-истружем пе-шес кола трупаца, стржевијег. У талпе. Д-идемо на седмицу ал' осмицу. И д-окрајчимо. Рад сам да направим грађевину од брвана, ако Бог да. Па дођок да видим с тобом кад да догнам. И пошто ће да бидне.

— Вићи вако стоји ствар — вели њему Милое,

нако сталожљиво. — Ове, оне и оне онамо неће-
ље нема појма. Изобећавао сам људма. Е, потље
наиђи, да се здоговоримо.

Ако не чуеш, не мош ни виђети

У зао час наиђу Наде и Обрад звани Брацо
поред Гвозденове куће. У авлији циганлук неви-
ђен. Не зна се да л' горе галати Гвозден ил његов
комшија. Јан другом ређају на камару све по
списку. И помињу јан другом ужу вамилију на
специјалан начин. И иментују, д-извинеш, у
шта. Не мож бити грђе. У том, дође до битке
међу њима, тамо њима и далеко било.

Потље ти се тујнак упетљала милиција, па
суд, па сто јада. Заведу за седоке Нада и Браца.
Брацо не би вољо д-има посла с ништацима, а
ни с милицајцима. Дошли му главе у Сремској
Митровици, кад је робијо после рата ко народни
непријатељ и симпатизер краља. Јанпут, кад је
тражио Нушићеву улицу у Чачку, никако да е
нађе. Види милицајца и каже:

— Цајац, ће бијаше Нушићева?

— Нисам ја цајац него милицајац.

— Слушај, ако ош да ми речеш, реци нако ко
човек човеку, а ја ти не могу рећи оно мили па
таман не нашо до сутра.

— Што, шта ти имаш спроћу нас мили-
цајаца?

— Ма нем ништа, ал' сте ми однемиљели
право да ти рекнем. Кад гој Тито намине вамо
од Љига према Чачку, ови твои ме апсе док он
не прође. А и кад сам бијо у Сремској Митрови-
ци нисам иг бегенисо. Ни ја њиг, ни они мене.

Елем, Наде исприча судији шта е виђо и чуо и изађе у кодник, да сачека док се саслуша Брацо. Начуљи се он според вратију и згодно чуе како Брацо одговара на питање судије.

– Да ли сте ви, Обраде, тог и тог дана, око толико и толико сати, прошли са Надомиром Каранцом тим и тим путем, поред куће тога и тога?

– Јесам, госин судија.

– Нисам ја, друже, господин.

– Извинте, молим вас. Знам да су земајле судије били господа. И то баш баш.

– Опишите нам шта сте тог дана, који помемнусмо, чули и видели.

И тујнак, Наде, научи једну лекцију. Јер, Брацо, као искусан човек, неће да се петља у кое-каке бљувотине и да дангуби по суду. Те ти он вако одговори на судино питање:

– Умал да јопет севим па да речем господине.

– Правилно се каже: друже судија. Ми се и шефу државе обраћамо са *друже*.

– Знате како, мои другови су углавном изгинули у четницима. Они кои нису шћели с нама изгибоше на Сремском фронту. Неколко њиг ми помрје по затворима после рата. Тако да сам ја осто без другова, како гој окренете.

– Оставимо сад то, одговорите на питање.

– По том питању, вако стоји ствар. Тачно е да сам ја тог дана прошо поред Гвозденове куће која се налази с лјеве стране пута, гледајући озго од мое куће, одакле смо ми наишли. Ал' за време рата, мене ти је тута Бугарин, кад су палили наше село, а ја шћео да молим да ми не запа-

ле качару, распалио кундаком неколко пута. Од тога ти ја имам овај ожиљак, еве вође, над усном. И од ондак сам ти ја потврд на ово лјево уво. Казти пригљув на њега. Више на то уво не чуем но што чуем. Па како се та кућа потретила с мое лјеве стране, то ја нисам мого ништа чути. А како нисам чуо, то нисам мого ни виђети.

Зарадили ко чела на брусу

Једне прилике, кад је Наде чито струјомере, замоли га баба Мара да, кад доспи, дође да јој уведе светло у шталу. Обећа Наде. Позове он једног дана свог колегу Душка Срђића да му помогне да учине севап баби. Затегну они АТГ жицу с куће на шталу, уграде конзолу с керамичким шољама, направе фасунг, привију сијалицу од 60 свјећа, ударе прекидач и то онај „о-ге“ – све по пропису.

– Јој, ћецо, кад би ми ударили тако и пред шталу много би ми згодно било, кад се увече намируе стока, да се не заврзуем по мраку.

Кад и то уредише, види баба да им посо иде руке, па иг измоли да то нареде и код свиња. Па у качару.

– Кад одем тамо стално се, пуста, сврзем за неку шедрњу. Јампут замал врат не сломик.

Кад су све завршили и почели да пакују алат и остатак материјала који су доњели о свом трошку, вели им баба:

– Јој, ћецо, вала ви ће чули и ће не чули. Дабогда се усрећили. Срећа ви пјевала. Да вас нудим д-останете на вечери, знам да журите. Окраћо дан. А да вас нудим да платим, знам да

нећете да наплатите. Ал' бар да вам баба дадне по коју дуњу. Има да вам, на-љепоту, замиришу собе.

Тако су Наде и Дуле на свом првом хоно-
рарцу зарадили ко чела на брусу.

Ал' што јес јес: валила иг баба Мара по селу на сва уста. А и диље, кад оде на пијац и коеђе.

Те како су златни.

Те како уста имају а језике јок.

Те како не шћаше да вечерају, но се снеби-
вају, а она иг нудила.

Ма није иг само нудила, но иг вукла за рука-
ве.

Те како не шћедоше да наплате ко да се не
ваља, а она иг ћерала по авлији д-узму паре.

Те благо мајкама кое за њиг дадну шћери.

Имаћеју више среће но памети...

Кој ти га зна и да л' би се Наде и Дуле иже-
нили да иг баба Мара није окивала у звјезде код
коеког.

Коекад.

И коеђе.

Баба Андра

У Надовом родном селу живљаше у време
оно баба Андра. Бејаше превалила деведесету и
наминула онамо к стотој.

Човек јој умро порано. Кад гођ је нешто
требало да јој се поверуе она каже: Тако ми реко
мој покојни човек, Бог да му душу прости.

Е сад ко би посумљо, нек иде па нек проверава.

Ђеца јој се порастурала по бјелом свјету. Дођу кад узмогну, ал' то ти бидне, нако, с мјене на уштап. О благоданима, и то ти је.

А она имала згодну нарав.

Викаше:

– Јој, пустој мене, не знам ку-ћу прије да се ђенем. Сто послова имам. Ал' најпрво ћу д-идем мено да прилегнем.

Валила се како јој најчешће сврати Наде, кад гој пође навише у Каранце, ил' кад се озго враћа.

– Никад, очију ми мојиг, није прошло да не сврати. Никако друкчије. А ако нема кад да сврне, он свирне оном свиреном на мотору. Ова моја пашчадија нит свраћају нит свиркају.

Просидба

Упозно Надомир једног постаријег нежењу. Ал' он бијо стварно мено искочијо из винкле. Ђед и отац му добри људи. И домаћини. А он се потревио некако тупаљ. И ће гој га одведу да праве питање за ђевојку, он упрска кад нешто рекне. Јампут му сопште, кад су пошли да праве питање с оне стране планине, ће иг нико не познае да само шути. И кад ђед рекне: *Да видимо шийа вели момак?* – он да рекне само кратко неку нако крупну и озбиљну рјеч.

Кад су се старији све здоговорили и око свадбе и око рува, каже ђед будућег младожење:

– Е па, драги пријатељи, све се лјепо и згод-

но здоговорисмо. Да видимо шта кажу ђевојка и момак. Шта велиш ти, ћери? – пита ђед будућу снајку за унуком.

Она, обали очи к земљи, зацрвење се у образима ко булка и вели:

– Како кажу тата и мама, тако нек и бидне.

– Алал ти вера – вели ђед.

Ондак се окрену к унуку па ће рећи:

– Дедер соколе, шта ти кажеш?

У том часу се будући младожења, кроз нецану вирангу на прозору, бијаше загледао у величку качару у авлији. И пошто су му рекли да кратко рекне неку нако крупну рјеч, он одалачи:

– Јој људи, кад би се ова качара запалила, колика би то жишка била.

Ко вели, нема ништа крупније од качаре.

И тако он јопет упрска ствар. Дибидуз.

Ђевојчини родитељи се погледнуше и узвртеше. Миц по миц, они ти се попишманише.

А ови, с момкове стране, умал не поцркаше.

Нежења

Имо Надомир једног познаника, неког Раденка, коме никако није полазило за руком да с-ожени. А био добар ко љеб. Без икакве валинке. И утржан. И њега ти неки наговоре д-оде у манастир и да некако, како знадне и умљедне, он откључа и први уиђе у манастирску цркву и после тога ће се, веле, оженити. Под гаранцију. Обилазио он манастире свако јутро раном зором, ал' узалуд. Сви закључавају авлије. Сазна он да е стари калуђер, игуман Георгије, у Благовештењу, много добар човек. Душа од човека.

Прави народни калуђер. И шаљивџија. Код њега ти је сваког љета долазио у гости патријар Павле и бидне ш њим по десет-петнес дана. Игуман Георгије опште не закључава порту.

Упути се Раденко једне прилике, у цик зоре, к њему. Соњи кишица. Нако ко пластара. Удрвенчијо се Раденко под стрејом од звонаре и чека. Ете ти га игуман ће-иде.

– Помоз Бог, оче.

– Бог ти помого, јуначе. Којим добром вако сабајле?

Утом ће Раденко, моментално, директ, ко с неба па у ребра:

– Оче, да л' би ти мени шћео да даднеш кључ од цркве д-уићем најпрви. Прије свијуг.

– Добро, синко, оћу, што да нећу. А споради чега?

– Знаш како е ствар. Родитељи ми отромавили и отромбуљили. Ја прегурак четрес. Не пође ми за руком да с-оженим. А они ми стално кљуцају у главу: те, оће кућа да нам се затре. Те, да е среће, коно што није, пошло би нам унуче до сад у школу. Те, сва твоја суврс се ижени, само ти оста сићелац. Одонуд тетке кад доћу, и оне с татине стране, а још црње и горе мамине сестре, сикћу на мене и почну да цугљају: те ваки си, те наки си, те никаки си. Пукоше ми трпила. Ђе гој сам пробо, све се некако пробрцне и извитопери.

Да л' ме неко куди?

Да л ми неко уврача?

Ствари, испадок ја најгори. Ожени се, стварно, свака шуша, а ја никако. Неће па то ти је. Ма нисам ти ја, оче, недотаван, ни баш неки

тутумаљ ил тантуз, ал' ми се не да и готова ствар. Рекли ми ако откључам врата на цркви и први уиђем у њу да ћу се оженили те године. Ет, па сам шћео, оче, да те кумим и молим да ми даднеш кључ...

— Еве ти кључ, синко, ал' нема ти од тог посла ништа.

— Како знаш, оче?

— Па знам. Ево ја преко педесет година откључавам и улазим први у цркву и нисам се оженијо.

Чудо невиђено

Бијаше се раширијо глас о Наду ко добром мајстору и много добром човеку. Сви су га ценили. И сељаци, и трговци, и учитељи, и поп, и ветеринар, и канцелар (шеф месне концеларије), и они што играју билијар код Коза у кавани, и они што играју таблић у-паре. Ма сви редом. Не зна се да л је бољи, да л' умиљатији, да л' вреднији.

Нема шта да му манишеш и готова ствар.

Али ту идиличну причу о Наду као смерном, честитом и добром човеку прекиде Милорад Врана једног зимског дана. Беше се Наде већ оженијо и добијо ћетенце. И пошо он са женом у њејзин род. Улази Врана, нако смлатав, у препуну Козову кавану. Тамо, насред каване, стоји велика вруна из кое сулундар иде накосо до оцака. Онај кафански цагор прекиде Врана који још с врата, сав узрујан, започе запрепашћујућу причу.

– О људи љуцки, да сам јуче умро ове јаде, што виђек, не би знао.

– Шта виђе? – пита Карган.

– Виђек чудо невиђено. Сад онамо на Цогољској раскрсници стаде аутобус, разумеш ти мене.

– И?

– И изоди народ из аутобуса. И међу тијем народом наш Наде са женом и ђететом. Ја сам до данас мишљо да е то човек над људма. Каки човек, каки бакрачи. Није то човека ни веђело.

– Немо да брстиш, живота ти, док те нисам шљепио – довикуе иза астала у ћошку, Милинко шнајдер, који играше домине с Кићом. И нако љут рину оне домине одасе.

– Нисам ја од оне сорте што брсти – приши му Врана, боз-тога што Милинко има надимак Ован.

– Но да ви опричам шта сам смотрејо рође-ним очима. Горо ко ова цигара, ако није тако било.

– Па шта е било? – пита Перо Маџар, управитељ школе. Ма није он бијо Маџар, него га тако звали боз презимена: Маџаревић.

Пера су сви ценили и поштовали. Он је у кавану долазијо споради шаха. Није му имало равна у томе. Кад он игра с неким, око њиног астала буљук њиг кибицуе. И сад кад се Маџо огласи, настде тајац. И туј ти Врана поче:

– Излази ти Наде из аутобуса и носи дјете у наручу. Она његова изиђе за њим с торбицом у рукама. У стоећем капуту. Би ми зачудно: ће иде да човек носи дјете, а жена парадира докона. Па сам себе велим, можда е узо д-изнесе дјете из

аутобуса, сигурније е, да се жена не спотакне. Видим да е басамак на аутобусу залеђен и да е шљигава. Кад оћеш, настави он да носи оно дјете, а она с оном торбицом за њим. И нијабера. Иде за њим пртином, реко би је из Беча. Кад замакоше мимо Перове куће, решим ја да се повратим назад. Глам од Чимбовијег вратница, до Ђоловића кућа, он носи дјете. Ај што га е ижњо из аутобуса, то да разумијеш. Ајд и да узме мено да придржи дјете да она одмори руке. Ма јок, бре. Он ти носи оно дјете, а она за њим вормира с оном торбицом све доље до у доње Плазине. Па то ти није вођенак било од кад је крмача реп искривила. И зато велим да тујнак нема човека. Ни-лјек. Пиши пропало.

ВАН ГОГ У ДРАГАЧЕВУ

*Бијаше њо осамдесетџијеї
їодина їрошлїї вїека*

Једног прелјепог септембарског дана при-
спи у село Губеревце, са сином, снаом и малим
унуком госпођа Ирина, жељна да упозна крај и
дом у коме је рођена њена сна[j]а Миланка. Она
е била ђевојчица кад су њени родитељи избегли
из Русије, у доба бољшевичке револуције. Отац
јој и мајка бијагу неки научењаци па су и њу
школовали. Била она шеф одељења у Народној
библиотеци, у великом граду, па кустос и тако те
ствари. Она ти је зборила пе-шес свескиг језика
и држала манире достојанствене, образоване и
отмене даме.

И кад је пошла у ово драгачевско село обук-
ла се на свој уобичајени начин. Ођенула пепито
браон-беж комплет с кожним реверима на
костиму теракот варбе, како су јој биле и ципеле
са осредњом, нешто тамнијом, потпетицом,
свилене чарапе, са шавом, бое чаја, свилену драп
блузу, огрилицу од ћилибара. И, ко увјек, беспре-
корна кестењаста фризура, смерна шминка и
кармин на уснама. Одушевљено е посматрала,
кроз прозор лимузине, таласе јеличких падина и
прелјепу, ломну, златно-зеленкасту драгачевску
котлину, обасјану зрацима ранојесењег сунца.
Радовала се сусрету са Миланкином фамилијом,

а особито са баба-Зорком о чијем самовању јој сна[j]а често, са сетом, причаше.

И Миланкина баба е с радошћу ишчекивала тај сусрет. Неколко дана се трудила да башчице са цвјећом буду уљуђене, кућа проветрена и чиста, авлија покошена, башча ограбљена. Да свака ствар бидне на свом месту. Ко за славу. Вече пред долазак гостију измила се, опрала и ичешљала сједу косу, сплела кике с пажњом. Изјутра, чим је намирила краву и теле, овце и свиње, попуштала кокошке и ћурке, приставила е сарму коју е синоћ савила, да се крчка на тијој ватри, при крају шпорета. Ондак је зготовила гибаницу не жалећи јајца, сир и кајмак, и турила е у врну од *смедеревца*. У том бану Микаило, те доње јагње кое јој је уредијо, па ће му она то памтити или вратити, некако. Пробрала најбоље. Аман шиљеже. Нудио Микаило д-испече ал' она вели, јок. Воле зетови то д-окрећу на шиљку. Нешто им то пасуе. Нарочито оном Русу. Ништа што се дангуби. Не маре што имамо лјепу љебну врну, не мож да бидне боља. И двије пржуље. Не зна се која е љепша и услужнија. Дал земљана, дал она плекана. Било би то виђеније, лашње, много брже. Ал' они воле д-окрећу на ражњу и да се пуче нође око ватре ваздан. Нека иг нек раде шта-знају. Докон поп и јарад крштава.

Елем, види она поодмакло сунце изнад Гирговине, па оде у собу да се уреди за дочек. Обуче скоро неповлачену реклу. Није је носила два-три пута. Па сукњу аман нову. Обу вунене чарапе до изнад кољена са штруфлама. За ову згodu е извиксала кондуре. И, јабогме, убради ону стоећу мараму.

Напуни се авлија чељади. Ђеца лармају. Мушкарци пијуцкају крај јагњета кое окрећу според ватре. Све је на-љепоту.

Кад је било после ручка, вамо, пред залазак сунца, под јабуком у авлији седе прије Зорка и Ирина. Бијагу приближнијег година, иако е у потомцима баба Зорка измакла за читаво покољење од њезине прије. На вријеме јој се ђеца и унучад женили и удавали, те тако она дочека ваздан праунука, а прија јој јаком једно унуче. Мушкарчић. Међу њима двјема запођену се разговор.

– Драга пријо, код вас је све тако красно и питорескно, као у рају. Ово је величанствено. Готово надреално. Фасцинантно. Ја сам импресионирана и напросто очарана овом лепотом.

– Ма чини ти се. Није ово љепоте ни-виђе-ло. Но шта ћеш. Нема се куд. Из ове се коже у другу не-може. Трпи шта те снашло. Јопет, вала Богу, испородјеваше се ова ћечица, па кад се вако пођекад искупе, дође ти да полетиш.

– Гледам, пријо, како је божанствен залазак Сунца. Ово је стварно приказ за документарни филм. Тако ме асоцира на Ван Гогове Сунцокрете. Једанпут сам нешто слично доживела негде на Медитерану, приликом крстарења. Ми смо као породица увек волели да путујемо. Не само на годишњи одмор, него кад год се за то укаже прилика.

– Земајле смо и ми око њиве сијали по ред сунцокрета. Вољо јадни Драгиша, Бог да га прости, д-украси њиву. Потље кад сунцокрет сташе

и узрели, он га, веселник, поѕече и полако уза стубе дигне на калкан од-штале. Кад се то горе осуши, па зими бациш мимогред пред кокоши, оне, убио иг ратос, кљуцају све једна мимо другу. Оће да с-подаве. Ма оће д-изгину колко су то вољеле. Мешчини више но пшеницу. Па се раколе. И много су боље носиле. Кадар им тај сунцокрет пасуе.

— Јесте ли Ви, пријо, кад вам је муж био жив, волели да путујете?

— Јесмо, но шта. Имали смо ти ми њиву доље, крај Мораве. У Заблаћу. Ома тамо иза парезанскијег кућа. То ти дође с оне стране планине. И ондак смо ишли да сијемо жито ан намине прољеће. Кад попрођу Младенци. Тијег дана ти је у календару они Божји човек Алексије. Неке године, кад се укаже лјепо време, и попрције кои дан. Потље смо силазили уз првоокоп. Па кад сташе, за огрт. Бивало е пођекад д-идемо пешке. Ал' најчешће с коњима гор на Торлак, па потље наниже низ Бабљак. Била ти онда она шинска кола. Само тандрља, ко свети Илија кад загрми. Чуе се Бога питај докле. Није ти било, досле, овије љепота ково сад — гумараба и коекакијег згода. Па ондак, сјесени, ајд у бербу жита. Моравска ти е то земља. Попрјечају се мурузи ко ступци. Ал' брање ишло подангубно. Комишало се на струку. Вели покојни Драгиша, сунце те гријало, јазук вући и комишину сад преко планине. Стрпа у купе снопове шашине са све оном комишином, па ако на зиму завали ране стоци, ћераћемо ондак, кад доспимо. Ако оснјежи, соницама ћемо. Зими нема некијег пољскиг послова. Развуче се ђубре,

искрче врзине, попрскају шљиве и јабуке креозаном, нацјепа се дрваци, окруни се жито и то ти је. Да сад не дангубимо док је дужи дан. Д-отарошавамо посо. Да нас не увате кише. Треба да се оре, влачи, сије пшеница, да се скрде јабуке, повади компир, да се пече ракија, да се наваше дрва за љепоте... Знаш како ти је наш сељачки живот. Не знаш куш прије.

У том им Нада донесе каву. Кад је ишла малочас с бунара носећи кову с водом, чула е како госпођа Ирина помиње Ван Гога. Баба Зорка е, кад поспушта оне шоље, кришом вуцну за рукав и нако, да нико не чује, шану:

– Ова жена, ко да вантазира. Ништа не зна шта збори. Кукуј мене, да л’ Миланка наша севи што оде у ту кућу.

– Тетка Ирина – поче Нада да спашава ситуацију – ваља ли кафа?

– Перфектна. Баш по моме укусу.

– Има моја бабица слатко од вишања, од шумски јагода, од купина, од шљива, од дуња. Само да пробате. Ваља уз кафу. То мојој баши не можете да одбијете. Она то оставља с љубављу. Поврзе тегле целофаном и гумицом. Кад их поређа по шифоњеру, то вам је лепше од Ван Гогових слика.

– Па хајде, не могу то да вам одбијем.

– Башо, оћеш ти да пробереш неку теглу за твоју прију? – шћеде Нада да направи маневар да би у међувремену позвала сестру и тако предупредила могуће неспоразуме који су се, изгледа, приметили у пређашњем дивану.

– Ма јок, дјете. Иди ти, ћеро. Коју гој узмеш, свака ваља. Очију ми моиг.

Прије наставише међусобни разговор. О чему су збориле не зна се баш тачно.

Обадвије су се после дваесетак година, у дубокој, безмало стољетној старости, преселиле у вечнос, Бог да им душе прости.

Ваистину, гледајући у дубину њинијег срдаца, међу њима није било великог различја.

Сем спољашњег.

Според наведеног, разликовале су се још и по томе што е госпођа Ирина користила миришљаве марамице, док се баба Зорка осекњивала, нако, прстима.

И кад пију каву. Док је госпођа Ирина елегантно држала лјевом руком тацну, а десном репељак шоље, коју е лагано с времена на време примицала уснама, водећи рачуна да кармин остане непрекоран, дотле баба Зорка из два-три цуга испаручи шољу, срчући без снебивања. Немадијаше веселница кад да седне. Нити да густира каву. Све је морала д-отарошава вришко, натрк. Сто послова има д-отаља. И да не одоцни да намири пиљез и сточицу за-дана. Вољела е и пиленце, и кокошчицу, и овчицу, и крмачицу... и све им тепала. Тако е говорила и парадаишчић, купушчић, травица, ђетелиница, бураница, њивица. Па ђачићи, ђечица... Никад није говорила, ко пођеко: овчина, прасиште, телиште, мачкетина, кокошчина, ђетелинчина, њиветина...

Само е једном у аугментативу изразила своју љубав и секирацију у исти трен. Било е то оне године кад је њена старија унука, Нада, којој су сви тепали Милка, а она: Мико, родила другу ћерку – Марију. Та вест допре до бабе преко Веља Канцела-

ра. Тако су звали шефа месне концеларије, који је имо телефон на том његовоме послу, па е често аберима престижо и најревносније аброноше. Тога дана пред ноћ бане њен унук, с намером д-иште муштулук. Кад га е баба смотрила озго из авлије, она крене према њему, говорећи са оча[j]ем, ал' потијо, да не чуе комшилук. Не мора они да знаду њезину муку. Баш би им било ђефчина. Каже:

– Јој, црни мој Срећо, шта нам се поради са пустом Миком!

– Шта? – пресеће се човек.

Шта ли је могло да се деси отле-дотле?

Нема два сата како е био у породилишту и својим очима виђо и сестру и сестричину.

Све било у најбољем реду.

Нада пресећна.

Увјек је говорила да би више вољела да буде јопет ђевојчица.

А беба слатка ко мед.

Четири кила и осамсто педесет.

Румена.

Црна коврџава косица.

Дугачке трепавице.

Веђе ко пијавице.

Ма, ко упис.

Сто му јада прође кроз главу.

По изразу бабиног лица види да е неки велики белај.

Не зна само да л' се нешто страшно десило Нади, не дај Боже.

Или беби, Боже сачувај и саклони.

– Шта е било, башо, кумим те Богом?

– Јопет женско ђетуриште!

ЖИВОТОМ КРОЗ СМРТ

КРСТИНИН ПОТОЊИ ДАН

*Доїодило се їо Младенцима
2009. љейѡа Госїодњеї*

Зелене очи стрине Крстине, ко неки сјајни бисери, и румен у образима од ватре коју е имала, украсили су суморну болничку собу с изанђалим чаршовима и излизаним ћебадма окрзалиг ивица. Смештише је тујнак иако се опирала д-иде у болницу.

Фала ти, мој Драгићу, кад си ти брже боље дотрчо, чак из Београда, д-обићеш стрину. Навалијо Владе, морамо д-идемо, каже, мама, доктору. Ма јок, сине, велим ја. Не вреди да дан-губиш. Но спремај шта немаш. Догоро луч до ноктију. Реко, знаш како е казано: лија лија па долија.

И ет, догнаше ме вође. Нема од тог посла ништа. Дабогда д-осванем сутра. А и наживљела сам се, мој Драгићу. И вала Богу, дочекак и ћецу и унуке, угледнук и праунучад. Бабине љепоте. Сашку. Тако тепају Александри. И Јоцу. Тако зовемо Јовану, срећицу бабину. А изгледа ми да е још једно на путу. Е, то прабаба не мож да дочека. А вољела би. И да ми се Веро бабин ожени. Ал' знаш како е казано: *Ко није задовољан на орају, није ни на їовару.*

Вала Богу за све.

Ет, мој Драгићу, проуја живот ко неки про-
љетњи ветрић. Ко облачак кад намине одонуд
од Овчара. Само се мено замаријаш, њега није
нема. А ко јуче да е било кад, у Краварици, бијаг
дјете. Док дланом о длан зађевојчик се.

Једнога дана, јаком се помолило Сунце,
одонуд од Голубца, само што е спала роса, ја
изагнала овце горенак на ћувик. Брез јагњади.
Тек иг бијасмо, тиг дана, залучили. Кад одјампут
бану Славка. Она ти је добра ко љеб. Ал' зауми-
та. Кад нешто навре, немош да е се отресеш, па
да ти је сир ко кајмак. Ете ти је, изби одонуд од
крша, прескочи преко јаруге и иде вамо, право к
мене.

Слушај, Крстина, вели, доћи ће ти, у неђељу,
просци из Горачића. Ономад на вашеру, запође-
но се неки разговор о томе како е омладина
почела да се квари, од кад је ова гологузија
дошла на влас. Утом ти један човек вели, да оно
што иксан из куће понесе – то потље носи цео
вјек. И тујнак ти помене тебе како си отарашна,
послушна, смерна, од добра и честита рода и
коешта. И, каже, у ту причу се умјешала нека
постарија жена. Одавле из Краварице. Не шћа-
дијагу да именују која. И жена ко жена, развезе
како си згодна, бјелопераста, д-имаш очи ко
гора, румена ко јабука, д-имаш златне кике, зубе
ко јаглице и ваздан коешта. Знаш како смо ти
ми жене. Ако кудимо, тражимо длаку у јајцету.
Товаримо и што јес и што није. Јопет, ако вали-
мо, окивамо у звјезде. И тако су те, нако, неоти-
це, насочили.

Чудиш се како?

Нако лако. Ништа нема случајно. Све је то

одређено, ја кад ти кам. Јел да није, откуд би се баш тујнак, у они час потревио Сретен Стевановић, кои има сина за женидбу. И он, кад је чуо шта ови зборе, почне да се разабера о тебе, о твоима, о твојој ујчевини и све по реду. И кад је све сабро, реши да дођу да праве питање. Да те просе. Ет. Споради тога сам дошла, замолила ме Анка Сретенова да јавнем твоима.

А то е једна поштена и домаћинска кућа. Знаш како ти је казано: *Пара на љару, а рђа на рђу*. Тај Милорад је много добар момак. Јединац. Има само двије сестре. Ал' оне су тујнак од данас до сутра. Стасале за удају. Туј неће бити деобе. Грађевине добре. Кућа величачка, зидана, с подрумом. И још једна, омања полубрвњара ниже ње. Па вајат и мекар. Велика качара с треном. Љебна вруна. Зидан обор, кокошар и нужник. Два салаша. Штала код куће, штала у-пољу. Ћилер код куће, кошара горе у-брду, у Станићевини. Бунар сред авлије с каменим сантрачом и вијоглавом. Котар ће ђену сјена заграђен. Имају лампек, тестере, и попрјеко и оно уздужно с разбојом. Пуна штала рогате стоке. Крава и младачниг и ониг друтијег. Добри волови. Башча се врани од свиња и назимади. Оваца, кокошију, ћурака, патки, мисирки... нема им броја. Ма нема шта нема. Од тице млјека. Свекар трезбен, свекрва радишна и добре душе. Карактерна кућа. А момак, нема му равна. Личит. Образли. Ма од Јелице до Бјелице не мош му наћи парника. Ко Марко Краљевић. Само што нема бркове ни Шарца. Но волове. Бељу и Зекоњу. Он ти је дуго доијо. Кад му е мајка у пољу, с оне стране

потока, нешто радила, он је зовне напремасе да сиђе до у поток. А он јој одвуд санесе столицу трonoшку. Она седне на ону трonoшку, а он клекне, те е подоји. Знаш каки је. Мож коњу реп д-ишчупа.

Има, доправде, једну валинку, ал' не мош ти сва добра да саставиш. Ове године јаком ступа у пунољетство. Није га јоште позвало у војску. Ал' шта ћеш. Много е добра прилика. Немо то д-испуштиш нипошто. Није то служење држави до века. Вришко ће да прозвр'е две-године. Мож дати Бог да прије но што оде у-војску ти останеш носећа. Па да се, с Божјом помоћу, зародиш и да га чекаш са сином. Ја ти кам. Таког момка неш наћи да би ђевовала колко ош. Очију ми мојиг. Нема шта да му се манише. Немо да се мислиш и предочишљаваш и да се нешто нећкаш.

И немо да се заносиш што облјећу око тебе. То су ти базвркани. Немо да гурнеш ко маче у варенику. Па потље д-испашташ цео живот. Ти голамфери не мисле ништа, но дан и комад. Од данас до сутра. Ово ти је права прилика, ја ти кам. Д-идеш у домаћинску кућу. Јабогме.

Одок ја код твојиг да им све опричам како јес. А ти немо да се нешто кошташ. Но кажи: Како ти, тата, рекнеш, нек тако бидне. И Бог ће то да благосиља, виђећеш.

Шта ти је Славка причала мојима, не знам. Тек, сутрадан, пошто се вратио из Гуче, ваљаде ишо да се распитуе, вели мене тата: Ћери, доћи ће у нећељу просци из Горачића.

И тако и бидне. Туј ти они попричају и

закажу за идућу неђељу д-идемо ми кода-њиг да гламо дом. Кад је дошла та неђеља, кренемо ми. Весели тата, јадна мама, мој ујак, и брат ми Будиша. Повели и мене. Тујнак ти се они, уз ручак, нареде из рјечи.

Мој јадни свекар вели:

– Пријатељу, нама треба добро чељаде. А ја сам, вели, чуо да е ваша Крстина честита и вредна. А што се рува тиче, твоја драга воља. Ми не иштемо ни око-прста конца.

– Ис, пријатељу – вели мој јадни тата – немамо ми сто ђеца. Спремили смо ми њој руво, није се била још зађевојчила, нако како требуе и како Бог милуе.

И удају ти они мене, те године, за Милорада. Није ни огодинило, оде ти мој Милорад у-војску. Кад би тачно тријести дан како га испратисмо, ја родик Марка. Ет, како ти је Славка потревила. Оно кад ми је рекла код оваца да ћу са сином да сачекам човека из војске.

Згодно сам се слагала са свекром и свекровом. И са заовама. Не зна се да л' бијаше боља Сеица, како сам звала Јелу, ил' Циле, како сам звала Љепу.

Дан по дан и прође и та Милорадљева војска. Заове се поудаваше. Роди нам се и Владе. Бори се, потрчи, повуци, понеси. Цео живот нам прође у журби. Појтај вамо, појтај онамо.

Знаш како ти је у сељачкој кући, мораш сто јада да знаш. И да помузеш, и д- узвариш и д-усириш, скидај плјесан, рибај чабрице и карлице. Па д-идеш у чобанију, ће мимогред предеш ил' плетеш. Па да задајаш јагњад и телад, да

намириш пиљеж, да свињама скуваш меће. Да помогнеш кад се дае дистол овцама, ил' кад се свињама ударају брњушке. Па потрчи у шталу. Д-очистиш, да положиш, простреш. Да нацјепаш дрва, да наложиш ватру. Да зготовиш јело за чељад и раднике кад иг има. Д-умјесиш, д-испечеш, зачиниш, запржиш. Да ти не причам о пољскијем радовима. Не знаш ку-ш прије. Па земајле, чупај и кисели конопље, па трли, па преди и препредај, па ткај, па бјели платно. Те шишај овце, препирај вуну, носи у дрднару... Сто јада. Па балучи ћилиме, вези, штрикај, нецај. Не знаш да л' прије д-уватиш за оклагију, за варјачу, за бућкалицу, за тучак и ступу. Ил' вамо за мотовило, вретено ил' дружлицу, преслицу, гребене. Ил' да седнеш за разбој. Не знаш да л' ти је потребнија кућеља ил повјесмо.

Ето ти, мој Драгићу, свашта сам ти пуста претурила преко рукуј и главе. Много стоке. Милорад вољо да му то све бидне урањено и за дику. Он ти је преко тријес година сваке јесени ишо горе у Банат, у бербу муруза. По месец дана. Ђекад остану и пе-шес нећеља. Ондак ти се то све брало ручно и комишало на струку. Имо он групу и вољеле га те Лале горенак много. Ал' муке су ти то биле. Све су веселници спавали по купама шашине ил' по шталама, на тим њинијем салашима. Бивало е да ђекад по десет дана не окусе смока кашиком, но све једу суву рану. Љеба, сланине, лука и то ти је. Све им руке испрскају. Неки радили то за-паре. Он јок. Но за жито, нако у клипу. С кочањком. Догна пун вагон возом до Чачка. Одатле потље по неколко

дана то прегоне вамо-горе. Њему ти је била уживанција да напуни салаше, калкане и да стока бидне, нако, за углед.

Потље је преко зиме кирицијо с лампеком. Дан-ноћ се боријо. И то е радијо аман тријес-година. Изгонио је пођекад по дваес лампека за дваес четири сата, кад су дрва сува и ако е лјепо време. Све живо се чудило како то ради. Он ти преложи лампек очас. Ма имали смо ми ракије колко ош. Нолики вотњаци. Ал' ет. Није шћео докон ни-лјек. Тешку ракију заради с лампеком. Владало се два кила од казана. Ондај ракија имала лјепу цену.

Тамо пред прољеће, таман кад се испече ракија и од маџарки, Милорад запуца у Ливно, ил' у Сплит. Тамонак ћеро компире да продае. Обично е у то време понајјача цена. Погоди камион, овај му оћера, и тамонак стовари код некијег људи у подрум. И отале потље продаво. Што по кућама на џак, што крчмијо на пијацу. И тамо ти је спаво по тијем подрумима у кое је смешто компир. Мука се намучио. Ал' њему то ништа није било тешко. Заумит био цјели вјек. А вала Богу здрав ко дрењ. Све га задиркиво браца. Вели, јак и здрав зато што е доијо аман до војске. Тако се он шалијо. Ал' јес доијо до пред полазак у школу. Што јес јес.

Једном ми реко, нако озбиљски, да е тебе накричијо да му све те његове муке опричаш кад га биднеш пратио онамо, да се одмара според ђедова. Мораш му то испунити. Он те много цени. И вољо те од кад си се родијо. И дањ данас те не одваја од наше ђеце.

Вала, ако е се жив иксан нарадио, он је. Ал' и ја сам заплатила, обадва ми ока. Кад је, вамо, маториње онемоћало, заове се поудавале, а ћеца још нису доспела снаге, ондак ти спала књига на Милорада и мене. Весели тата ти је неколко задњиг година мого да припушти овце и то ти је. Потље занемоћа и није мого ласно из собе дизиђе. Јадна свекрва могла да лошка ватру и да, ет, припази мено око јела да не загори. Ил' да се не препече оно што е у вруни. То толико. Године учињеле свое. Ко-во ја сад. И кад би шћела нешто бејаги да приврједим, не могу. Не вреди. Ишчиљела снага, мој Драгићу. Колко сам пута препарлала преко планине с обрамачом и теретом у Чачак на пијац, у Бањицу у виноград. Колко сам, пуста, одњела ручкова косачима и копачима, жетеоцима и пластијоцима те у Радовину, те у Ридове, те у Плужине и коеђе. Ни броја нема. Ал' ондак ми све ласно било. Јопет се и насмијемо, и запјевамо, и комендијамо.

Свако време има свое време.

Нећу криво да зборим, било е и лјепијег дана. Свадби, бабина, слава и коечега, кад се мало разгали душа. Још памтим, ко јуче да е било, кад се женио мој брат Будиша. Ис', што е то била свадба. Баш оно што се каже: мушка. Три дана. Кад смо пошли за ћевојку, возио нас браца. Твој тајо. Он ондак имадијаше оног зекана – Ђура, а онамо Властимир Поповић вранца – Батора. Наке коње није имало Драгачево. Парили иг они пођекад, у орању и вако кад су се прегонили неки већи терети на-даљ. А нарочито споради дике: о вашерима, свадбама и тако. За ову свадбу упарио

иг браца. Окидио иг кићанкама, турио прапорце, истимаријо. То лети. Тице им равне нису. Није било иксана који се за нама није окрено.

Све је добро било.

Вала Богу.

Добар ми је Милорад био, не могу да кам криво.

Није бијо неки крвник, коно што е имало људи.

Нит се напијо ко поедини.

Кад је мого, трудио се да ме заклони, колко-било.

Пођекад ме и одмјени, не могу губаво да зборим.

Само ми оста нажао што ми ни јанпут, вако, кад дође однекале, с вашера, из Баната, из трговине, не доње вишек болбоне.

А све сам се надала, очију ми мојиг.

Ал' шта ћеш.

Мора да га разумиш.

Прече му било да набави покровце, ил' бисаге, како алатку, чешагију за краве, повод-њик, влачег, ранију ил' мај шта у кућу.

Ма и ја сам ти вољела да се заваше коешта д-има у кући.

Да човек не зајма по селу.

Ал' ми некако крњо оста без оне болбоне.

Прекорек га ономад, очи младенаца, за ту болбону.

Нако у шали.

Милораде, рђицо една, да знаш колко сам се пуста надала да ћеш ми доњети болбону кад доћеш однекале.

А он ме погледну, некако чудно.
Никад ме није тако погледно.
И тури ми руку на образ.
Д-извинеш, дјете, ко да ме помилова.
Не би му баш сведно.
Ко да му би нажао.
А мене после би криво, што сам то морала
баш д-истртљам.
И тако, прође живот, мој Драгићу.
Ал', што вико онај, свему има време.
Ет, сад дошло време да се мрје.

Ћутрадан се моја добра стрина Крстина
преселила у вечнос.
Бог да јој душу прости.

После саране, кад гој сам свраћо на гробље,
на гробу стрине Крстине сам затицо по неколко
разноразнијег бомбона.

И кад је спомен сподигнут, било иг је и
доље на гробу и горенаке на спомену.

Нико није знао оклен су тујнак.

Ни ко иг доноси.⁶

⁶ Ову причу објавила је *Полиџика* 15. јануара 2017. године, а прочитана је и на Радио Београду.

Поглед ш Черговишта

Кад низ присојну страну Јелице планине бациш поглед озго з-Годидова, наниже, угле-днућеш Коренате. Од Корената кад сићеш низ мали Рид, наићи ћеш на затрављену зараван, величине осредње авлије. Она чврсто лебди над Страном, која се окомито стропоштава у поток. Ту зараван зову Башчине. Да ли по башчи, или по баштини, или по баштинки, не зна се баш тачно. Али је неспорно да је тујнак, на Башчина-ма, свое огњиште распалијо Стеван. Он, по предању, неће с тромеђе Црне Горе, Санџака и Ерцеговине, побеже од турскога зулума и потражи мир. Туј се ожени и роди Петра, Радована и Радосава. А Петар роди Милорада, а Милорад роди Вићентија, Сретена, Косту, Јована и Чедомира. А Радован роди Милоша и Николу, а Милош роди Алексу, Мата, Јеротија и Аврама. Стевановића јато се умложи и поче свијати своја гњезда наниже, ка потоку. Тако се вормира Стевановића џемат, углављен у троуглу између планине, Малог и Давидовића потока, који се љубе, доље, ниже Росинога ораса, а из њине љубави рађа се речица Драгачица. Неки зборе да е по њој Драгачево добило име.

У овоме џемату ће се подићи дваестак кућа, ограђениг шљивовим ил' багреновим прошћом кое се поплитало врбовим прущћом, одсеченим прије мезграња. Свака авлија имадијаше вајат од граничевије брвана, у ком су младенци добијали свој кутак за стидна миловања и шапутанја и мекар, чије су украшене решетке, окре-

нуте к путу, обично биле ишаране у ком се разливало млјеко и готовијо сир. Туј је и салаш, исплетен од ивовог прушћа. Имућније куће су уз-салаш имале трен кои је, ослоњен на дрвене стубове, лебђо ко раширено крило, заклањајући волујска кола од кише и сунца. Већина кућа е имала амбар, са прјесецима за пшеницу, раж, зоб и пасуљ. Готово свака авлија је на доњем крају, на граници са башчом, имала још и качару. А испод качаре, пошто е страна, степенасто се спуштала штала у коју се улазило из-башче. Изнад качаре је биво трен под којим се распаљивала ватра под казаном кад се пече ракија, ил' под ранијом кад се кува мѐћа за свиње. У башчи је била кошара за овце, свињац, кокошар и клозет. Иако обавезно ван авлије, клозет и није био много далеко, ако појташ и пођеш на време.

Куће су биле полубрвњаре. Она северна половина е била од брвана, с три стране. И имала е двоја врата. На средини те просторије било е прочевље, изнад кога су висиле вериге. А с јесени се, по свињокољу, високо изнад прочевља, качио посек. Онај четврти зид је био од цигле ил' набоја. Кроз врата, начињена на том зиду, улазило се у-собу. Дрвени кревет, преко чије сламњаче се затезао ћилим, астал, шпорет који личи на гараву цокулу и креденац чинили су сав намештај. Дувар и штукатор у соби су се обавезно кречили [у]очи славе и обетине. Под је био поциглан или попартошен.

Компири, роква, шангарепа и јабуке су се ма[x]ом чували у трапу. А купус се киселијо у каци која се смештала у избу ил' подрум, ће стое и бурад с ракијом.

Ко гођ је бијо батлији, па закопао бунар у авлији, нашао е жицу на шестом ил' седмом метру. А вода се цибрила, ко на студенцу. Љети, кад виоглавам или ћермом извадиш кову из бунара, па наспеш воду у стаклени бокал, он у они час замагли.

У Стевановића џемату пос[т] се држао под обавезно. И Петров, кад се косило, о сирћету, младом луку и посном пасуљу.

Над овим присо[ј]ем сунце грије поваздан. А магла дође до Драгачице. На прсте једне руке мош изброити дане у години кад се магла попење до нашије кућа. Први сунчев зрак провири иза Умке и милуе вотњаке до заранка, кад потоне тамо иза Овчара. А онда дуго, дуго држи румену поњаву која полако блједи, док је не савлада месечина.

Лавеж керова, блека оваца, рика јунади, шкрипа папучице на шинским колима, мирис свеже помуженог млјека, призивају сутон који лагано покрива џемат. Ондак, у свим кућама, почињу чељад да се сабирају око трпеза. Да се Богу помоле. И да узму по залогај љеба испеченог испод црепуље. И по коју кашику топлог смока из земљане ћасе. Па потље, да плакну ноге на басамцима. Ил' у шавњу. И џемат тијачко утања у сан. Коно одојче кад га мајка окупа и подои.

Ујутру ће, јопет, сунце да помилуе шљивике с црношљивама, ранушама, пискавцима и мацаркама, са покојом јабуком будимком, кожаром ил' колачаром. И понеком крушком такишом. Ил' караманком. Ил' кантарушом. А

кантарушу у-јесен мораш да завучеш у сјено, што дубље, да се усити, па ондак бидне сочна и слађа од меда.

Ваљда зато што е нагнут к-сунцу, овај џемат има крупне и слатке воћке. А ракија од шљива дође питка. И има добру [а]рому.

А ђеца су, некако, румена. И сва имају дебеле табане, пошто ћерају боса, вамо од Ђурђевдана, па онамо све до Митровдана. То босоного ђетинство е испуњено раним обавезама. Да се напасе стока. Да се однесе воде косачима. Да се унесе дрва у-кућу. Да се нарани пиљеж. Пуште овце. Подбере лишће репе свињама. Да се тркне у задругу за гас. Ил' со. Али је то ђетинство било испуњено и радостима. И чаврљањем. Играју се тутумиша. Клиса и машке. Пиљака. Прстена. Мушкарчићи су се учили да јашу. Најприје овнове и јарчеве. Док не доспију до коња.

А кад се чељад здомчају снаге, живе животе свое у трудовима. Пођекад и у мукама. У оскудаци[j]и. Тугују кад град однесе љетину. Кад удари куга у свиње. Кад се удави крава. Ил' надуе јунац. Кад наиђе нека сотвора на пиљеж. Кад ветар поизобаљуе рогоце и поломи родне гране. Поваља пшеницу. А ђетелину смота у ковиталац. Кад удари суша. Све изгоре! Па омали ране за чељад. И за стоку. Јопет, кад је година кишна, мешчини, још горе. Све сатрули!

Одње белај свое исе. Шта да му радиш. Наишла рђава година – дошо куси по свое исе. Грдно начисто. Не мож бити грђе.

Нек-иде бестрага. Из ове се коже у-другу не-може.

Не-мош ти да цркнеш назор. Дошло, нако, горе високо, а доље, јопет, па тврдо.

Не-мож да ти бидне све потаман. Знаш како е казано: кад ти отежа, ти нође спушти те предани. Мено. После јопет, Јово, наново. Је л' знаш како ти је: чега гој ти бидне много, потље ће да мањка.

Ал' потље олује огрије сунце. Па, ја. Док се не смркне, не-мож да ти сване. Тако ти то иде. Борба. Мораш да запнеш. Добро. Д-обдржиш кућу. Д-одгаиш ћецу. Да приновиш каку грађевину. Да сподигнеш вотњак. Ил' виноград. Да докупиш комад земље. Не-мош да се провучеш кроз живот нако ко лад. Ко нека дандара. Да не оставиш никаког трага иза-се. Зато мораш да потуриш леђа. Да се наореш и накопаш. Нако-сиш и напластиш. Насијеш и нажњеш. Накупиш и напечеш. Настружеш и нацјепаш. Навлачиш и нађенеш. Нараниш и натимариш. Натовариш и испаручиш. Нариљаш и навршеш. Натачкаш и поприткаш. Накруниш и намељеш...

И женскиње се изарчи. Знаш како ти је казано: човек држи један стуб от-куће, а жена она три што су прекостала. И оне ти, мученице, од сна откидају. Па се сите нажњу и наплјеве. Накрцају и нарендају. Наломкају и потпале. Насоле и накиселе. Наперу и нарибају. Намјесе и накувају. Наваре и насире. Напреду и наплету. Нанецају и навезу. Наткају и накрпе. Набјеле и наштиркају...

Оно, не-мош губаво да збориш. Бидне и лјепије догодовштиња. Кад се радуеш животу.

Ку-ћеш љепше, него кад сабереш берићет. Кад напуниш салаш. Таване. Амбар. Кад исповршуваш сјена. Па ти се отели крава. Ил' облизни овца. Крмача опраси дванесторо. А квочка изведе пилад, без једног јединог мућка. Виноград понесе добро. А воће дрјема од рода. Па се провеселиш на свадбама. На бабинама. Запјеваш на мобама. На косидбама. На жетвама. На вршајима. Попије се по која мученица о благоданима. Погости се о славама. О обетинама.

И нашале се поћекад. Комендијају. Комендијају неки-пут до суза у очима. До бола у стомаку. Згодно поцркају од-смија. Знаш како е оно казано: *весело срце йомаже ко лјек*.

Нарочито се комендијало на комишањима. Комендијало се и крај лампека. Ал' туј ти бидне само мушкариње. Туј омакне и по нека галатна рјеч.

Жене су, јопет, комендијале на прелима. Правило е било да се домаћин и мушкариње посклоне. И ћеца. Да жене остану насамо. Да дадну менко одушка души својој. Ондак оне, веселнице, забораве и порођајне муке. И жуљеве од српа. И модрице на раменима од кошуљаре и обрамаче. И болове испод ложичице кад се струне, пуснице, од терета. То иг пробада док се не опашу. Ал' за опасивање мора да ваташ згону. Не смије свекар да сазна. Ил' ћевери. Каки то. Не би кабулила... Да помисле да си крмељуша. Да си метиљава. Да ниси ни за шта. Туј, на прелу, оне оћерају у заборав зулум. Забораве и оно што иг, крвник, ишиба ономад за ниђе ништа. Оплављо е сироту. А није, пуста, скриви-

ла ни волицно. Ни за ови нокат. Очију ми мојиг. Горела ко ова лампа. Свекрва јој направила бој. Потље и њој било криво. Ал' доцкан. Појо вук магарца. Туј ти оне, кроз смијање и зафрканцију, провире и понеку нежну тајну која се крије иза рекле на туфне. У само-сâмијем грудма. И открију понеку пусту жељу. С узда[х]ом. Дâко се и њој срећа осмене...

Ал', јопет, некако е комишање било најпodesније. Туј ти је и мушкиње и женскиње. И ђеца. И туј ти свак сваког мож да погледне у-очи док овај прича. Јербо муруз мош да комишаш нако, напамет. Брез гледања. Оно, доправде, деси се пођекад да, кад се засмијеш, муруз одлети фрљоке, па звизне неког у-главу. Ал' туј нема замерке. Каки. Јел зна се да то није з-инат.

Тако ти је комишање једна округла бина. Право правцато позориште. Туј ти се измјешају глумци и гледаоци. Сви су једнаки. Само што е неко вичан да смјешно прича. Ал' зато се онај други смије нако рецко. Из само-сâмог срца. Сад ти вако, кад гледаш са стране, не знаш да-л ти је смјешнији онај што прича смјешно, ил' онај што се нако смјешно смије.

Главно е да туј нема љутње. Бож-сачувај. И ако се у шали мено нафилуе. И попрећера. Или, чак, измисли. Нико се ни наког не љути. Јок. Причај, брате, и ти. Ко ти брани. Ако умијеш. Ако нумијеш, шта се онда парицаш. Покри се уветима и слушај оне што су вични комендијању. И сми се, брате. Јербо, знаш како е казано: *Весело срце куђељу ѿреде*. Весело срце весели лице. А ко е весела срца, онај је на гозби поваздан.

Док ти је било комендијања, дотле ти је вла-

дала љубав и слога у џемату. Сви су се пазили. Ретко ко се на ког замери. А ако и дође до замерке, сви се заузму за измирење. Измире се. Па јопет комендијају.

Једино се од комендијања сустежу старци. Кад иг кувет издадне, постају ћутљиви. Не зборе млоге. Ал' кад прозборе, има шта да чуеш. Они ти посматрају живот одунуд. С оне друге стране. А живот ти пролеће очас. Док си дланом о-длан. Вришко. Познаеш по ћеци. Погледни унучад. Стасала, аман, за удају и женидбу. Тако ти је то. Кад човек погледне живот одунуд, с оног краја, он омудра.

Знаш како ти је: младос – лудос. Што на ум, то на друм. Онда мислиш да мош све. И да знаш све. Чудиш се старијима кад ти кљуцају у главу: те ово, те оно.

– Те послушај старијег. Није он цабе осеђо. Прими карање његово. Јер тако ћеш примити мудрос. И постати разуман. А мудрошћу и разумом се кући и утврђује кућа. Паметан се учи на туђијем грешкама. И на искуству старијег. А шашав не слуша савета очевог. Ни науке мајчине. Мисли да све зна. Па плаћа својом главчином. И леђима. Зато е и казано да се луд руга саветима оца свога. А ко прима укор бива паметан. И још је казано да се праведник учи од куће безбожникове гледајући како она пропада.

– Те бој се Бога. Поштуј Закона Његовог. Да биднеш благословен. И да дуго поживиш. Јербо ће те Бог сачувати од рђавијег путова. И од рђавијег људи. Није цаба казано: *Бој се Боја и оније шћо се не бое Боја*. Зато ће праведници опстати,

а безаконици ће се истрјебити. Јер Бог љуби онога што иде за правдом, а гад му е пут безбожников. Ништа нема боље него чинити добро за живота свога. Јел ћеш само то одњети у вечнос, ће ће Бог судити и праведнику и безбожнику. Зато, од свега што радиш, најважније ти је: Бога се бој! И заповести Његове држи!

– Те, помози ближњему свом. И не инати се ни с ким. Јел од ината нема грђег заната. Не бидни зликовац. Чувај се зла. И ружне рјечи. То навлачи проклетство.

– Те, чувај се разврата. Оно што ти се чини да е мед на уснама туђе жене, оно ти је отров најцрњи. Гори од сичана. То те води у бруку. У срамоту. У беду. У ридање. То ти кућу раскопави. Нека ти је мила жена младости твое. Она што ти је ћецу изродила. Јел ће те она разумјети напошљетку, кад се сацга, ишчили и ископни снага твоја. И не иди међу безбожнике и пијанице. Међу свађалице и изелице. Међу безумнике и спаваче. Међу курве. Да не би осиромашијо. И до просјачког штапа доспљо.

– Те, име је важније но богаство. Највеће богаство мош, вако, шаком да покријеш. А то ти је образ. Кад њега једном испоганиш и укаљаш, све си просо. Не опра га више. Зато е и казано: *Вода све ојере сем црна образа.*

И још старци сетују млађарију: пази добро шта обећаш. Или заветуеш. Оно и да испуниш. Јер во се веже за рогове, а човек за-рјеч.

Тако ти то иде. Свако време има свое бремене. Има време кад говориш и време кад шутиш. Кад дођу сједе, онда ти дође време шутње. Време

преслишавања. Дôбро се пресаберу. Да л савете оца и ђеда испунише? Да л науку мајчину примише у срце свое? И почињу да стра[x]ују. Да л се огротише о-њиг? Јербо е казано да ће се угасити жижак онога ко псова оца. Или мајку своју. Па се упињу да накнаде пропуштено сетујући млађе. Да се не сагуби рјеч. Поука. Аманет. Еда би од оца остануло сину. Еда би се протегнуло у време. У покољења. Јербо нараштај један одлази, а други долази.

Тако ти је то бивало у Стевановића цемату. Досле. Од Стевана до нашије дана, кољена једанес. И свако од њиг остави свој траг. Кад поћеш траговима њинијем, вићећеш збитија млога. И насмијаћеш се од-срца. И омудраћеш. Знаш како е казано: *Иди мраву, лењивче, ѿсмаѿрај ѿуѿове њеѿове и научи се мудросѿи.* А камоли од ђедова. Јер је ѿисано: *Слушај, сине мој, и ѿрими рјечи мое, и умножиће ѿи се ѿодине у живоѿу. Учим ѿе ѿуѿу мудросѿи, водим ѿе сѿазама ѿравијем. Кад усходиш, неће се сѿезаѿи кораци ѿвои, и ако ѿоѿрчиш нећеш се сѿоѿакнуѿи. Држи се ѿоуке и не ѿушѿај, чувај је, јер ѿи је живоѿи. Куд ѿод ѿоћеш, водиће ѿе; кад засѿиш, чуваће ѿе; кад се ѿробудиш, разѿовараће ѿе. Јер је зайовјесѿи жижак, и наука је вићело, и ѿуѿи је живоѿини оѿомена која ѿоучава.*⁷

А онамо, с оне стране потока, на висоравни коју с-двије стране милуе церова шума – Чергов-виште. Шарено село. Чуваоница блага Божјег.

⁷ Из Прича Соломонови

Њива Божја у коју е посијано најдрагоценије семе. Прах отаца и матера нашије.

Колко уздаха се отело над овим гробовима. Колко суза се излило на траву по овим хумкама. Колко молитви је прошапутано међу овим каменим биљезима. Колко љубави је уклесано у ова шарена слова. У гроздове. У голубове. Колко животописа е исписано по овим каменим књигама. Вође почива ђак са отвореним букваром. Онамо планинка на чијем је спомену крављача и чабрица. Над мајсторовим гробом алатке: раопон, и сврдло, и ђелка. Над кметовим, мастијоница и перо са све штамбиљом и кметовским штапом. Бившем подрумцији турили кључ и чутуру. Виноградару чокот и маказе. Шнајдерки шивећу машину. А војник се не раздваја од пушке и бајонета с којима е стражио на бранику отачества. Ђевојачка љепота уписана у камен и у вечност. За незаборав. Са јелеком и опанцима. Са изатканим шареним појасом и везеним чарапама.

Из рањених и ојађених срца по каменом спомењу залелекали стихови бола за прерано преминулим младенцима Раденком, Радомиром, Гвозденом, Чедомиром, Николом, Јеленом, Јованом, Стаменком, Персом, Радосијом, Разуменком, Милостивом... Ишаране розете, цветићи, вињаге. Пењу се из траве уз спомење навише. Ка вр[х]у. А на вр'у крс. А око крста: ИС ХС НИ КА. Исус Христос. Победник. Васкрситељ. Спаситељ. Туј на вру спомена се зуставља поглед. Застае суза. Јаук се претвара у шапат. Бол се претапа у наду: Није све пропало. Виђећемо

се, рано моја. Душо моја. Срећо моја. Радости моја. Љубави моја. Животе мој. Анђеле мој. Виђећемо се јопет. Виђећемо се кад Он, Спаситељ наш, поново дође међу-нас. С трубним гласом. У сили и слави. Ти ћеш ондак устати, невене мој. И ондај ћемо се зајно ужњети у Царство Оца нашег небеског.

А ја, док још дишем, нећу те заборавити, туго моја. Миловаћу те молитвом својом. Заливаћу гроб твој сузом. И капљом вина црвенога. А навише ка души твојој одашиљаћу мирис тамљана и топли зрачак с воштаница кое ћу приносити за покој и радовање душе твое. И даваћу милостињу. Од-срца. Еда би се Он, Свемилостиви, смиловао души твојој и подарио јој рајско насеље у Царству Своем.

И тако, ти[х]уе Черговиште. Чува семење Божје док не проклија и не донесе род у дан Онај. А ми који одимо још овим присоем, одлазимо на Черговиште. О задушницама. О благоданима. О годишњицама којима биљежимо пресељење душа њиније из ове тјескобе у Царство Небеско.

Да иг помјанемо.

Да се за спасеније њино помолимо.

Помилуј иг, Господе, по великој милости Твојој.

ПОГОВОР

Владимир ДИМИТРИЈЕВИЋ

СВЕТО НАСЛЕЂЕ НАШИХ ЗАВИЧАЈА: НАД КЊИГОМ ПРИЧА МИЛОЈА СТЕВАНОВИЋА

Завичај је конценџраџи свеџа. Уз џо – џосебна боја. И каракџерна црџа. Мој завичај је, за мене, завичајнији од свих завичаја на свеџу. Никад џа не бих мењао. Завичај је највиша џачка свеџа. Кад се човек џамо исџење, када са џе, разумне, висине џоџледа око себе, осеџиџе сиџурносџи и сџваралачки мир. И схваџиџе, лако, какве су му снаџе, џџа може и колико може да учини за овај свеколики узнемиреџи свеџи.

Бранко В. Радичевић

НЕ ДАТИ ЈЕЗИКУ ДА УМРЕ

Књига изабраних прича Милоја Стевановића живи је доказ да је језик кућа битија, у којој се обитава и када изумру сви који су њиме причали. Јована Николић каже: „Унеско предвиђа да до краја 21. века може да изумре око половине данашњих језика, а у просеку на свака четири месеца нестане по један. Отприлике четвртина данашњих има мање од стотину говорника, а највећи број угрожених је са простора Северне и Јужне Америке. Према Унесковим подацима око 2.500 језика је угрожено, а до краја овог века може да нестане чак половина језика којима се данас говори. С друге стране, веома је тешко

одговорити на питање колико језика на свету тренутно постоји јер границе међу њима нису довољне јасне да би се са сигурношћу тврдило да ли се у појединим случајевима ради о више језика или само дијалектима једног истог.”

Зато је Милоје Стевановић прегао да одбрани завичајни језик и да у њега, као у Нојеву лађу, смести своје Драгачево, једну од тврђава смисла српског личног и саборног живота. Тек сада, када светови нестају пред нашим очима, јасно нам је куда смо пошли и шта ћемо изгубити ако се точак постисторије буде кретао оваквом брзином.

Недељка Бјелановић о Настасијевићевој прози каже да су „истински јунаци његове прозе причање и језик“. И Милоје Стевановић реконструише прошлост приступајући језику, јер се у његовим скривницама сустичу прошлост, садашњост и будућност. Из језика израњају људи који су давно отишли на вечни пут. Одатле извиру и предмети којих више нема и куће које су се урушиле.

Језик је и немоћан и свемоћан: стварност често руши најлепше завете и света обећања, али, у исти мах, тим језиком песник Стеван Раичковић доказује да „све што је икад имало/ живот, до уре удесне./ О, није мртво нимало/ Бар неке ноћи чудесне“.

Драгачево је дало многе прегаоце који су језик свога краја учинили општим добром Српства: и Николу Нику Стојића, и браћу Радојка и Слава Николића, и Радована М. Маринковића, и друге, и многе. А ту је и див-јунак борбе за језичко памћење, Бранко В.

Радичевић, који је, „плавом линијом живота“ у „Сељачкој поеми“, пришао крајпуташима и надгробницима и зачуо како, с оне стране, стижу гласови:

Заваљивам што сам земља.
Вала што сам селе-брале.
Капу скидам за Србина-јунака-сина.
Вала вама што сам рођо.
Куражи ме што сам млађан.
Заваљивам, раним сина.
Вала штој сам ојд босиља.

ЛИЧНИ РАЗЛОЗИ, ПРВИ ПУТ

Професор сам српског језика и књижевности. Много ме узнемирава, баш због сталног боравака међу младима, нестанак наших речи са њиховог лексичког обзора. Потребни су нам људи спремни да се са тим не мире и да нас враћају ка изворницима словесности. И кад сретнем неког ко се бори за речи, стајем уз њега и пажљиво послушам. Зато сам се, са највећим задовољством, помогао прича Милоја Стевановића, борца за речи и заточника завичајне мелодије. Изабрао сам прозне целине које су ми се учиниле узорним по свом лексичком благу и приповедачкој смисаоности и оне сад стају пред читаоца у пуноти свог присуства.

Али зашто умире наш језик? Зашто нас, да парафразирамо Брану Петровића, у *јајшима највишијој речи*?

Један од предуслова смрти лексике је доми-

нација технологије над свим областима људског живота и рада. Технолошка опседнутост процесом уместо садржаја руши сав мисаони и етички свет на коме је човечанство заснивало своје постојање. Технологија је, с обзиром на то да је стално усмерена ка „усавршавању”, у директној супротности с традицијом. Традиција више не може да опстане. У доба Томе Аквинског, схоластичка теологија је своје методе примењивала на област науке и грешила; данас технологија хоће да замени теологију и да принцип „ново је увек боље” уведе у друштво које се тиме из корена чупа. Тајне људскости своде се на техничка питања поверена „експертима”. То, наравно, има утицаја на нашу децу која су, у свету друштвених мрежа, изгубила вербалну културу и, све више, мисле сликама. А такво мишљење води у деградацију личности и културе.

И тако, после урагана дигитализације, имамо искушење с којим се у учионици суочавамо: искушење онемелости, искушење све веће убогости лексичког фонда међу ђацима којима предајемо.

Ево примера.

Пре но што приступим Шантићевој „Вечери на шкољу“, са свом лепотом њене еуфоничности и експресивности, кренем да проверим које су речи непознате ученицима трећег разреда друштвено-језичког смера Гимназије у Чачку. Био сам запањен кад сам схватио шта је нејасно трећацима! Наравно, реч „пук“ за обичан народ им не може бити јасна, осим ако се не сете „Горског вијенца“ и тумачења Његошевих

стихова „Пучина је стока једна грдна“. Али, кад увидите да они не разумеју ни „пучина плава спава“ (морска пучина!), ни „хрид“, ни „трне“ (мисле да то има везе са трњењем у руци или нози, а не са утрнућем сунчеве светлости), или да не схватају да је инфинитив од „дршће“ – дрхтати, а да инфинитив од „ишту“ није „ишта-ти“ него искати, ствари постају озбиљније. И професор мора да се забрине.

О ЈЕДНОЈ АНКЕТИ

На крају школске 2019. године дао сам матурантима тест (наравно, био је анониман, и нисам га оцењивао) да бих проверио какву лексику баштине. Тако сам могао сазнати да је, у њиховој свести, „кицош“ отпадник или онај који збија непријатне шале, чак и циција, да је „својта“ родбина наше родбине или да је својта ближа породица, а родбина даља, да је „рмпалија“ човек који много ради или ради без резултата или је, пак, неуредан, а воли да пије и слави, да су ђаконије „беспотребни предмети“ или неке ствари ситне попут наруквица, чак „глупости“, да је „светковина“ домовина или су то манастири и цркве, да је „штуро“ наштину, да је „стамен“ безосећајан и окамењен, да нам је „дозлогрдио“ онај који нам је дошао главе.

Често им није била јасна разлика између жагора и жамора: „Жагор је бука, жамор је тишина.“ Или: „Бучнији је жамор. Жагор представља дечију грају.“ Или: „Не знам значење ових речи, али мислим да је жагор бучнији.“

Било је и духовитих одговора. Рецимо, рмпалија је велики, груб и јак човек који једном руком диже трактор, а другом мења гуму. Или „Брђанин из Чајетине“. Жамор је кад разговор утихне, а жагор кад се распламса.

Деца су углавном знала значења (пред њима су биле следеће „загонетне“ речи: благородан, целац, кусати, штуро, родбина, својта, рмпалија, светковина, ђаконије, ружити, баштина, поткопавати, кицош, погреб, дозлогрдити, жамор, жагор, стамен), али је било и много неодговореног. Рецимо, реч „целац“ нико није знао шта значи.

Нема више снега целца, као што нема ни села у коме су се речи рађале и чувале. Зато су наша деца све немуштија. А књига Милоја Стевановића доноси језичко благо од кога свако може да узме шта му затреба и да се научи како да слободно дише и пева као свој на своме. Јер, како рече румунски песник Никита Станеску, српски ваздух није за дисање, него за певање. То је српска неизрецива песма, то је „Ој, Мораво, моје село равно“ (јер, како о њој, поводом Настасијевића, рече Исидора Секулић, „много је све што је“) за коју је Станислав Винавер записао: „За тиху и отегнуту песму наших сељака, без икакве горчине, без осећаја за време, без поенте, можда треба сести на воловска кола, на дугачку греду, и тако путовати седам година, и не свршити песму гласно, него је у себи нечујно наставити.“

Стевановићеве приче су, чини ми се, та отегнута песма.

ДОК ЈЕ БИЛО СЕЛА

Док је села било, оно је рађало светле речи и кротило поамна убрзања. Данас је то, осим у причама и сећањима, постало немогуће.⁸

Познати физичар Вајтхед каже: „Посреди је то да је у прошлости временски распон зна-

⁸ Може се о уништењу села, као светском процесу, мислити веома начелно, као што то чини Ненад Ђурковић у огледу о урбанизацији и масовном друштву: „До недавно, били смо сељаци. Наша култура била је сељачка. Становништво у градовима малобројно. Урбана средина се споро развијала. Са индустријском револуцијом дошло је до велике промене. Сељаци су се, из економских разлога, масовно селили у градове. Ова миграција је у потпуности променила изглед градова. Изменила је функцију и динамику урбаног начина живота. На почетку XX века, ово је још увек био свет сељака. Али прошли век је био и век настанака масовног друштва. Огроман број људи се селио из села у градове и променио изглед света, изменио његову структуру. Село и град више нису били исти. Човечанство је у XX век ушло као сељачко, а напустило га као урбано. Тај процес се најпре одвијао у „развијеним земљама“, а затим су и оне преостале – после Другог светског рата – укључене у тај процес, као „земље у развоју“, а данас као „земље у транзицији“. Сада више од половине становника света живи у градовима и од градске привреде. Половином XX века било их је нешто више од трећине, а очекује се да ће половином XXI века у градовима живети две трећине светског становништва. Главна карактеристика развијеног друштва и савременог светског тржишта је, пре свега, ликвидација сељаштва као класе и сеоског начина живота. У „развијеном друштву“ нема више од три до пет процената сељака који живе од пољопривреде. Пољопривредна производња, у „развијеним земљама“, је толико машинизована, па су сељаци – као масовна производна снага – постали непотребни. Они су класа у распаду. Један број индивидуализованих појединца још увек живи на селу, али више не у некадашњим сеоским заједницама, и ни о чему не одлучују. Данас се све одлуке доносе у градовима, а технократи су закључили да је пољопривреда продуктивнија што је у њој мање сељака. Земље с највећом продуктивношћу у пољопривреди су земље са најнижим процентом сељаштва. Сељаци су, у „развијеном свету“, анахронизам. У

чајне промене био знатно дужи од временског распона појединог људског живота. Тако је људски род обучаваан да се прилагођава устаљеним околностима. Данас је тај временски распон знатно краћи од распона људског времена, следствено, наша обука мора припремати људе да се суочавају са новином околности.“

У средњем веку, и на Западу и на Истоку, на зидање храмова и кућа могло се трошити неколико векова – мирно смењивање поколења било је саставни део погледа на свет. Није било преносних часовника ни журбе. Река времена је текла тихо и лагано. Данас је то поплавна бујица, Ориноко информација, слика, порука, у

коју су у највећој мери образовали људи са села. У класичном значењу, „радничка класа” више не постоји. Сада се може говорити само о најамним радницима који раде за надницу и преживљавају од плате до плате. Маркс је тврдио да ће капитализам једног дана нестати, тако што ће га ликвидирати „радничка класа”. У Комунистичком манифесту је написао: „Буржоазија ствара, пре свега, сопствене гробаре – раднике.” Међутим, у стварности, капитализам је постепено ликвидирао радничку класу. А пре тога класу сељака. Најпре је ликвидирано сељаштво. Оно је у „развијеним земљама” готово нестало. Што је земља „савременија”, све мање људи ради у пољопривреди, тако да је и сељака све мање. Сеоско становиштво се, силом прилика, грађанизовало. Од сељака су постали индустријски радници. Оно мало што их је остало на селу, на најгори начин „грађанизују” електронски медији. Телевизија и интернет урбанизују њихову свест.

Преостале сеоске заједнице постају део глобалног масовног друштва. Сељаци, које су околности натерале да постану радници, били су неутемељени у градској култури. Лебдели су у лимбу урбаног начина живота. Да би се укоренили, прихватили су утопистичке идеје и били подложни манипулацијама политичких демагога. Били су основни „ресурс” свих тоталитарних система, а пре свега либерално-демократског (назив је ту само да завара), „хранљива подлога” деструктивном популизму.“

којима човек не може да види ко је и где је.

И сам Милоје Стевановић прошао је кроз сва могућа убрзања: то је српски живот од првог сусрета са возом до доба у коме се, уместо премудрости Божје и мудрости људске, појавила сверазорна вештачка интелигенција. У младости је писац ових прича веровао у револуционарне преображаје и прогрес, заносио се комунизмом, градио Вавилонску кулу, верујући да гради свенародни двораци благостања; а онда се, после личних и колективних лутања, вратио Богу и себи, како је знао и умео. Грешан, а не безгрешан, али спреман да служи завичају. Између осталог, сабрао је „Речник Драгачева“, да се „прича и приповеда док је људи и док је Косова“ (јер и Драгачевци су, као и сви Срби, пореклом са Свете Земље Лазарева).

И приповедао је, приповедао. Од тих приповести настала је и ова књига.

Зато је важно да се сетимо општег извора са кога потичу Стевановићеве приче – сећања.

ЗАВИЧАЈНА ЕТИКА НАШЕ ПРОШЛОСТИ

Живот нашег народа почињао је од куће и окућнице. У кући се, због жена и деце, избегава-ла ружна реч, а ако нешто излети, говорило се: „Нека опрости Бог и ова колевка.“ Кућа се трује неправедном течевином, тврдичлуком, блудом и убиством. Огњиште се чува поштењем, да се не би рекло: „Пропада као крива тековина.“

Крст је заштита куће од нечисте силе.

Молитва такође. Моле се пре спавања, али и изјутра, кад се умивају: тако је чинио и Црни Ђорђе. „Ђорђе се је јунак научио/ Прије зоре свагда уранити, / Умити се и Богу молити/ И попити по чашу ракије.“ „Ако Бог да“ и „Боже, помози“ чује се увек и свагда. Као што се треба помолити пре и после јела, јер се не крсте само у тору и обору, како је један стари домаћин рекао скојевцима кад су га ругалачки питали крсте ли се сви у његовом селу пре ручка.

У доба породичне задруге, кад није било засебне имовине, домаћин је седео у зачељу стола и сви су га љубили у руку. Пио је прву чашу, благосиљао трпезу, учио их да договор кућу гради и чељад је знала – док сви раде, домаћин дела.⁹

Главна етичка подела у нашем сеоском народу била је подела на оне светла и оне црна образа.

⁹ У причи „Прво путовање у бјели свјет“, у којој описује свој одлазак на школовање у Ужице, приповедач описује свог оца као домаћина и извор снаге, који је, у очима детета, јачи од свега сем од Бога: „Јачи и од златуље што јој је бастало да роговима узмане на иксана. Јачи од Милићевића бика што буче по путу и копајући предњом ногом баца земљу на плећке. Јачи и од Ђурановијех пастува, кад се оно једне прилике подрјешише и у невиђеном галопу, чифтајући се, стуштише низ Бубан според наше авлије. Јачи и од Манојловог овна што натрк јури д-убије. Јачи од Даринкиног гусана што шиштећи штита за бутку. Јачи од Гишиног Гарија кад искези зубе и режећи кидише кроз прошће. Јачи и од поскока што засикта из удута под Ридовима... И кад загрми и удари гром у Гају, ако је тајо ту, нема опасности. И кад почне да бабњи град крупан ко мисиреће јајце, кад кроз прозор гламо како разбија ћерамиду на качари – ако је тајо ту: није то ништа: *Господ дао, Господ узео! Јојейћ ћемо све њо чеклецајин и ућерезијин, уз Божју љомоћ. Јел, не мож да њи бидне све њоџаман. Мора мено и д-ујми. Знаш како њи дође: колко узбрдица нолко и низбрдица. И кад њи је све њоџаман, ваља д-убациш камичак у кондуру, да ње жуљи. Да се не осилиш.*“

Требало је бежати од онога који се Бога не боји и људи не стиди.

Углед домаћина био је углед куће, а деца су од малена учена да поштују старије, што је и тема песме „Марко Краљевић и бег Костадин“. Љуба је, у нашим народним песмама, увек верна, а удата је жена „под венцем“ са црквеног венчања.

Породична повезаност пројављивала се кроз Детињце, Материце и Оце, а мајка је сина учила поштењу: „Хајде с Богом, синко, Сенић Живко!/ Нема мати до тебе једнога:/ кад ми с пута донео срамоту/ остала ти мајка кукавица.“

Мајка је често морала бити хранитељка више него отац, јер је отац ишао у ратове. Она је, знајући да је узајамност темељ и кров, учила да се јетрве, снахе и заове држе као сестре. Старије жене су у храму испред себе стављале оне млађе, јер су млађе мање грешне. Тако су чиниле себи на смирење, а њима на поуку.

Радило се много и неуморно: „Устани, лени, Бог срећу дели.“¹⁰

¹⁰ У књизи „Српска прича“ познатог шумадијског равногорског команданта Александра Милошевића, коју је приредио историчар Немања Девић, налази се једно његово писмо из емиграције у коју је, чудом Божјим, успео да избегне пред Титовим целатима. Милошевић се сећа жетве у родном крају и тугује за добом и народом који је нестао. Ево потресних речи његових које су, у исти мах, и химна раду селских трудбеника: „Баш некако у време жетве и вршаја, али код вас тамо, не овде, седео сам једне вечери позади куће у нашој малој авлији. Било је дивно и тихо вече. Месечина пуна и јасна, а небо звездано. Ваздух без влаге, што је овде реткост, па звезде лебде некако близу и сијају као драго камење. У то се у даљини чуо лет неког путничког авиона. Звук је био равномеран, тих. Баш исти онакав, као када дреш 'пева' храњен вештом руком и дивним чистим, златоликим класјем... У тренутку, био сам ту са вама. Можда сте и врли баш тада? Жетву и вршај сам много волео. Како онда када сам као мали гледао да узберем оно неколи

И слугу су наши стари поштовали како

ко ретких плодова на оној високој белошљиви усред воћњака (ти се ње, Драгославе, свакако сећаш), као и прве, махом црвљиве црвењаче, па да их, не појевши ниједну, однесем знојним жетеоцима и уживам у радости што сам им донео шљиве, тако и онда када сам и ја жњео, па се једва исправљао од болова у леђима. Или при самом вршају: било да сам се топио од милине радећи као дечак на слами, било да сам једва успевао да бачим снопље на дреш, или се упињао да цакове пуне пшенице, са рескиром да ме збаци преко оног високог прага качаре, изручим у амбар. Увек сам осећао радост. Нарочиту радост и нигде такву. Али ја сам запажао да су и други осећали ту радост. И покојна Мајка, коју су њена мирноћа и покорност просто били осудили да, и код нас и код других, увек ради на плеви. На оној ситној и прашњавој плеви, од које се ни зенице на очима нису виделе. Али је и она била весела, па би се и песма отимала кроз повезачу која је штитила уста од силне прашине. А сирота Мајка је волела да пева, нарочито при жетви. Па и покојни Оцика, при свој његовој неодољивости да све наједном зграби и сврши, осећао је нарочиту радост. Само је то чувао за себе, крио просто и ретко када показивао. А ти се, Драгославе, свакако мораш сећати како ти је било мило да идеш по машину и дреш. Било је то просто као нека свечаност. Сви радосни, па и стока у неком нарочитом расположењу, а машина искрићена и цвећем... Од куда та таква силна радост при једном ипак тешком послу? Због успеха, а сваки успех изазива осећање задовољства, а ово радост. А жетва и вршај су успех. Хлеб у кућу. Свој хлеб! После силног рада да се пооре, посеје и одграји; и страха да невреме не убије, жетва и вршај су и силно душевно смирење, благотворно спокојство. Сећам се, као сада да је, како сутрадан по вршају, док се са гувна уздиже онај пријатан мирис сламе помешан са оним од машинског мазива, влада нека нарочита, свечана тишина, па изгледа као да се све у задовољству одмара... Само је Лека Рашић увек изгледао исти. Шајкаче нахерене, пун прашине и плевe, срозаних чакшира до на кукове (...), лица подбула од неспавања, замора и многе искапљене чаше. И, док му је са доње усне увек висила прилепљена цигарета, цео израз његова лица био је доброћудно пријатељски, а у сенама очију лола. И био је то! Је ли жив? Ако је, поздравите ми га много и реците му да ми је сећање на њега пријатно као ретко шта. (...) Јесу ли и данас жетва и вршај исти овоме из прошлог доба? Или је време донело олакшицу у раду, а однело радост? А човек се ни у чему тако не осећа задовољним, као у тешком послу који значи нарочити успех. Можда сте врли комбајном. Велика олакшица и брзина такође, но све је некако осамљено, тихо, невесело... Комбајни су властодршцима ко зна како велика хвала, само неоснована. Без њих било би их и пре. Вршача је потисла коња и ветрењачу, коса срп, а жетварица косу. Комбајн све. (...) А властодршци и радост, јер човек више не ради за себе... Чују ли се сада песме код чобана и које се песме певају? Нека их нам Цица и Славко испишу. Сећање на црквену славу, Вел. Госпојину, свакако вам је исувише свеже. Слави ли је црква и је ли било весела и ове године... "Тако се сећао Милошевић, који се, у Другом светском рату, борио за село, али се није изборио: дошли комунисти, па порушили. Сметало пролетаризацији, то јест претварању Срба у урбано робље. Ова химна заједничком сеоском раду доказ је да смо били други и другачији.

укућанина. Чували су се да му не закину, а трудили се да му помогну да стекне своје.¹¹ Било је то доба кад је кумство било света и духовна веза. Кад у кући крене назадак, испитивало се да ли су у нечему увредили кума.

Постојало је и побратимство, а крсна слава се дворила као највећа светиња.

Гостопримство се подразумевало. Кад је неки паша хајдука осудио на смрт и питао га да ли је имао тежи час у животу, овај је рекао да јесте – кад му је једном дошао гост, а није имао чиме да га учести.¹² Комшијска узајамност излила се у исказ да се дрво на дрво наслања, а човек на човека.

Тако је настала и моба (од „молба“), па се њоме све радило – косидба, жетва, берба винограда¹³ скупљање шљива, комишање. Рад је имао и заједничарску димензију – баш попут комишања. Помагало се и сиротињи, а уз рад се певало.

¹¹ Бранко Ћопић о томе пише у својој причи „Раде с Брдарџа“: „Поче најменик залазити и у дједов собичак, иако је то био кутак гдје је малоко имао посла и гдје се без велике потребе није завиривало. Старац је од неко доба све чешће побољевао и свог имењака дочекивао је с блиједим смијешком, као да му неко од рода долази у походе.“

¹² „Док је тета ломкала потпалу и распретала затуљену ватру, рођаке ме послужише, нако, све редно. Споља се чу како кркну пијевац. А онда течно добро разблажену себицу запржи коцком шећера која се топила на усијаном кукачу и претварала у крупне, густе, смеђе капи које варбају кључајућу ракију у боју дуката, док се над шпоретом ширију облачић миришљавог дима. Течно насу мене и њему у чаше с репељом злаћану течно, а у моју додаде кашику меда. Пружи ми чашу, говорећи:

– Јој, Мике! Волим што си ми дошо, на-шта, иџ! (*Прво љушовање у бијели свјетлост*).

¹³ Оне јесени, кад се женију Милорад Сретенов, стиже берба. Родило гржђе, на-љепоту. Слађе од меда. Доватила га мено и слана, па се згодно лјепи за-прсте. Реко би си уватио за смолу. (*Од оца е оџануло сину*).

Узајамно поверење било је велико: позајмице су даване без сведока, само на реч. Јер се во везује за рогове, а човек за реч. Тако је било и у Руса. Чувени семиотичар Јуриј Лотман каже да је западна култура уговорна, док се код Руса, у бајкама, уговор потписује само са ђаволом.

Срби на селу су знали за заветовање (да заветно посте, чине милосрдна дела, подижу храмове), а свако село је имало заветину кад је славило Бога и свеца.

На свеца се не ради ништа на свом имању. Што се тада уради, сматра се проклетим. Ако нешто баш мора, каже се: „Да опрости Бог и данашњи дан.“ Народно предање је говорило да ђаво наговара људе да раде недељом, а једна прича каже да је ђаволчић, син маторог ђавола, почео да вежба свој занат тако што је наговорио једно дете да недељом ради бритвом.

Постило се строго и озбиљно. Ако се малој деци попуштало да им се да нешто мрсно, то је било у неком ћошку – није смела трпеза да се „магањи“.¹⁴ Ко премрси у посту, сматрало се да се отровао. Милован Видаковић, први српски романописац, у својим „Успоменама“ вели да су

¹⁴ „Најгоре смо се смијале Стојанци Миломировој кад је испричала за Олгу Обрадову и репушину. Каже, није дао њен отац, кад су били ђеца, да мрсе срдјом и петком. И у време поста. Нипошто. Још им реко, све то види Бого озго. А она једне прилике, кад је пошла да пушти овце, улети у мекар и из чабра извади кришку сира. Кријући. Бијо петак. Кад је поодмакла от-куће, она појми да изеде ону кришку. Ал не смије. Јопет је принесе устима, јок. Не смије. И мајка е, вели, говорила да ће за неваљалук да кара Бого. И тако, вамо гладна. А вамо, јопет, не смије да зубне. Док се, каже, не досети. Откине репушину. Знаш колики је лис од репушине. Ко амрел. Она ти тури више главе ону репушину. Да е не види Бого. Те тако појде ону кришку сира.“ (Комишање)

његови сусељани у збегу на Космају, док су се, за време Великог поста, крили од Турака, одбијали да мрсе по цену живота. Тек кад им је свештеник запретио да неће опојати никог ко умре од глади, почели су да кољу стоку и једу месо, да би касније, кад се врате кући, надокнадили оно што су пропустили.

Са сваке стране Стевановићевих прича као да се чује уздах: „Е, село наше... Лепота наша, мука наша... Сатрше га душмани у име „светлије будућности“, а ми, бедни и јадни Срби, побегосмо у градове, заточисмо се у дела руку својих, па нас нема, нема и нема. Где смо?”

Нестали смо. А док нас је село васпитавало, било нас је. Село је подизало див-јунаке, српске ослободиоце.¹⁵

Од колевке до гроба оно нас је подизало из праха и пепела и није дало да нас бије рђа. Свака

¹⁵ Један од највећих био је славни Будимир Давидовић. Носилац Албанске споменице и многобројних високих одликовања (две Карађорђевог звезде са мачевима, орден Француске легије части, златне Обиљежје за храброст, носилац двоструког Витеза слободе), рођен је 1890. године у Горачићима, а преминуо је 1980. године у Чачку. Он је прошао сва страдања српске војске од 1912. до 1918. године, био седамдесет пута рањаван и у пробоју Солунског фронта остао без десне руке. Регент Александар Карађорђевић је био задивљен храброшћу Будимира Давидовића, тако да му је лично уручио своју Карађорђеву звезду, а француски генерал Гијома је са својих груди скинуо орден Француске легије части и уручио Будимиру речима: „Јуначе, ти више него ја заслужујеш да носиш ово одликовање. Хиљадили се такви јунаци.” Ево једног одломка из његових записа који показују херојство овог човека: „Десети пешадијски пук, управо моја друга чета, у којој сам ја био редов, била је 12. 10. 1914. у Завлаци близу Колубаре. Била је ноћ када сам са два војника кренуо у извидницу. Био сам, као већ искусан ратник, у 24. години, вођа извиђачке патроле. Шуњамо се ми тако, кад на двадесетак карака испред нас, приметих седам аустроугарских војника. Они лешкаре, митраљез испред њих,

кућа била је тврђава из које су, кад је мир, излазили ратари, а кад је рат – ратници.

И тако смо трајали.

а пушке стоје прислоњене уз пласт. Заобиђемо их, па са леђа, прво нечујно извадисмо затвараче из митраљеза и пушака, а затим их и заробисмо. Тресли су се од страха. Моји другови ми предлажу да их вежем, али ја нисам хтео везане да их водим командир, осим тога ко би нам носио оружје. Стигосмо међу наше и ја рапортирам командир: 'Имамо седам живих језика, један митраљез и пушке'. Мој командир ме грли и љуби а затим зове команду батаљона. Вест о томе је стигла и до Степе Степановића. Оне заробљене војнике одведоше некуд, а мени пред четом на груди окачише Карађорђеву звезду... У балканским ратовима зарадио сам једно одликовање и 16 рана, а те 1914. изрешеташе ме на Колубари (31 рана). Спасише ме некако лекари. Следеће године у одбрани Београда, на моје очи, у јединици мајора Гавриловића, погибе ми брат Владимир. Био је потпоручник. Од тада сам се јављао добровољно на све опасне задатке. Горео сам од жеље за осветом мог брата и нашег народа... А после, то се већ зна: Албанија, Крф, Видо, па опоравак и Солунски фронт. Десети пук формирао је јуришну чету. Нису ме заобишли, хвала им. У међувремену да бих стекао рутину, ноћу упаднем у бугарски ров и донесем једног војника. Описао је сваки педаљ положаја код Соколца. Био је кукавица, а такве нисам волео. Наш пук је био на западном делу фронта: Ветерник–Кравица–Јеж. Нас 14 војника 18. априла 1918. године одабраше да бомбама уништим 7 бугарских земуница. Кренусмо нечујно, после поноћи. До мене је Милун Петровић, Драгачевац, срце му је велико као планина, добричина, али је Бугаре мрзео изнад свега. Бауљамо ми, провукосмо се некако испод бодљикаве жице, али Милун застаде. Руком ми даје знак да ту станем. Удаљи се он десетак метара и врати се са крвавим бајонетом. Елиминисао је стражара. Настависмо даље и дођосмо до земуница. Кроз отвор убацисмо бомбе. Земља се претвори у пакао, све се тресло. Бугари добијају појачања, морамо на нож. Ускочисмо у ров и направисмо покољ, али мене избодоше на 17 места. Моји другови већ се повлаче а ја се заплетох у бодљикаву жицу. Шикља крв али хоћу да живим, не дам се. Бугарски војник креће на мене бајонетом: ја тргох пиштољ и оборих га. Други баца бомбу поред моје главе. Зграбим је хитро, али она ми експлодира и однесе ми десну руку. Бугари ме хоће живог, трче према мени тројица и то ме освести. Тргнем левом руком последњу бомбу, зубима извадим детонатор и бацам је пред Бугаре, више их нисам видео. Наши ме тада некако извукоше и нађох се у болници. Ту су ми, седам дана касније на израђаване груди, окачили ордење, регент Карађорђевић и генерал Гијома." Такви су били синови Драгачева у борбама за слободу.

КАКВИ СУ БИЛИ НАШИ ЉУДИ

Зато је Милоје Стевановић прегао да се одазове свом детињству и да нас подсети на наше старе: „Реко би ти коју о том нараштају који се радово свитању, који се будио по[j]ем пјевчева и славуја, који је пијо воду из студенца, расо испод голубарца и водњику од такиша, који је димио пољек над прочевљем, који је носио тежинове кошуље и сукнене чакшире, који је у мочилима киселио конопље, трлио тежину, ткао и бјелио платно, прео и препредо рудицу и балучио ћилиме, који је тесо јапију за винске и ракиске судове, крчио и зиратио комад по комад оранице отимајући је од аврика, који је смочио кад руча, који је о себе носио марду из дућана, који се радово прелима, мобама, комишањима, који је притрчавао да помогне комшији врјећи или вијати, млатити пасуљ или податресати шљиве, газити блато за циглу или испаручити прјсеке [у]очи нове жетве, који је правио кострутне вреће, покровце и бисаге, који је враћо сабјену меру, варово д-остане дужан, који је биљежио на рабош, који је подоштраво прошће и ударо поплет, подизо грађевине границеве ил стржеве ил барем чеклеисо оне што су од ђедова остануле, који је риљо и сподизо винограде, заламо им заперке, и прско иг плавим каменом, који је пазио да пласку не довати роса, да орлушина не насрне на пиљеж, који је ударо клечке и брњушке да свиње не провале у потачкан уљев, који је печалбио пођекад надницом а неки-пут ђутурице едаби закопиштио колко било, који је кубурио и сила муке виђо кад потпе-

ти и утањи година, кои је манисо цабалучара и лињака, завалита и локару, а бегенисо очкоперна и устаоца, гледна и меродавна, кои је кућио, пабирчијо и шламио мимогред, зауварица - е, еда би ратније живљао, кои је стидовао од туђе бруке и уктања, кои ти је тепо да би исказо љубав говорећи *рђицо једна*, кои ти је с душе дариво најљепши залогичак, кои је шћери учијо да поштују чељад у новом дому ће ће се, ако Бог да, зародити, па су оне то чиниле обраћајући се тамошњој ђеци са *сеица, милоцвеће, ђешио, бралица, делица...*“

Милоје Ставановић је решио да не оде са овога света док не подигне трајни спомен онима којима на гробљу пише да су, као Срби, били „велики, главни, врли, неумрли, ваљани, честити, дични, слатки, добри, храбри, славни, вредни, родољубиви, отмени, искрени, угледни, одабрани, верни, благочестиви, православни“ и као Српкиње, као супруге, „верне, часне, добре, предобре, миле, незаборављене, похвалне, понашне, непорочне, вредне, идеалне, врсне, одличне, предраге“.

Село је било основа наше слободе и наше државе.¹⁶

¹⁶ У књизи „Дани и године“, о том поносу слободних сељака који знају своје, писао је, поводом одбране Србије 1914, србски ратник и дипломата Радоје Јанковић: „Зар наша мирисна поља и наши кићени брегови да постану тевтонски? /.../ Зар да се сневеселе прела и обетине, да умукну гајде и двојнице и да се у колу никад више ватрено не поскочи? Да нам се снужде уштап и младина, да планинска врела буду без састанка, и да се уместо народне песме зацари притајени ропот? Зар наши крепки људи да постану излишни у свету и животу? Никад! ... Жетелац да се јада у своје руковети; љубав да се изопачи у разблуду, и да погну главе наше богомоље. Нас да гурну странпутицом, да нам уоброче школовање, да живот пу-

СМРТ СЕЛА И КРАЈ СВЕТА

Смрт села је знак приближавања краја света. Наиме, ако је Нови Завет књига Богом откривена човечанству до краја света и века (јер, трећег завета, о коме су фантазирали јеретици хилијастички неће бити), онда све његове поруке морају бити разумљиве читаоцима док је света и века. А

штају да капи тамо где би могао реком тећи? ... Несрећници, нису и појмили на шта су подигли руку! ... У гробље из сахрањених држава хтели су да унесу младу и свежу Србију; орлу да даду неба кроз решетку! ... Народу, који је ускрсао о својој жилавости, о својем круху и својим храпавим песницама! ... Идемо кроз Шумадију, кроз освештано огњиште народних слобода. Не водите странца на другу страну. Проведите га зеленом Шумадијом недељом око литургије. Дајте му млека са павлаком, и нека разговара са нашим сељанима. Ништа му не показујте. Лепоте говоре саме. Мирише земља, као мајчино недро. Отавом биркају задовољна стада. Пољима опојно дише нана, и жути се волујско око, а по баштама упорно гледа у сунце верни сунцокрет. Младеж вас стидљиво погледа, а девојке обарају очи. Старици вас смирено поздрављају и прилазе да чују вести са бојишта, а на вратницама оних задругарских шумадијских домова стоји старица чиста као нафора. /.../ Исто као и наши стари, са раздельком у коси и зулфима спреда, шири се господствена Шумадија, умивена и очешљана. Најлепша и најслободнија земља! Груда, где се зародила снага и слобода! /.../ Видокруг се непрестано мења. Шири се преко благих увала; онда настају косе, брегови, најзад осамљени ђубасти грмови; а у сивој даљини шумовита планина, мистично позађе где живи расни мит, или се сањиво проткива бајка. А наред Шумадије, као крин на уснама, као круна на челу, стоји величанствена црква на Опленцу /.../ Као света страћара бди крајева задужбина над народом који ратује за слободу и за словенство. Бди, теши га и куражи са оне светле висине, по којим је уждио слободу Карађорђе... Још мало па ћемо прећи Колубару. /.../ Настаје делокруг војске и захват далеког топовског звука /.../ Аустрија је једном засвагда хтела да уништи независност Србије. Једина земља која се томе одупирала братски и заштитнички била је Русија, иста она Русија којој је владика Стратимировић писао, поводом првог српског устанка у Шумадији: „Да нема народа у поднебљу који би толико волео и ако био расположен према Русији и њеним владарима као Срби!” Са том словенском, радосном надом на души растајемо се са Шумадијом и приближујемо се Валеви.” Слободни сељаци, које је Никола Пашић укључио у политички живот и учинио их свеснима државе Србије, постали су браниоци својих и свога. Они су извојевали победе у ратовима 1912–1918. године.

приче Господње у Јеванђељу везане су, пре свега, за свет ратара, пастира, виноградача, итд. Оно сеоско, простосрдачно питање, кад се чује да је Христос из Назарета: „Из Назарета може ли што добро бити?“ Виноград, ископана пивница, сејач који сеје, потрага за изгубљеном овцом, тражење драхме (кад је нађе, домаћица чашћава комшинке), теле утојено којим отац угости ближње кад му се врати блудни син, љутња старијег коме није дао ни јаре да се „провесели с друштвом“ (а отац га теши и каже „Све је моје твоје“), па смерни рибар Петар („Изађи од мене, Господе, јер сам човек грешан“), па они који су прокопали кров да спусте болесника пред Христа, они што моле Христа да оде од њих јер је демоне истерао у свиње и настала им штета, па магарци (донедавно главно превозно средство на Светој Гори), па учтивост свију на Тајној вечери (осим дрског, ваљда „урбаног“ Јуде), седење на патосу, око софре, и квасац, и три копање брашна, и хлеб. И наш смерни Господ, Дрводеља, Столар (чувале су се, до трећег века, сточице које је правио, треношке наше). Све је то, вековима, било јасно нашем сеоском човеку.

Свет у коме нестаје село је свет који више неће разумети Јеванђеље. То је свет људи роботизованих, укинутих у својој бити, свет туђ Богу и нама.

Ко ће живети у том огавном свету?

Може ли 5Г мрежа да замени Бога?

Умираћемо, ако ни од чега, а оно од чежње за аутентичним, нетрагом несталим животом, животом пуним сјаја. Старац Пајсије Светогорац

је говорио да је уништење породица кључни успех ђавола у данашњем свету. Јер, ако не буде породице, неће бити ни свештенства, ни монаштва, ни државе, ни сељака, ни грађана, никога и ничега. Православно схватање брака подразумева да муж треба да воли жену као Христос Цркву, распињући се за њу, а да жена треба да га поштује као Црква Христа и да смерно носи крст мајчинства.

Колико је то могуће у урбаној средини у којој ентропија надвладава склад и поредак Богом дат космосу и природи?¹⁷

¹⁷ Покојни отац Сава из манастира Вазнесење под Овчаром јасно је рекао шта нам се и зашто десило: „Навикло се сад да се живи без обавезе. Да се ради како му драго. А некад је то све пажљиво рађено. Кад су косачи косили ливаде, косили су тако да не остане ништа иза њих. Кад су жели пшеницу рукама, жели су да ништа не остане, да се не врља, но да се чува. Да се чува хлеб. Радан је био народ некада. Ниједна шљива није остала непокупљена. А сад народ неће да ради. Изгледа му да може да живи а да не ради. Е, то се тако мислило. А шта ћемо сад? Фирме не раде, фабрике не раде, шта ћемо сад? Где ћеш сад? Многи хоће да живе, а да не запну. Нема леба без будака, без мотике. То је паметан народ казао. Сад је дошло то време да немаш где да радиш. У село да се враћаш не можеш сам. Неће нико да иде са тобом. Ни деца која су навикла на улицу, на град, и која су ослабљена, не могу она сада да чисте шталу и сличне послове да раде. И тако ми не можемо да изађемо из тешке ситуације. А чека нас још тежа ситуација. Човек може да опстане само ако се Богу моли. И ако добро трпи. И ако добро штеди, ако чува све. Пре је народ веома водио рачуна о одећи и чувао. Зато што то није било лако имати. Прало се и израђивало уз велики напор. Сваки део одеће је био ручни рад. И постељина и покућство. По целу ноћ женска чељад су везла, прела, ткала, крила уз светлост зидних лампи. Везле су, шиле и надметале и у лепоти и у вештини. Лепо су кувале, све су лепо радиле. Мајка је морала добро да научи кћер женским пословима да не би будућа свекрва рекла: „Потиче из лоше куће у којој ништа не научи.“ Свака је знала да музе, сири, вари, да чисти шталу. Било је велико богатство, имало је и резерве. А данас? Где је данас резерва? Данас су плате мале. То потрошимо, па немамо могућност да штедимо. Људи више немају ни где да раде. Наш народ је много погрешно што је слушао безбожнике. Не знаш ни ко је ни шта је, а ти идеш за њим и сматраш га ваљаним човеком. Јеси ли шапав?

О ОВИМ ПРИЧАМА

Прво поглавље овог избора Стевановићевих приповедака носи наслов „Од извора до увора“. У уводном запису, „Не дај душу, роде“, писац нас подсећа на неопходност очувања завичајности као основе морала који је, како рече Жарко Видвић, завичајна обичајност. Само док знамо за завичај као за искон свог бића и понашамо се у складу са тим исконом, имаћемо снаге да опстанемо као људи и народ. „На увору да ти кажем, роде“ је запис о томе какви смо били некад, а какви смо сада.

„Са Христом или са антихристом“ је циклус прозних записа у коме се пореде негдашње основе народног морала, заснованог на хришћанству и здравој савести и садашњи распад свега што је Србе вековима одржало. „Има ли Бога“ доноси разговор старијих жена о Дарвину, кога су комунисти користили да би од људи направили мајму-

Не поштујеш оца и мајку, а да поштујеш мене. Некада је свукуде владао ред, био је народ опрезан и ваљан. А сада је без вере и побожности. Али врати ти то сад. Ето докле се дошло недисциплином. Човек мора да има обавезу. Мораш да будеш прави радник и да поштујеш хијерархију. Каже један: „Ја никад не устајем пре осам.“ Е, спавај сад! Сад више не мораш да устајеш. Немаш где да радиш, нити да одеш у фабрику. Све се упропастило. Све је у хаосу и нереду. Безбожје и непослушност су све то изазвали. Ето последица. Свет не поштује правила, ред. Отуда и оволики хаос. Погледај само болести. Страшне болести које свет не виде још. Откуда то? Све се пореметило. А све је некад био диван поредак. Све чисто, корисно створено. Људи безбожни и без вере, све су испрљали.“ Ко се испрља, мора да се чисти. А једино очишћење је покајање пред Богом за грехе и узимање на себе крста Христовог, којим дође радост целом свету. Ако буде века, биће и лека; ако нам Бог прими покајање, обновићемо се, и село и град. Али, како рече отац Сава, мора да се запне.

не. „Севап“ се бави духовним стањем савремености, у којој је вера постала багатела и, пошто је продата за вечеру, дошло је до давања поштења за печење и крста за масне прсте. „Дабоксачувај“ је изванредан пример расуђивања о лудилу које су донеле нове биотехнологије – да се жене са овог поднебља оплоде ко зна чијим семеном, а све по примеру из белог света, који је одавно демонски чађав. Све то дозвољава власт за коју је Владика Николај рекао да би је се „марва застидела и вепрови дивљи посрамили“. Ту је описан случај из драгачевске прошлости; у питању је искушење са женом која је хтела да остане у другом стању од туђег мужа, јер је њен био неплодан. Тај, коме се нудила, човек са четири разреда основне школе, није хтео ни да чује да ломи ограде око туђег брака. Јер је туђи брак светиња.

У поглављу „Отац и мајка“ налазе се приповести о приповедачевим родитељима, Жарку и Јули. Запис „Од оца е остануло сину“ прича је о завештајном сусрету Жарка са својим потомцима и речима које остају трајно узидане у темеље њиховог постојања. Човек који је био кадар да се упрегне у јарам кад му во стане на њиви, који се, као и остали сељаци, крстио пре било каквог посла и који се, као ватре, бојао премешивања, умео је да своје потомке учи важним животним мудростима: између осталог, да не упадају у дугове, јер тапије изгоре, а дугови остају, да дају милостињу душе ради, али и да најбољу прштуту чувају за задушнице уочи Великог поста, да волове не сме да „бије ведрина“ и да се, кад се иде у рабацијање, волови не напасају туђом отавом, него својом шашином.

„Сос леб, мали!“ је шаљива прича о малом Жарету који, кад обави посао у граду, има пара да купи моћу, али нема за хлеб, што остави последице по пробавни тракт.

Историја Срба је, како рекосмо, била историја села и сељака. Тако се пишчев отац, Жарко, нашао заробљен од стране немачког окупатора само зато што се послом нашао у Чачку. Заточен је у зграду Гимназије. Кад су избројали сто талаца, њега су пустили, али је остала црна пруга сећања на тешке дане окупације када си могао да погинеш за ситницу. О томе у причи „Сто трећи у реду смрти“.

Прича „Како е Стаљин сагубио ауторитет у Стевановића џемату“ сведочи о Жарковом краткотрајном заносу Титом и Партијом, заснованом на мобилизацији и једној паради 1945. године. Комунисти су и на селу спроводили своје лудачке кампање, попут „дестаљинизације“, па су Стевановићи учествовали у процесу „диференцијације“ и схватили да се голооточка судбина може избећи одрицањем од Стаљина. Жарко је партију напустио кад је режим разрезао најстрашније намете Цолу Веселиновићу, који је имао туберкулозну децу. Тада му је постало јасно да се властодршци не старају о сиротињи и потребитима, него да имају своје циљеве који су супротни свему човечном. Наставио је Жарко да кулучи кад се морало — рецимо, кад су грађени путеви, али је подржао сина кад је истеран из компартије.

Кад син приповеда о томе како се мајка удала за оца, настаје прича „Рани пашче да т-

уједе“. Приповедачева мајка била је из богате, а отац из сиромашне породице; он ју је чак и „отео“ из родитељске куће. Али, узајамна загледа-ност у циљ живота (по Егзиперију, они које се истински воле, не гледају једно у друго, него у истом правцу) победила је: Јула је дала све од себе да брачни живот успе и да се приповедачев деда по мајци, који седам година није хтео да чује за ћерку, ипак помири и са њом и са зетом.

У причи „Зидњак“, приповедачева мајка сведочи о свом „убојном раду“ – поред сеоског посла, научила је и шнајдерај, па је са својим супругом радила и борила се целог живота. Када јој је, већ одрастао, син донео таписерију за зид, била му је захвална; наш сеоски човек захвалан је за сваку трунку лепоте с којом се сретне на тегоб-ном животном путу. А лепота је насушна, без ње нема живота.

Поглавље „Аутогеографски записи“ дато је кроз низ слика са животног путовања самог при-поведача. Прва прича, „Куд се ћеде ћеде“, говори о смрти деде, с којим је, као петогодишњи дечак, чувао благо и који га је учио како никад не сме да лежи на влажној земљи. Деда се растаје са укућа-нима и унуцима, а кад оде, приповедач не схвата шта се десило: „Не знам што се баба прекрсти, па му свуче руку преко очију, наниже. И он зажмурје.“

Не знам ни што тајо и мама напо плачу. Ко да иг је неко изударо. Ма, каки. Још горе. Суза им сузу стиже.

Не знам ни што запалише свјећу, а није слава. Није, брате, ни Бадње вече. Ни Божић.

Не знам ни што ону свјећу не турише у чирак, но у лонац с-пшеницом. И што на столицу, крај ђедове главе, а јок на астал, ко што су стално радили.

После баба, чим изиђе у авлију, поче да кука. Наглас.

Не знам, човече, што нолико кука. Кука, горе но Радосија Младомирова кад јој се љетос удавила крава с јабуком.

Ај добро, Радосија кука, крава јој бали, па се претури. Бапну о-ледину, нако, ко крушка кад се угнили на грани, па пљусне о-земљу. Ал шта би баби кад се наша крава, вала Богу, није удавила.“

Детињство је веома погодно за књижевни поступак који су руски формалисти звали „онеобичавање“. То је, наиме, начин да се стварност гледа другачије но у свакодневици и да се тиме читаоцу обезбеди нова, свежа перцепција стварности. Сусрет малог детета са смрћу одличан је извор другачије перцептивности.

Прича „Прво путовање у бјели свјет“ суочава нас са аутогеографским записом о првом сусрету са возом 1963. године, о растанку са мајком и братом приликом одласка на школовање у Ужице, о снази сина уз кога је отац, о тежини сељачког живота после Другог светског рата, о гостољубљу тетке и теча којима се, деценијама каснијем, узвраћа посетом њиховим гробовима, и о једном гаравом шпорету теткином који личи на цокулу.

У причи „Батина из раја изишла“ Цвето, сестрић локалних моћника, чији су родитељи запослени, има уље за косу, упаљач и табакеру.

Приповедач, чији отац носи џак од сто три кила у воденицу, док он у школу облачи стари сигави џемпер, реши да опонаша Цвета, па облачи стајаће панталоне пред одлазак у школу, иако га мајка упозорава да то не чини. Од оца добија батине јер је мајци рекао НЕЋУ.

„Што више знаш, више не знаш“ прича о томе како се проверава морал у селу. Мијодраг, који има коња Врања и пије у Козовој кафани, не марећи за фајронт, приповедачу је својевремено дао баканце, да би дотични, у учитељској школи у Ужицу, вежбао скијање. Када се Мијодраг напио, нико од присутних неће да му помогне и одведе га кући (груби су сељаци, кажу – „натравило се дибидуз“). Само приповедач, учитељ у Горачићима, да се човек не смрзне, реши да га однесе на леђима до куће. Тај огромни напор, који превазилази сваки могући, окончава се сазнањем да нити је Мијодраг био пијан да не може да хода, нити су га сељаци оставили без помоћи – то је био драгачевски метод провере квалитета човека: да ли је Милоје учитељ прави човек или је само „педагошко наклапало“. Сељаци су, такви какви су, скоро непревариви.

Поглавље „Родбина и својта“ доноси две дуже прозне целине – „Чаша Обрадова“ и „Лисо“. „Чаша Обрадова“ је прича о приповедачевом тасту, чији је отац Драгутин рано остао сироче, па је, да би приштедео и постао домаћин, као жандарм пешачио од Црне Горе до свог села. Обрада су мобилисали и послали на Сремски фронт, одакле је момак побегао у шуму, код свог стрица, краљевог официра Новице Цогољевића,

кога су комунисти касније убили, док је Обрад заглавио на робији, где се зближио са доживотним пријатељима, Јовом и Мићом. Пошто више није могао да трпи положај изопштеника у комунистичком друштву, он је украо пасош и побегао у Америку, у којој живи Рака Фелер, Американцима познат као Рокфелер.

Обрад је са својим оцем договорио да му старац све преда, али да га укућани гледају. И син се тога држао и радио у дому и око дома, помало разочаран у свог сина Срећка који је напустио село да би био професор клавира. Такав какав је био, вредни и радни, али свагда идеалистични, Обрад умире окружен љубављу својих ближњих, поневши патњу са собом, просветљен и умивен трпљењем које је живот сам.

Циклус прича „Лисо“ говори о шаљивцу Томиславу, ујаку приповедачевом, кога су укућани звали Мишо, а сусељани Лисо, и који је, још у основној школи, засмејавао ближње и даљне. Сада је он сетан јер село је, због турбо урбанизације, умирало пред његовим очима. „Ко нас је клео, није дангубијо“ наслов је приче о Лису из које се види да антејска снага земље више никоме није потребна. Удаљили смо се од свега, бежећи од изворнога.

Лисово сведочење о страдању села под комунистима („Мањи од макова зрна“) казује како се брат убијеног четничког команданта, Новице Цогољевића, Драгиша, стално налазио на удару комуниста који му нису праштали семе и племе. Када су му једном разрезали огромну количину жита, која је значила да се кућа потпуно празни и

да ће укућани гладовати, Драгиша им је, уз кукуруз, пред општинску зграду дотерао и кола и волове: нека их они хране, јер он више нема од чега: све су узели, па нека узму и највредније у једном сеоском домаћинству. После тога, комунисти су му вратили волове и, барем делимично, престали да га тлаче.

Јер – „што посијасмо оно жњемо“ – оде село, а одосмо и ми са њим. Данас је у селу живети теже него икада, па вредни сељак Марко Радовановић поручује мудрацима који траже да се вратимо на село:

„Живети у селу има својих предности као што су производња здраве хране, увек доступни ресурси (дрва за огрев, свежа вода...), независност од индустрије и предузећа, слобода у доношењу одлука... АЛИ

Да би човек могао да опстане у селу мора бити свестан многих ствари. Земља, кућа и окућница налазе се у привременом власништву појединаца, јер ако не платите порез, таксе за одводњавање, не легализујете објекте и остале намете од стране државе, бићете правно гоњени до испуњења истих, односно биће вам одузето власништво над истим и практично нећете имати где главу да сакријете.

У последње време, велики маркетинг је усмерен ка јавности како би се приказало да пољопривредници зарађују огроман новац обрађујући велике површине земље... АЛИ

Како би обезбедили средства за одржавање и развијање сеоског домаћинства морате имати месечне приходе, тј. трудом уз помоћ Божију, обезбедити новац за плаћање. То се стиче про-

дајом производа из самог домаћинства или се запослити као најамник. Јер, ако радимо без икаквог циља и чекамо помоћ од Бога, није ли то искушавање воље Божије?

Ако сте најамник (запослен у некој фирми или код неког газде), нећете имати довољно времена да се потпуно посветите развоју свог домаћинства. Дакле, само пуко преживљавање.

Уколико обрађујете земљу, будите свесни да без правовремене помоћи државе нећете много дуго опстати, јер ако земља подбаци род, падну цене откупа, одакле ћете платити трошкове производње? Из кредита? Па зар живот на селу није ослобађање од зависти банкара и лихвара?

Тренутна истраживања показују да је за трочлану породицу, на месечном нивоу потребно 104.315,00 динара како би могли да преживе месец и то у граду. На селу, оно што сам последње истраживао, та цифра, на месечном нивоу, за четворочлану породицу износи 168.300,00 динара.

Сеоско домаћинство је мало предузеће у којем би требало да имамо своју производњу и да на тај начин обезбедимо себи егзистенцију и независност од државе... АЛИ

Трошкови производње хране и остали потрошци у многоме су скупљи него што је представљено. Наша села у већини случајева немају водовод, канализацију, путну инфраструктуру, нека чак ни довољно струје, а живимо у 21. веку. Опустела су јер у основне људске потребе није улагано ништа од краја Другог светског рата, а оно што се тренутно улаже није ни 1% стварних потреба.

Сеоска домаћинства у већини случајева плаћају струју у плавој и црвеној зони, чиме се додатно оптерећује буџет домаћинства. Да бисте имали оруђе за рад (трактор и прикључну механизацију) морате то да купите. Одакле паре?

Како би имали пијаћу воду, бунар мора да се избуши, струја, пумпа, одржавање истих.

Како у већини села нема канализације, морате сами да се сналазите за пражњење отпадних вода (а то је око 4.000 динара месечно).

Ако вам треба огрев, морате имати механизацију и гориво за механизацију. И овде ћу стати јер је списак бесконачан.“

Бесконачан је списак наше пропасти. Да имамо своју државу, село би било брзо оживљено и млади би се вратили својим исконима. Остаје нам, сада и овде, да читамо приче попут Стевановићевих и да се надамо. „Надо моја, ниси пена ваљда?“ рекао би песник.

„Некад другачије бијаше“ нуди опис Лисовог доласка на славу код Жарка и Јуле. Никољданско доба, кад „пуца церић, реко – би се заратило“, и кад се мирис ракије меша са мирисом тамјана. У чудесним тренуцима празника, док се мезети сарага и пије бањичко вино (ни једног, ни другог више нема на нашој трпези), измили, однекуд, у мразни час, и нека мува. А празник је продор вечности у време: можеш ти, ако имаш пара, да мезетиш сарагу и пијеш бањичко вино и другим данима, али то је обично, досадно уобицајено, лишено благодатне вертикале, кад „оно одозго“ саходи на земљу и подиже нас међу родбину и својту на небесима.

У „Млиноваровим згодама и незгодама“ сазнајемо да је прави домаћин увек „потегалац“ – онај који потегне највише кад ради, а у „Севапу“ видимо да је милосрдник у воденици онај који је додавао брашно сиротињи „од гроте“. Ту је и опис вредног сиромаша и његове супруге који бејаху поштени („у дукате да их пустиш“). И знамо какви су часни и честити: „Нико од њиг није изразан, нит је ко икад чуо да они галате, ил’ да нешто шолале.“

Народна мудрост дата је у причи „Гобеља у блато, гобеља из блата“, у којој разговарају два угледна старца – домаћина. Приповедач у њиховим разговорима налази светописамску мудрост, из које видимо да је љубав оца вреднија од синовљеве науке, а мајчино срце лепше од девојачког лица, како је говорио Владика Николај.

У „Чувару покојника“ видимо како мушкарци чувају мртваца, а жене раде у кујни и повремено излете да кукају у дворишту. Синовац је тако чувао стрица, који му је био добар за живота, па је попио мало више и легао у постељу поред мртваца, чија се снаја уплашила, мислећи да јој се свекар повампирио.

У причи „Ни кучета, ни мачета“ сазнајемо да срећа прати сваког ко помогне сиротицу Здравку Плазинску, која је била из богате куће, али је та кућа пропала.

Извесни шаљиви грубијан, Милисав Ружићић, спасава свог сина из базена са осоком („Спашавање дављеника у Милатовићима“), али и изговори реченицу која засмеје народ што се скупио и препао. Том реченицом, грубом шалом

какве су често шале на селу, напетост нестаје, а живот се наставља – јер је живот увек неки наставак, од прапочела.

У причи „Испит“, већ поменути Ружичић својој ћерки, која иде на завршни испит, даје паре само за аутобуску карту. Њој се прошупљила ципела и она га моли да купи пар нових; али, вели отац, ако је није срамота да пред професором носи мини-сукњу, не треба да је буде срамота ни прста који јој вири из обуће.

У „Рвању“ сазнајемо како се нека крупна Перса рвала са мушкарцима, углавном младићима, за време Првог светског рата, и све их „обаљивала“, док се није ухватила у коштац са Милорадом, дедом Мирка Ковачевића. Ту сазнајемо да човек који нема образа мора да се стиди од задњице, али и како је све то са рвањем изгледало, пре завршног мегдана. Јер Перса „зграби Драгољуба, врд тамо, врд вамо, дрм, дрм, дрм, и баци га о ледину ко торбицу“. А Милорад: „Ми, остали, још више се смањисмо. Згодно нас срамота. Вирино у Персу ко мишови из сплацињаре.“ Па ипак, Милорад осоколи и врати част мушком роду.

У причи „Скрожњак“ сазнајемо да је реч о великом камену који повезује спољни и унутарњи зид. А прича је то и о мајстору: „Јанпут дошо човек који је био познат ко камени мајстор. И звали га Камени. Најљепше куће с подрумима зидане тесаним каменом у време његовог мајсторлука он је измајсторисо.“

Приповедачев таст Обрад прегањао се, идеолошки, с комунистом Милетом Кучком („Не

липши, магарче, до зелене траве“), и подсетио га да су комунисти управо они који, кад једу, не штеде, него највише воле „срце од лубенице и кору од млијека“. Друштво које воде такви мора пропасти, закључује Лисо.

Договор је некад био јачи од сваког уговора: тако су се договорили мајстор Љубинко Давидовић и Милорад Стевановић („Оћу бетон“): „Руковаше се. То ти је као да су оверили уговор у суду. Још чвршће. Кад поштени људи нешто договоре, то ти је све и свја. Закон.“

У причи „Жалос за срамоту“ бивши ученик се свети учитељу (приповедачу приче) зато што га је једном избио због неучења. Док је учитељу правио викендицу назове га, пред пролазницима, „простак“ (физички радник), јер је учитељ њега, у време оно, обрукао пред девојчицама.

Жарко је свом сину упутио оштре прекоре кад је решио да се прерано жени Обрадовом ћерком, а њој каже да је боље да је скочила у Мораву него што се удала за приповедача; испада, на крају, да је и Морава боља – бар би испливала. Тако прича Лисо, у запису „Гори нема, бољег наћи не мош“.

У поглављу „Под комунизмом“ даје се поглед на доба у коме су Тито и партија држали поробљеним многе умове. Прича „У име народа“ говори о Мијодрагу, коме суд хоће да суди јер је, без дозволе шумара, одсекао храст лужњак у свом забрану. Мученички живот сељака је такав да, како год окренеш, сеоска ђумара живи лакше од њега, каже Мијодраг, и наставља да носи свој крст.

У причи „Ни ексер ти не ваља“ Милинко Пјевац, човек са пуном кућом деце, има, поред осталих, синове Добросава и Момира који не дочекују радо Божић, јер су ишли на партијске кружоке, па од куће пред крај рата, отишли са дивизијом Пека Дапчевића. Пјевац, наравно, не подноси „данашњицу“, али ипак, да се не свађа са синовима који су „скренули улево“, обећава да им више неће псовати Тита. И то траје, све док, при раду, не упропасти три ексера, јер су лошег квалитета (а купљени у државној продавници). Онда поново сочно опсује Броза, коме, у држави коју је направио, ни обични ексери не ваљају.

„Име оца“ је, на први поглед шаљива, али суштински потресна прича, како су се и рођена браћа, због лажног ауторитета комунистичке власти, сукобљавала око најосновнијег, као што је заједничко порекло. Сељак је спреман да плати казну, и то подебелу, само да свом брату, судији за прекршаје, не каже име оца у записник на суду. А брат је полудео чак и од своје ситне и ситничарске власти, па тражи да се сељак, који је остао на њиви и веран суштини, потчини. Брат сељак и брат судија: обојица на тасу ваге за тачно мерење која се, у Брозово доба, пречесто скривала од лица народа.

У поглављу „Лековити смех“ пред нама је хумор драгачевског села. Како се живело, види се из приче „Кад нагна орла зла година“, чији је главни јунак Ратомир, који је остао сироче без мајке и који је добио посао у београдском водоводу, али нема доњи веш. Да га будуће колеге не би исмевале, он краде комишијске гаће са мотке

за сушење (такозване „ленке“), претходно умиривши сланином њиховог опасног пса. Хамлетовска борба са савешћу око крађе гађа разрешава се каснијим повратком „покраденој кући“, са мноштвом дарова и молбом за опроштај због поступка учињеног у крајњој невољи. Комшије лако праштају и све разумеју – само кад нису биле враџбине.

У причи „Погазијо адет“ срећу се два стара друга, Живко и Крстомир, од којих је овај први престао да пије ракију, па га Крстомир натера да пије млеко: мора да се пије, шта било. Ипак, прича има и свој „озбиљни остатак“: Крстомир се, за разлику од Живка, није оженио, па је крај живота дочекао као „пришљамчен“ уз неку удовицу. Тако се излаже како су нежењени и неудати наша тужна судбина.

„Мачак бомбаш“ је анегдота о Младомировом мачку који краде сланину комшије Станише. Решење је донето – о мачка вежу динамит, али он побегне кући свог газде и, срећом, експлодира пре но што у кућу улети.

„Комишање“ почиње сведочењем о кукурузу који је родио без иједног „ћелетка“, па као да он сам, тај кукуруз, позива на мобу. Током комишања људи се највише шале, гледајући једно другом у очи. И свашта се ту чује – почев од приче о детету које се покрива репушином да га Бого не види кад једе сир петком, преко одмахивања на помен имена онога на кога се сељак намераčio („Неће ми доћи на обетину“), до тренутка кад се „повоза коло“ јер је „ред да се момци препоставе ђевојкама“. Тако се из човека изгони „страс“ (страх), а душевно богатство надилази оно сиро-

маштво које, у Драгачеву, носи кондуре од ауто-гума, тзв. „аутњаке“.

„Цигарица“ је шаљива прича о трудбенику на њиви који се са оближњим кафеџијом кладио да ће појести цело јагње само да не би морао да плати, јер је у раду огладнео, а није понео новац са собом. Наравно, поштено ће платити сутрадан и поштено ће признати да не би ни појео цело јагње – била је то симулација зарад решења тренутног проблема празног стомака. Кафеџија је изгубио опкладу јер је поверовао да, поред јагњета, гладни ратар може појести и јагњећу цигерицу.

„Згоде и незгоде по Надомиру“ низ су записа о Надомиру са Каблара, електричару који је уводи струју широм Драгачева и среће се са zgodним и незгодним наравима својих сусретника.

У „Ван Гог у Драгачеву“ госпођа Ирина, потомак руске емиграције, дошла је да упозна баба Зорку, своју прију. Два света, два различита говора, два неспоразума која постају велики споразум са животом. Док је Ирина, светска дама, путовала светом, Зорка је, са својим мужем, ишла на њиву поред Мораве. Па ипак, и за једну и за другу има места под Божјим сунцем, а њихово споразумевање обавља се на нивоу основног човештва.

Потоње поглавље, „Животом кроз смрт“, има две прозне целине – „Крстинин потоњи дан“, о умирању једне сељанке, ближе приповедачеве. Она је права наша сељанка-мученица, која се пред упокојење исповеда: „Знаш како ти је у сељачкој кући, мораш сто јада да знаш. И да помузеш, и д- узвариш и д-усириш, скидај

плјесан, рибај чабрице и карлице. Па д-идеш у чобанију, ће мимогред предеш ил плетеш. Па да задајаш јагњад и телад, да намириш пиљеж, да свињама скуваш меће. Да помогнеш кад се дае дистол овцама, ил кад се свињама ударају брњушке. Па потрчи у шталу. Д-очистиш, да положиш, простреш. Да нацјепаш дрва, да наложиш ватру. Да зготовиш јело за чељад и раднике кад иг има. Д-умјесиш, д-испечеш, зачиниш, запржиш. Да ти не причам о пољскијем радовима. Не знаш ку-ш прије. Па земајле, чупај и кисели конопље, па трли, па преди и препредај, па ткај, па бјели платно. Те шишај овце, препирај вуну, носи у дрндару... Сто јада. Па балучи ћилиме, вези, штрикај, нецај. Не знаш да л прије д-уватиш за оклагију, за варјачу, за бућкалицу, за тучак и ступу. Ил вамо за мотовило, вретено ил дружлицу, преслицу, гребене. Ил да седнеш за разбој. Не знаш да л ти је потребнија куђеља ил повјесмо.“

Причајући о Крстини, Милоје Стевановић се не мири са смрћу – а то и јесте смисао православног хришћанства. Владимир Варава вели: „Човекова особеност је у томе што не прихвата смрт, пре свега морално. Никаквог закона, никакве неизбежности, никаквог помирења са природном бесмислицом нема и не може бити. Управо је човек позван да види и распозна највећу неправду смртоносног кружења, да сагледа сав његов ужас и апсурд. Човекова антрополошка особина је морално протестовање, а не обично констатовање чињенице смрти. Ако су смрт и дивљаштво закон, онда човек нема шта да тражи у свету. Он остаје без свог етичког задатка, који

оправдава његов живот. Човек препознаје смрт као безакоње и управо зато јесте човек.“

Приповедач се зато са безакоњем смрти није помирио. И његове приче су доказ за то. Његови људи живе молитвено у Богу, уметнички у причама. Тако мајка Јула живи у цвјећу којим ју је син-приповедач у причи „Зидњак“ окитио: „Тако сам ти и ја запатила цвјећа до миле воље. Нема шта нема. Све се живо чудило. И пркоса и разниг перена, божура и перуника, драгољупчића и лепог јова, далија и анђелскиг трубица, невена и карамфила, ноћурка и фрајли, зумбула и лала, ајдучке траве и мајчине душице, хрезентема и кортензија, кадифица и каменика, љиљана и ириса, нарциса и љубичица, па рузмарина и удовичица, виола и жедњака, звездана и звончића, ђурђевка... Потље вамо ева и адам, мушкатле свијут боја, и оне ледене, минђушице, бомбонице и оркидеје, бегоније и розетле... Не знам шта све нисам запатила. Имала би да ти бројим ваздан. Пуна авлија, прозори, тараса. А у великим судовима кактуси, лијандери, лимунови и коешта. Нећу криво да кам, вољо и Жарко цвјеће. Има људи што ипсују жене на пасја уста што дангубе око цвјећа. Он јок. Заградио авлију у летву да не мож д-увиће ни јагње, ни прасе, ни кокоши. Да ми не науде цвјећу. Догно ми пуне канате облутак из рјеке и помого да иг поређамо според башчице кроз целу авлију. Од капије до бунара.“

И Јула је душом отишла Богу, али је у цветној причи остала и опстала.

„Поглед ш Черговишта“, поред антропогеографије сеоског дворишта, слика са прела, коми-

шања, печења ракије, одјекује здравим народним смехом и зари се старачком благошћу и мудро-
стима, да би се, на крају, све преселило у Черго-
виште, „шарено село“, како су наши стари звали
гробље. Из тог села којекуда – ко у Небески Јеру-
салим, ко у вечну таму. По милости Божјој и
својој слободној вољи.

О ПРИПОВЕДАЧЕВОМ КОНЗЕРВАТИВИЗМУ

Наравно да Драгачево има славну прошлост,
али је далеко од идеалног. Довољно је сетити се
хајдучије која је крајем 19. и почетком 20. века
доводила до крвавих последица. Многи, споља
угледни, драгачевски домаћини били су хајдучки
јатаци, о чему наша историчарка Оливера Мило-
сављевић каже: „Највећу материјалну корист од
хајдучије имали су управо јатаци, који су због
својих односа са хајдуцима стицали и веома
исплативо страхопоштовање околине. Своје
штићенике су обавештавали ко су најбогатији
људи у селу и наводили их на убиства личних и
политичких противника, па се савременицима
чинио да су јатаци праве газде и разбојници, а да
су хајдуци само њихови извршиоци.“ Није све
било идеално. Зна то и Стевановић, али стреми
идеалу. Он је у свом причању конзервативан, то
јест чуваран. Такво му је опредељење. Зато он
брани село као његов јунак Лисо.¹⁸

У свом огледу о Јовану Скерлићу, „Послед-
њи бард националног романтизма“, у књизи

„Стваралац и политика“, Предраг Протић нас подсећа: „Вуков рат за српски језик и правопис представљао је извешан језички преврат, али је он, у исто време, био и поклик за повратак аутентичном Српству, које је српска грађанска класа, по осећању националних романтичара, заборавила. Други велики реформатор, коме је Скерлић поклатио највише својих симпатија, био је у основи један конзервативац. У игри коју историја често уме да игра, један од највећих конзервативаца деветнаестог века постао је творац социјализма у Србији. Читаво књижевно дело Светозара Марковића прожете је једним „жалом за старим“ временима. Постојао је један миран, спокојан свет, окупљен и везан за задругу, а онда је дошао сурови капитализам, тај свет разорио и железницом још га и даље разара. Треба зауставити ту локомотиву која ће уништити тај свет, и тај конзервирани свет пренети једнога дана у социјализам. Ако се овако интерпретира идеологија Светозара Марковића, онда између њега и Лазе Лазаревића нема неких

¹⁸ Лисо поручује: „Оћеју да живе крај онијег канти за ђубре што шњима тандрљају ђубретари, а нећеју у овој љепоти ће се тиче натпјевавају, трава умива росом, ће мирише цвјеће, жуборе потоци, небо се плави ко лан кад уцвета, ће се гране свијају под теретом воћки кое нема ко д-обере, ће челе зуе и прелјећу с цвјета на цвјет, ће би се, да е среће коно што није, утрине бјељеле од стада, ће би бикови букали, краве рикале, а коњи рзали, ће би воденице чекетале, а ђермови шкрипутали, ће би се чуле пракљаче како пљешту и трлице како лају... Ђе би било моби и комишања, прела и поседа, сабора и светковања, просидби и женидби, удадби и бабина, испраћаја у-војску и кое-какијег љепота, коно што е бивало одвајкад. Од кад је гавран поцрњо. И од кад је крмача реп искривила.“

великих разлика. И код Јакова Игњатовића, коме је Скерлић вратио један део књижевног угледа, постоји нека врста изгубљеног раја. Постојали су стари и нови мајстори, један спокојни свет у којем су живели господар Софра Кирић и преци Васе Решпекта, а онда се нешто десило, банула је катастрофа и стари добри свет отишао је у неповрат. Сеоски зеленаши код Милована Глишића срушили су онај свет у коме су мирно живеке удовица Миона и тетка Деса. Па и модерна српска књижевност у том истом смислу је конзервативна. И код Кочића и код Ђипика, постоји један изгубљени рај. Сви маштају о изгубљеном рају, нико не говори о обећаној земљи.“

И Стевановић је у потрази за изгубљеним рајем нашег сеоског живота.

НАСТАВЉАЧ РЕАЛИСТА

Српска реалистичка књижевност 19. века настајала је у тренутку када је српска патријархална задруга већ почела да изумире, опкољена са свих страна капиталистичким системом који је долазио са Запада, и наши писци су настојали да прикажу какве ће све последице настати због тога. У доба када је, како видесмо, баш Светозар Марковић покушао да сачува патријархалну задругу као наш аутентични „социјализам“, Милован Глишић пише „Главу шећера“ и сличне приче, чији је циљ да одбране традиционални морал и спрече тријумф новца над људском душом. У сличном правцу се креће и Лаза Лаза-

ревић, који причама „Школска икона“ и „На бунару“ иде Глишићевим путем, а у „Први пут с оцем на јутрење“ показује да је српски хришћански морал могућ и у граду, само ако је онај ко је изневерио себе и претке истински спреман да се покаје. Јанко Веселиновић је опевао традиционалну Мачву, устанички борбену али и питому у свом стајању на стражи душе, а Стеван Сремац је, поезијом наших „пречанских“ крајева, али и српског Југа, заувек запечатио напор да се традиционалне координате сачувају као путоказнице за будућност.

Пишући о Сремцу, Владимир Вујић открива и тајну свих писаца који се окрећу пошлости: „То је онај Сремац што сам вели: „Савремени живот изобилује ружним примерима, а прошлост... пружа дивне слике... дирљиве и лепе, пуне светлости и трагизма... у њима налазимо оно што садашњица нема.“ И још (у *Владимиру Дукљанину*): „Јер су старе пјесме слатке као мед и миле као славујево пјевање... а душа наша жељна је пјесме као жедна њива кише, као цвјетна пољана росе јутарње, као мразно дрво топлих зрака сунчаних.“ Када се тако настањивао у зрачну прошлост, Сремац се осећао код куће, било му је добро, осећао је Бога и судбину у народним догађајима, био је у етици народној и православној, духовно удомљен у ономе што је права суштина његовог бића. Ту је он, бегунац из „худе садашњости“, био лично срећан. Ту је он био – он. Друго бежање из стварности, друго ограђивање од људи, испољава се у ономе што се широким именом назива хумором. Повучен и

стидљив дух, коме не годи сирова стварност са лицем бола, страсти и мржње, у људском и животном сплету види и одабира смешну страну, неофанзивну, ону која са једне стране даје смех, а са друге сету. Над људским животом наднесен, хуморист се смеје и тужан је. Сваки прави хумор је трагикомичан. То није она сатира која је увек диктована страшћу и тенденцијом, у ствари злобом: хумор је дар Божји осетљивим душама. И у смеху хумористе увек има призвук туге.“

Тако је и код Милоја Стевановића – светла је наша прошлост, а ово данас је издаја оног најбољег. Тужан због расцепа између идеала и стварности, Стевановић се, поред узвишеног, окреће „шали и комендијању“: „Сви се радују комишању. Таки ти је наш иксан. Воли да комендија. А на комишању ти је комендијање главни посо. Туј ти онај исприча догодовштињу, смјешну, која е стварно била. А било е и оније кои мено нафиљују. Ал тако испричају да и сами мисле да е жива, живцијата истина. Јопет, има и онијег што тучу, нако, што би рекла нана Славка, ко ован у криву шљиву. Вамо, јопет, понеко слаже, да неког пецне, нако изокола, што вико неки. Неће баш да имен-туе о ком се ради, ал вамо га ошајдари да не мож бити горе. Само што му слику није турио. Снаоди се како ко умије. Пођеко увико да комендија, па му приличи. Ко умије њему двије. А вамо понеко незграпно ргне, па му стоји коно пилету сиса. Боље би му кока пјевала да е шућо.“

Хумор није сатира. Он се не руга, он човечно мери нашу стварност. И зато га Стевановић радо и обилато користи, као што је то чинио Стеван

Сремац, шаљиви меланхоличар српске књижевности, спреман да брани старо од новог, али само зато што ново престаје да бива човечно.

КЊИЖЕВНА МЕТОДА

Милоје Стевановић обилато користи животну грађу, али је пресаздава, у складу са идеалном сликом села какву ствара икониčnost нашег завичајног сећања (иако је, како рекосмо, и тамо било свега – и хајдучије, и убиства, и враџбина, и блуда, и неподопштина од сваке врсте, мада, наравно, не као данас; јер, да је било као данас, одавно бисмо биолошки нестали). Он види борбу у којој се човек не сме предавати, чак и кад му је најтеже – „сламу једи, чифте бацај“, каже наш народ. Саборна мудрост предака, сматра Стевановић, доступна нам је и можемо је узети као штит и мач, али и као ралицу и преслицу: да нас храни и од зла брани.

Стевановић је изабрао приповедање „сказног“ типа. По руском теоретичару Борису Ејхенбауму, реч је о стилизацији усменог говора у оквиру писаног текста, при чему се текст у таквом случају не само чита, него и слуша, па се приповедач преображава у казивача. Приповедач изврсно представља формулативност народног говора који, остајући колективан, одјекује у сваком од говорника на нарочит начин. Довољно је погледати како се Мијодрaг, у причи „У име народа“, обраћа својој жени која га стишава да не говори против власти, јер може опет да „награише“: „Шуде, море. Немој ми и ти стајати на муку и немој ми арчити

живце. И нако ми е свега, еве, довле. Виш да сам на три ћошка. Немо ме макар ти уједати. Не мож човек на својој очевини д-има ни лјечка вајде ни да бидне нако сербез. Свој на свом. Направили таки закон по ком испада да сам ја неки копиан на њиној, а јок домаћин на мојој очевини. Треба ја да камчим од кое-какијег дандара и вуњара, пошушњара и цабаљебароша да они одобре мене д-о́сечем ја мој лужњак, мојом секиром, у мом имању. Они ће ваљда ваљатније од мене да воде рачун о мојој шуми. Ал шта ћеш. Немош д-имаш неке асне од њиг. Јок. Но само јад и чемер. Тавориш, вако, дан и комад. Да може и душу би ти узело. Цели живот ринтачим за њиг. Оставили нам само огризине. Дође ми д-узнем тољагу...”

Све је ту – „арчење живаца“, „стајање на муку“, „уједање“, „дандаре и вуњаре“, „пошушњаре и цабаљебароши“, „дан и комад“, „душу би узело“: ето нашег Мијодрага, излази из народног говора драгачевског краја и ми га видимо, јер га чујемо.

Стевановић изражава свој лични став, на свим нивоима књижевне структуре, од композиције до језика. То су питања Бога, душе, морала, истине, слободе, науке, живота и смрти. Има ли смисла тај мученички сеоски живот? Има ли смисла живот уопште? Руски философ Сергеј Трубецкој је јасан: „Онај ко је у човечијој личности видео „лик Божји“, тај не верује у њено уништење, не верује смрти, и сама физичка смрт га доводи до схватања да је човекова духовна личност бесмртна.“¹⁹

Стевановић је и граматичку и језику норму

прилагодио својим порукама. Иако у основи романтичног погледа на наше село, Стевановић је и реалиста, који уме да одмерено и без грча приповеда о ономе што је видео и чега се сећа.

Веран традицији, Стевановић је и савремен – управо као човек свог доба, он у сећање чита-лаца призива оно трајно, оно што, како би рекао Настасијевић, „веје неком непропадљивошћу“.

МОЈИ РАЗЛОЗИ, ДРУГИ ПУТ

Пишући овај поговор, нисам одолео искушењу (пре)обимности. А један од разлога је крајње личан. Из Кулиноваца ми је покојна мајка, па сам код деде Радомира проводио детиње дане. Много сам, во времја оно, волео да слушам и гледам старије људе. С дедом и осталима из куће ишао сам да пластим, купим шљиве, берем кукуруз. И памтио сам последње светле тренутке нашег села, хранио се речима које сам слушао и призорима који су, као благодетни дажд, обливали детиње очи. Данашња деца, авај,

¹⁹ Драгачевски тумач наших надгробника, Радојко Николић, сведочи веру наших старих: „Покојнику се жели да га Бог прими у рај, у рајско насеље. Записи се обично завршавају оваквим жељама: „Нека га Бог у рај насели, где је вечито весеље“; „Бог му дао у рају насеље“; „Бог да му душу опрости у рајском насељу“ итд. Уместо раја понекад се помиње Небеско царство. А жеље родбине су исте: „Насели га, Боже, у блаженство небеснаго царства гди ће вечна уживати блага!“ Један домаћин, у уверењу да су му у рају осигурана „вечна блага“, при самрти се обраћа потомцима: „Одок радосан на небеско царство“ (1886). По надгробним записима, овај свет је привремен и пролазан, а онај – ванвременски и вечан. Човек, умирући, само меша светове. Прелазак из једног у други свет најједноставније је речено изразом који се среће половином прошлог века, нарочито на Чикиризовим споменицима: „Временост ца вечностју променио.“ У новије време среће се иста мисао само мало друкчије речена:

не знају често ни за значење речи „смок“, ни за „међу“, а камоли за „трап“. А ја се сећам кад је деда износио јабуке из трапа. И сећам се његовог винограда у Которцу, и кад је плавим каменом, из канте на леђима, кропио грожђе. Жао ми је данашње деце без села и без сеоске речи. И још више ми је жао села које је, заувек, нестало.

„Пресели се из временог у вечни живот.“ /.../ Како се замишљао рај и „онај живот“ у њему најбоље казују стихови којим умрла девојка теши своје родитеље: „О цару вселене, утехе им даруј и гласе од мене: да млађана душа моја има у рају покоја, да се у њему с браћом и сестрама шеће, јер је у њему увек слатко премалеће. Да житељи његови немају горчина, да је живот у њему вечита милина. Благо свакој души безгрешној и чистој, у рају с налази задовољство истој.“ (Ивањица) Помен раја је умиривао родбину умрлих и тугу утихивао. А уколико је туга била већа, рај је постајао лепши и сновидовнији. Отуда се рај готово увек јавља на споменицима младих: младенаца, девојака и младића. Родбина упокојених је у постојању раја, несвесно, видела средство за умањење бола и жалости. А рај је имао изванредну средствену вредност - био је лек за срца тугом поражена. Покојнике, нарочито млађе, у рају прима раније помрла родбина: дедови, бабе, очеви, мајке, браћа, сестре. Живот се, тако, наставља. Исто онака како је и на земљи трајао. Ца својим најближим, најмилијим, у породичном кругу. Зато не треба умрле жалити и за њих бринути. Десетогодишња девојчица из Краварице поручује мајци: „Не брини се, не плачи, моја мила мајка, у рају ме загрлила моја мила бака.“ /.../ Рај је представљен као шеталиште, перивој у који је душа умрлих отпутовала на вечити излет. У пољима раја покојници или шетају или сновијају. Чести су записи који се завршавају са: „Душа моја сад по рају шеће“ и „Душа моја сад у рају снови.“ У рају се млади покојници придружују анђелима и сами постају анђели. Нарочито младенци, момци и девојке, постају другари анђела и са њима песме певају. То се понекад казивало у поетским сликама. Двадесетдогодишњи младић „остави овај земни свет и прну небесном плаветнику у круг добрих серафима да песмом својом весели сен родитеља својих.“ (Гуча) Седамнаестогодишња девојка, која је увенула „као мирисна мајска ружа“, јавља се ца вечитог боравишта пролазницима: „Винук се у небесне висине да тамо анђеоским животом цватим.“ /.../ У једним записима Бог се приказује као снага, моћ. Са бока споменика понекад се упише: „Бог је сила.“ Једино је Бог јакостан, неуништив, свемоћан. И он једини зна укупност и смисао светског збивања. Зато је на споменику у Новопазарском гробљу уписано: „Бог створитељ знаде све шта се светом збива.“ Други записи говоре да је Бог неопозива величина

Много сам, понављам, волео да слушам и гледам старије људе. Њихове приче су биле занимљиве и важне, а њихове руке жуљевите, и очи помало сузне, и лица са нежним борама – били су напаћени, али постојани, одани себи и своме. Седео сам и поред лампека кад се ракија пекла. И хватао, у лету, реченице које су стари изговарали. Они предратни стари, мудри стари. (Ови послератни, које данас срећем, често су, авај, дементно одани Титу и титоизму, ваљда зато што им је у то доба цветала младост, уз песму: „Ала волим овај режим, плата иде, а ја лежим“.)

Књига приповедака Милоја Стевановића вратила ми је многе слике из детињства, а нарочито покренула сећања запретана у језику. И зато сам био преобиман. И не жалим, макар ме оптужили за старачку сентименталност и да, како би рекао Стеван Раичковић Ногу, „плачем и на рекламе“.

са судијским и спасилачким моћима коме се само треба молити за опроштај грехова и спас душе. Покојник поручује читаоцима: „Хе чуди се, читаоцу, гробу моме, но се моли творцу небесноме за опроштај твои гријекова, јер знај да ћеш мене доћи.“ Покојници моле: „Помјани, Господи, во царству твојем!“; „Боже, упокоји и помилуј раба твојега“; „Боже, насели ме у блаженство небеснаго твојега царства у наручја својг праотаца.“ Сестра моли за брата: „Боже, спаси душу мом брату Рисиму.“ Овакве молбе указују и на догму да је Бог бесконачно добар и да му се, стога, и вреди молити. У ствари, Бог је приказан као велики избавитељ од ништавила, као свемоћно „оно“ што штити душе од коначног посмртног угаснућа. Али, Бог је виновник смрти. Он узима животе по свом нахођењу. Он узима а буне нема. Покојници скрушено, плашљиво, помирљиво, дошаптавају: „Овако рече господ Бог“; „Бог је хтео, тако наредио“; „Ово је само његова воља“; „Па пошто је тако испред њих Бог смислио“ итд. /.../ Вратимо се поново оном свету. Да би се у њега доспело, веровало се да треба имати чисту душу. Без чисте душе и праведних дела пред Господара раја не треба ни излазити. Ваљда су зато на споменике и стигли стихови из народне „сљепачке“ песме „Шта да чини ко мисли Божиј бити“: „Кад човека самрт нађе, ништа с собом не понесе, већ скрштене беле руке и праведна дела своја.“

Стевановић је, као и Радичевић, заступник отишавших са овог света који, за неког од описаних, може попут Бранка В. рећи овако: „Свеједно је шта је хтео, шта је смео, / шта је тужан, у свом срцу, брате мијо, заробијо, / шта је бијо, војаклијо, снијо, пијо, најволијо, / шта је стео, он је кријо, и тајијо и спалијо, / волео те, Наталијо“.

И са Раичковићем, из „Црног Владимира“: „Ако ти жита погазе/ Или растуре живице/ То можда крче богазе/ Неки са оне ивице./Ако се станеш будити/ Од росе усред атара/ Немој се чудом чудити/ То је зној бивших ратара.“

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Радован М. Маринковић у својој књизи „Драгачевски занати и занимања“ подсећа нас на поштовање хлеба у драгачевском крају. Тако је Борика Главоњић из Горачића причала: „Пшеницу су наши стари поштовали. Говорили су: „Када нестане пшенице и оваца, доћи ће последње време. Нико их није питао шта то значи, али смо се сви плашили те опомене.“ Највиша женска заклетва била је у децу и пшеницу.

Кад роди пшеница, деца се могу прехранити – и то је будућност.

Нема шта ту да се пита – сви, као и Борика Главоњић, знамо шта то значи.

Милоје Стевановић је писао о прошлости, али је његова књига оставштина за будућност. Пшеницу завичајних речи он је пресаздао у хлеб живог и животворног језика, којим се чува оно што треба предати и чиме се, етички и метафизички, могу хранити и будућа поколења.

Стевановић се овом књигом враћао праневиности детињства јер смо, како рече Егзипери, писац „Малог принца“, сви ми пореклом из детињства. Завичајни писац Душко Јевтовић нас подсећа: „Незнање је облик невиности, извор радости и стваралаштва, јер је израз непоколебљиве доброте која је пуна поверења према свету у коме је игра садржина времена а неисквареност — извор заједништва и другарства. Околна брда и шумарци учествовали су у разиграности као плећати пријатељи на које се ослањамо, по којима се веремо и провлачимо, прескачемо и скривамо, са којих видимо звоник цркве окружен кућама између којих се улице спуштају, као потоци, ка реци. Са безбедне даљине град нам је изгледао као створен за нас, пун кутака и дворишта, дрвећа и шупа, људи и птица који су пролазили и пролетали, одрастајући заједно с нама.

У детињству ништа не стари. Оно што је старо постоји одвајкада, од првих дана који су остали у сећању, дочекало нас је и пожелело нам добродошлицу, попут неба и дрвећа, а људи и куће се постепено смањују, јер их растом достижемо. Пролазност не постоји јер је садашњост бескрајни дан који повремено прекида сан.“

У неостаривости детињства, која нам даје снаге да издржимо свакидашњицу у коју се каткад тоне као у живо блато, кључ је нашег човештва. Милоје Стевановић је тим кључем откључао своју браву, али је и нас позвао да крочимо у саборност и сабраћеност завичаја.

ПОВЕСМО О РАБУ БОЖЈЕМ,
ГРЕШНОМ ПРАВЕДНИКУ,
МИЛОЈУ (СТЕВАНОВИЋУ), ИЗ ГОРАЧИЋА
КОЈИ САЧИНИ ДРАГОЦЕНИ РЕЧНИК
ДРАГАЧЕВА ДА СЈА У ВЕКОВЕ

Грешни праведник, Милоје (Стевановић) родио се поткрај прве половине 20. столећа, лицем на Младенце у драгачевском селу Горачићи. Пупак му осекла Славка Бранкова. Косом од девет шака. Не зна се колко е био тежак, пошто се кантар негде затурио, ал се зна да му се отац обрадова питајући се дал од те макање може да испане човек? Веселница, Славка Бранкова, виђе друкчије и каза једном за свагда да ће то арамбаша да бидне.

У младим годинама учитељевао је у родно-ме селу.

После студија, на којима бољег не бје, на Београдском универзитету, не докрајчивши мандат, би секретар Општинског комитета СКЈ-е Лучани, када пострада због беседе у Сава центру, 1983, починивши непријатељско дело *узнемиравања јавности*, јер је „скренуо с пута Партије да набере јабука” (афоризам др Павла Ковачевића). Тада је, доброхотно, осудио неморална понашања носилаца државних и политичких функција, упозоравајући да такво понашање гура у социјалне ломове, у распад економског и политичког система.

Истог трена, ничим изазван, грешни Милоје (Стевановић) поста морално-политички неподобан. Партија га је изгурала из својих

високих редова, а оне који га подржаше покрстише у *милојевце*.

Јасно је да је Стевановић говорио с најбољим намерама, као да партијци нису знали да су забасали.

Кад је стасо, не бијаше ајдука, па ни арамба-ша, не одметну се у гору зелену, ал не приста да корача барабар са онима што им дела смрде нечовјештвом (Његош) – који су већина – нити да буде на њином пасишту и појишту.

Носталгију и љубав за Стевановића џема-том утко је, гладујући, у један зидњак. У средњим годинама, не одмарајући се и одричући се материјалних добара, млекар *Гај* старао се да уздари завичају.

Од два пута изабрао је, мним, гори, за који вазда говори: кад би испотекар биро, опет би оним којим се ређе и теже иде. Због тог пута, не једаред, бје најгори. Ал опет би, док човек. И истраја.

Грешни Милоје (Стевановић) пружио је што се затекло и подели гостопримство и даровав оним што имаде: хлебом, сољу и чешњаком прогнане рашко-призренске иноке и њиховога преосвећеног епископа, на кога изли се Дух Свети. Због тога и зато што се молио Богу са епископом Артемијем и његовом духовном децом, изопштен бје из Цркве својих ђедова и својих унука. Тада још не знаде грешни Милоје (Стевановић) да се епископи, гордости пуни, инате и да су на безакоња свикли.

Један од посрнутих епископа, да би указао на своје правоверје, мимо Христовог учења,

наруга се нарекав: *Паїријарх Милоје*. И не би му доста, те дометну још којекаквих неподопштина које је, ако је по правди и првини, прво себе требало да окити.

Венчао се, по православном обреду, занавек, јер нађе срећу и звезду своју, Наду (Веру, Љубав) Обрадову која му је о кући и ћеци скрбила. И са њом изроди двије ћери: Катарину и Марију. А Катарина са Жељком Љубичићевим роди Јану, Јанка и Јована, а Марија с Миломиром Вулићевићевим роди Марту, Миону и Магдалену, а унука му Јана са Урошом Мијаиловићевим роди праунука Никшу, а Јанко са Недом роди праунуку Јелисавету.

За свагда биће златним буквама записато да грешни раб Божји Милоје (Стевановић) син Светоликов, син Радосављев, син Милоја Првог, син Вићентијев, син Милорадов, син Петров, син Стеванов није дангубио – исписао је више књига но што је Господових заповести о исправном животу у православљу: *Казивања* (2005), *Чаша Обрадова* (2007), *Не ѿмичи сїаре међе* (2008), *Ко ѿродаје веру за вечеру* (коаутор са „Уредништвом сајта Борба за веру”, 2009), *Родословље Сїеваново* (коаутор са Момчилом Стевановићем, 2011), *Сине мој, не ѿприсїај* (2011), *Тајна безакоња* (2012), *Не дај душу, роде* (2013), *Саїрешења у Србској ѿправославној цркви* (2014), *Чувари вере ѿредачке* (2014), *Тајна дедине фиоке* (2015), *Изїубљено јаїње* (2016), *Аришин* (2017), *Велечовек Цане* (2017), *Сїомени, дужи од живоїа* (2017), *Ево руке* (2019), *Речник Драїачева* (2020), *Будибокснама* (2020), *Разїовори*

у рајским шетњама (2021), *Здојовор* (коаутор са др Биљаном Ђоровић) (2022).

Обновио је гробља предака како ваља и како приличи. Да се не загубе и затуре, већ да сведоче по правди и чувењу.

Упослио поприлично људи и по вери и по чојству достојних.

Подигао, захваљујући Божјој промисли, задужбину посвећену Светоме Николи Мирликијском, чудотворцу, који је и за живота таквим сматран, крсној слави својих предака, заштитнику путника, морепловаца, воденичара, рибара и сплавара, свеколиких вода и што је у њој и над њом.

Српски краљ Стефан Дечански слао је у Бари богате прилоге и сав дом Божји сребром украсио, у знак захвалности што му је светитељ повратио очињи вид.

Књаз Милош Обреновић славио је Светога Николу по свим народним обичајима, и кад је дизао славу, пуцали су топови и звонила велика црквена звона.

На вр горе Јелице подигао је раб Божји, Грешни Милоје, испосницу Светога Пимена Великог, ранохришћанског премудрог инока и испосника.

Својеврсно је чудо над чудима што Грешни Милоје покупова негдашње винограде, који су, по повељама Краља Милутина (1303) и Цара Душана (1355), даривани манастиру Хиландару. Манастир Хиландар тај метох, у недаћама, продаде драгачевским сељацима, да би их након векова покуповао овај грешни праведник и на том земљишту подигао задужбину коју је пове-

љом, преко свог духовног оца, преосвећеног владике Артемија, подарио сербском светосавском роду, да би се након седам дугих година сазнало за поменуте повеље сербских владара, старе седам векова.

Истом роду, грешни праведник дарова драгоцен, непроцењив Речник Драгачева. Ако је и од једног грешника – право је и велико је пред Господом и правдољубивим људима истинском вером обдареним.

Овај његов Речник објави и Србска академија наука и уметности са Институтом за србски језик САНУ (ИССН 035 – 8257) али он ту верзију којој преучени додадоше по једно слово више (уместо: је – ије) у 207 (од 18.000) речи не хте потписати, будући светим учитељима поучен да је *над умљем разум, над разумом мудросѣ, над мудрошћу ѣремудросѣ, а над ѣремудрошћу – свеѣша ѣросѣоѣша*. Зато одби да се закити (туђим) перјем које му нудише доктори наука и академици, не хотећи да сведочи лажно. Поштујући њихове академске титуле и знања, он је, ипак, своју љубав неодступно поклонио истиновању у простоти, јер од ђеда научи да туђу слуша а своју свија, а од бабе да је боље нешто не знати, него наопако знати и да је боље у колиби певати него у краљевској палати плакати.

Да ли је Бог овог праведног грешника казнио или, пак, наградио – питање је сад. Непорециво јест: он више од половине овоземних дана, које прејезди загазивши дубоко у осмо десетљеће, сацга у бунтовању и немирењу с безакоњем оних који, устоличени у бастione Централног

комитета компартије, Београдске патријаршије и Србске академије наука и уметности, умислише да су *бојови*. Мало је устаника који су попут њега војевали на сва три поменута фронта, задобивши, при том, небројене ране.

Од погрда и покуда упућених му од оговарача подметачини вичних, на челу са троицом барјактара (један бијаше власт имајући дрматор из великојугословенске врхушке са хором аминаша, други бијаше хулни, у врат ушинути поганусти архијереј са сабраћом својом која примише папино прстење и напрсне крстове, и трећи, високоумљем огрнут учењак из академских кругова) – од њихових, дакле, ругоба упућених Грешном Праведнику, могао би се направити робусан речник. Али, наслућујем да ће тај хор клеветника утихнути, а њихове отровне стреле се у њину савест зарити. Учини ми се, као у сну, да чујем једног од оне седморице гуслара, у вечност пресељених, које праведни грешник поименице овековечи у *Речнику Драчаचेва* (стр. 156) како му поје: *Ој јуначе, боле ли ти ране?* И као да назирем како му рањени праведник отпевава: *Да не боле, не би с' ране звале!*

Многима је дотурио, од својих уста откинув, комад хлеба насушна. Неки од њих су му узварили каменовањем. Од тих удараца бегao је, Евангелијем поучен, у самоћу своју шапућући: *Ойросии им Боже, не знају шииа чине*. Сећање на неке од њих удену међу корице своје књиге *Бусибокснама*, за успомену им и дуго сећање, ради наука онима што ће доћи.

Благодаран је грешни раб Милоје Богу,
чијом Милошћу је претеко и моли Му се, да му
даде снаге до краја да истрпи стукач и корбач.

Да ли ће му молитва бити услишена?

Творац зна.

На камени биљег који сподиже себи и
човечици Нади, тамо где су наумили чекати
васкрсеније мртвих и живот будућег века, укле-
са аманет својим потомцима кроз слово Еванге-
лија: *Ово вам заповедам, да љубите једни друге*
(Јн. 15,12).

Dixi et salvavi animam meam / Рекох и спа-
сих душу своју / (Језек. 3, 19).

Повесмо благодарности и мука
Грешног Милоја описа
скромни дијак и списатељ сербски
грешни Милосав (Славко) Пешић

Лицем на Малу Госпојину,
љета Господњег 7528.

**CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд**

821.163.41-32

821.163.41.09-32 Стевановић М.

821.163.41:929 Стевановић М.

СТЕВАНОВИЋ, Милоје, 1949-

Сказано и списано са завичајних источника /
грешни Милоје Стевановић ; [предговор и поговор
написао Владимир Димитријевић]. - Чачак : Легенда, 2023
(Чачак : Маестро 111). - 407 стр. ; 17 цм. -
(Мала класична библиотека ; књ. бр. 44)

Тираж 1.000.

- О наслову ове књиге: Уместо предговора: стр. 7-14. -
Стр. 15-17: Напомена лектора / Слободан Николић.
- Свето наслеђе наших завичаја: над књигом прича
Милоја Стевановића : поговор: стр. 349-399.
- Стр. 400-406: Свето наслеђе наших завичаја:
над књигом прича Милоја Стевановића / грешни Милосав
(Славко) Пешић.

ISBN 978-86-7784-359-5

а) Стевановић, Милоје (1949-) -

"Сказано и списано са завичајних источника"

COBISS.SR-ID 122509577